

**MUHAMMED SÂDIK KAŞGÂRÎ'NİN TEZKİRE-İ HÂCEGÂN ADLI
ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı**

Coşkun KUMRU

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN

**Ağustos 2016
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Coşkun KUMRU tarafından Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN yönetiminde hazırlanan “Muhammed Sâdık Kaşgârî'nin Tezkire-i Hâcegân Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” başlıklı tez, aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 29.08.2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Jüri-Danışman

Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN

Jüri

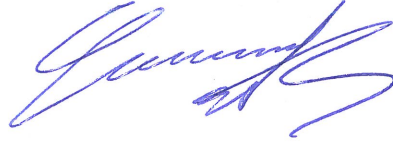
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 05.09/2016 tarih ve ...17/03.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yasemin BEYAZIT
Enstitü Müdür Yrd.

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Coşkun KUMRU

ÖNSÖZ

Muhammed Sâdık Kaşgârî'nin Tezkire-i Hâcegân adlı eserinin transkripsiyon ve değerlendirmesini yaptığımız bu çalışma birkaç açıdan önem arz etmektedir. Öncelikle eser, Doğu Türkistan'ın siyasi hayatında çok önemli bir yer tutan Hocaların bir biyografisi olmasının yanı sıra aynı zamanda Hocalar devri tarihine ışık tutan birçok değerli bilgiyi de ihtiva etmektedir. Bugüne kadar Tezkire-i Hâcegan'ın yabancı dilde özet mahiyetinde çevirileri yapılmış, bir nüshası Kaşgar'da 1988 yılında Uygur lehçesi ile basılmıştır. Nicat Muhlis ve Şemsidin Emet, 1907'de Molla Abdusemet Ahun tarafından kopya edilen nüshadan yararlanarak, eseri matbu harflerle yayımlamışlardır. Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan Tezkire-i Hâcegân'ın bugüne kadar günümüz alfabesiyle neşri yapılmadığı için, tezimizin ana gayesi bu eksikliği gidermek ve okuyucuya sunmaktır.

Tezime ilişkin çalışmalarım esnasında bana doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan kişilere bu bölümde teşekkür etmeyi bir vazife olarak görüyorum. Öncelikle değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN'a ve Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK'e iş tempolarına rağmen bana vakit ayırarak değerli düşüncelerini paylaştıkları için en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin konusunu teşkil eden Muhammed Sâdık Kaşgârî'nin Tezkire-i Hâcegân adlı eserinden beni haberdar eden, söz konusu eserin Doğu Türkistan nüshasını vererek çalışmama vesile olan ve tez süresince yardımlarını esirgemeyen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümü Öğretim üyesi Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU hocama katkılarından dolayı minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Çalıştığım metinde geçen birtakım ibarelerin doğru okunmasında yardımlarını esirgemeyen Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü Öğretim üyesi Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT hocama teşekkür ederim. Yine çalışmam esnasında kıymetli yardımlarını esirgemeyen Tohoku Gakuin Üniversitesi'nden değerli dostum ve meslektaşım Takahiro Onuma'ya minnettarlığımı ifade etmek isterim. Arş. Gör. Metin AKDENİZ ve Arş. Gör. Şeyma GÜRLEYEN'e de ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, hem maddî hem de manevî olarak bugünlere gelmeme vesile olan ve haklarını ödememin mümkün olmadığı Babaannem Remziye KUMRU'ya, Annem Hatice KUMRU'ya, Babam Sebattin KUMRU'ya ve Abim Cüneyt KUMRU'ya en içten minnettarlığımı ifade etmek isterim.

ÖZET

MUHAMMED SÂDİK KAŞGÂRÎ'NİN TEZKİRE-İ HÂCEGÂN ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

KUMRU, Coşkun
Yüksek Lisans Tezi
Tarih ABD
Yeniçağ Tarihi Programı
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN
Ağustos 2016, 275 Sayfa

Bu çalışma, Muhammed Sâdik Kaşgârî'nin Tezkire-i Hâcegân isimli eserinin Doğu Türkistan'da bulunan nüshası temel alınarak gerçekleştirilmiştir. 1768-1769 yılları arasında Kaşgar'da yazılmış olup, Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan eser 90 varaktan oluşmaktadır.

Tezimiz; XIII. ve XIX. yüzyıllar arasında Doğu Türkistan'daki Siyasî ve Dinî Gelişmeler, Türkistan'da Dinî Edebiyat-Tezkire Geleneği ve Tezkire-i Hâcegân'ın Değerlendirilmesi ile Metin bölümü olmak üzere üç ana çerçeveden oluşmaktadır. XIX. yüzyıla kadar Doğu Türkistan'daki Siyasî ve Dinî Gelişmeler başlıklı birinci bölümde, kavramsal çerçeve ortaya konulmaya çalışılmış ve XIX. yüzyıla kadar olan süreçte Türkistan'daki siyasi-dinî gelişmeler değerlendirilmiştir. Türkistan'da Dini Edebiyat-Tezkire Geleneği ve Tezkire-i Hâcegân'ın Değerlendirilmesi başlıklı ikinci bölümde, dinî cereyanların etkisiyle şekillenen edebiyat ve bu bağlamda Tezkire geleneği ele alınmış, alt başlıklar halinde eserin değerlendirmesi yapılarak eserin ve yazarın tarihsel önemine değinilmiştir. Üçüncü ve son bölüm olan Metin kısmında Tezkire-i Hâcegân'ın transkripsiyonuna yer verilmiştir. Ekler bölümünde ise eserin Doğu Türkistan'da bulunan nüshası, Doğu Türkistan haritası, Şahıs İsimleri listesi ve Yer İsimleri listesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Sâdik Kaşgârî, Tezkire (Biyografi), Tezkire-i Hâcegân, Doğu Türkistan, Çağatay Türkçesi.

ABSTRACT**THE TRANSCRIPTION AND EVALUATION OF THE TEZKİRE-İ HÂCEGÂN
WHICH WRITTEN BY MUHAMMED SÂDIK KAŞGÂRÎ**

KUMRU, Coşkun
Master Thesis
History Department
New Era History Programme
Adviser of Thesis: Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN
August 2016, 275 Pages

This study is about the manuscript that found in Eastern Turkestan entitled as Tezkire-i Hâcegân which is written by Muhammed Sâdik Kaşgârî. It's written between 1768 and 1769 in Kaşgar. The work that penned by Chagatai Turkish is consists of 90 leaves.

Our thesis is made of three main parts that includes political and religious developments in East Turkestan, between the 13th and 19th centuries, religious literature and biography tradition in Turkestan and transcription and evaluation of Tezkire-i Hâcegân, text section. In the first chapter entitled political and religious developments in East Turkestan, until the 19th century, we have tried to put forward the conceptual framework and religious-political developments in Turkestan, until the 19th century. In the second chapter entitled religious literature and biography tradition in Turkestan and evaluation of Tezkire-i Hâcegân, it's discussed that literature shaped by the religious movement and in this context, biography tradition, the evaluation of the work is carried out in subtitles. It was referred to the work and the author's historical significance. Text section that the third and final chapter is included transcription of Tezkire-i Hâcegân. In the appendix, there are copy of the work, East Turkestan map, the list of the person names and the list of the place names.

Key Words: Muhammed Sâdik Kaşgârî, Tezkire (Biography), Tezkire-i Hâcegân, East Turkestan, Chatai Turkish.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
TRANSKRİPSİYON / ÇEVİRİYAZIM SİSTEMİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIII. VE XIX. YÜZYILLAR ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ SİYASÎ VE DİNÎ GELİŞMELER

1.1. SİYASÎ HAYATIN GELİŞİMİ.....	5
1.1.1. Moğollar Devri.....	6
1.1.2. Timurlular Devri.....	8
1.1.3. Yarkend Hanlığı (Saidiye Hanlığı).....	11
1.1.4. Oyratlar.....	12
1.1.5. Mançular.....	14
1.1.6. İsyancılar Yüzyılı (1757-1865) ve Yâkub Bey'in Devleti.....	14
1.2. DİNÎ HAYATIN GELİŞİMİ.....	17
1.2.1. Türkistan'da Tasavvuf Cereyanı.....	17
1.2.2. Nakşibendî Tarîkatı.....	21
1.2.3. Hoca Ubeydullah Ahrâr.....	23
1.2.4. Hoca Ahmed Kâsânî (Mahdûm-ı Âzam).....	24
1.3. HOCALAR DEVRİ.....	26
1.3.1. Hocaların Menşei ve Ortaya Çıkışı.....	26
1.3.2. Galdan Dönemi (1678-1697).....	28
1.3.3. Çivan Araptan Dönemi (1697-1727).....	31
1.3.4. Galdan Sirin Dönemi (1727-1745).....	31
1.3.5. Davaçi Dönemi (1745-1755).....	32

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİSTAN’DA DİNÎ EDEBİYAT-TEZKİRE GELENEĞİ VE TEZKİRE-İ
HÂCEGÂN’IN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. TÜRKİSTAN’DA DİNÎ EDEBİYAT VE TEZKİRE GELENEĞİ.....	35
2.2. MUHAMMED SÂDİK KAŞGÂRÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	44
2.3. ESERDEKİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	46
2.3.1. Siyasi Gelişmeler.....	46
2.3.2. Kavimler ve Topluluklar.....	55
2.3.3. Yer İsimleri.....	58
2.3.4. Kişi İsimleri / Şecereler.....	64
2.3.5. Kültürel Hayat.....	73
2.3.6. Dinî Hayat.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

3.1. TEZKİRE-İ HÂCEGÂN’IN TRANSKRİPSİYONU.....	78
SONUÇ.....	168
KAYNAKLAR.....	169
EKLER.....	174
EK-1: TIPKIBASIM.....	175
EK-2: DOĞU TÜRKİSTAN HARİTASI.....	264
EK-3: ŞAHİS İSİMLERİ LİSTESİ.....	266
EK-4: YER İSİMLERİ LİSTESİ.....	273
ÖZGEÇMİŞ.....	275

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Mahdûm-ı Âzam'ın Eşleri ve Çocukları.....	65
Tablo 2. Hâcegân Silsilesi.....	65
Tablo 3. Tezkire-i Hâcegân'a Göre Kaşgar Hocalarının Şeceresi.....	66
Tablo 4. Şi-Yü-Tung-Vin-Cı (Batı Bölgenin Tanıtımı)' ya göre Kaşgar Hocalarının Şeceresi.....	68
Tablo 5. Hoca Danyal'ın Oğulları ve Atandıkları Merkezler.....	72

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	:Aktaran
Bkz.	:Bakınız
Çev.	:Çeviren
TDVİA	:Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	:Hazırlayan
İA	:İslâm Ansiklopedisi
S.	:Sayfa / Sayfa Numarası
TDK.	:Türk Dil Kurumu
TTK.	:Türk Tarih Kurumu
Vb.	:Ve benzeri / Ve sâire
Vr.	:Varak / Varak numarası

TRANSKRİPSİYON / ÇEVİRİYAZIM SİSTEMİ

أ	:	A, a
أ, ا	:	A, a, E, e, ‘
ء	:	-i, -yı ve -yi (izafe olarak), ‘
ب	:	B, b, P, b
پ	:	P, p
ت, ة	:	T, t
ث	:	S, s
ج	:	C, c
چ	:	Ç, ç
ح	:	H, h
خ	:	H, h
د	:	D, d
ذ	:	Z, z
ر	:	R, r
ز	:	Z, z
ژ	:	J, j
س	:	S, s
ش	:	Ş, ş
ص	:	S, s
ض	:	D, d, Z, z
ط	:	T, t
ظ	:	Z
ع	:	‘
غ	:	G, g
ف	:	F, f
ق	:	K, k

ك	:	K, k, G, g, n
گ	:	G, g
ڭ	:	N
ل	:	L, l
م	:	M, m
ن	:	N, n
و	:	O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü, V, v
ه	:	a-e (sonda), H, h
ي, ى	:	a (elif-i maksure olarak), I, ı, İ, i, Y, y; ve -ı, -i, -yı, -yi (izafe olarak)

GİRİŞ

Muhammed Sâdık Kaşgârî tarafından Hicri 1182, Miladi 1768-1769 yılları arasında Kaşgar'da Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan Tezkire-i Hâcegân adlı eser "Hocaların Tezkiresi" mânasına gelmektedir. Tezimize temel teşkil eden nüsha eserin Doğu Türkistan'da bulunan nüshası olup, 90 varaktan oluşmaktadır. Kaşgârî eserinin giriş bölümünde Tezkire-i Hâcegân'ı, Kaşgar hakimi Osman Bey'in annesi Rahime Ağci'nin talebi üzerine kayda geçirdiğini ifade etmektedir. Azizler olarak tanımladığı hocaların vakalarını bir tezkire halinde yazma isteği ile hareket ettiğini belirten Kaşgârî, Hoca İshak Velî'ye ithaf ettiği eserini rûz-ı yekşenbe yani Pazar günü tamamlamıştır.

Tezkire-i Hâcegân; *Tezkire-i Azizân*, *Tezkire-i Cahân*, *Durrü'l-Mazhar* gibi birtakım adlarla da bilinmektedir. Eserin yirmiden fazla el yazması bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Oxford, Londra, Paris, Berlin, Lund, St. Petersburg, Taşkent, Urumçi ve Pekin'de bulunmaktadır.¹

Tezkire-i Hâcegân, XVI. yüzyılın ünlü bir Nakşibendî şeyhi olarak bilinen Mahdûm-ı Âzam'ın torunları olan Kaşgar Hoca ailesinin en ünlü biyografilerinden biridir. Bu aile Nakşibendî sufileri olarak sadece dinî bir otorite olarak algılanmamalı, aynı zamanda uzun yıllar Doğu Türkistan'ın politik işlerine müdahil olan bir güç olarak da değerlendirilmelidir. Tezkire-i Hâcegân'da, Cungar Hanlığı yönetimi altındaki Doğu Türkistan'da yaklaşık olarak 1680'den 1750'lere kadar meydana gelen olaylar tasvir edilmektedir.

Tezkire-i Hâcegân'da dönemin siyasi, iktisadî ve içtimaî vaziyetini okuyucuya aktaran Kaşgârî, Afak Hoca olarak da bilinen Hidayetullah'ın Cungarların yardımıyla iktidara geliş sürecini, Hoca Cihan Yâkub ve diğer hocaların mücadelelerini anlatarak 1758 yılına kadar gelmektedir. Afak Hoca'nın teşebbüsü ve Cungarlar'ın askeri yardımı ile 1678 yılında, Altışehir'deki Türkleşmiş son Çağatay Hanlığı olan Saidiye, diğer ismiyle Yarkend Hanlığı yıkılmış ve bu devletin enkazları üzerinde "Hocalar Saltanatı" kurulmuştur. Bu devrede, giydikleri ak ve kara renkli takkelerden dolayı hocalar kendi aralarında, Aktağlılar (Ak Dağlık) ve Karatağlılar (Kara Dağlık) olmak üzere iki ayrı gruba bölünmüş ve aralarında uzun süren bir taht mücadelesi yaşanmıştır. Yaşanan

¹ Minoru Sawada, "Three groups of Tadhkira-i Khwajagan: Viewed from the chapter on Khwaja Afaq", *Studies on Xinjiang Historical Sources in 17-20th Centuries*, (edited by James A. Millward, Shinmen Yasushi, Sugawara Jun), 12, Tokyo 2010, s. 10.

mücadeleler aynı zamanda Hocaların bağlı oldukları Cungar devletinin iç dinamikleri ile de ilişkilidir. Çin sınırında cerayan eden hadiseler, bu topraklar üzerinde uzun zamandır emelleri olan Çin'i de harekete geçirmiştir.

Eserin önemi daha bir yüzyıl geçmeden ilim alemince fark edilmiş ve kısmen özet şeklinde de olsa Batı dillerine çevrilmeye başlanmıştır. Tezkire-i Hâcegân'ı çalışmasında ilk olarak Ç. Ç. Velihanov kullanmıştır. Bunun yanı sıra, Robert Barkley Shaw ile Martin Hartmann'ın makalelerine de kaynak teşkil etmiştir. Eser, Almatı ve Kaşgar'da neşredilmiştir.² İklil Kurban'ın, *Hocalar Devri* başlıklı doktora tezi 1995 yılında *Doğu Türkistan İçin Savaş* adıyla Türk Tarih Kurumu yayınlarından çıkmıştır. Tezkire-i Hâcegân, Hocalar Devri'nin çok önemli bir kaynağı olmasına rağmen şimdiye kadar günümüz alfabesiyle basılmamıştır. Tezimizin ana gayesi, bu husustaki eksikliği gidermektir.

Bu hususta yapılan çalışmalara göz atacak olursak; Muhammed Bilal Çelik'in *Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları* adlı makalesi ile Kadir Tuğ'un Türkistan'da eğitim ve öğretim faaliyetlerine değindiği *Doğu Türkistan'da Eğitim* isimli çalışması dikkate değerdir. Güncel araştırmalar arasında Tezkire-i Hâcegân'ın nüshalarına ilişkin Minoru Sawada'nın *Three Groups of Tadhkira-i Khwajagan: Viewed from the Chapter on Khwaja Afaq* isimli makalesi önem taşımaktadır. Yine Henry Schwarz Gerard'ın *The Khwajas of Eastern Turkestan* isimli makalesi de bu bağlamda Doğu Türkistan hocalarına ilişkin kaynaklar arasında ön plana çıkmaktadır.

Tezimizi hazırlarken geniş bir kaynakçadan yararlanmakla birlikte, güncel araştırmalardan da istifade ettiğimizi belirtelim. Doğu Türkistan tarihine ilişkin yapılan çalışmalar arasında Zeki Velidî Togan'ın eserleri dikkate değerdir. Kendisi Türkistanı ve tarihini en iyi anlayan ve değerlendiren bilim adamlarının başında gelmektedir. Zeki Velidî'nin diğer eserlerinin yanında özellikle *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi* ile *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş* adlı çalışmaları bu bağlamda çığır açan yapıtlar arasındadır. Zeki Velidî, önemli bir eseri olan *Tarihte Usûl*'de, Kaşgar Hanlarına dair kaynakları sıralamaktadır. Bunlar arasında Tezkire-i Hâcegân dışında, Mirzâ Haydar Duğlat'ın kaleme aldığı *Tarih-i Reşidisi*, Mirzâ Şah Mahmud Çuras'ın *Tarih-i Şah Mahmud Çuras* adlı eseri, Molla Musa bin Molla İsa Sayramî'nin *Tarih-i Emniyesi*, Mehmed Atıf'ın *Kaşgar Tarihi: Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garîbesi*, Hotenli Mehmed Emin

² Muhammed Bilal Çelik, "Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları", *History Studies*, 4, Ankara 2012, s. 80.

Buğra'nın yazdığı *Şarkî Türkistan Tarihi* adlı çalışması, Akdes Nimet'in *Atalık Gazi Yâkub Bek* adlı mezuniyet tezi ile Zeki Velidî'nin bu alandaki çalışmaları yer almıştır.³

Bu dönemde Türkistan'da oluşan tasavvufî cereyanı ve Nakşibendî geleneği ile ilgili başvurduğumuz eserler arasında altını çizmek istediğimiz bir takım kaynakları burada zikretmek gerekir. Bu noktada Mehmet Fuad Köprülü'nün alanında çığır açan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli eseri ile Hamid Algar'ın *Nakşibendilik* adlı çalışması ön plana çıkmaktadır. Yine bu konuda Necdet Tosun'un Nakşibendilik ile ilgili çalışmalarını belirtmek icap eder.

Tezkire-i Hâcegân'da yer alan bütün şiirlerde nazım birimi olarak beyit kullanılmıştır ve manzum bölümlere *Nazm* başlığı konulmuştur. Tezimizde kullandığımız el yazması eserde bazı fasıllar ve nazım bölümleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu kısımlar transkripsiyonda kalın yazı tipiyle belirtilmiştir. Eserde tarihi hadiselerin aktarıldığı bölümler mensur olarak yazılmıştır. Eserde Farsça ve Arapça parçalara yer verilmekle beraber akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

Metin içerisinde bir çok kelimedede yazım yanlışları dışında eksik harfler de bulunmaktadır. Buna ilaveten nadir olmakla beraber bazı kelimelere okunmasını kolaylaştırmak adına harekeler eklenmiştir. Yer yer bazı sözcüklerin silik halde bulunduğunu veya okunmasının zorlaştığını ifade etmek gerekir. Okunamayan kelimelerin anlatım akışını ciddi anlamda değiştirmedeğini ekleyelim. Bu tarz kelimelerin olduğu yerler “ ? ” işareti ile gösterilmiştir. Transkripsiyonu yapılan metnin varak sayfaları **[1b]-[2a]** şeklinde metnin başlarında gösterilmiş, her satır numaralandırılarak satır numaraları (1)-(2) şeklinde satır başlarında belirtilmiştir. Metinde kırmızı tırnakla ayrılan şiirlerin mısraları ise “ / ” işareti ile ayrılmıştır. Eserde geçen Kur'an ayetleri ve hadislerin Türkçe meallerine ise sayfa altında yer verilmiştir.

Transkripsiyon kuralları gereği kullanılan ayın işareti (‘) ve Çağataycadaki eklerin sonundaki “ng” sesi “ŋ” şeklinde ifade edilmiştir. Eserde yer alan Arapça kelimelerin birçok yerde aslî imlasına uygun yazılmadığını görmekteyiz. Misallarını çoğaltmak mümkün olmakla beraber Örneğin; iltifat (التفات) kelimesi'nin Arapça imlâsında bilinen şekilde değil ايلتفات biçiminde yazıldığı görülmektedir. Yine tamlamalarda yer yer harf-i tarif'in yani elif ve lam'ın (ل+ا) yazılmadığı dikkat çekmektedir. Çağataycanın kendi özelliğinden kaynaklı p-f değişmesi sonucu metinde

³ Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1981, s. 223-224.

Pâdşâh (پادشاه) kelimesi, yer yer Fâdşâh (فادشاه) şeklinde yazılmıştır, fakat yazımda bir birlik bulunmamaktadır. Bu hususta kelimenin yazılışı baz alınarak transkripsiyon yapılmıştır. Metinde sıklıkla tekrarlanan Hâce (خواجه) kelimesi bazen aslî şeklinde olduğu üzere vav harfî eklenerek, zaman zaman da vav harfî olmaksızın yazılmıştır. Transkripsiyonda ise birlik sağlamak adına kelime “h^wâce” biçiminde transkribe edilmiştir. İzâfet ya'sı (ی) ise metindeki tamlamalarda yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

XIII. VE XIX. YÜZYILLAR ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ SİYASÎ VE DİNÎ GELİŞMELER

1.1. SİYASÎ HAYATIN GELİŞİMİ

Türkistan tabiri, İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan'ı içine alacak şekilde Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan ve oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibiry'a'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir coğrafyayı ifade etmektedir. Bu coğrafyanın tarihi kaynaklardaki adı XIX. yüzyıl ortalarına kadar Türk Yurdu anlamına gelen Türkistan'dır. Ekseriyetini günümüzde Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk gruplarının oluşturduğu Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetindeki bölgeye Şarkî (Doğu) Türkistan, 1924'ten sonra Sovyet hâkimiyetine giren alana Garbî (Batı) Türkistan adı verilmektedir. Doğu Türkistan'ın yüzölçümü 1.828.418 km², Batı Türkistan'ın 3.836.503 km² dir.⁴ Coğrafyacılar en eski kıta olan Asya'nın toprağını coğrafi bakımdan beş büyük bölgeye ayırmıştır. Asya'nın beş büyük coğrafya ve medeniyet birliği, sırasıyla şunlardır. Kuzey Asya, aşağı yukarı bugünkü Sibiry'a demektir. Doğu Asya, siyasi tarihçilerin düşündüklerinden çok daha dar bir bölgedir. Coğrafi bakımdan Çinlilerin istila ettikleri topraklar hariç, Japonya ve Japon adaları, Kore, Mançurya ve bir de Amur vadisiyle Kamçatka buraya girerler. Güney Asya; Hindistan'ı, Çin Hindi'ni ve Doğu Hint Adalarını (Malaya) ihtiva eder. Coğrafi anlamda ele alınan İran, yani Acemistan, Afganistan, Ermenistan, Anadolu, Arabistan, Suriye ve Mezopotamya, yani Irak ise Ön Asya'yı teşkil ederler. Bu dört büyük arazi parçası beşinciye, Asya'nın en merkezi kısmı olan İç Asya'yı üç tarafından kuşatır.⁵

Türkistan adının ilk defa Orta Asya'yı ele geçiren Ruslar tarafından ihtiyârî olarak Mâverâünnehir memleketine verildiği iddia edilmiştir. Fakat Rus şarkiyatçı Wilhelm Barthold'a göre Türkistan kelimesi, XIX. asrın ilmî ıstılâhına Ruslar tarafından değil, büyük olasılıkla İran ve Afgan dillerinde kullanılması tesiriyle

⁴ Ahmet Taşağıl, "Türkistan", *TDVİA*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 556.

⁵ Lajos Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, (çev: Sadrettin Karatay), Ankara 1986, s. 13-15.

İngilizler tarafından sokulmuştur.⁶

1.1.1. Moğollar Devri

1206'da Timuçin Moğolistan'ı birleştirir ve Okyanus, yani "Evrensel Han" ilan edilir. Moğolca Çingis Han, yani Cengiz Han ünvanını alır. Bu ünvanı, Onon kıyılarında toplanan ve bütün Moğol kavimlerinin katıldığı bir kurultay sırasında tanınır. Cengiz Han bir dizi yasadan oluşan yasak'ı oluşturur. Bu kanunname pek çok Avrasya yasasını etkileyecektir. Han, kendisine sadık olanları ödüllendirir, ordusunu örgütler ve bir anda güçlü bir Moğol ulusu yaratır.⁷

Cengiz Han, yenilmiş düşmanları arasındaki direnen toplulukları temizleyerek ve otoritesini bozkır dünyasına daha geniş bir şekilde yaymak arzusuyla işe girişti. 1207'de Kırgızlar ve diğer orman halkları tabi kılındı. 1208 veya 1209'da bir kez daha Nayman-Merkid ittifakını yendi. Kaynaklarda, bu seferin tarihi hususunda birtakım sorunlar göze çarpmaktadır. Her halükarda, Nayman prensi Küçlüğ/Güçülüğ, daha sonra yıkılışına iştirak ettiği Karahitaylara sığındı. Aynı yıl Oyradlara boyun eğdirildi. 1209'da, Iduk Kut Barçuk yönetimindeki Uygurlar, Karahitay hakimiyetinden kurtuldular, kaçan Merkidleri hırpaladılar ve Moğollara tâbilik bildirdiler. Tangut/Hsi-Hsia başkenti bir Moğol ordusunca kuşatıldı. 1211-1215 seneleri arasında Çin'e karşı seferler göze çarpmaktadır. Çin devleti tam olarak ancak 1232'de teslim alınsa da Pekin 1215'de düşmüştür. Daha sonra Moğolların kılıcı, Nayman Küçlüğ yönetiminde bozkırda bir direniş merkezi olabilecek olan Karahitay topraklarına çevrilmiştir. Moğollar bozkırı ve başka yerlerden önce onu denetleme ihtiyacını hep akılda bulunduruyorlardı. Karluklar, 1211'de sadakatlerinden dönerek kendilerini Moğol yönetimine koydular. Karlukları Karahitaylara döndürme çabasındaki Küçlüğ, Almalık hâkimi Buzar'ı öldürdü. Kendine bağlı olan Buzar'a yönelik bu saldırı Cengiz'e istila için bahane sağladı. 1218'de Karahitaylar ezildi ve Küçlüğ öldürüldü. Yaklaşık aynı zamanda, 1217-1219 civarında Merkidler tekrar ve nihai olarak ezildiler. Merkid hükümdarı Togtoa Beki öldürüldü. Oğulları Qudu, Qal ve Çilaun Kıpçak topraklarına kaçarak Ölberliglere sığındılar. Takipteki Moğollar böylece ilk kez Kıpçaklarla çatıştılar ve onları yenerek Merkid Qudu'yu öldürdüler.⁸ Cengiz Han İmparatorluğu ile Harezmi İmparatorluğu doğrudan doğruya komşu durumuna gelmiş bulunmaktaydı.

⁶ Wilhelm Barthold, "Türkistan", *IA*, Cilt 12/2, İstanbul 1988, s. 141.

⁷ Jean Paul Roux, *Orta Asya - Tarih ve Uygarlık*, (çev: Lale Arslan), İstanbul 2014, s. 293.

⁸ Peter Benjamin Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (çev: Osman Karatay), İstanbul 2014, s. 297-298.

İki taraf arasındaki münasebetlerin kesilmesi, Harezmliler tarafından oldu. Cengiz Han, Harezmliler İmparatorluğu'yla düzgün ticari ve siyasi münasebetler kurmak istemişti. 1218'de Moğol İmparatorluğu'ndan gelen ve hem de bir Moğol elçisi haricinde tamamen Müslümanlardan müteşekkil bir kervan, Harezmliler İmparatorluğu'nun orta Sir Derya üzerinde bir hudut şehri olan Otrar'da tevkif edildi. Kadir Han ünvanıyla da tanınan Harezmliler valisi İnalçık tarafından eşyaları yağma edildi ve kendileri de idam olundu. Cengiz Han, zararlarının karşılanması hususunda talepte bulunsa da karşılık alamayınca harp hazırlığına başladı. Bir süre hazırlık yaptıktan sonra kendisi de en genç oğlu olan Toluy ile beraber ordunun asıl büyük kısmı başında olarak doğru Buhara üzerine yürüdü. Moğollara direnemeyen Türk garnizonu yok edildi ve şehir ahalisi Şubat 1220'de teslim oldu. Cengiz Han Buhara'dan Semerkand üzerine yürüdü. Şehir beş gün sonra teslim oldu. Bu arada şehir yağma edilerek halkı da idam edildi. Asıl Hazrem'in eski merkezi Gurganc, uzun bir muhasaradan sonra ancak Nisan 1221'de zapt edildi. Maveraünnehir'in Moğollar tarafından istilası sırasında, Sultan Muhammed Harezmliler Şah Belh'e doğru firar etmişti. Oradan Batı Horosan'a vardı. Fakat Cengiz Han en iyi generallerinden ikisi olan Cebe ve Sübötay'ın idaresinde bir süvari müfrezesini onun takibine çıkarmıştı. Muhammed çeşitli tehlikeler atlattıktan sonra Hazar Denizi'nde Abeskûn karşısında bir adacığa iltica etti ve 1220 yılında burada vefat etti.⁹

Celaledin Harezmliler Şah'ın takibi aynı zamanda batıdaki toprakların silahlı bir keşfi olmuştu. Birlikler Güney Kafkasya ve Irak'ı geniş ölçüde yağmalayarak Kıpçakları Alan-As müttefiklerinden başarılı bir şekilde ayırdılar. Alan-Asları yağmaladıktan sonra Moğollar sözlerinde durmayıp Kıpçaklara yöneldiler ve onları birçok kez yendiler. Birleşik bir Rus ve Kıpçak ordusuna karşı 1223'de Kalka Nehri üzerinde kazanılan zafer bunlardan biri idi. Buradan İdil Bulgar topraklarına akınlar yaptılar ve sonra Cengiz'in en büyük oğlu Çoçi'nin yönetiminde Kıpçak bozkırlarında faaliyet gösteren bir diğer birliğe katılarak yüklü bir esir ve ganimet ile Moğolistan'a döndüler. Cengiz Han daha sonra Çin'i bitirmesine imkan sağlayacak olan Tangutların nihai olarak yok edilmesine girişti, fakat 1227 yılında bu sefer esnasında vefat etti.¹⁰

Cengiz Han'ın oğlu Ögeday daha babasının sağlığında halef tayin edilmiş ve bir süre sonra, 1229 senesinde gösterişli bir merasim içinde Kurultay'da Han ilan edilmişti. Ögeday zamanında askerî harekât Çin, Batı Asya ve Avrupa'da devam ediyordu.

⁹ René Grousset, *Stepler İmparatorluğu-Attilâ, Cengiz Han, Timur*, (çev: Halil İnalçık), Ankara 2011, s. 246-250.

¹⁰ P. B. Golden, *Türk Halkları...* s. 298-299.

Ögeday'ın, babasının kurduğu imparatorluğun teşkilatlandırılması ve huzurun sağlanması hususunda aldığı tedbirler dikkate değerdir. 1241 yılında Ögeday ve yine aynı yıl içinde kardeşi Çağatay öldüler. Bir müddet Cengiz Han'ın oğulları arasında taht kavgaları devam etti. 1246'da açılan kurultayda Güyük, babası Ögeday'ın yerine Büyük Han seçildi. Daha sonra Güyük'ün ölümü üzerine, Möngke 1251'de açılan kurultayda Büyük Han ilan edildi. 1259 yılında Möngke Han öldükten sonra hanedan arasında taht kavgaları başlamış oldu. 1260'da Kubilay Han Çin'de, Arık Böke ise Moğolistan'da aynı zamanda Büyük Han ilan edildi. 1262 yılında da Hülagü Han ile Berke Han arasında bir savaş başladı. 1264'de taht kavgaları sona erdi. Arık Böke, Kubilay Han'a itaat etti. 1269 yılında Talas Nehri kenarında yapılan kurultayla Çağatay ulusu, Barak, Kaydu ve Mengü Timur arasında taksim edilmiştir.¹¹

1.1.2. Timurlular Devri

Mâverâünnehir'in karışık durumundan yararlanmak isteyen ve Doğu Türkistan'da hüküm süren Tuğluk Timur, 1360 yılında Mâverâünnehir'e geldiğinde bazı beyler bölgeyi terkettikleri halde Timur, kendisine bağlılığını bildirmişti. Bu nedenle atalarının yurdu olan Keş ve yöresi Timur'a bırakıldı. Bir dizi mücadele ve çekişmeden sonra Timur'un Kazan Han'ın kızı Saray Mülk'le yaptığı evlilik, eşinin han kızı olması nedeniyle Timur'a Kürekan (Han güveyisi) ünvanını taşımaya hak kazandırmıştı. Belh şehri tahrip edilerek Semerkand'a gelmiş ve Timur burada 9 Nisan 1370 tarihinde tahta oturmuştur.¹² Timur'un amacı mümkün olduğu kadar çok sayıda ülkeyi, hatta mümkünse bütün dünyayı hükmü altına almaktı. Tarihçisi kendisine, İskender ve o tipte tarihçilere ve X. yüzyılda İranlı Büveyhoğulları'nın en kudretli hükümdarı bulunan Adududdevle'ye atfedilen "bütün dünya iki hükümdara sahip olacak kadar değerli değildir" mealindeki sözleri izâfe etmektedir.¹³

1370'den 1388'e kadar Timur, Mâverâünnehir'de Han olan Soyurgatmış'ı başa getirmekle yetindi. Onun ölümünden sonra Timur, yerine 1388'den 1402'ye kadar hükümdarlık edecek olan Mahmud Han'ı getirdi. Timur hükümetinin çıkardığı bütün fermanlar Cengizogulları'nın adlarını taşırdı. Esasen, bunlar Timur'a sadakatle bağlı

¹¹ Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, İstanbul 1981, s. 567-634. ve Henry Hoyle Howorth, *History of the Mongols-From the 9th to the 19th Century*, London 1880, s. 38-88.

¹² İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 2000, s. 5-7.

¹³ Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (çev: Râgıb Hulusi Özden), Ankara 2013, s. 186.

olan kukla hükümdarlardan başka bir şey değillerdi. İmparatorluk kültür itibarıyla Türk-İranlı, hukukî teşekkül bakımından Türk-Moğol, siyasî-dinî disiplin bakımından ise Moğol-Arap idi. Timur, hakikatte Moğol hakimiyeti yerine bir Türk hakimiyeti, Cengiz Han İmparatorluğu yerine Timur İmparatorluğu'nu getiriyor fakat hukuken çok da fazla bir şey değiştirmiyordu.¹⁴

Timur yaptığı seferlerle egemenliğini ve gücünü iyiden iyiye hissettirmeye başladı. İlhanlıların çöküşüyle Mâverâünnehir'in bir parçası olan Harezm'de bağımsız küçük bir krallık kurulmuştu. Timur bu krallığın üzerine iki kez saldırır. Harezm'de hükümdar Sevin Bey'in kızını oğluna alır ve egemenliğini pekiştirir. 1365 veya 1366 yılında Duklat prensi Kamerüddin kendini Han ilan edince Timur, 1373'de ordusunu toplayarak Moğolistan bozkılarına doğru yola çıkar. Sonunda onu yakalayarak kendine bağlar. 1385-1386'da Timur, Sultaniye, Hamedan ve Tebriz'i fetheder; Kars ve Tiflis'i yıkar. 1387'de İsfahan'ı ele geçirir ve sonra da Şiraz'a geçer. 1391'e gelindiğinde Timur'un Sirderya'yı geçip bozkır topraklarına girdiği görülmektedir. 1395'de Altınordu'nun başkenti Saray'a giren Timur, Altınordu Hanı Toktamış'ı yenerek Altınordu'nun uzun bir çekişme dönemine girmesine sebep olmuştur. Bu şekilde Timur, zamanının en büyük Müslüman güçlerinden birine son vermiş oluyordu. 1398'de Timur bu sefer gözünü Hindistan topraklarına dikti ve Hindistan seferini başlattı. 19 Aralık'ta Delhi'ye girerek şehri yağmaladı ve vekili olarak Peygamber soyundan geldiğini iddia eden bir Afgan beyini bıraktı. Timur için sıradaki hedef Anadolu topraklarıydı. Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'i 1402'de Ankara Çubuk ovasında ağır bir yenilgiye uğratarak esir aldı ve Anadolu'yu fethetmeye başladı. Osmanlıların alamadığı İzmir'i dahi Hristiyanların elinden aldı. Timur evine döndüğünde Çin'den başka ele geçirilemeyen bir yer kalmamıştı. Planladığı gibi 28 Aralık 1404'te Çin üzerine sefere çıktı fakat hastalığı nedeniyle Otrar'dan öteye gidemedi ve 19 Ocak 1405'te vefat etti.¹⁵ Timur'un ölümünden sonra devletin birliğinin bozulduğunu görüyoruz. Bunun nedenleri Babür'un Hatıratı'nda sıralanmaktadır. Eserde, devletin birlik ilkesinin kurulamadığı, Padişah değişmelerinde herhangi bir kaide ve ilke bulunmadığı, Timur'un vasiyetine aldırış edilmediği gibi sebepler belirtilmektedir.¹⁶

Timur'un başarılarının temelinde onun din adamları olan hocalara yönelik akılcı tutum ve politikaları yatmaktadır. Tüzükât-ı Timur'da belirtildiği şekilde: “Bunlarla da

¹⁴ R. Grousset, *Stepler İmparatorluğu...* s. 412-413.

¹⁵ J. P. Roux, *Orta Asya...*, s. 335-343.

¹⁶ Gazi Zahirüddin Babur, *Vekayi-Babur'un Hâtıratı*, (çev: Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1987, c. I, s. 43.

yakinen tanıştım. Onlarla sohbetler düzenleyip âhîret için faydalar aldım. Hudâ'nın sözünü işitip, bunların kerâmetlerini gördüm. Bu taifenin sohbetlerinden canım rahatlayıp, özüm çok huzur bulurdum.” diyen Timur, din adamlarının zihin ve ruhunu çok iyi öğrendiği için, onlardan faydalanmanın ve sakınmanın yollarını da anlamıştır.¹⁷ Hatta çok sonraları Hindistan fatihi Babür'ün torunu olan -bu suretle de Timur onun yedinci göbekten büyük babası olur- Ekber Gürkan, hocalara atıfta bulunarak, “Allaha tapmak iddiasında bulunanların ekserisi kendi emellerine tapıyorlar” demiştir.¹⁸

Timur'dan sonra 1409'da oğlu Şahruh, Uluğ Bey olarak bilinen kendi oğlunu Mâverâünnehir'deki Timurlu topraklarında kendine eş hükümdar tayin etti fakat 1447'de Şahruh'un ölümüyle bölgesel parçalanmaları neticelendiren bir iç mücadele başladı. Bir alim ve sanat hamisi olan Uluğ Bey babasının mülkünde otorite kurmayı başaramamış ve iki yıl kadar sonra kendi oğlu Abdüllatif'in emriyle öldürülmüştür. Fakat Uluğ Bey tarihte her zaman müstesna bir mevki işgal etmiş, tarihçiler tarafından meziyetleri iftiharla anlatılmıştır. İslâm tarihçileri bu konuda Uluğ Bey'i ancak Aristo'nun öğrencisi olan Büyük İskender ile mukayese edebiliyorlardı. Kurduğu rasathane ve yetiştirdiği öğrenciler ile asrının çok ötesinde bir şahsiyet olan Uluğ Bey, devrin en önemli hocalarından ders almış ve müspet ilimlerin her zaman ve her millet için sabit kalacağını, bu ilimlerin ilâhiyat ve edebiyata üstün olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Yazdığı Zic'inde “ihtiyar olmasına rağmen saçları ağarmayan, dünyada millet ve din ihtilâfları yüzünden kendisine değişme tozu düşmeyen bir ilm de, hikmet (riyazîyat ve felsefe) ilimleridir” dediğinden, Uluğ Bey'in de, El-Bîrûnî gibi, riyazî ilimleri ve felsefeyi, bütün dünyanın medenî hayatı mahsulü şeklinde anlamış olduğu görülmektedir.²⁰

Babası Uluğ Bey'i öldüren Abdüllatif yaklaşık altı ay sonra 1450 yılında öldürüldü. Timur devleti'nin toprakları, Timur'un soyundan gelen Mâverâünnehir hakimi Ebû Said tarafından yeniden birleştirildi. Ancak o da 1468 yılında, Batı İran'daki aile topraklarını yeniden almak isterken Akkoyunlular tarafından yenildi ve idam edilmek üzere aile hasımlarına teslim edildi. Mâverâünnehir, Ebû Said ailesinde kalırken, Timurlu Hüseyin Baykara, Doğu Horosan toprakları ve Harezmi'de iktidarı

¹⁷ Sahibkiran Emir Timur Muhammed Tarağay Bahadıröğlü, *Timur'un Günlüğü -Tüzükât-ı Timur-* (haz: Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan), İstanbul 2010, s. 85.

¹⁸ Hikmet Bayur, *XVI. Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkılâp Teşebbüsü - Ekber Gürkan (1556-1605)*, İstanbul 1937, s. 17.

¹⁹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beğ ve Zamanı*, (çev: İsmail Aka), Ankara 2015, s. 133-134.

²⁰ Zeki Velîdî Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, c I, s. 94.

eline aldı. Mâverâünnehir 1500'de Özbekler tarafından istila edildi. Hüseyin Baykara'nın ölümünden kısa bir süre sonra, onun toprakları da göçebe istilacılara kurban düştü.²¹

1.1.3. Yarkend Hanlığı (Saidiye Hanlığı)

Yarkend Hanlığı, Doğu Türkistan'da 300 yıl kadar (1465-1759) hüküm süren bir hanlık olmuştur. Hanlık, değişik zamanlarda Duğlat, Çağatay ve Hoca sülaleleri tarafından yönetilmiştir.²²

Saidiye Hanlığı'nın kurucusu Sultan Said, Yunus Han'ın torunu olup, Sultan Ahmed Han'ın 18 oğlundan üçüncüsüdür.²³ Ahmet Han'ın ölümünden sonra önce Andican'da üç yıl hüküm süren Said Han daha sonra emrindeki 4.700 kişilik ordu ile Artuş üzerinden Kaşgar'a doğru harekete geçti. O zamanlar burada Duğlat beylerinden Ebu Bekir saltanat sürmekteydi. Ebu Bekir, Said Han ile yaptığı mücadelede başarısızlığa uğrayıp kaçtı. Molla Musa Sayramî, Tarih-i Emniye isimli eserinde bu şahsın döneminin en zalim insanlarından biri olduğunu belirtmektedir.²⁴

Doğu Türkistan'da varlık gösteren Yarkend Hanlığı, özellikle Kaşgarya da denilen Tanrı dağlarının güneyindeki Tarım Havzası'nda yer alan şehirlerde egemenlik sürmüştür. Başkentinin adıyla Yarkend Hanlığı, kurucusunun adıyla da Saidiye Hanlığı olarak anılan devlet, kuruluşundan başlayarak hocaların yoğun bir şekilde etkisinde kalmıştır. Toplum ve devletin genel havasına tasavvuf cereyanı hakim olmuştur.²⁵ Bu ve benzer nedenlerle Yarkend Hanları, dünyada ve komşu coğrafyada yaşanan gelişmeleri yakından takip edememiş, devlet siyasi ve askeri açılardan gerileme durumuna düşmüştür. Zaten hanlık en güçlü dönemini de 1591-1609 yılları arasında hükümdarlık yapan Muhammed Han'ın saltanatı döneminde yaşamıştır. Onun 1609 yılında ölümüyle birlikte yönetimde söz sahibi olmak isteyen gruplar arasında şiddetli mücadeleler ortaya çıkmıştır. Bu durum hanlıkta sadece anarşiye sebep olmakla kalmamış, sık sık han değişikliğine de yol açmıştır. Abdullah Han'ın tahta çıktığı 1636 yılına kadar yaklaşık 30 yıl süren ve gerileme olarak niteleyebileceğimiz bu dönemde, birbiri ardı sıra beş

²¹ P. B. Golden, *Türk Halkları...* s. 323.

²² Amanbeck H. Djalilov, "Yarkend Hanlığı (1465-1759)", *Türkler*, Cilt 8, Ankara 2002, s. 662.

²³ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, (çev: Osman Karatay), İstanbul 2006, s. 295.

²⁴ "yurtga nihayeti cebr ve zulmü ötken idi bir âdemdin sehl günâh ölse ol âdemni öltürür idi." Cengiz Buyar, *Tarih-i Emniye'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek 2006, s. 73.

²⁵ Mehmed Emin Buğra, *Şarkî Türkistan Tarihi*, Ankara 1987, s. 383.

hanedan üyesi hükümdar olmuştur. Bunun yanı sıra, bu hükümdarlardan biri olan Şücaüddin Ahmed Han katledilmiştir. Sultan Abdürreşid Han'ın oğullarından Turfan hâkimi Abdürrahim Sultan'ın oğlu olan ve 1636 yılında hanlık tahtını ele geçiren Abdullah Han döneminde hanlıkta merkezi yönetim güçlenmiş, ülkedeki nüfuzlu kabileler, liderlerinden pek çoğu hanlık dışına sürgün edilerek ya da öldürülerek kontrol altına alınmıştır. Ayrıca Karadağlı hocaların hana destekleri sağlanarak bu alanda da istikrar temin edilmiştir. Fakat onun da 1667 yılında ülkeden ayrılmasıyla hanlıkta tekrar sıkıntılar baş göstermiş, yerine geçen oğlu Yolbars Han ülkenin tamamında kontrolü sağlayamamıştır. Ondan sonra hükümdar olan İsmail Han döneminde ise hanlık, Cungar Hanlığı'nın vasalı olmuş, ilerleyen süreçte de tarih sahnesinden çekilmiştir.²⁶ Cungar ordusunun Yarkend şehrini ele geçirmesi, Saidiye Hanlığı'nın topraklarında 1755'deki birinci Çin İstilasına kadar sürecek olan 77 yıllık "Hocalar Devri" ni başlatmıştır.

Doğu Türkistan'da bu dönemden itibaren nüfuzları gittikçe artan hocalar, üç kol halinde görülmektedir. Bunlar Kuça hocaları, Aktağlık hocalar ve Karatağlık hocalardır. Kuça hocaları Arşadeddin'in soyundan gelirken, Aktağlık ve Karatağlık hocalar ünlü Nakşibendî şeyhi Mahdum-ı Âzam'ın soyundan gelir. Mahdum-ı Âzam'ın büyük oğlu Hoca Kalan'dan Aktağlık, diğer bir oğlu Hoca İshak'tan ise Karatağlık hocalar gelmiştir.²⁷

1.1.4. Oyratlar

Oyrat kabileleri Asya'nın kuzey kesimlerinde yaygın olarak bulunan Tayga ormanlarında avcılık ve toplayıcılık ile hayatlarını sürdürürken, bazıları da bozkırda hayvancılık yaparak yaşamaktaydı. Oyratlar, Moğolistan'ın üst tarafındaki Baykal Gölü'nün etrafında, özellikle gölün batı kısmından devamla Yenisey Nehri, Nayman Nehri'nin üst kısımları, Selenge Nehri'nin aşağı taraflarındaki ormanlık alan, Baykal Gölü'nün kuzey-doğu kısımları ile Hövsgöl Gölü'nün bazı kıyılarında eskiden beri Oyrat, Barga, Buryad, Hori, Tümed, Uryanhay, İhires, Bulgad, Havhas, Bayad, Telengüüd, Tas, Tuhas gibi çeşitli kabileler çeşitli dönemlerde bu bölgelerde yaşamış kabilelerdir. Oyrat adının da "Oin İrgen veya Oin Ard (Orman Halkı)" kelimesinden

²⁶ Muhammed Bilal Çelik, *Yarkend Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, İstanbul 2013, s. 173.

²⁷ Konuralp Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden 19. Yüzyıla Kâşgar*, Ankara 2013, s. 36.

geldiği düşünölmektedir.²⁸ Batı Moğollarının önemli bir kolu olan Oyratlar'a Türkler tarafından Kalmuklar adı verilmiştir ve bu ad giderek yaygınlaşmıştır.

Cungarlar'ın beyi Batur, Lama dinini himaye ettiği için, 1635'te Tibet Laması ona Erdini Batur Hunteyci ünvanını verir. Tarbagatay'da 1640'ta Oyratlar'ın büyük kurultayı açılır. Batur Hunteyci 1643'te Kazaklar'a 50.000 askerle saldırır ve Kazaklar'ı yenip, iki kazak kabilesini esir alır. Kendisi 1656 yılında ölünce yerine oğlu Singge oturur, bir süre sonra kardeşleri tarafından öldürölünce yerine 1672'de kardeşi Galdan oturur. Batur Hunteyci ile Singge'nin devrinde Oyratlar'ın siyasi merkezi Tarbagatay vilayetindeki Kobuksar olup, Galdan döneminde ise İli (Gulca) siyasi merkez olur.²⁹

Galdan, Kaşgarya'yı işgal etmekte büyük güçlüklerle karşılaşmadı. Han İsmail'i esir etti ve İli üzerinde Kulca'ya gönderdi. Hoca Afak'a Yarkend'i esas merkez olarak verdi. Bu suretle bütün Kaşgarya basit bir Cungar himâyesine girmiş oluyor ve hocalar burada hanların valilerinden ibaret kalıyorlardı. Bu vaziyet Afak Hoca'nın ölümünden sonra iki hoca ailesi, Aktağlılar ve Karatağlılar arasında, eski mücadeleler yeniden başladığı zaman açık bir şekilde görüldü. Cungarlar, iki tarafın reislerini; Akdağlı Ahmed Hoca ile Karadağlı Danyal Hoca'yı esir olarak götürmekle ortadan ihtilafı kaldırdılar. Daha sonra Danyal'ın lehine karar vererek onu 1720'de Yarkend'de Kaşgarya Genel Valisi olarak yerleştirdiler.³⁰

Galdan, Çin'e doğru genişlemek arzusu duydu ve 1696'da Çin ordusu tarafından mağlup edildi. Kendisi de 1697'de kısa bir hastalıktan sonra öldü. Galdan'ın yerine Singge'nin oğlu Çivan Araptan, han oldu. Kendisi de 1727'de ölünce tahtına oğlu Galdan Sirin oturdu. O da 1745'de ölünce yerine üç oğlundan biri olan Çivan Durci Namcar geçti. O da öldürölünce yerine Galdan Sirin'in büyük oğlu Lama Darca, han oldu. Daha sonra Cungar kabile beylerinden olan Amursana, Lama Darca'yı öldürüp, Cungarların Teycisi yani kabile beyi olan Davaçi'yi hanlığa yükseltti. Önce işbirliği yapan bu iki şahsın daha sonra araları açıldı ve Amursana Çinliler'den Davaçi'ye karşı yardım istedi. Çin ordusu 1755'te Davaçi kuvvetini Giden dağı'nda ezdi. Davaçi'nin ölümünden sonra küçük çocuğunun da saltanatı uzun sürmedi. Böylece Cungar Hanlığı'nın kurucusu Batur Hunteyci'nin soyundan olan Davaçi ve oğlunun ölümü ile Cungar Hanlığı da tarihe karıştı. Çin İmparatorluğu'nun Cungar hanlığını işgal

²⁸ Ekrem Kalan, *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, Ankara 2008, s. 1-2.

²⁹ İklil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Ankara 1995, s. 37-38.

³⁰ R. Grousset, *Stepler İmparatorluğu...*, s. 510-511.

etmesinde Cungar beyleri arasındaki taht kavgaları ne kadar yararlı olmuşsa, Altışehir* i işgal etmede, Aktağlık-Karatağlık mücadelesinin de bir o kadar yararı olmuştur. Üstelik Altışehir'deki, Kuçar Hakim Bey'i Mirzâ Hudi, Üçturfan Hakim Bey'i Hocisi gibi her şehirdeki Cungar Hanlığı'na dayanarak hükümdarlığını devam ettiren beyler, Cungar Hanlığı'nın çökmesiyle, hükümdarlık yerini korumak için hemen Çin'e yaranma yoluna gitmişlerdir.³¹

Bu devletin 1758 senesinde, Çinliler tarafından ortadan kaldırılmasına kadar, Türkistan'ın ekser Müslüman topraklarının, İli havzasında, Orta Asya'daki sonuncu büyük göçebe devletin kurucuları olan Budist Kalmuk beylerinin hakimiyeti altında bulunduğu dikkat çekmek gerekir.³²

1.1.5. Mançular

Anavatanları bugünkü Çin'in kuzey doğu bölgesinde bulunan ve aslen Çinli olmayan Mançular, XVI. yüzyılın sonlarında Ming hanedanının zayıf düşmesinden, Moğolların ise siyasi bölünmüşlük ve kargaşa içinde olmalarından istifade ederek kendi siyasi birliğini kurmuşlar ve hakimiyetlerini çevrelerine yaymaya hazır hale gelmişlerdi. Mançular, siyasi birliklerini sağladıktan sonra elli yıl içinde hem Moğollarla ittifak kurmuşlar, hem de Çin'i ele geçirerek yeni bir hanedan olan Çing hanedanını vücuda getirmişlerdir.³³ Mançular, XVII. yüzyılın başlarından itibaren iç birliklerini sağlayarak aşama aşama egemenliklerini çevreye yaymışlardır. 1636'da Çing hanedanını kurduklarını ilan eden Mançular, sırasıyla Çin, Moğolistan, Tibet, Cungarya ve Kaşgar bölgesini ele geçirmişlerdir. Egemenlik altına aldıkları her bölgede, oranın daha evvelki idare tarzını ve hayat şartlarını tetkik ederek ona uygun bir yapılanma oluşturmuşlardır. Uyguladıkları politikalar da bu bağlamda şekillenmiştir.³⁴

1.1.6. İsyenlar Yüzyılı (1757-1865) ve Yâkub Bey'in Devleti

Çin askerlerinin Doğu Türkistan'a girdiği 1755'ten Yakup Bey'in iktidara geldiği 1865'e kadar süren 110 yıllık zaman, Birinci Çin İstilasası dönemi olarak bilinir.

* Altışehir: Kaşgar, Yarkent, Hoten, Aksu, Üçturfan ve Kuçar.

³¹ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 38-40.

³² Wilhem Barthold, "Kalmuklar", *İA*, Cilt 6, İstanbul 1977, s. 140.

³³ K. Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden...*, s. 57.

³⁴ K. Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden...*, s. 73.

Çinliler bu uzun zaman içinde istilayı tam olarak gerçekleştirememişlerdir. Çünkü bu yüzyıl, Doğu Türkistan için, tam anlamıyla bir İsyandar Yüzyılı olmuştur. Bu yüzyılda meydana gelen başlıca isyanlar şunlardır: Büyük-Küçük Hocalar İsyanı (1757-1759), Üçturfan İsyanı (1765), Ziyavdin Hoca İsyanı (1815), Cihangir Hoca İsyanı (1824-1828), Yusuf Hoca İsyanı (1830), Yedi Hoca İsyanı (1847), Velihan Töre İsyanı (1857), Kuçar ve Döngenler'in İsyanı (1864).³⁵

Hocaların katıldığı en büyük ayaklanma, öncülüğünü Kırgız Hanı, Sadık Bey'in yaptığı ayaklanmadır. Kendisi aynı zamanda Cihangir Hoca'nın da eniştesiydi. Hatırlamak gerekir ki, Muhammed Ali Han devrinde Hokand Hanlığı, Doğu Türkistan'ın Çin işgalinden kurtulması için yapılan hürriyet mücadelelerinin dayanak noktası haline gelmişti. Bunda Hokand Hanlığı'nda bulunan Doğu Türkistanlı yönetici hocaların neslinden gelen Sarımsak Hoca'nın oğlu Cihangir Hoca baş rolü oynamıştır.³⁶ Sadık Bey, hocalar neslini de etrafında toplamayı başaran bir lider konumunda bulunuyordu. Doğu Türkistan'da ayaklanmalar olurken Sadık Bey, Kaşgar'da bir gerçeği daha öğreniyordu. Halk, hocalardan birini hükümdar olarak başlarında görmek istiyordu. Sadık Bey bu isteği o sırada Hokand Hanı bulunan Hudayar Han'a ilettil. Hudayar Han da Yusuf Hoca'nın daha becerikli oğlu Kette Han Töre yerine, Sadık Bey'in akrabası olan Büzürg Han'ı Kaşgar'a hükümdar aday olarak gösterdi. Büzürg Han'a kumandan olarak da Yâkub Bey'i gösterdi. Yâkub Bey ile beraber Kaşgar'a gelen Büzürg Han, Hocalar döneminin son hükümdarı olarak Doğu Türkistan tahtına çıktı. Fakat, memleketin diğer bölgelerini birleştirme işini Yâkub Bey'e bıraktı.³⁷

Doğu Türkistan'ı Çin esaretinden kurtararak istiklâline kavuşturan ve zamanın büyük devletleri tarafından da resmen tanınmasını sağlayan Yâkub Bey, 1820 yılında Taşkent yakınlarında Pişkent köyünde doğmuş bir Türk ailesinin çocuğu idi.³⁸ Kurama Kasabası'nın kadısı olarak görev yapan babası Pir Muhammed Mirzâ, 1818'de Pişkent'e gelerek Pişkent Kadısı olan Şeyh Nizameddin'in kızkardeşi ile evlenmişti. Bu kendisinin ikinci eşi idi ve söz konusu evlilikten ilk doğan evlat Yâkub Bey olmuştu. Sonraları Yâkub Bey'in kızkardeşi'nin, Taşkent valisi Nur Muhammed Han ile evlenmesi Yâkub Bey'e faydalı olmuş, bu bağlantı genç Yâkub'un hedeflerini gerçekleştirmesi için destek görevi görmüştür. Vali eniştesi sayesinde Yâkub Bey,

³⁵ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 65.

³⁶ Dinçer Koç, *Rus Elçilik Raporlarına Göre Hokand Hanlığı (XIX. Yüzyılın İlk Yarısı)*, İstanbul 2015, s. 41.

³⁷ Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Tarihi (Başlangıçtan 1878'e Kadar)*, İstanbul 1997, s. 127.

³⁸ Arminius Vambery, *Central Asia and the Anglo-Russian Frontier Question*, London 1874, s. 299.

Hokand askeri birliklerine dahil olmuş, kısa sürede yetenekleriyle ön plana çıkmış ve bu nedenle 1845 yılında Hokand Hanı Hudayar'a "Mahram" yani teşrifatçı tayin edilmiştir.³⁹ Bu tarihten itibaren çeşitli kademelerde hizmet göstermiş olan Yâkub Bey, Hoca Büzürg Han Töre'ye kumandan olmuş ve büyük yetkiler üstlenmiştir. Büzürg Han Töre'nin yetersizliğinden faydalanıp askerî ve mülkî kadrolara hâkim olan Yâkub Bey, Büzürg Han'ı devre dışı bırakarak 1866 yılında Yenihisar'ı, Kaşgar Yenişehir'ini, Yarkend ve Hoten'i ele geçirmiştir. Aksu, Kuça ve Karaşehir'i de alıp hâkimiyet alanını genişleten Yâkub Bey, Büzürg Han Töre'nin iktidarına son vererek kendisini "Atalık Gazi Ba-Devlet" (mesut hükümdar) ünvanıyla Kaşgar Hanlığı'nın yeni hâkimi ilan etmiştir (1867).⁴⁰

Yâkub Bey, Türkistan tarihinde sadece başarılı bir kumandan olarak öne çıkmakla kalmamış, aynı zamanda kuvvetli siyasî ve diplomatik şahsiyeti ile de ün kazanmıştır. Kendisi, Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile de diplomatik ilişkiler kurmuş, askeri eğitimcilerini Osmanlı'dan, silahını İngiltere'den, ticarî mallarını da Rusya'dan getirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin Sultanı Abdülaziz'i "halife" olarak tanımış olması ve onun adına 1870'de altın ve gümüş paralar bastırması onun muhteris bir kişiliğe sahip olmadığını göstermektedir.⁴¹ Orta Asya tarihi üzerine çalışan ve bu konuda önde gelen araştırmacılardan biri olan Gary Alder, Yâkub Bey'i, XIX. yüzyıl Asya tarihinin büyük yöneticilerinden biri olarak tanımlar. Yâkub Bey'in aslında Orta Asya'da gerçek mânâda son bağımsız hükümdar ve belki de Nadir Şah'dan sonra Asya'da yetişen en muhteşem yönetici olduğunu ekler ve sözlerine devam eder: O hem yönetici hem de asker olarak başarılıydı. Barışı ve güvenliği ülkesine getirmeyi başarmıştı.⁴²

Doğu Türkistan'daki Yâkub Bey devleti'ni sona erdirmek konusunda karar alan Ruslar, vakit geçirmeden aldıkları kararı uygulamak için zemin oluşturmaya başlamışlardı. General Kaufman, Rus işgali altındaki İli Vadisi'nde Çin hükümetiyle olan sınır anlaşmazlıklarının görüşülmesi sırasında, Çinlilerin bazı tavizler vermesi koşuluyla Çin ordusunun tahıl ihtiyacını ve ihtiyaç duyulan savaş malzemelerini tedarik edeceklerine yönelik söz verdi. Ertesi yıl gerekli desteği alan General Tso Tsung-tang, 1876 yılında Doğu Türkistan'a yöneldi ve Urumçi'yi ele geçirdi. Artık Kaşgar

³⁹ Demetrius Charles Boulger, *The Life of Yakoob Beg; Athalık Ghazi, and Badaulet; Ameer of Kashgar*, London 1878, s. 77-79.

⁴⁰ Muallâ Uydu Yücel, "Yâkub Beg", *TDVİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 277.

⁴¹ Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 145-146.

⁴² Mehmet Saray, *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*, Ankara 2003, s. 144.

Devleti'nin sınırlarına dayanmış durumdaydı. Yâkub Bey bunun üzerine Çinlilerle uzlaşma yolları aramış, bu doğrultuda İngilizlerin arabuluculuğuna başvurmuştur. İngiltere bunun üzerine Çin hükümetine, Kaşgar Devleti'nin Çin etki alanında kalmak koşuluyla varlığını sürdürmesi teklifini götürdü. İngiltere'ye verilen cevap, Kaşgar Devleti'nin Çin'in bir iç sorunu olduğu, dolayısıyla da İngiltere'yi ilgilendirmedığı şeklindeydi. Çin ordusu ileri harekate başlayarak bu sefer Doğu Türkistan'ın en önemli merkezlerinden Turfan şehrini ele geçirdi. Bu haber Çin ordusuna karşı sefer hazırlığı yapan Yâkub Bey'e ulaştıktan kısa bir süre sonra kendisi vefat etti. Yâkub Bey'in ölümünden sonra oğulları arasında kısa süreli bir iktidar mücadelesi yaşandı. Kaşgar'daki iç savaş, Çinli General Tso'nun işini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. 1877 yılının sonbaharına gelindiğinde Doğu Türkistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş durumdaydılar. Ekim ayında Aksu'nun, Aralık ayında da Kaşgar'ın düşmesiyle Çin işgali tamamlanmış oldu. Birkaç yıl içerisinde Ruslardan İli bölgesini de alan Çin, Doğu Türkistan adını ortadan kaldırmak maksadıyla, 1884 yılında bölgeye Xinjiang, yani "yeni topraklar" adını verecektir.⁴³ Çin kaynakları başlangıçta Hsi-yü (Batı Toprakları) tâbiri ile esasen Doğu Türkistan'ı kastetmişlerdir. Çünkü Çinlilerin erken devirlerdeki coğrafya malûmatları bu topraklardan daha batıya pek gitmiyordu.⁴⁴ Bundan böyle 1944 yılının sonuna kadar sürecek olan İkinci Çin İstilas Devri başlar.

Yâkub Bey'in çabaları netice itibariyle başarılı olmasa da, kendisi Müslümanlar arasında yeni yeşermeye başlayan siyasi ve modernist uyanış hareketinin müjdecisi ve öncüsü sayılabilir. Hac da dahil olmak üzere eski tarihî ve dinî bağlar, Orta Asya ile Osmanlı Devleti arasındaki kültür, dil, gelenek ve görenek benzerlikleri şüphesiz Yâkub Bey'in Osmanlı Sultanı'na bağlılık ve sadakatinde büyük rol oynamıştı.⁴⁵

1.2. DİNİ HAYATIN GELİŞİMİ

1.2.1. Türkistan'da Tasavvuf Cereyanı

Orta Asya'da İslâmiyetin yayılmaya başlamasıyla birlikte, VIII. yüzyıldan itibaren bölgede zâhid ve sûfiler de görülmeye başlanmıştır. XIII. yüzyılın başındaki Moğol İstilas sebebiyle sosyal ve psikolojik bir sıkıntı içine düşen Orta Asya halkı için tasavvuf kurumları bir nevi sığınak merkezi olarak hizmet etmiştir. Ayrıca bölgenin

⁴³ Abdül Ahat Andican, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, İstanbul 2009, s. 244-245.

⁴⁴ Kürşat Yıldırım, "Hunlar Devrinde Türkistan", *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, (haz: Kürşat Yıldırım), İstanbul 2013, s. 27.

⁴⁵ Kemal Haşim Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, (çev: Şiar Yalçın), İstanbul 2001, s. 113-114.

uzun bir süreye yayılan İslâmlaşma sürecinde sûflerin önemli katkıları olduğu bilinmektedir.⁴⁶

Tasavvuf cereyanı, diğer bir ifadeyle Sûflilik o çağda kuvvetli bir cereyan idi. Devrin anlayışı içinde “Çoklukta Birlik” veya “Varlık Birliği” (Vahdet-i Vücut) diye ifadelendirilen ve hususî mânası ile canlı-cansız herşeyin tek varlık olan Allah’da birleştiği, kâinatın Allah’ın belirtilerinden ibaret olduğu; hikmet, akıl, bilgi ve adaletin onun manevî kudretinden doğduğu, en mükemmel yaratık olan insanın, Allah’ın küçük bir parçası olduğunu, “gerçek”in akıl aracılığı ile değil, ancak sınır tanımaz his yolu ile kavranabileceği görüşü olan Sûflilik, Hindistan, Akdeniz ve Orta Asya fikir cereyanlarının birleşme noktası Türkistan ve bilhassa Horasan’da en canlı çevresini bulmuş ve bu durum XI. yüzyıldan itibaren Türk-İslâm ülkelerinin türlü tarikatlar içinde çalkalanmasına yol açmıştır.⁴⁷

Belirttiğim hususların yanında, Asya’daki İslam coğrafyası’nın her tarafında tarikatların kuvvetlenip güç kazandığı ve her köşede tekkelerin yükseldiği bu esnada, Doğu Türkistan’da, Kulça civarında Yedi-su havâlisinde yeni ve kuvvetli bir İslâmlaşma akımı’nın da geliştiğini söylemek mümkündür. Türklerin manevî hayatı üzerinde asırlarca tesir yapacak olan Ahmed Yesevî bu müsait şartlar içinde, Sır-derya havalisinde, Taşkent ve civarında, Seyhun ötesindeki bozkırlarda büyük bir nüfuz kazanmıştır.⁴⁸

Ahmed Yesevî ortaya çıktığı zaman, Türk âlemi uzun zamandan beri tasavvuf fikirlerine alışmış, mutasavvıfların menkıbe ve kerametleri yalnız şehirlerde değil, göçebe Türkler arasında bile az çok yayılmıştı. İlahiler ve şiirler okuyan, Allah rızası için halka birçok iyilikte bulunan, onlara cennet ve saadet yollarını gösteren dervişleri, Türkler eskiden dinî bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek hararetle kabul ediyor ve dediklerine inanıyorlardı. Bu suretle eski ozanların yerini “ata” veya “bab” ünvanlı birtakım dervişler almıştı. Arslan Baba, Korkud Ata ve Çoban Ata eski ozanlardan kalma birer hatırayı yaşatıyordu.⁴⁹

Ahmed Yesevî zamanında, göçebe Türkler arasında, yani Sır-derya kıyılarında ve bozkırlarda anladıkları bir lisanla -yani basit Türkçe ile- halka hitap ederek İslâm akidelerini ve anelerini onlar arasında yaymaya çalışan dervişlerin bulunduğu

⁴⁶ Necdet Tosun, “Orta Asya’da Tasavvuf”, *Orta Asya’da İslâm*, Cilt I, Ankara-Türkistan 2012, s. 491.

⁴⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 2003, s. 381.

⁴⁸ Mehmed Fuad Köprülü, “Ahmed Yesevî”, *İA*, Cilt 1, İstanbul 1978, s. 210-211.

⁴⁹ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında...*, s. 67.

muhakkaktır. Ahmed Yesevî'nin de kendisinden önce gelen dervişlere nazaran daha üstün, daha kuvvetli bir şahsiyeti olduğu aşıkardır. Çünkü Ahmed Yesevî, kendisinden sonra da devam edebilecek güçlü bir akımın kurucusu olmuştur.⁵⁰

Yeseviye tarikatı aynı zamanda Bektaşîye, Kübrevîye ve Nakşibendîye gibi zamanla nüfuzları geniş bir coğrafyaya yayılan büyük tarikatları da bünyesinden çıkarmıştır. Ahmed Yesevî'nin Türk sûfliğini sistemleştirdiğini ifade etmek yerinde olur. Hatta birçok açıdan Türk sûfliğinin, İran sûfliğinden daha başarılı olduğu bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Arka planda Fars kültürüyle yani İranîlikle, Türkî kültürün alttan alta rekabeti söz konusudur. Tasavvufî hayatı ruhanî bir hava içinde yaşayan İran sûfliğine karşılık Türk sûfliği, insandaki ruh temizliğini ve doğru ahlakı amaç edinerek bu gayesini “vatan” ve “ülkü” fikirleriyle harmanlamıştır.

XII. ve XIII. yüzyıllara gelindiğinde Orta Asya, tasavvuf ve tarikat faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölgelerden biri haline gelmiştir. Bu dönemde tasavvuf büyüklerinin manevi tesir sahası genişlemiş ve kök salmıştır. Tasavvuf hareketi bu dönemde hızlı bir teşkilatlanma sürecine girerek, birtakım argümanlarla halk üzerindeki etkisini artırmıştır.

Bozkırda, Doğu Avrupa'da ve Orta Doğu'da İslâmlaşma, aynı zamanda Türkleşme olarak da tasavvufî Türk dindarlığının başarısı sayılabilir. Özellikle Yesevî karakterli bu tasavvufî dindarlık, hemen aynı tarihlerde Cengiz Han'ın kuvvetle belirginleştirdiği bozkır değerlerine bağlı halkların Deşt-i Kıpçak ve Anadolu'da kuracakları cihan imparatorluklarının itici manevî gücünü oluşturmuştur. Din ve siyaset ilişkileri de bu sürecin bir parçası olarak İslâm uygarlığına özgün bir yorum katmıştır.⁵¹

Türkistan'da Moğol istilası karşısında tasavvuf erleri bir nevi İslâm'ın müdafaasını üstlenmiş görünüyorlardı. Bu dönemde halkı teşkilatlandırmaya ve kitleleri kontrol etmeye önem veren tasavvuf erbabı, Moğollar'a yönelik bilinçli bir tebliğ faaliyeti de yürütmüştür. İslâm topraklarında büyük bir tahribat yaratan Cengiz Han'ın prensip itibarıyla İslâmiyet'e karşı bir düşmanlığı bulunmadığı açıktır. Müslümanlarda abdest ve hayvan öldürme şekillerini yasak etmesinin altında, bunların Moğol adetleriyle bağdaşmadığı düşüncesi yatmaktadır.⁵²

⁵⁰ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında...*, s. 68.

⁵¹ Abdullah Gündoğdu, “Türk Dünyasında Dini Hayat Üzerinde Cengizli Etkisi”, *Orta Asya'da İslâm*, Cilt II, Ankara- Türkistan 2012, s. 1039.

⁵² Moğolların İslâmiyete ilişkin tutumlarına dair Bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür-İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, (çev: Cemal Köprülü), Ankara 2011, s. 258-268.

Yarım yüzyıllık bir süre zarfında Altın Orda, Çağatay ve İlhanlı sahalalarında İslâm dini kesin bir biçimde üstünlüğünü ilan etmiş ve Cengiz'in torunları olan hanlar şehirler kurup, hayratlar yapan gayretli Müslümanlar haline gelmişlerdir. İslâmiyet, Meveraünnehir başta olmak üzere İran, Doğu Türkistan, Horasan, Afganistan, Anadolu, Harezm ve İdil-Ural boyunda kuvvetle geri gelmiştir.⁵³

Din ve siyaset ilişkisi bakımından dikkatle incelenmesi gereken Timur dönemi, bu anlamda ayrı bir önem arz etmektedir. Timur ve onun evlatları döneminde şeyhlerin çoğu Nakşibendî tarikatı mensubu idiler. Şeyhlerin ve din büyüklerinin halk üzerindeki nüfuzundan faydalanmasını bilen Timur, tatbik ettiği siyaset ile bu grupların desteğini sağlamayı bilmiştir.

Timur, Şam'ı alırken, peygamber zevcelerinden olan Ümmü Seleme ve Ümmü Habibe'nin kabirlerini ziyaret ederek, onlar için yirmi beş günde beyaz taştan iki kubbe inşa ettirir. Ancak, Timur'un Şam'da iken, imamlık için Mutezileleri tercih etmesi dikkat çekicidir. Mutezileleri tercih ettiği ve dört mezhep Müslümanlarına, Mutezileleri imam kılmak için zorladığından ötürü Şamlılar kendisini kafir diye ilan etmişlerdir.⁵⁴ Görülüyor ki Timur, iktidarını kuvvetlendirmek için akılcı bir dinî politika izlemiştir.

Timur'un ölümünden sonra durum tersine dönmüş ve artık din adamları istek ve arzularıyla devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Şahrüh ve oğlu Uluğ Bey döneminde özellikle Nakşibendî tarikatı güç kazanmış ve etkisini artırmıştır. Uluğ Bey'in ölümünden sonra ilmi faaliyetler durma noktasına gelmiş, hocaların hükümdarlar üzerindeki baskı ve nüfuzları da belirginleşmiştir. Uluğ Bey'den sonra başa geçen oğlu Abdüllatif devri de kısa sürmüş ve bu tarihten sonra Ebu Said'in Taşkend'den Semerkand'a davet ettiği Nakşibendî tarikatı şeyhi Hoca Ahrar'ın hakimiyeti başlamıştır.

Genel anlamda baktığımızda, Moğol istilasından sonra tarikat mensuplarının bir bölümünün yaşadıkları coğrafyayı terk ederek, Anadolu'da yeni bir kültürün nüvesini oluşturdukları açıktır. Türkistan'da dinî yapı, XIV. asrın ikinci yarısında Timurlular, XV. asrın birinci yarısından itibaren de Özbekler ve Özbek Hanlıkları ile Rus istilasına kadar dinamizmini muhafaza ederek devam etmiştir.

⁵³ A. Gündoğdu, "Türk Dünyasında Dini Hayat...", s. 1042.

⁵⁴ Zeki Velidî Togan, *Hâtıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, İstanbul 1969, s.98.

1.2.2. Nakşibendî Tarîkatı

İnancın siyasetle ilişkisi ve siyasallaşması sonucunda ortaya çıkan Nakşibendiye, kendi dünyasını, diğer bir deyişle siyasi, manevî ve kültürel hayatı belirlemeye başlamıştır. Bunu en çok belirlediği saha da Hokand ve Doğu Türkistan olmuştur. Türkistan, Sünniliğin kalesi olurken, öte yandan İran coğrafyası da heteredoksinin kalesi haline gelmiştir. Bu noktada iki tane çekim alanından bahsetmek gerekir. Bunlar Nakşibendiye ve Erdebil'dir. Nakşibendiye'nin başlangıçta kültürel anlamda bir Tacik hareketi olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. İranî ve Türkî kültürlerin rekabetinin görüldüğü bu mücadelede zaman içinde Türklerin ağırlığının arttığına dikkat çekmek gerekir. Bu temelden hareket ederek tasavvuf cereyanları üzerinden manevî hayattaki gelişmeleri anlamak konumuz açısından önemlidir.

Nakşibendiye'nin kökeni, XIII. ve XVI. yüzyıllar arasında Orta Asya vahalarında gelişmiş ve *Hâcegân* diye anılan “Büyük Üstadların” tasavvufî geleneğinde yatmaktadır. Tarîkat, buradan batıda Anadolu'ya ve doğuda Doğu Türkistan'a, güneyde ise Hindistan kıtasına yayılmıştır.⁵⁵ Tarîkat esasen Alevî silsileye sahip olmakla beraber Sünniliğe güçlü bir şekilde bağlıdır. Peygamber'den sonra Nakşibendî silsilesinin ilk halkası, Nakşibendîlere göre Peygamber'in ilk halifesi ve eşsiz manevî makam sahibi bir şahsiyet olan Ebû Bekir es-Sıddîk'tır. Nakşibendîler özellikle bu görüşü desteklemek için çok sayıda hadisi de örnek göstermişlerdir.⁵⁶

Tarîkatın kurucusu kabul edilen Bahaüddin Nakşibend (öl. 1389) tarikatın ilk şeyhi olup 1318'de Buhara civarında Kasr-ı Arifan adı verilen bir köyde doğmuştur. Nakşibendî lakabının bu tarikatın bazı esaslarına dayanılarak, başkaları tarafından verilmiş olması muhtemeldir. Nitekim “nakışçı” manasına gelen bu kelime “nakş ve band” şekline icra edilerek, zikirden hasıl olan tesir nakşa, zikir de bu tesiri tespite yarayan bağa benzetilmektedir. Kelimenin ayrıca, bu tarikatın esaslarından biri olup, müridin şeyhine daima bir ruh bağlılığını sağlayan râbîta ile ilgisi olabileceği ihtimali bulunmaktadır.⁵⁷ Bahaüddin Nakşibend'in kendisinden çok önce vefat etmiş olan Abdülhalik Gucduvanî (öl. 1220) tarafından yetiştirildiği kabul edilir. Bu tarz eğitime ise “Üveysiye” adı verilmektedir.⁵⁸ Hakikatte, Hoca Bahaüddin Nakşibend'in manevî

⁵⁵ Itzhak Weismann, *Nakşibendîlik*, (çev: İrfan Kelkitli), İstanbul 2015, s. 37.

⁵⁶ Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, İstanbul 2013, s. 16.

⁵⁷ Tahsin Yazıcı, “Nakşibend”, *İA*, Cilt 9, İstanbul 1964, s. 52.

⁵⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, İstanbul 2013, s. 233.

terbiyesi Hoca Abdülhalik Gucduvanî'den olduğu için onu Hâcegân silsilesinden addetmek yanlış sayılmaz. Bu nedenle, Nakşibendilik bir yandan Kasam Şeyh ve Halil Ata vasıtasıyla Yesevîliğin tesirinde kaldığı gibi, diğer yandan Hoca Abdülhalik Gucduvanî'nin, Ahmed Yesevî'den sonra Yusuf Hemedânî'nin halifesi olması itibariyle birçok bakımdan Yesevîlikle benzerlik göstermektedir. Hoca Bahaüddin'den sonra Nakşibendilik, Mâverâünnehir ve Horosan Türkleri arasında çok yayılmış, Yesevîliğin nüfuz sahasını bir bakımdan daraltmıştır; lâkin Nakşibendîliğin genel hatları itibariyle Yesevîlikten pek farklı olmadığını ve Orta Asya'da az bir zaman zarfında yayılışını da evvelce onun zemin hazırlamasına borçlu bulunduğunu ilave etmek gerekmektedir.⁵⁹

Türkler arasında yaygın olan Yesevîlik ile Nakşibendîlik, Allah korkusunu temel alan zühd anlayışı ile birlikte Allah aşkına da önem veren, geniş bir hoşgörüyü insanları seven, benlik duygularını kınayan Horasan Melâmetî anlayışından derin izler taşımaktadır. Nakşibendîliğin Orta Asya'daki Hanefî mezhebine bağlı temsilcileri, Horasan Melâmetî anlayışı ile Endülüs'ün varlığın birliğini ifade eden “vahdet-i vücûd” anlayışını Türk irfan geleneğiyle birleştirmişlerdir. Bu da tarikatın tefekkür boyutuyla zengin bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Bahaüddin Nakşibend'e kadar “Hâcegâniyye” olarak bilinen Nakşibendî tarikatı, İmam-ı Rabbânî ile birlikte “Nakşibendî-Müceddidî”, Mevlâna Hâlid Bağdâdî'den itibaren “Nakşibendî-Hâlidî” şeklinde adlandırılmıştır.⁶⁰

XII. ve XV. yüzyıllarda Mâverâünnehir'de faaliyet gösteren ve Orta Asya sûfiliğinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir tarikat olan Hâcegân tarikatının, sonradan Nakşibendîliğin manevî yönünü tayin eden tasavvuf eğitiminin önde gelen ilkeleri on bir terimle ifade edilmiştir. Müridin günlük hayatta ve zikir esnasında riayet etmesi gereken ilkeler Nakşibendî literatüründe “kelimât-ı kudsiyye” olarak bilinmektedir. İlk sekizinin Abdülhalik Gucduvanî tarafından belirlendiği kabul edilen bu on bir ilke şunlardır: Her nefes alış verişte bilinçli olmak, yürürken öne bakmak, kötü huylardan iyi huylara doğru yolculuk, toplum içinde yalnız, halk içinde Hak ile olmak, Allah'ı zikretmek, nefesi tutarak icra edilen kelime-i tevhid zikrinde nefesi salarken, “İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” demek, kalbi dünyevî düşüncelerden korumak, Allah'ı daima hatırlamak, içinde bulunulan halin bilincinde olmak, zikri belli

⁵⁹ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında...*, s. 180.

⁶⁰ Mehmet Necmeddin Bardakçı, “Şâh-ı Nakşibend ve Türk Dünyasındaki Etkileri”, *Türkler*, Cilt 5, Ankara 2002, s. 552-560.

sayıya riayet ederek icra etmek, zikir esnasında kalbe teveccüh edip zikrin mânâsının bilincinde olmak.⁶¹

Hoca Ubeydullah Ahrâr gibi bazı Orta Asya Nakşibendî şeyhleri hâce lakabını kullanmaya devam etmişlerse de Hâcegân, Nakşibendîlikten ayrı bir tarikat olarak Emîr Külâl'ın Bahaüddin Nakşibend dışındaki diğer halifeleriyle ancak iki üç nesil kadar varlığını sürdürebilmiş, daha sonra Nakşibendîliğin içinde erimiştir.⁶² Evvelce Türk tasavvufundan esinlenmiş olarak vücuda gelen Nakşibendîlik, hakiki Horasan sofuluğu şeklini almıştır. Sonra da Türk sofuluğunu Horasan tasavvufu ile bir araya getirmeye başlamıştır. Örneğin; Fergana'daki Türk şeyhlerinden Burhaneddin Kılıç'ın çocukları XVI. yüzyıl başında Nakşibendîliğe iltihak etmişlerdir. Zengi Ataya, Seyid Ataya mensup Türk şeyhleri de XVI-XVII. yüzyılda yavaş yavaş Nakşibendîliği özümsemişlerdir.⁶³ Bu tarikat, Türk kültürüne, halk maârifine, Anadolu vahdetine büyük hizmetleri geçmiş bir tarikat olarak kabul edilmiştir.⁶⁴

1.2.3. Hoca Ubeydullah Ahrâr

Hoca Ubeydullah Ahrâr (1404-1490) Taşkent civarında varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Yirmi iki yaşında iken, tahsil için Semerkand'da bir medreseye gönderilmiş fakat çok geçmeden tahsilini yarıda bırakmıştır. Semerkand ve daha sonra da Herat'ta pek çok şeyhin sohbetine devam etmiş ve sonunda Çağaniyan'da karşılaştığı Yâkub Çerhi'nin daveti ile Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir.⁶⁵ Hoca Ahrâr'ın siyasi olarak ön plana çıkışı 1451'de Timur Devleti'nin emiri Ebû Said'e Timur Devleti'nin başşehri Semerkand'ı zapt etmesinde kesin bir sonuç almasını sağlayacak olan yardım elini uzatması sırasında gerçekleşmiştir. Hoca Ahrâr, siyasi faaliyetlerinin sebeplerini açık bir şekilde belirtmiştir. Görüldüğü kadarıyla, kendisi idareciler üzerinde adaleti sağlamak ve şeriatın yerleşmesini temin etmek için nüfuz kurmaya çalışmıştır. Nakşibendî üstünlüğünü Mâverâünnehir'de tesis etmesinin dışında, tarikatın etki ve alanını diğer bölgelere de yaymıştır. En önemli bağlılarından olan Muhammed Kadî, Fergana'nın Moğol idarecilerine giderek onların Nakşibendî tarikatına mensubiyetini sağlamış, böylece birçok asır boyunca Doğu Türkistan'da

⁶¹ Necdet Tosun, "Nakşibendîyye (Âdâb ve Erkân)", *TDVİA*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 342.

⁶² H. Algar, *Nakşibendîlik*, s. 119.

⁶³ Zeki Velîdî Togan, *Bugünkü Türkîli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Cilt 1, İstanbul 1981, s. 196.

⁶⁴ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2011, s. 373.

⁶⁵ I. Weismann, *Nakşibendîlik*, s. 93.

Nakşibendî hocalarının hem manevî hem de maddî olarak hükümler olmalarını temin etmiştir.⁶⁶

Vahdet-i vücûd düşüncesini benimseyen Ubeydullah Ahrâr'ın sohbetlerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden nakiller yaptığı belirtilir. *Fıkarât* adlı eseri bu düşünceler ışığında kaleme alınmıştır. Cezbe anında söylenen şathiyeleri mâkul şekilde izah etmeye çalışan ubeydullah “enel-hak” demenin kolay, “ene”den (benlik) uzaklaşmanın zor olduğunu belirtirdi. Müridin bazen manevî halini yitirebileceğini, İslâmî kurallara aykırı bir söz ya da fiilin, bir kişinin gıybetini yapmanın, hatta bir köpeği rahatsız etmenin dahi buna yol açabileceğini söylerdi. Tasavvuf yolunda ilerlemenin ölümden sonra da sürdüğüne inanır, sohbetlerinde ise bazı âyet ve hadisleri işârî yolla açıklardı.⁶⁷

1.2.4. Hoca Ahmed Kâsânî (Mahdûm-ı Âzam)

1461 yılında Fergana bölgesinde yer alan Ahsîkes'in Kâsân kasabasında dünyaya gelen Hoca Ahmed Kâsânî, bir seyyid ailesine mensup olduğundan “Mahdûm-ı Âzam” diye anılır. Büyükdedesi Seyyid Kemaleddin Mecnûn'un Hz. Peygamber'in on yedinci nesilden torunu olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸ Bir tavsiye üzerine Taşkent'e gidip Nakşibendî şeyhi Hoca Ubeydullah Ahrâr'ın halifelerinden Muhammed Kâdî'ya intisap etmiş ve on iki yıl şeyhinin sohbetlerine katılıp kendisine hizmet ettikten sonra icâzet alarak memleketine dönmüştür. Fakat Kâsân'daki kargaşadan usandığı için Semerkand'a göç edip şehrin yakınlarındaki Dehbîd köyüne yerleşmiş ve 1542'de burada vefât etmiştir.⁶⁹

Hoca Mahdûm-ı Âzam, hocalar ailesinin önemli bir figürüdür. Kendisi hayatının ciddi bir bölümünü Semerkand civarında geçirmiştir. Bir nevi dini lider olarak birkaç uzun yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuklardan biri de Doğu Türkistan'a olmuştur. Tarihi tam olarak belirlenemeyen bir zamanda Yarkend'de Abdürreşid Han'ın sarayında ikamet etmiştir. Zaman içinde dini ve politik danışman olarak Han'ın üzerindeki etkisini artırmış ve hoca ünvanını almıştır. Söylenene göre Mahdûm-ı Âzam'ın önemi üç esasa

⁶⁶ H. Algar, *Nakşibendîlik*, s. 520-522.

⁶⁷ Necdet Tosun, “Ubeydullah Ahrâr”, *TDVİA*, Cilt 42, İstanbul 2012, s. 19-20.

⁶⁸ Robert Barkley Shaw, “The History of the Khojas of Eastern Turkistan summarised from the Tazkira-i Khwajagan of Muhammad Sadiq Kashghari” (ed. with introduction and notes by N. Elias), *Published as Supplement to the Journal of the Asiatic Society of Bengal*, LXVI/1, Calcutta 1897, s. 31.

⁶⁹ Necdet Tosun, “Kâsânî, Ahmed”, *TDVİA*, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 531.

dayanmaktadır: onun sıradışı mucizevi yetisi, Abdürreşid Han üzerindeki muazzam etkileyici yeteneği ve toprak elde etmesi.⁷⁰ Mahdûm-ı Âzam aynı zamanda Hoca Ahrâr silsilesinin Doğu Türkistan'a yerleşen kolunun ilkinin oluşturuyordu ve bu kol direkt siyasi hakimiyetle sûfi şeyhlerini bir araya getiriyordu.⁷¹

Mahdûm-ı Âzam'ın oğulları İmam Kalan ile İshak Velî'nin içtihadında görülen bazı farklar talebeleri arasında iki fırkanın teşekkülüne sebebiyet vermiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi ve konunun bütünlüğü noktasında yinelemek açısından İmam Kalan'ın taraftarlarına "İşkiya" veya "Aktağlık", İshak Velî taraftarlarına "İshakiye" veya "Karatağlık" adının verildiğini belirtelim.⁷²

Nakşibendiye tarikatının Kâsânîye kolunun kurucusu olan Hoca Kâsânî, Nakşibendî geleneğine aykırı tavır ve tercihleri sebebiyle zaman zaman eleştiriye maruz kalmasına rağmen tercihlerinden vazgeçmemiş, cehrî zikre, semâa ve bir takım uygulamalara izin vermiştir. İlk dönem Nakşibendî şeyhlerinin çoğu gibi vahdet-i vücûdu benimsemiş ve eserlerinde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden sık sık alıntılar yapmıştır. Aynı dönemde yaşayan diğer Nakşibendî şeyhleri hakkında bilgiler sınırlı olmasına rağmen Kâsânî'nin sözleri ve menkıbelerini içeren beş ayrı eserin kaleme alınmış olması onun muazzam şöhretini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bunda seyyid ailesine mensubiyetinin yanı sıra Hoca Ubeydullah Ahrâr'dan sonra Orta Asya'nın en mühim tarikatı olma sürecine giren Nakşibendiye'nin bir temsilcisi oluşunun da etkisi vardır. Hoca Kâsânî'nin tasavvufî konular üzerine yazdığı otuz civarında Farsça risâlesi de bulunmaktadır.⁷³ Hoca Kâsânî hakkında yazılan biyografi eserlerinden; onun hayatı, çalışmaları, öğrencileri, Nakşibendî silsileleri ve daha birçok konuda bilgi edinmek mümkündür.⁷⁴

⁷⁰ Henry Gerard Schwarz "The Khwajas of Eastern Turkestan", *Central Asiatic Journal*, XX, Wiesbaden 1976, s. 270-271.

⁷¹ H. Algar, *Nakşibendîlik*, s. 70-71.

⁷² Reşit Rahmeti Arat, "Kâşgar", *İA*, Cilt 6, İstanbul 1977, s. 408.

⁷³ N. Tosun, "Kâsânî, Ahmed", s. 532.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. Bakhtiyar Babajanov, "Biographies of Makhdum-ı A'zam al-Kasani al-Dahbidi, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandiya", *International Journal for Oriental Manuscript Research*, V/II, St. Petersburg 1999, s. 3-8.

1.3. HOCALAR DEVRİ

1.3.1. Hocaların Menşei ve Ortaya Çıkışı

Türkistan coğrafyasına bakıldığında eski İran geleneklerini bünyesinde barındıran Horasan'ın, İslâmiyetten sonra tasavvuf cereyanının başlıca merkezlerinden biri ve hatta birincisi konumunda olduğu dikkat çeker. Bu yüzden Mâverâünnehir İslâmlaştıktan sonra, bu cereyanın İslâmiyetin evvelce takip ettiği yollardan Türkistan'a gireceği pek tabii idi. Herat, Nişabur, Merv XIII. yüzyılda mutasavvıflarla nasıl dolmaya başladıysa, XIV. yüzyılda Buhara ve Fergana'da şeyhlere tesadüf edilmeye başlandı. Hatta Fergana'da Türkler kendi şeyhlerine *Bâb*, yani *Baba* adını veriyorlardı. Horasan'a muhtelif münasebetlerle gelen Türkler arasından da mutasavvıflar yetişiyordu. Esaslarını Hz. Ebubekir veya Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaştıran sûfilîğin yayılması, tekkelerin siyasi kuvvetler tarafından adeta resmen tanınması, birçok önde gelen devlet adamları ve sultanların şeyhlere riayeti, onlara yüksek bir manevî nüfuz veriyordu.⁷⁵

Daha sonra gelen Nakşibendî müellifleri, Hz. Ebubekir ile başlattıkları Nakşibendî silsilesinin Bâyezîd-i Bistâmî'nin zamanına kadar *Bekriyye*, Hâce Yusuf el-Hemedânî'nin zamanına kadar Bâyezîd'in Tayfûr lakabına nisbetle *Tayfûriyye*, Hemedânî'den Hâce Bahaüddin Nakşibend'in zamanına kadar *Hâcegân tarikatı* ve ondan itibaren de *Nakşibendîyye* adını aldığını kaydederler. Silsilenin bu şekilde dönemlere bölünmesi doğru kabul edilirse Merv'deki hankâhı* "Horosan Kâbesi" olarak tanınan Yusuf el-Hemedânî'yi Hâcegân'ın ilki saymak gerekir. Nitekim silsilede "hâce" lakabını taşıyan ilk sûfî de odur. Daha yaygın bir görüşe göre Hâcegân tarikatının gerçek kurucusu, Yusuf el-Hemedânî'nin tayin ettiği dört halifenin dördüncüsü olan ve "ser-silsile-i Hâcegân" lakabıyla anılan Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'dir. Yusuf el-Hemedânî'nin üçüncü halifesi ve Yeseviyye'nin kurucusu Hâce Ahmed Yesevî'nin halifeleriyle kurduğu tarîkate mensup olanların "hâce" yerine "ata" lakabını taşıdıklarına bakarak bunların Hâcegân silsilesinden ayrıldıklarını söylemek mümkündür. Yeseviliğin daha ziyade Orta Asya göçebe Türk kavimleri arasında, Hâcegân'ın ise Mâverâünnehir'in Buhara gibi eski kültür merkezlerinde Farsça konuşan şehirliiler arasında yaygınlık kazandığı söylenebilir. Hâcegân tarikatının, sonradan

⁷⁵ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında...*,s. 65-66.

* Hankâh: Büyük Tekke

Nakşibendîliğin manevî yönünü de tayin eden sekiz prensibi Gucdüvânî tarafından ortaya konulmuştur. Hoca Ubeydullah Ahrâr gibi bazı Orta Asya Nakşibendî şeyhleri “Hâce” lakabını kullanmaya devam etmişlerse de Hâcegân, Nakşibendîlik’ten ayrı bir tarikat olarak Emîr Külâl’in Bahâüddin Nakşibend dışındaki diğer halifeleriyle ancak iki üç nesil kadar mevcudiyetini sürdürebilmiş, daha sonraları ise Nakşibendîliğin içinde erimiştir.⁷⁶

Esas adı Ahmed bin Seyyid Celâleddin Hoca-yı Kâsânî olan Nakşibendî tarikatının pîri Hoca Mahdûm-ı Âzam, devrin Çağatay hükümdarı Reşidî Han (1533-1559) tarafından Kaşgar’a davet edildiği zaman büyük ilgi görmüştür. Reşidî Han’ın öncülük etmesi yoluyla Satuk Buğra Han neslinden geldiği bilinen Bibi Ciya Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Hoca İshak adında bir oğlu olmuştur. Bu din adamları ve evlatlarının Türkistan’a gelerek Budist ve Maniheist tesirlerinin görüldüğü ülkede İslâmiyeti hâkim kılma çabaları dikkate değerdir. Hocaların Doğu Türkistan’a davet edilişleri ve gelişleri şu iki sebebe dayanmaktadır; birincisi, ülkede İslâmı hâkim kılmak, ikincisi ise muhtelif düşman gruplara bölünmüş halkın birlik ve beraberliğini sağlamaktır. Abdülkerim Han zamanında Mahdûm-ı Âzam’ın oğullarından İshak Velî Doğu Türkistan’a davet edilmişti. Doğu Türkistan’da birlik ve beraberliği sağlamaya çalışan İshak Velî, Yarkend, Kaşgar, Hoten ve Aksu’da İslâm’ın kuvvetlenmesi için çalışmalarına başlamıştır. Daha sonraları Abdülatif Han, Mahdûm-ı Âzam’ın ilk hanımından doğan oğlu Hoca Kalan (Muhammed Emin)’ı 1615 yılında Doğu Türkistan’a davet etmiştir. Bu durum Hoca İshak Velî’nin yerine geçen oğlu Hoca Şadi ile aralarında bir rekabetin doğmasına sebebiyet vermiştir. Yarkend şehri, Hoca Kalan ile yeğeni Hoca Şadi arasında bir rekabet merkezine dönüşmüş ve bir süre sonra halk bu hocaların taraftarları olarak ikiye ayrılmıştır.⁷⁷

Mahdum-ı Âzam’ın ölümünden sonra oğulları’ndan İshan Kalan, “İşkiya” tarikatını; Hoca İshak Velî de, “İs’akiye” tarikatını kurmuşlardır. Bu tarikatlerin talebe ve mensupları, tarikat kurucularının yolunda yürüyerek, İşkiyalıların dahil olduğu Aktağlık ve İs’akiyelilerin bağlı bulunduğu Karatağlık gruplarına ayrıldılar. Ak Tağlık’ın merkezi Kaşgar, Kara Tağlık’ınki de Yarkend olmuştur.⁷⁸ XVII. ve XVIII. yüzyıl boyunca iki hoca soyu, yani Mahdûm-ı Âzam’ın iki çocuğunun soyundan gelen

⁷⁶ Hamid Algar, “Hâcegân”, *TDVİA*, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 431.

⁷⁷ M. Saray, *Doğu Türkistan...*, s. 91-94.

⁷⁸ B. Hayit, *Türkistan Devletlerinin...*, s. 15-16.

Aktağlık ve Karadağlık hocaları güçlerini genişletmiş ve kukla yerel yöneticilerle birlikte bir dizi şehir devletini yönetmişlerdir.⁷⁹

Altışehir'in 1678 yılında Kalmuklar tarafından istilası ile başlayan ve bütün Doğu Türkistan'ın 1755'de Çin tarafından istilası ile sona eren 77 yıllık bu döneme "Hocalar Devri" adı verilmektedir. Doğu Türkistan'ın özellikle bu son devirlerinde görülen siyasi istikrarsızlık, ayrı şehir ve eyâlet hâkimleri arasındaki devam eden mücadele ve bunun sebep olduğu ekonomik vaziyet, halkı idare işlerine ilgisiz kalmaya ve kurtuluşu ruhanî zümreler üzerinde aramaya sevk etmiş ve bu grupların halk arasındaki şöhretleri hâkimleri tehdit edecek ve korku uyandıracak bir seviyeye gelmişti.⁸⁰ 1678'de Aktağlık hocalardan Afak Hoca ile başlayan yeni devir, esasen dolaylı bir Cungar hakimiyetidir. Bu hakimiyet, Mançular bölgeyi ele geçirene kadar zaman zaman doğrudan, zaman zaman da dolaylı olarak devam edecektir.⁸¹ Hocalar devri adını verdiğimiz bu dönemi, Cungar Hanları'nın saltanatı dönemi içinde dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

I. Galdan Dönemi (1678-1697)

II. Çıvan Araptan Dönemi (1697-1727)

III. Galdan Sirin Dönemi (1727-1745)

IV. Davaçi Dönemi (1745-1755)

1.3.2. Galdan Dönemi (1678-1697)

Hoca Afak ve faaliyetlerine geçmeden önce onun hayatı hakkında bazı bilgiler vermek gerekir. Afak Hoca 1626 yılında Kumul'da dünyaya gelmiştir. Diğer ismiyle Hoca Hidayetullâh olarak da bilinmektedir. Babası Yusuf Hoca, ünlü Mahdûm-ı Âzam'ın soyundan gelmekteydi. Yaklaşık on beş yıl zamanının büyük bir bölümünü sufi tekkelerinde ve medreselerde harcamıştır. Babasının ölümünden hemen sonra tarikat şeyhi mertebesine yükselmiştir. Ardından Türkistan coğrafyası'nda birçok yolculuk yapmıştır.⁸² 1663'te Pekin'i ziyaret ederek Çin ile kültür alanında iyi

⁷⁹ İsenbike Togan, "Chinese Turkestan Under the Khojas (1678-1759)", *Encyclopedia Iranica*, Cilt 5, California 1991, s. 474.

⁸⁰ Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara 1995, s. 148.

⁸¹ K. Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden...*, s. 39.

⁸² Alexandre Papas, "Beyond the Khanate and the Caliphate: the Ishanate of Âfâq Khwâja in Seventeenth Century Eastern Turkestan", *Études Orientales*, 25, Paris 2008, s. 56-57.

münasebetler kurmuştur. Bugün de çeşitli menkıbeleri ağıdan ağıza dolaşan Afak Hoca'nın, İslâmiyetin Doğu Türkistan'a yayılmasında büyük emeği geçmiştir.⁸³

Afak Hoca, 1677'de Saidiye Hanlığı'nın son Hanı İsmail Han tarafından kovulunca Tibet'e geçerek Budistlerin lideri V. Dalay Lama ile görüşmüş ve İsmail Han'a karşı yardım istemiştir. Bunu bir fırsat olarak gören Dalay Lama kendi öğrencisi olan Cungarlar'ın Hanı Galdan'a bir mektup yazarak askeri yardım talebinde bulunmuştur. Bu öneri Galdan'ın Saidiye Hanlığı üzerinde uzun zamandır beslediği hırslarını körüklemiş ve askerî faaliyete geçmekte tereddüt etmemiştir. Afak Hoca ve Cungar komutanlarının başında bulunduğu 12.000 kişilik Cungar ordusu Yarkend'e doğru ilerlemiş ve gerçekleşen işgalden sonra 1678'de Afak Hoca bütün Altışehir tahtına han tayin edilmiştir.⁸⁴ Afak Hoca'ya Kalmuklarda bir şeref ünvanı olan Afak ünvanını vermiş olan Galdan, ona ziyadesiyle ihtiram göstermiştir.⁸⁵ Afak Hoca, yalnız Galdan'ın himayesi ve itaati altında bulunduğu için senelik bir vergi verirdi. Mehmed Âtîf, *Kaşgar Tarihi* adlı eserinde bu hususta önemli bilgiler vermektedir. Onun ifadesine göre, bu yıllık verginin meblağı başlangıçta 88.000 Osmanlı altınına denk düşmekteydi. Zaman içinde azalan vergi tutarı 515.000 kuruş nakit ile 15.000 kûsur okka buğday ve diğer mallardan bunun yarısı kadar verilmek suretiyle ödeniyordu. Bunların da toplamı 537.000-540.000 Osmanlı kuruşuna eşdeğerti.⁸⁶

Hoca Afak, oğlu Hoca Yahya'yı ülkenin önemli merkezlerinden Kaşgar'a vali tayin ederek memleketin kontrolünü tam olarak ele geçirmiştir. Doğu Türkistan'da idareyi ele geçiren Afak Hoca'nın ilk iş olarak rakipleri olan Karatağlık taraftarlarını ülkeden kovduğunu, ülkeyi terketmeyenleri de yok ettiğini görüyoruz. Hoca Şadi'den sonra Karatağlık hocaların reisi olan Hoca Abdullah ölmüş ve yerine Hoca Danyal geçmişti. Afak Hoca ve taraftarlarının uyguladığı baskı ve şiddete dayanamayan Hoca Danyal, kardeşi Şuayip Hoca ile birlikte Doğu Türkistan'ı terk ederek Keşmir'e sığınmıştır.⁸⁷

Afak Hoca bir müddet sonra devlet yönetimi ile din adamlığının farklı konular olduğunu anlamıştı. Ayrıca Müslüman bir ülkede iktidarı ele geçirirken Müslüman olmayan Kalmuklar ve Tibetliler'den yardım istemesi, Müslüman halkın tepkisine ve

⁸³ Orhan Fuad Köprülü, "Afak Hoca", *TDVİA*, Cilt 1, İstanbul 1988, s. 396.

⁸⁴ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 59-60.

⁸⁵ M. E. Buğra, *Şarkî Türkistan Tarihi*, s. 377.

⁸⁶ Mehmed Âtîf, *Kaşgar Tarihi: Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garîbesi*, İstanbul 1882, s. 181.

⁸⁷ M. Saray, *Doğu Türkistan...*, s. 97.

nüfuzunun sarsılmasına neden olmuştu. Afak Hoca bu sebepten hükümdarlıktan devirdiği İsmail Han'ın küçük kardeşi Mehmed Emin Han'ı iktidar koltuğuna oturttu. Mehmed Emin Han başa geçtikten sonra Afak Hoca'nın teşvik ve propagandası sonucu Kalmuklar aleyhine politikaya başladı. Galdan'a isyan ettikten sonra Kalmuk diyârına hücum eden Mehmed Emin, pek çok Kalmuk askerinin öldürülmesi ve bazılarının esir edilmesini içeren bir dizi faaliyete girişti. Fakat Kalmukların intikam alacağını ve yaptıklarının neticesini bildiğinden Kaşgar'da ikamet etmeyerek hükümeti terk ile firar etmiştir. Fakat Kaşgar'ın batı taraflarında bulunan bir yerde uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür.⁸⁸

Afak Hoca, Mehmed Emin Han'ın öldürülmesinden sonra tekrar Cungarlara dayanarak hanlığını sürdürmüştür. Kendisi bu ikinci hükümdarlık döneminde pek çok insanın ölümüne sebep olmuştur. Karatağlık reisi Kürşad Hoca'yı öldürten Afak Hoca, ülkeyi Karatağlık taraftarlarından temizlemek için harekete geçmiştir. Bu girişimde şiddet taraftarı olan oğlu Yahya Hoca'da büyük rol oynamıştır.⁸⁹

Hocalar arasındaki savaşın en şiddetlisi Afak Hoca'nın 1694 yılındaki ölümünden sonra eşi Hanım Padişah'ın da aralarında olduğu kendi ailesinden çıkar. Mehmed Emin Buğra, *Şarkî Türkistân Tarihi* adlı çalışmasında bu dönemin panoramasını çizer. Eserinde, Afak Hoca'nın oğullarının birbirine düşman iki fırka halinde halkı öz menfaatleri için birbirine düşürdüklerinden, bir milleti ikiye ayırıp birbirleri ile savaştırdıklarından bahseder ve bunun Doğu Türkistan tarihine doğurduğu neticelere dikkat çeker.⁹⁰

Yarım yıldan az bir vakit içinde Kaşgar hakimi Muhammed Emin, Yarkend hakimi Şah Seyit ve onlarla ilgisi olan birkaç yüz kişi Hanım Padişah tarafından öldürülür. Hanım Padişah kendi oğlu olan Mehdi Hoca'yı hanlık tahtına oturtur fakat kendisi dervişler tarafından öldürülür. Hanım Padişah'ın öldürülmesinden sonra Akbaş Han, Yarkend hanlığının tekrar kurulduğunu ilan eder. Aktaşlık hocalar bunun üzerine Hoca Ahmed'i getirip Kaşgar hanlığının hanı ilan ederler. Bu şekilde şehir hanlıklarının kurulmasıyla, Aksu Hakim Bey'i Abdussettar, Üçturfan Hakim Bey'i Hocisiler de kendilerini bağımsız hükümdar ilan ederler. Kumul, Çin'e bağlılığını bildirir. Turfan ise, Çin ile Cungar hanlığı arasında bocalar. Galdan'ın Çinlilere yenilgisinden sonra zor

⁸⁸ M. Âtîf, *Kaşgar Tarihi*..., s. 182.

⁸⁹ M. Saray, *Doğu Türkistan*..., s. 100.

⁹⁰ M. E. Buğra, *Şarkî Türkistan Tarihi*, s. 393.

vaziyette olan Cungan Hanlığı ise bu duruma müdahale etmekten yoksun kalmıştır. Akbaş Han, Karatağlık hocaların tanınmış lideri Hoca Danyal'ı Yarkend'e davet ederek Yarkend tahtını ona teslim eder. Böylece Yarkend, Karatağlıklar'ın lideri Danyal Hoca'nın, Kaşgar ise Aktağlıklar'ın lideri Ahmed Hoca'nın elinde olmak üzere bu iki şehir arasında dinmek bilmeyen husumetler sürüp gider. Kaşgar'ın askeri birlikleri Yarkend şehrinin kapılarına dayanınca Danyal Hoca, Haşim Sultan adında bir Kazak kabile başkanını Yarkend'e davet eder ve onu Yarkend Hanı ilan eder. Haşim Sultan Yarkend'de bir buçuk yıl kadar han olur. O, Danyal Hoca'nın durumunu düzelterek, toplum işlerini rayına oturtsa da gelişen olaylara engel olamaz ve neticede kendi adamlarını yanına alarak Yarkend'den uzaklaşır.⁹¹

1.3.3. Çivan Araptan Dönemi (1697-1727)

1697'de ölen Galdan Han'ın yerine geçen Çivan Araptan, Yarkend Hanlığı topraklarını işgal ederek doğrudan doğruya kendisine bağlamış ve Danyal ile Ahmed hocaları esir alarak götürmüştür. Cungarlar, bölgeyi 1720'ye kadar doğrudan doğruya idare ettikten sonra bu tarihte Karatağlık Danyal Hoca'yı vali olarak Yarkend'e tayin etmişlerdir.⁹² Lâkin karşılığında Danyal Hoca'nın büyük oğlu olan Cihan Hoca'yı rehin olarak alıkoymuşlardır. Bu amaçla Hoca Danyal'ın isyan hareketine kalkışmasının önü kesilmiş oluyordu. Geçmiş yüzyıllarda bir şehrin valisi veya hükümdarının, sultan yahut sultan hâmisini aleyhinde isyan etmemesi için oğullarından ya da biradelerinden bir veya birkaçı rehin olarak alınırdı.⁹³

Danyal Hoca'nın vali olmasından önce Cungarlar bölgeden yıllık 100.000 madeni para değerinde vergi alıyorlardı. Bu tarihten itibaren ise aynı miktardaki vergiyi toplayıp Cungarlara teslim etme görevi Danyal Hoca'nın olmuş, buna karşılık kendisine öşür, zekât gibi dinî gelirlerden faydalanma hakkı verilmiştir.⁹⁴

1.3.4. Galdan Sirin Dönemi (1727-1745)

Çivan Araptan'ın ölümüyle Cungarların başına Galdan Sirin geçti. Bu devirde Cungan Hanlığı, giderek güç kaybetmekte ve Mançularla Doğu Moğolları karşısında

⁹¹ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 60-63.

⁹² K. Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden...*, s. 39-40.

⁹³ M. Âtîf, *Kaşgar Tarihi...*, s. 188.

⁹⁴ K. Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden...*, s. 40.

gerilemekteydi. Danyal Hoca 1735'te öldükten sonra Cungarlar, artık Tarım Havzası'nın tek bir birlik haline gelmesinden endişe duymaya başladıklarından Danyal Hoca'nın dört oğlunu dört ayrı şehre vali olarak tayin etmişlerdir. Böylece Yarkend'e Cihan Hoca, Kaşgar'a Yusuf Hoca, Aksu'ya Eyüp Hoca ve Hoten'e Abdullah Hoca'nın vali olarak tayin edildiğini görüyoruz. Ancak Cungarlar, birbirleriyle kardeş olan bu dört hocanın herbirinin yanına da kendilerine bağlı Hakim Bey'ler tayin etmişlerdir.⁹⁵

1.3.5. Davaçi Dönemi (1745-1755)

Cungar Hanlığı'nda, 1745 yılında Galdan Sirin'in ölümüyle iki yıl içinde üç defa han değişir. Amursana'nın yardımıyla tekrar tahtı ele geçiren Davaçi'nin hanlığı idare etmeye ne gücü ne de yeteneği vardı. İki müttefiğin bu faaliyetleri neticesinde devleti idare edebilecek, Amursana dışında kimse kalmamıştı.⁹⁶ Davaçi iktidarı, Çin baskısının iyiden iyiye hissedildiği ve Cungar beyleri arasındaki gerginliklerin arttığı ve devletin çökmekte olduğu bir dönemi yansıması bakımından önemlidir.

Yusuf Hoca, Cungarlar arasında yaşanan olayları yakından takip eder ve Cungarlardan kurtulmak için hemen harekete geçmenin gerekliliğini farkeder. Hoca Yusuf, Kaşgar hakimi Kuş Bey ve Kırgızlar'ın başkanı Ömer Mirzâ ile gizlice haberleşerek onlara ayaklanmanın hazırlıklarını yaptırır. Üçturfan Hakim Beyi olan Hocisi'nin ihbarı üzerine Davaçi, Hoca Yusuf'u yakalamak için harekete geçer. Fakat, Davaçi'nin Hoca Yusuf'u yakalama çabası ve Kaşgar beylerinden Hudayar'ın planladığı Hoca Yusuf'u öldürme girişimi sonuçsuz kalır, Hudayar kendisi öldürülür. Neticede, Kaşgar, Yarkend ve Hoten şehirleri, Cungar Hanlığı'nın bütün öneri ve eylemlerini geri çevirir. Davaçi, kendisinden önceki Cungar hanlarının yaptığı gibi güvenilir bir askerî faaliyete girişemez.⁹⁷

Davaçi ve Amursana ikilisinin arasında yaşanan düşmanlıklar sonucu 1753 yılında ikili arasında üç defa savaş yaşanmıştır. Amursana, bir dizi mücadeleden sonra Mançulara sığınarak onlardan alınacak destekle Davaçi'yi mağlup edeceğini düşünmüştür. Bu doğrultuda Mançulara elçi göndererek isteklerini bildirmiş ve istekleri de kabul edilmiştir.⁹⁸

⁹⁵ K. Ercilasun, *Tarihin Derinliklerinden...*, s. 40.

⁹⁶ E. Kalan, *Cungar Hanlığı'nın...*, s. 100.

⁹⁷ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 64-65.

⁹⁸ E. Kalan, *Cungar Hanlığı'nın...*, s. 101-102.

Çin İmparatoru'nun 1755 yılında Doğu Türkistan'a asker gönderdiği sıralarda, Altışehir'deki siyasi durum şu şekildedir: Karaşehir, Kuçar, Aksu ve Üçturfan Cungar Hanlığı'na bağlılığını sürdürmektedir. Kaşgar, Yarkend ve Hoten Karatağlık Hocalar'ın idaresindedir. Kumul ve Turfan ise Çin'in etkisi altındadır.⁹⁹

Çin ordusu Cungar Hanlığı'nı darmadağın ederek Davaçi'yi yakaladıktan sonra, Altışehir'in işgal ve idaresi gündeme gelir. Aksu Hakim Bey'i Abdulvahap, Üçturfan Hakim Bey'i Hocisi'lerin teklifi üzerine güneydeki Karatağlık hocalara karşı kullanmak amacıyla, ataları Ahmed Hoca döneminden beri tutsak bulunan Aktağlık hocalar serbest bırakılır. Yusuf Hoca, Yakup Hoca ve Abdullah Hoca kardeşler başta olmak üzere, Karatağlık hocalar ve onların taraftarları Yarkend'de toplanıp Burhaneddin Hoca'ya karşı savaşmanın çarelerini tartışırlar. O zamanlar, Burhaneddin Hoca 400 kişilik Çin ve 1000 kadar Kalmuk askerinden kurulu bir yabancı ordunun başında Üçturfan'a gelip yerleşmiş durumdaydı. Ağır hasta olan Yusuf Hoca bir müddet sonra ölür ve yerine Yakup Hoca'nın küçük kardeşi Abdullah Hoca, Kaşgar'da hükümdar olur.¹⁰⁰

Hoca Burhaneddin, Çin ve Cungar askerlerinin yardımı ile Yakup Hoca kuvvetlerine karşı ileri harekate geçer. Yarkend üzerine yürüyen Hoca Burhaneddin karşısında Yakup Hoca kuvvetleri Yarkend surları içinde müdafaaya çekilmişlerdir. Burhaneddin Hoca'nın teslim olma teklifini reddeden Yakup Hoca bir gece vakti kaleden kaçma teşebbüsünde bulunurken ailesiyle birlikte öldürülmüştür.¹⁰¹ Doğu Türkistan'ın Çin tarafından istilası, burada politik ve dini gücü ele geçirerek yeni bir Müslüman aristokrasi yaratmış olan Kaşgar Hocaları'nın hakimiyetini kaybetmesine neden olmuştur.¹⁰²

Burhaneddin Hoca Çinlileri ülkeden kovarak bağımsızlığını ilan etmişti. Fakat Çinlilerin Kalmukistan'a girişi Burhaneddin'in bağımsızlığını tehlikeye düşürmüştür. Çünkü Çinliler, eskiden Kalmukistan'a bağlı ve bu esnada Çin hükümeti aleyhinde bulunan Doğu Türkistan hükümdarı Hoca Burhaneddin'in üzerine yürüdüler. Burhaneddin memleketi Çinlilere teslim etmemek için hücumla geçen Çin ordusunu silahla karşıladı ve bu kanlı savaş çok uzun sürdü. Bir dizi mücadeleden ve Kuça mağlubiyetinden sonra Hoca Burhaneddin, Aksu'ya çekilerek Çinlilere mukavemet için

⁹⁹ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 65.

¹⁰⁰ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 65.

¹⁰¹ H. G. Schwarz "The Khwajas of Eastern..." s. 286-287.

¹⁰² Takahiro Onuma, "Promoting Power: The Rise of Emin Khwaja on the Eve of the Qing Conquest of Kashgaria", *The Research Institute for Oriental Cultures Gakushuin University*, 57, Tokyo 2012, s. 31.

hazırlıklara koyulmuşken, Kaşgar'daki Karatağlılar ve Çin taraftarları isyan çıkararak şehri zaptettiler. Bu durum karşısında Burhaneddin, Yarkend'e çekilmek zorunda kaldı. Bir süre sonra Çinliler karşısında tutunamayacağını anlayarak Yarkend'den Hoten'e kaçtı ve Yarkendliler Çinlilerin ilk teklifinde şehri teslim ettiler. Burhaneddin'in kardeşi Hoca Cihan, Çinlilerle yaptığı birkaç çarpışmada mağlup olarak kaçmış ve bunun üzerine Hotenliler teslim olmuştur. Böylece 1758 yılında Çin'in Doğu Türkistan istilası tamamlanmış oldu. Burhaneddin ile diğer hocalar artık Türkistan'da duramayacaklarını anlayarak Bedeşan'a kaçtılar. Türkistan'ın zaptıyla vazifeli Chao-hui, Bedeşan emirine bir heyet yollayarak hocaları istemiş ve bunun üzerine Emir, Hocaları, Hocası Bey ve Hoşkepek Beyleri iade etmiştir. Hocalardan yalnız Burhaneddin Hocanın oğlu Salih Hoca Hokand'a kaçarak kurtulabilmiştir. Tutuklanan hocalar daha sonra idam edilmiştir.¹⁰³ Mançu hanedanının 1755-1759 da Orta Asya'da ilerleyişi Cungarların imhası ve Doğu Türkistan vahasının yok edilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁰⁴

---

¹⁰³ Ali Rıza Bekin, "Yakup Beğ'den Önce Doğu Türkistan'daki Ayaklanmalar", *Doğu Dilleri*, II/4, Ankara 1981, s. 17-20.

¹⁰⁴ Takahiro Onuma, "The Development of the Junghars and the Role of Bukharan Merchants", *Journal of Central Eurasian Studies*, 2, Seul 2011, s. 96.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİSTAN'DA DİNÎ EDEBİYAT-TEZKİRE GELENEĞİ VE TEZKİRE-İ HÂCEGÂN'IN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. TÜRKİSTAN'DA DİNÎ EDEBİYAT VE TEZKİRE GELENEĞİ

Müslümanlar arasında tasavvuf cereyanı gelişip yayıldıktan sonra, bunun edebiyat sahasında tesir göstermemesi düşünülemezdi. Birçok amilin tesiri altında gelişen tasavvuf cereyanı, yine çeşitli mahiyette bir takım sebepler dolayısıyla, İslâm âleminde büyük bir kuvvet kazandı. Tarikatların kuruluş ve yayılışı üzerine medreseye karşı bir de tekke teşekkül etti. Medrese'nin savunduğu ve temsil ettiği cereyan, Yunan felsefesi tesiri ile tekke'yi daima çok şüpheli bir nazarla görmekten vazgeçmedi. Çünkü bu iki müessese arasında asla uzlaşmaz bir tezat bulunmaktaydı. Bir tarafta medreseden yetişme sûfiler, diğer tarafta tasavvufa intisap etmiş medreseciler bulunmaktaydı. Medresenin dar, sıkı kaidelerine karşı adeta bir karşı koyma mahiyetinde olan tasavvuf cereyanı kısa zamanda güçlendi. Siyasî hayatın devamlı karışıklıkları karşısında dünya saadetinden ümidini kesen ve onu âhirette arayan ümidi kırıklar, serbest felsefî anlayışlarını sûfilik perdesi altında saklamak isteyen mütefekkirler ve zevk düşkünü kimseler hep tekkelere koşuyorlardı.¹⁰⁵

Maddi anarşinin ruhlarda yarattığı mânevî buhranlara karşı, ruhları tedavi edici sayabileceğimiz büyük mürşidlere ihtiyaç vardı. Estetik ve felsefî düşüncelerin de başlıca sığınağı olan yer tekkelerdi. İşte bu gibi sebepler altında “Edebiyat-ı Sûfiye” yani “Tasavvuf Edebiyatı” kurulmuş ve edebiyatın diğer kısımlarına da etkisi görülmüştür. Böyle olunca din dışı şiirler yazan ve ilham şekillerinde sûfiyâne bir mahiyet bulunmayan şâirler bile şâirâne sistemin zengin ve renkli mecazlarını kullanmak ihtiyacından kurtulamadılar. Kısa bir zamanda sûfiyenin timsâli bir manâda kullandıkları “Şarab, Şem, Pir-i mugân, Harâbât” gibi eski tabirlerden başka “Hal, vakit, makam, kabz u bast, sahv ü sekr, cem ü fark, tecelli” gibi bir takım sûfiye tabirleri ve birçok sûfiye telakkileri de dindışı edebiyatı kapladı. Tasavvufa karşı hiç meyli olmayan şâirler bile, zamanın genel ve kuvvetli arzusuna göre, eserlerine az çok sûfiyâne bir renk vermeye mecbur oluyorlardı.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 125-129.

¹⁰⁶ M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatı...*, s. 129-130.

Araplar ve Farslar tarafından başlanmış olan medenî faaliyeti, Türkler taze kuvvetleriyle devam ettirmiş ve Müslüman medeniyetine yeni bir hayat vermişlerdir. Türkler, Türkistan'da ve Küçük Asya'da kendileri için yeni bir edebi dil meydana getirdiler. Dervişlik ve tasavvufî şiir, Türk yurdu olan Küçük Asya'da, kendine İran'dakine nazaran daha müsait bir muhit buldu ve orada daha başka müstakil bir gelişme mecrası takip etti. Yine sonraki yüzyıllarda Türk Dili, Küçük Asya'da devletin resmi dili olarak kabul edildi.¹⁰⁷

Orta Asya'daki tasavvuf ekollerine mensup dervişler tarafından Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu eserler hem İslâmiyet'in ahlak ve tasavvuf boyutunu geniş kitlelere taşımış, hem de Türkçe olarak yazılanları Çağatay Türkçesi denen Doğu Türk yazı dilinin gelişmesine katkı sağlamışlardır. *Divân-ı Hikmet, Bakırgan Kitabı, Hakîm Ata Risâlesi, Hadikatü'l-Ârifîn, Nesâyimü'l-Mehabbe, Mebde-i Nûr, Sebâtü'l-Âcizîn, Divân-ı Hüveydâ, Kıssa-i Şâh Meşreb, Divân-ı Meczûb-i Nemengânî* bu Türkçe eserlerden sadece bazılarıdır.¹⁰⁸

Bu noktada sözü edilen eserlere ilişkin toplu bir malumat vermek uygun olacaktır. Bu eserlerle beraber Türk kültür ve düşüncesi de gelişmiş, farklı bir mecraya doğru yönelmiştir.

Divân-ı Hikmet, Ahmed Yesevî'nin hikmet adı verilen dinî-tasavvufî manzumelerini içine alan bir şiir mecmuasıdır. Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinin temel amacı, İslâmı yeni kabul etmiş veya henüz kabul etmemiş olan Türkler'e İslâm dininin esaslarını, şariat hükümlerini ve ehl-i sünnet akidesini öğretmek, Yesevî tarikatı müridlerine tasavvufun inceliklerini, tarikatın âdâb ve erkanını telkin etmektir.¹⁰⁹

XII. yüzyılın önemli tasavvuf şairlerinden olan Hakîm Süleyman Atâ'nın, tasavvufî şiirlerden derlediği manzume ve kıssalar mecmuası niteliğindeki *Bakırgan Kitabı* önemlidir. Ahmed Yesevî'nin üçüncü halifesi olan Hakîm Süleyman Atâ'nın derlediği eser, farklı zamanlarda yaşamış çeşitli şairlere ait bazı ilâhi ve sûfiyâne şiirlerden ve on dört şairin 124 manzumesiyle yine bunlardan bazılarına ait sekiz manzum hikayeden meydana gelmiştir. Süleyman Atâ'nın *Bakırgan Kitabı*'nın yanı sıra, *Âhir Zaman Kitabı* ve *Hazret-i Meryem Risalesi* de bulunmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Wilhelm Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1984, s. 67.

¹⁰⁸ N. Tosun, "Orta Asya'da...", s. 492.

¹⁰⁹ Kemal Eraslan, "Divân-ı Hikmet", *TDVİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 429.

¹¹⁰ Tuncer Gülensoy, "Bakırgan Kitabı", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 535-536.

Yesevî şeyhlerinden İsmail Ata'nın oğlu olan Hoca İshak'ın *Hadikatü'l-Ârifîn* isimli eseri, Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış tasavvufi nitelikte bir eserdir. XIV. yüzyılın ortalarında yazılmış olan eser, hem genel anlamda tasavvuf, hem de ilk dönem Yesevî şeyhlerinin düşüncelerini bize aktaran en eski eserlerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Bazı Yesevî tarikatı mensuplarının sözlerini içinde barındıran eser, Yesevîlik gelenekleri hakkında da bilgiler vermektedir.¹¹¹

Nesayimü'l-mehabbe min şemâyimi'l-fütüvve adlı eser Câmî'nin 1478'de yazdığı *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* adlı velilerin hayat hikayelerini içeren Farsça eserinin Çağatay Türkçesi'ne tercümesidir. Câmî bu eserini Nevâyî'nin ricası üzerine kaleme almıştır. Eserin önemini bilen Nevâyî, 1495'de onun tercümesini meydana getirmiştir. Bu mensur eserde otuz dördü kadın olmak üzere 770 velinin hayat hikayesine yer verilmiştir.¹¹²

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yaşamış olan Çağatay şairi Baba Rasim Meşreb'in *Kitab-ı Mebde-i Nûr* adlı eseri, "Nur'un Kaynağı" anlamına gelmektedir. Eser, Mevlânâ'nın Mesnevî-yi Manevî'sinden hareketle kaleme alınmıştır. *Kitab-ı Mebde-i Nûr*'da Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden alınmış olan kırk iki Farsça beyit yer almaktadır. Baba Rahim Meşreb, dinî-tasavvufî duygu ve düşünceler ile ahlaka dair birtakım öğütlere de eserinde yer vermiştir.¹¹³

Sebâtü'l-Âcizîn, şair Sufî Allahyar'ın dinî-tasavvufî nitelikteki bir mesnevisidir. XVIII. yüzyıla ait olan eser, Doğu Türk yazı dilinin önemli bir örneği olmakla beraber Çağataycanın klasik sonrası dönemi içerisinde değerlendirilmektedir.¹¹⁴

Çağatay edebiyatının son döneminde yaşayan şairlerden biri de Fergana vadisinden olan Hoca Nazar Hüveydâ'dır. XVIII. yüzyıl Çağatay edebiyatının bir temsilcisi olarak öne çıkan Hoca Hüveydâ'nın eseri *Divân-ı Hüveydâ*'da ahlak ve edebe dair birçok hikaye ve gazel bulunmaktadır.¹¹⁵

XVII. yüzyılda yaşamış olan şair Şah Meşreb, Nakşibendî şeyhi olan Hidayetullah Afak Hoca'ya mürid olmasıyla dikkat çeker. Çağatay Türkçesi ile kaleme

¹¹¹ Necdet Tosun, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak B. İsmail Ata'nın *Hadikatü'l-Ârifîn*'i", *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu -Bildiriler-*, İstanbul 2012, s. 70.

¹¹² Günay Kut, "Ali Şîr Nevâyî", *TDVİA*, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 451.

¹¹³ Sadi Gedik, "Son Dönem Çağatay Şairi Baba Rahim Meşreb'in *Kitab-ı Mebde-i Nur* Mesnevisi'nin Dil Özellikleri", *Turkish Studies*, 6/3, 2001, s. 1372.

¹¹⁴ Deniz Abik, "Süfî Allahyâr ve *Sebâtü'l-Âcizîn*'i: 18. Yüzyıl Doğu Türk Edebî Dilinde Mahallîleşme Eğilimleri Üzerine", *International Journal of Central Asian Studies*, 11/1, Seul 2007, s. 52-73.

¹¹⁵ Nodirxon Khasanov, Bedriye Kaya, "Ferganalı Mutasavvıf Şair Hüveyda "Divan"ında Hoca Ahmed Yesevi Etkisi" *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, İstanbul 2014, s. 159.

alınan *Kıssa-i Şâh Meşreb* adlı eser, bilinmeyen bir kişi tarafından Şâh Meşreb'in hayat hikayesi ve şiirlerinin nazım ve nesir olarak derlenmiş biçimidir.¹¹⁶

Türkistan'da Müslüman Türk sülaleleri olan Karahanlılar, Çağataylılar, Timurlular ve Özbekler devrinde “Busirî Kaside”sinin ve Hazret-i Ali'ye ait hikayelerin çok defa tercüme edilmesinin, çok okunup ezberlenmesinin sebebi Peygamberin karakterinin Türklerin ruhuna çok uygun gelmesinden kaynaklanmıştır.¹¹⁷ Bu örnekten hareketle dini edebiyatın oluşum sürecine ilişkin fikir edinmek mümkündür.

I. ve XIII. yüzyıldan itibaren, Harezmi ve Sir Derya'nın aşağı kesiminde kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının tesiri altında Karahanlıca'dan teşekkül eden, Orta Asya Türkçesi (Doğu Orta Türkçesi) edebiyat dilinin gelişim merhalesine Harezmi Türkçesi adı verilmiştir. Bu dil merhalesine, Timurlular devrinde, yerini kendisinden çıkmış olan Çağatayca'ya bırakmak üzere sönüp gitmiştir.¹¹⁸

İslâmi Orta Asya Türk edebiyatı, Karahanlı (XI. - XIII. yy.), Harezmi (XIV. yy.) ve Çağatay edebiyatı (XV-XX. yy.) olmak üzere üç ana safhaya ayrılmaktadır. Türkistan coğrafyasında Timurlular idaresi altında gelişen ve Nevâyî'nin eserlerinde klasik şeklini alan Çağatay edebiyatı, XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başına kadar varlığını sürdürmüştür. Bilim insanları, yaklaşık beş asırlık bu süreci kendi içinde çeşitli tasniflere tâbi tutmuşlardır.¹¹⁹

Ünlü bilim insanı J. Eckmann, Çağatay edebiyatını; İlk Çağatayca veya Nevâyî'den önceki Çağatayca devri, (XV. yüzyıl başlarından, Nevâyî'nin ilk eserini verdiği 1465 yılına kadar), Klasik Çağatayca devri (1465-XVI. asrın ortaları), Klasik devirden sonraki Çağatayca devri (XVII. asrın sonuna kadar) ve Son Çağatayca devri (XVIII-XIX. yüzyıllar) şeklinde devirlere ayırmaktadır.¹²⁰

Belirtmek gerekir ki, Çağatay adı başlangıçta Çağatay Hanlığı'nı ve bu hanlığın kurduğu devleti ifade etmekteyken daha sonra Maverâünnehir başta olmak üzere Çağatay Hanlığı'nın hakim olduğu topraklardaki Türk ve Türkleşmiş göçebe unsurlara,

¹¹⁶ Necdet Tosun, “Çağatayca Yazılmış Menâkıpnâmeler”, *İslâmi Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 92, İzmir 2012, s. 437-454.

¹¹⁷ Zeki Velidî Togan, *Hâtıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, İstanbul 1969, s. 534.

¹¹⁸ János Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (haz: Osman Fikri Sertkaya), Ankara 2014, s. 1.

¹¹⁹ Feridun Tekin, “Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı”, *Turkish Studies*, 6/1, 2011, s. 1782.

¹²⁰ J. Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay...*, s. 109-110.

Timurlular döneminde gelişen edebî Türk lehçesine ve bu lehçe ile meydana getirilen Orta Asya Türk Edebiyatına verilmiştir.¹²¹

Çağatay edebî dilinin teşekkülünde müşterek Orta Asya yazı dilinin ve Moğol istilasından sonra bu bölgedeki mahallî şivelerin karışmasının büyük ölçüde rolü olduğu söylenebilir. Ayrıca İslâm kültürü ile Fars edebî dilinin bu teşekküldeki tesirini de hesaba katmak gerekir.¹²²

Daha evvel de değindiğimiz gibi Fars kültürüyle Türk kültürünün rekabetinde zaman içerisinde Türk kültürünün ağırlığı artmıştır. Bu gelişmeler beraberinde Tezkire geleneği bağlamında Türkçe edebiyatın vücuda gelişine sebep olmuştur. Türk dili ve Türk tarihi bakımından önem taşıyan bu noktayı özellikle vurgulamak gerekir. Bu sonucu Türk kültürünün galebe çalması şeklinde yorumlamak yerinde olacaktır. Zira süreç içerisinde Doğu Türkistan coğrafyasında Türkçenin hakim olmaya başladığını görmekteyiz.

Arapça bir kelime olan “Tezkire”, zikir kökünden türemiş bir kelime olup çoğul hali “tezâkir” şeklindedir. Sözlükte; Tezkere, Pusula, Hükümetten alınan izin kağıdı, bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografi anlamlarını ihtiva etmektedir.¹²³

İslâm tarihçilerinin Hz. Peygamberin hayat ve hadislerine dair yaptığı çalışmalar, biyografinin bir bilim dalı olarak İslâm dünyasında çok önemli bir yer edinmesine sebep olmuştur. Bu tür çalışmalara, başta Hz. Peygamber olmak üzere İslâm tarihinin önemli şahıslarının topluma örnek kişiler olarak takdimi ve Arap geleneğindeki soy sople övünme alışkanlığı da eklendiğinde biyografi ilmi daha da önem kazanmıştır. Arap edebiyatında biyografik çalışmalar tabakat kitaplarında toplanmaktaydı. İşte tezkire türünün kökeni bu kitaplara dayandırılabilir.¹²⁴

Bütün bunların ötesinde Tezkire, belli bir meslekte tanınmış kişilerin, başta şairler olmak üzere, vefîlerin, hattatların, mimar ve musikî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden bir edebî türün adı olmuştur. Şairlerin toplandığı bu tür biyografik eserler, *tezkire-i şu'ara*, *tezkiretü'ş-şu'ara* ya da sadece

¹²¹ Zühal Ölmez, “Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9, İstanbul 2007, s. 175.

¹²² Kemal Eraslan, “Çağatay Edebiyatı”, *TDVİA*, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 168.

¹²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2007, s. 1107.

¹²⁴ Filiz Kılıç, “Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10, İstanbul 2007, s. 543.

tezkire olarak zikredilirler.¹²⁵ Kelimenin sözlük anlamından kaynaklı bu kavramların dışında terim anlamı olarak, kökeni biyografi yazıcılığına giden bir edebî gelenek göze çarpmaktadır. Genel hatlarıyla, insanların hayat hikayelerini ihtiva eden biyografi, tarih, edebiyat, din ve sosyoloji ile yakın bir ilişki içindedir. Yukarıda değinildiği üzere toparlayıcı bir ifadeyle söyleyecek olursak; Tezkire türü varlığını, Arap edebiyatındaki nesep kitapları olan tabakatlara, dolayısıyla biyografi ve tarihe borçludur.

Tezkirelerde, biyografik mâlûmat yanında Türkçe'nin Anadolu'da edebî bir dil olarak gelişim süreciyle ilgili dolaylı bilgiler yanında, devrin şiir dili ve şiir anlayışına dair önemli açıklamalar da yer alır. Ayrıca tezkire müelliflerinin bazı şiirleri değerlendirirken yaptıkları açıklamalarda divan şiiri dünyasını kavramaya yardımcı bilgiler bulunabilir. Özellikle mahallî tabirler, kelimeler ve bunların mânalarıyla ilgili açıklamalar tezkirelerin değerini arttıran hususlardır.¹²⁶

Türkçe tezkirelere İran'da yetişmiş Avfî, Ferîdüddin Attâr, Abdurrahman-ı Câmî, Devletşah gibi müelliflerin kitapları kaynaklık ettiği için Türkçe'deki bu tür eserler Farsça'dakilerle ortak özelliklere sahiptir. 1171-1177 yılları arasında Buhara'da doğan Avfî, İran edebiyatında ilk şuarâ tezkiresi olan *Lübâbü'l-elbâb*'in müellifidir.¹²⁷ 1142-1145 yılları arasında Nişabur'da dünyaya gelen Ferîdüddin Attâr, şair ve mutasavvıf olarak tanınmıştır.¹²⁸ Molla Câmî olarak da bilinen Abdurrahman-ı Câmî, 1414 yılında Horasan'ın Câm şehrinde doğmuş olan Nakşibendî tarikatına mensup âlim ve şairdir.¹²⁹ 1427-1437 yılları arasında doğmuş olduğu tahmin edilen Devletşah, İran şairleri hakkındaki tezkiresiyle meşhur olan bir Türk asıllı müelliftir. Devletşah'a asıl büyük ününü sağlayan, bir mukaddime, yedi tabaka ve bir hatimedden oluşan *Tezkiretü 'ş-şu'arâ* adlı eseridir.¹³⁰

Farsçada gerçek anlamda tezkire türünün ilk örneğini *Lübabü'l-elbab* (y. 1221) adlı eseriyle Muhammed el-Avfî (ö. 1232) verdi. Eser, bir mukaddime ve on iki babdan oluşmaktadır. Avfî'nin izlediği yöntem daha önceki Arapça yazılan biyografiler gibidir. Avfî'nin yolunu Abdurrahman-ı Camî (ö. 1493) takip etti. Onun sekiz bölümden meydana gelen *Baharistan* adlı eserinin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmıştı. Bu bölümde, toplam 38 şairden söz edilir. Bu eser, başta Nevayî olmak üzere Türkçe

¹²⁵ F. Kılıç, "Edebiyat Tarihimizin...", s. 543.

¹²⁶ Mustafa Uzun, "Tezkire (Türk Edebiyatı)", *TDVİA*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 69-70.

¹²⁷ Tahsin Yazıcı, "Avfî", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 115.

¹²⁸ Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 95.

¹²⁹ Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", *TDVİA*, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 94.

¹³⁰ Ayla Demiroğlu, "Devletşah", *TDVİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 244.

şairler tezkiresi yazarlar üzerinde çok etkili olmuştur. Fars edebiyatında asıl dikkate değer örnek, Devletşah b. Alaü'd-devle (ö. 1486) tarafından kaleme alınan *Devletşah Tezkiresi* (y. 1487)'dir. Ali Şir Nevayî'ye sunulan bu eser, mukaddime, yedi tabaka ve bir hatimeden oluşmaktadır. Tezkirede yer alan toplam şair sayısı da 149'dur. Devletşah ele aldığı 149 şairin hayatını anlattıktan sonra şiirlerinden örnekler de verir. Bu haliyle tezkire, daha sonra yazılacak Fars ve Türk tezkirelerine modellik etmiş ve o güne dek yazılan benzer örneklerden daha çok biyografi ihtiva etmiştir.¹³¹

Türk edebiyatının bilinen ilk tezkiresi Ali Şiir Nevayî'nin (ö. 1501) *Mecalisü'n-Nefais* (y. 1491-1498) adlı eseridir. *Mecalisü'n-Nefais*, Çağatay edebiyatı, özellikle de İran edebiyatı için çok mühim bir kaynak olmakla beraber, asıl önemli yanı Anadolu'da meydana gelen tezkirelere modellik etmiş olmasıdır. Nevayî eserini yazarken Fars tezkirelerinden etkilenmiş, özellikle de Camî'nin *Baharistan*'ı ile Devletşah'ın tezkiresini model almıştır. *Mecalisü'n-Nefais* tıpkı Baharistan'da olduğu gibi meclis adı verilen sekiz bölümden oluşur. Eser mahiyet itibariyle de tam bir şair tezkiresi niteliğinde olan *Devletşah Tezkiresi*'ne benzer. Tezkirede Hüseyin Baykara (1438-1507)'nin doğumundan saltanatının sonuna kadar süren devre içinde Orta Asya ve İran'da yetişen Türkçe ve Farsça şiir yazar ya da şiirle ilgilenen 461 kişiye yer verilmiş, bu şahısların ana hatlarıyla öz geçmişleri anlatılmış, şairlerin sanat yetenekleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş, örnek şiir olarak özellikle matlalar yazılmıştır. 461 şair içinde var olan 43 Türk şair hakkında verilen kısa bilgileri başka kaynaklarda bulmak mümkün değildir ve bu bilgiler Orta Asya Türk edebiyatı araştırmalarına ışık tutacak niteliktedir. Nevayî, bilhassa kabiliyetli bulduğu genç şairleri Türkçe yazmaya teşvik etmiş, yazarlara takdirlerini belirtmekten kaçınmamıştır.¹³²

Arap edebiyatında olduğu gibi Batı Türkçesi geleneğinde de biyografi önce umumî tarihlerin içinde yer almıştır. Bu anlamda ilk dönem tarihlerinin hemen hepsinde biyografiye rastlamak mümkündür. Umumî tarihler dışında bizde müstakil biyografi kitabı olarak kaleme alınan ilk örnek, Lâmiî (ö. 1531)'nin *Nefahatü'l-üns* (1520)'ün tercüme ve zeylini ihtiva eden *Fütuhu'l-mücahidîn li Tervihi Kulubi'l-müşahidîn* (1520) adını taşıyan eseridir. 1473 yılında Bursa'da doğan Lâmiî Çelebi, daha çok Molla

¹³¹ F. Kılıç, "Edebiyat Tarihimizin...", s. 545.

¹³² F. Kılıç, "Edebiyat Tarihimizin...", s. 547-548.

Câmî'den yaptığı çevirilerle öne çıkan bir divân şairi ve Nakşibendî şeyhi olarak bilinmektedir.¹³³

Şairler tezkiresi olarak ilk örnek ise Sehî Bey (ö.1548-49) tarafından kaleme alınan *Heşt-Behişt* (y. 1538)'tir. Eser şekil açısından *Mecalisü'n-Nefais*'e çok benzer.¹³⁴ Eser, önemli bir tezkire olarak bilinmesinin yanı sıra, Edebiyat tarihi açısından da değer taşımaktadır.

XVII. yüzyıldan itibaren tezkirecilik tarihimizde, adına *Antolojik Tezkireler* diyebileceğimiz farklı yapıda eserler verilmeye başlanmıştır. Bunlara sadece antoloji demek belki daha doğrudur. Fakat çok kısa olmakla birlikte bu tezkirelerde biyografiler de mevcuttur. Tezkireler sadece şairler hakkında bilgi vermeleriyle değil, seçilen şiirler açısından da önem taşır. Tezkirelerin bir önemi de şiir geleneğimizi yansıtmalarıdır. Aynı zamanda birer şair olan tezkire yazarlarının şiir seçiminde dikkat ettikleri noktalar değerlendirilirse, zamanın şiir zevki de ortaya çıkarılmış olur. Antolojik tezkireler, gelenek içinde biyografiden çok şiiri ön plana çıkartmış ve verilen örnek şiir sayısı ve miktarını büyük oranda arttırmıştır. Ancak, bu yapılırken şiir değerlendirmelerine çok az yer verilmiştir. XVII. yüzyıl Çağatay sahası edebiyatı içinde Sadıkî (1532-1609) *Mecmau'l-havas* (y. en geç 1602) adlı tezkiresiyle ön plana çıkar. Doğu Türkçesi geleneğinin ikinci tezkire örneği olan *Mecmau'l-havas*, Şah İsmail devrinden yazıldığı döneme kadarki devre içerisinde yer alan İran ve Türk asıllı şairleri kapsamaktadır. Tezkire, *Devletşah Tezkiresi*, *Mecalisü'n-nefa'is* ve *Tuhfe-i Samî'nin* zeyli mahiyetindedir. Nitekim yazar bunu eserinin mukaddime kısmında belirtmiştir. Eser, bazen Türk şairlerini İranlı şairlerle aynı bölümde bazen de ayrı bölümlerde anlatması bakımından Türk edebiyatı için de önemli bir kaynaktır.¹³⁵

Doğu Türkistan coğrafyası, tarihsel süreç içerisinde Türk kültür ve edebiyatının şekillendiği ve geliştiği merkezlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Doğu Türkistan coğrafyasında yaşayan Uygur Türkleri arasında çok sayıda şair öne çıkmış ve bu şairler birçok eser vücuda getirmişlerdir. Bunlar arasında, döneminin tarihî, dinî, edebî yaşamı ve kişileri hakkında önemli bilgiler veren “tezkire” türünde yazılmış eserler de bulunmaktadır. Uygur sahasındaki tezkireler nitelik bakımından *şecere*, *tarihnâme*, *seyahatnâme* ve *biyografî* gibi türlerin özelliklerinin harmanlandığı bir türdür.

¹³³ Günay Kut, “Lâmîî Çelebi”, *TDVİA*, Cilt 27, İstanbul 2003, s. 96.

¹³⁴ F. Kılıç, “Edebiyat Tarihimizin...”, s. 548.

¹³⁵ F. Kılıç, “Edebiyat Tarihimizin...”, s. 551-552.

Uygur sahasındaki ilk tezkireler dinî şahsiyetlerin yaşamını, mücadelelerini ve eserlerini konu edinmektedir. Uygur araştırmacılar, bu konudaki ilk eserin Rabguzi'nin 1311 yılında kaleme aldığı *Kıyasü'l-Rabguzi* olduğunu belirtmektedir. Manzum-mensur karışık bir halde kaleme alınan eserde, Hz. Adem ile Hz. Muhammed arasındaki peygamberlerin hayatı ve onlara ilişkin kıssalar anlatılmaktadır. XVII. yüzyıl, Uygur Türkleri arasında klasik anlamda bilinen ilk tezkirelerin yazılmaya başlandığı dönemdir. Bu yüzyılın en güçlü şairlerinden biri 1676-1755 yılları arasında yaşayan Muhammed Sadık Zelilî'dir. Kendisi tezkire türünde önemli eserler kaleme almıştır. Yarkend'de dünyaya gelen Zelilî, Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Şairin 1718 yılında kaleme aldığı *Sepernâme* adlı eseri 2800 mısradan ve üç bölümden oluşur. Şairin bir diğer eseri, 1734'de kaleme aldığı ve 226 beyitten oluşan *Tezkire-i Çiltan*'dır. 1742'de yazdığı *Tezkire-i Hoca Muhammed Şerif Büzürgvar* adlı eseri ise 770 beyitten oluşmaktadır. Bu eserde, Said Han ve Abdurreşid Han'ın üstadı Hoca Muhammed Şerif'in hayatı konu edinilmektedir. XVII. yüzyılda yazılan bir diğer tezkire ise, Abdüşükür'ün *Tezkire-i Abdulmanan* adlı eseridir. Eserde, Doğu Türkistan coğrafyasında İslâmiyeti yaymak amacıyla öne çıkan dinî şahısların, mutasavvıfların ve bunların eserleri hakkında malumat verilmektedir.¹³⁶

Uygur sahasında XVIII. yüzyılda tezkire alanında *İslâmnâme* isimli eser dikkat çekmektedir. Turfan doğumlu Şair Ahun tarafından yazılan eserde, Doğu Türkistan'ın XVIII. yüzyıldaki siyasi, tarihî ve sosyal hayatı konu edilir. Ayrıca Afak Hoca, onun torunu Ahmed Hoca ve onun çocukları Burhaneddin ile Han Hoca'nın hayatına da değinilmektedir. XIX. yüzyıl Uygur sahası tezkirecilik geleneğinin zirveye çıktığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu alanda önceki yılların bilgi birikimiyle beraber dönemin edebî ruhu ve tarihî olayları tezkirelerde yer bulur. Önceki yıllara göre daha hacimli ve şekil itibarıyla daha çeşitli olan tezkirelerin bazıları manzum, bazıları ise manzum ve mensur şekilde karışık yazılmışlardır. Bu yüzyılda yazılan tezkirelerde tip, vaka ve hadiseler daha başarılı biçimde tasvir edilmiş, akıcı bir dil ve üslup kullanılmıştır. Eserlerde, hadiseler ve şahıslar anlatılırken nesir temel alınmış, yer yer mesnevi, rubai, kıta ve münacat gibi şiirlere de yer verilmiştir. XIX. yüzyılda kaleme alınan tezkirelerin başında *Tevarih-i Musikiyun* isimli eser gelmektedir. Hotenli Molla İsmetullah Möcizi tarafından 1854-1855 senesinde kaleme alınan eserde, birtakım

¹³⁶ Adem Öger, "Uygur Türkleri Arasında Tezkirecilik Geleneği ve 18. Yüzyılda Yazılmış Bir Tezkire Örneği: Tezkire-i Ezizân", *Klasik Türk Edebiyatında Biyografi, Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2010, s. 535-536.

müzik aletlerinin ortaya çıkışı ve büyük müzisyenlerin hayatı manzum şekilde ele alınmıştır.¹³⁷

Uygur Türkleri arasında tezkirecilik geleneği ve tezkire türünde yazılan bazı eserler hakkında verdiğimiz bilgilerden sonra, XVIII. yüzyılda kaleme alınan ve tezimizin konusunu teşkil eden Muhammed Sâdık Kaşgârî'nin *Tezkire-i Hâcegân* adlı eserine değinmek gerekir. Eserin yazarı Kaşgârî hakkında ayrı bir başlık altında malumat verdiğimiz için bu kısımda müellifin hayatına değinmiyoruz. Eserde tarihi hadiselerin aktarıldığı bölümler mensur, meşhur kişilerin anlatıldığı kısımlar ise manzum olarak yazılmıştır. Eserde yer alan bütün şiirlerde nazım birimi olarak beyit kullanılmıştır ve manzum bölümlere *Nazm* başlığı konulmuştur. Bu şiirler, onun şairlik yönünü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Eserde Farsça ve Arapça parçalara yer verilmekle beraber akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

Genel itibarıyla bir değerlendirme yapacak olursak, Arap ve Fars biyografi geleneğinde önemli bir yeri olan tezkirecilik, hemen hemen aynı şekil ve muhteviyat özellikleriyle Türk edebiyatı tarihinde de yerini almıştır. Geniş zaman dilimi içinde farklı şekli görünümlerle karşımıza çıkan tezkire türü, genel olarak taklit seviyesinde kalmamış, aksine tekamül ederek ilerlemiştir. Daha dar anlamda baktığımızda, tezkire türü özellikle Doğu Türkçesi dairesi içinde başlamış olmakla birlikte, bu yazı dilinde gelişimini sürdürememiş, ancak Nevayî'den sonra Sâdıkî ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Bunu Türkistan'da istikrarlı bir siyasi atmosferin olmamasına, diğer bir ifadeyle merkezi otoritenin himayesini gerekli kılan kültür ve sanat faaliyetlerinin gerçekleşmemesine bağlamak yerinde olur. Uygur Türkleri arasında köklü bir tezkirecilik geleneği olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu sahada tezkire türünde birçok eser yazılmış ve bu eserler dönemin siyasi, dinî ve edebî hayatını gözler önüne sermiştir.

2.2. MUHAMMED SÂDİK KAŞGÂRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tezkire-i Hâcegân'ın yazarı Muhammed Sadık Kaşgârî hem tarihçi hem de şair yönüyle öne çıkan bir şahsiyet olup, Uygur medeniyeti tarihinde müstesna bir yer tutmaktadır. Kendisi Hicri 1138, Miladi 1725 yılında Kaşgar şehrinde dünyaya gelmiş ve yine Kaşgar'da Hicri 1266, Miladi 1849 yılında vefat etmiştir. Babası Molla Şah Elem Ahun isimli dinî

¹³⁷ A. Öger, "Uygur Türkleri Arasında Tezkirecilik..." s. 536.

meziyetleri ile öne çıkan muteber bir şahsiyet idi. İlk bilgileri ailede babasından aldıktan sonra devrin meşhur medreselerinden Kaşgar'ın Döletbağ köyünde bulunan Medrese-i Hamidiye'de, Arap ve Fars dilleri, Hesab, Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve dinî ilimleri mükemmel derecede tahsil etmiştir. Bu alanlarda önde gelen ehil insanlardan biri haline gelerek zaman içerisinde şöhreti artan Muhammed Sâdık Kaşgârî, Kaşgar medresesinin bir süre müderrisliğini de üstlenmiştir. Bundan sonraki hayatını ise evlatlarının eğitim ve terbiyeleri ile kendi ilmi çalışmalarına vakfetmiştir. Kaşgârî, 1849 yılında Kaşgar'daki bir siyasi toplantıda hayatını kaybetmiştir. Mezarı, Yusuf Has Hacîb'in mezarının yanında "Ak Mezar" adı verilen yerdedir.¹³⁸

Hayatı hakkında çok detaylı bilgilerin bulunmadığı Kaşgârî'nin doğum tarihi konusunda bir takım ihtilaflar göze çarpmaktadır. S. Mollaudov, doğum tarihi olarak 1740 yılını vermekte ve 1740-1849 yılları arasında bir yüzyıldan fazla yaşamış olduğunu tahmin etmektedir.¹³⁹ Kaşgârî hakkındaki ilk bilgiyi ise Kazak Türkleri'nin ünlü alimi Çokan Cengiz Velihanoglu vermektedir.¹⁴⁰

Kaşgârî, 1768-1769 yılları arasında Çağatay Türkçesiyle kaleme aldığı Tezkire-i Hâcegân adlı çalışmasını, Burhaneddin Hoca'nın isyanını bastırmaya katılan Kuçarlı Mirzâ Hudî Bey'in oğlu Kaşgar Hakim Beyi Osman Bey'in katibi olduğu sırada yazmıştır. Diğer bir isimle Tezkire-i Cahan olarak da bilinen bu eser tam anlamıyla bir Hocalar Devri tarihi olup, o döneme ait eserlerin en mükemmeli olarak bilinir.

Edebî faaliyetlerinin şiirle başladığı anlaşılan Kaşgârî, Tezkire-i Hâcegân dışında *Zubdetu'l-Mesâil (Meselelerin Özü)*, *Tezkire-i Eshabu'l-Kehf*, *Tarih-i İskender ve Tâcnâme-i Şahî (İskender Tarihi ve Şahlık Tâci)*, *Adabu's- Sâlihîn*, *Kıyapetü'l-Beşer*, *Risâle-i Kesipdâr* gibi eserleri kaleme almış, bunun yanı sıra birçok eseri de Uygur diline tercüme etmiştir. Bunlar arasında *Tâberî Tarihi Tercümesi*, Mirzâ Haydar Duğlat'ın 1540'lı yıllarda Farsça olarak kaleme aldığı ünlü *Tarih-i Reşidî* adlı eserinin tercümesi, *Katarlık Tarihi Tercümesi* gibi eserler yer almaktadır.¹⁴¹

Kaşgârî'nin Uygur edebiyatı tarihinde vatanperverlik konusunu etkili biçimde işleyen bir şair olduğu bilinmektedir. Afak Hoca'nın Türkistan tarihine verdiği zarardan dolayı duyduğu hasreti şu satırlarla ifade etmektedir:

¹³⁸ Muhammed Sâdık Kaşgârî, *Tezkire-i Azizan*, (haz. Nicat Muhlis, Şemsidin Emet), Kaşgar 1988, s. 1-2.

¹³⁹ Bkz. S. Mollaudov'dan Akt., İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 94.

¹⁴⁰ İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 94.

¹⁴¹ M. S. Kaşgârî, *Tezkire-i Azizan*, s. 2.

“Kaysi bir derdim beyân eyleyki, kaysi külfeti,

Ya deymu hane veyranlık bela vu şiddeti”

(Hangi bir derdimi beyân eyleyim ki, hangi külfeti,

Veya söyleyim mi, virân, belâ ve şiddeti)¹⁴²

2.3. ESERDEKİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezkire-i Hâcegân’da genel itibariyle siyasi hadiseler aktarılmakla beraber dönemin dinsel, ekonomik ve sosyal vaziyetini de yer yer gözler önüne seren Kaşgârî, bu bağlamda bize değerli bilgiler vermektedir. Eserin giriş bölümü’nde yazar, Allah’a hamd ü senâ kılıp dua ile eserine başlamaktadır. Hoca İshak Velî’ye ithaf ettiği eserini, Kuçarlı Mirzâ Hudi Bey’in oğlu olan Kaşgar Hakim Beyi Osman Bey ve onun annesi olan Rahime Ağci’nin isteği üzerine, memuriyet vazifesinde iken yazmış olduğunu belirtmektedir.¹⁴³ Azizler olarak tanımladığı hocaların vakalarını bir tezkire halinde yazma isteği ile hareket ettiğini ve eserini 1182 tarihinde kaleme aldığını da eklemektedir.¹⁴⁴

2.3.1. Siyasi Gelişmeler

Çalışmamızın kaynağını teşkil eden Tezkire-i Hâcegân’ın yazarı Muhammed Sâdık Kaşgârî, Cungaların hakimiyeti altındaki Doğu Türkistan’da yaşanan siyasi gelişmelere ve bu bağlamdaki mücadelelere dair kıymetli bilgiler vermektedir.

Bilindiği gibi XVII. ve XVIII. yüzyıl, ünlü bir Nakşibendî şeyhi olarak bilinen Mahdûm-ı Âzam’ın torunları olan hocaların Doğu Türkistan siyasetinde aktif rol oynadıkları devirdir. Muhammed Sâdık Kaşgârî eserinde Afak Hoca olarak bilinen Hoca Hidayetullah’ın, Cungar Devleti’nin yardım ve himayesi ile Altışehir’e yönetici olarak atanmasından 1750’lere kadar olan siyasi hadiselerle yer vermektedir.

Mahdûm-ı Âzam’ın Bibica Hatun’dan olma oğlu Hoca İshak Velî’nin zamanla babasının müridlerinden olan Halife Hurdik’in dikkatini çektiğini ve Belh Hakimi Muhammed Han’ın onu yanına çağırdığından bahseden yazar, İshak Velî’nin faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu bağlamda Hoca İshak Velî’nin

¹⁴² İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 95.

¹⁴³ Bkz. T. H., vr. 2a.

¹⁴⁴ Bkz. T. H., vr. 3a.

kerametlerine yer veren yazar, onun Kaşgar hakimi Abdülkerim Han'ın damadı olan Muhammed Sultan'a manevi destek vererek tahta çıkmasını sağladığından bahsetmektedir.¹⁴⁵

Eserde özellikle hocaların kerametleri sıklıkla işlenen bir tema olmuştur. Bu kerametlerden biri de Buhara hakimi Abdullah Han'ın kardeşi Rüstem Sultan'ı 50.000 askerden müteşekkil bir orduyla, Kaşgar hükümdarı Muhammed Sultan üzerine yolladığı zaman ortaya çıkmıştı. İshak Velî'nin duaları sonucunda Muhammed Sultan kurtulmuş ve bu olaydan sonra Kaşgar Hükümdarı'nın Hoca İshak Velî'ye olan bağlılığı artmıştı.¹⁴⁶

Tezkire-i Hâcegân'da Hocaların bu türden kerametlerinin sıklıkla işlendiğini belirtmiştik. Bundaki amaç, tarikata bağlılığı zayıf olanların bağlılığını güçlendirmek, tarikata mensup olmayan insanları ise tarikata kazandırmaktır.

Kaşgârî eserinin bu bölümünde Hocaların soyu hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Siyasi gelişmeler bağlamında konunun bütünlüğünün sağlanması açısından kısa bir şecere bilgisi vermeyi gerekli buluyorum. Kaşgârî'nin aktardıklarına göre Hoca İshak Velî'nin Hoca Kutbeddin ve Hoca Şadi adında iki oğlu bulunmaktaydı:

“Hazret-i Hoca İshak Velîdin iki ferzend kalıb irdi birleriniñ atı Hoca Kutbeddin yana birleriniñ atı Hâce Şâdi kaddesallahu...” (Bkz. T. H., vr. 7b)

Mahdum-ı Âzam'ın diğer oğlu olan İşan Kalan'ın da Hoca Yusuf ve Hoca Afak olmak üzere iki oğlunun olduğunu kaydetmektedir:

“İşan Kalannıñ hem iki ogul ferzendi yâdigar kılıp irdi birleri Hoca Yusuf, yana birleri Hoca Afak, ammâ Hoca Afak inkıyâd birle â'lemge velîlik birle meşhur boldı tola halk evlerge hizmetkârlık kemerini bağlab şöhret taftı...” (Bkz. T. H., vr. 8b)

Müellif'in aktardığına göre, Hoca Yusuf ve Hoca Afak Kaşgar'a geldiklerinde insanlar tarafından hürmetle karşılanmışlardır. Bu arada Muhammed Han'ın öldüğünü Abdullah Han'ın yerine geçtiğini belirten müellif, onun üç oğlu olan Yolbars, Nureddin ve İsmail Han hakkında bilgiler vermektedir. Bu esnada anlatılanlardan Hoca Şadi'nin öldüğünü ve geriye Abdullah ve Ubeydullah isimlerinde iki oğul bıraktığını anlıyoruz. Oğullarının Yarkend'deki dini etkilerine değinen Kaşgârî, oğullardan Hoca Abdullah'ın ölmesiyle dini şef konumuna yükselen Ubeydullah Hoca'dan söz eder.

¹⁴⁵ Bkz. T. H., vr. 7a.

¹⁴⁶ Bkz. T. H., vr. 7b-8a.

Hoca Ubeydullah'ın ölümüyle geriye iki oğul bıraktığını görmekteyiz. Bunu, Tezkire-i Hâcegân'daki şu satırlardan anlamaktayız:

“birleri şerâfet gülşeniniñ goncası Hazret-i Şuayib Hocam, yana birleri melahat meclisiniñ ser-defteri Danyal Hocam...” (Bkz. T. H., vr. 10b)

Daha sonra Afak Hoca'nın Keşmir'e doğru yola çıktığını ve yolculuğu sonunda Budistlerin lideri Dalay Lama ile görüşerek ondan İsmail Han'a karşı yardım etmesini istediğini görüyoruz. Bundan istifade eden Dalay Lama ise Cungar Hanı Galdan'a bir mektup yazarak Afak Hoca için yardım istemiştir. Bu mektup Tezkire-i Hâcegân'da şu şekilde geçmektedir:

“ey Sabur Han bu Hoca Afak nihâyeti ulug kişi iken munıñ yurtını Yarkend Kaşkar iken bu iki şehriniñ ulug Hocası iken İsmail Han tartıb alıb munı koglab çıkarıbdur kerek ki leşker buyrub munıñ şehrini alıb bergeysiz nâme tamâm ve müsellemler...” (Bkz. T. H., vr. 11a)

Bu mektup üzerine Cungar Hanı Galdan, uzun süredir Yarkend Hanlığı'nda gözü olan biri olarak tereddütsüz yardım teklifini kabul eder ve harekete geçer. Cungar ordusunun faaliyeti eserde şu şekilde hikaye edilir:

“bu Han kemâl-i tevâzu'lar birle nâme-i mazmûnıga 'amel kılıp tola leşker cem' kılıp Kaşkarga yüzlendi Kaşkar halkıga anglandı ki Afak Hocam Kalmak leşkeri birle kelür imiş âhirü'l-emr İsmail Hannıñ oğlu Bâbâk Sultan leşker tartıb çıkıp cenk kılıp Sultanga ok tafıp şehîd boldı Kalmaklar gâlib kelip Kaşkar halkı ita'at kıldı Kaşkarnı serencâm kılıp Yarkendge yüzlendiler İsmail Han leşker-i 'azîm birle çıkıp cenk kılıp ol vakitide Yarkend hâkimi İvaz Bikge ol tafıp şehîd boldı Han bildi ki naHS öz tarikidedur cenk kılsalar tola halk oladur bu cihetdin Han öz nökerleri birle çıkıp ehl-i şehрге vasiyet kılıp aydı ki bu iki Mahdûmzâdelerni baş kılıp şehrini muhkem tutgay...” (Bkz. T. H., vr. 11a)

Yapılan seferde İsmail Han'ın oğlu Babak Sultan ve Yarkend komutanı İvaz Bey ölmüş, böylece Cungarların desteğiyle Afak Hoca bütün Altışehir tahtına han ilan edilmiştir. Büyük oğlu Yahya'yı ise Kaşgar'a göndermiştir. Eserde belirtildiğine göre onun hükümdarlığı fazla sürmemiştir: “likin Hocalık birle taht-ı saltanat revâc tafmadı...” (Bkz. T. H., vr. 11b)

Anlaşıyor ki Hoca Afak, Hocalık ile Padişahlık bir arada yürümedi diyerek tahtı İsmail Han'ın kardeşi Muhammed Emin'e bırakmış, kendisi de İsmail Han'ın

kardeşi olan Hanım Padişâh ile evlenmiştir. Eserde anlatıldığına göre bir süre sonra Muhammed Emin Han suikast ile öldürülünce Afak Hoca tekrardan Cungarlara dayanarak hanlığını sürdürmüştür.¹⁴⁷

Afak Hoca bu dönemde Karatağlık Hocalar ve onların taraftarlarına yönelik ciddi bir mücadeleye girişmiş, özellikle Karatağlık hocalardan iki kardeşi, Hoca Şuayib ve Danyal Hoca'ya yönelik baskılarını artırmıştır. Şuayib Hoca, Keşmir'e doğru dönerken Afak Hoca taraftarlarınca öldürülmüştür.¹⁴⁸

Bir müddet sonra Hoca Afak'ın öldüğünü ve hocalar arasındaki savaşın en şiddetlisinin kendi ailesinden çıktığını görüyoruz. Afak Hoca'nın eşi Hanım Padişâh Yarkend'de oğlu Mehdi Hoca'nın yanında bulunduğu sırada, Afak Hoca'nın büyük oğlu Hoca Yahya Kaşgar'da hükümdar idi. Hanım Padişâh hırsları sonucunda bir müddet sonra Hoca Yahya'yı öldürtür. Hoca Yahya'nın üç oğlu vardı. Onların akıbeti hususunda müellif şu satırları yazmaktadır:

“Hazret-i Yahya hâcemniñ üç oğlu bar irdi ikisini divâneler şehîd kıldı yana bir Hoca Ahmed beraberdiler anı tüşük tagka alıb kaçıb anda kotkardılar...” (Bkz. T. H., vr. 14b)

Hanım Padişâh, bir dizi mücadeleden sonra kendi oğlu Mehdi Hoca'yı hanlık tahtına oturtmayı başarsa da kendisi dervişler tarafından öldürülmüştür. Sonraki gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Hanım Padişâh'ın öldürülmesinden sonra Muhammed Emin Han'ın kardeşi olan Akbaş Han, Yarkend'e gelerek hanlığı tekrar kurduğunu ilan etmiş ve şehirdeki binlerce fanatiği katletmiştir. Kaşgar'daki Aktağlık hocalar ise dağa gizledikleri Hoca Ahmed'i geri getirerek onu Kaşgar Hanlığı'nın Hanı ilan etmişlerdir. Akbaş Han, Aktağlık hocalara karşı da bir dizi şiddet eylemi gerçekleştirmiştir. Bu hususta Tezkire-i Hâcegân'da, Akbaş Han'ın Yarkend'de bin tane sufiyi koyun gibi kestiğinden bahsedilir:

“Akbaş Han kelip şehriga kirib Yarkendde ming divâneni tutub koy dik bogazlab...” (Bkz. T. H., vr. 15a)

Akbaş Han, Hokand'dan Danyal Hoca'yı çağırır ve Yarkend'e gelen Hoca Danyal Yarkend tahtını teslim alır. Bu tabloya baktığımızda görüyoruz ki, Yarkend Karatağlıkların lideri Danyal Hoca'nın, Kaşgar ise Aktağlıkların lideri Ahmed Hoca'nın

¹⁴⁷ Bkz. T. H., vr. 11b.

¹⁴⁸ Bkz. T. H., vr. 12b.

elinde olmak üzere iki düşman taraf arasındaki mücadeleler sürmüştür.

Kaşgar'ın askeri birlikleri Yarkend kapılarına dayanınca Danyal Hoca, Haşim Sultan adında bir Kazak kabile reisini Yarkend'e davet ederek onu han ilan eder. Bu andan itibaren Kazak ve Kırgızların da hocaların yarattığı siyasi olaylara müdahil olduklarını görmekteyiz. Buna karşılık Kaşgar'daki Ahmed Hoca da Kırgızları kullanma politikasına başvurmuştur. Haşim Sultan ise Yarkend'de bir süre hanlık yaptıktan sonra Yarkend'den ayrılmıştır.¹⁴⁹

Müellifin bundan sonra aktardıklarına bakacak olursak, hanlığın yönetiminde yaşanan değişimlere bağlı olarak, Cungarların Altışehir'e karşı yaptıkları büyük hareket sonucu Hoca Danyal ve Hoca Ahmed'in esir alınarak İli'ye götürüldüğünü görüyoruz. Cungarların Altışehir'i ikinci işgallerinden sonra belirli bir süre yörenin Cungarlar tarafından tek bir elden yönetildiği sonucuna varabiliriz. Bir müddet sonra Cungarlar yöreyi hocalar aracılığıyla idare etmeyi düşünmüş ve tutsak olarak tuttıkları Danyal Hoca'yı Yarkend'e Han ilan etmişlerdir. Hoca Danyal aynı zamanda Kaşgar, Aksu ve Hoten'in de yöneticisi olarak, yedi yıllık hükümdarlık döneminde Cungarlara yıllık toplam yüz bin tenge vermeyi kabul etmiştir.¹⁵⁰

Danyal Hoca'nın ölümünden sonra oğulları çeşitli bölgelere tayin edilirler. Tezkire-i Hâcegân'daki kayda göre oğullarının tayin edildikleri yerler şu şekildedir:

“Yarkendge Hoca Cihan (Yâkub) hâcemni, Kaşkarga Hoca Yusuf hâcemni, Aksuga Hoca Eyyûb hâcemni, Hotenge Abdullah hâcemni...” (Bkz. T. H., vr. 20b)

Hoca Danyal'ın çocukları hakkında daha başka bilgiler veren müellif, 1745'de Galdan Sirin'in ölümüyle yaşanan taht değişikliklerinden bahseder. Bu çekişmelerden yara alan Cungarların içinde bulunduğu durumdan istifade etmek isteyen Hoca Yusuf'un bağımsızlığını ilan etme faaliyetlerini aktarır. Bu bağlamda Kaşgar Hakimi Kuş Bey ve Kırgız-Kıpçak lideri Ömer Mirzâ ile temaslar kuran Hoca Yusuf bir dizi faaliyetde bulunur. Bu arada onun temas içinde olduğu ortaklarını Tezkire-i Hâcegân şu şekilde kaydetmektedir:

“Hotenge Gâzi Bikniş oğlu Ömer Bik hâkim irdi, Aksuga Abdülvehhab Bik, Uçga Hocası Bikni, Kaşkarga Hoşkefek Bik...” (Bkz. T. H., vr. 27a)

Cungar Hanı Davaçi bu planlar üzerine Hoca Yusuf'u yakalamak için bir askeri

¹⁴⁹ Bkz. T. H., vr. 16a.

¹⁵⁰ Bkz. T. H., vr. 19a

harekat başlatır ve 300 atlı asker gönderir. Kaşgar beylerinden Hüdâyâr'ın planladığı Yusuf Hoca'yı öldürme girişimi sonuçsuz kalır ve Hüdâyâr'ın kendisi öldürülür.

Müellif devam eden bölümlerde Cungar Hanlığı'nın bünyesindeki diğer siyasi olaylara değinerek Han Davaçi ve ortağı Amursana'nın arasının açıldığına vurgu yapar ve Amursana'nın Çin'e sığındığını anlatır.¹⁵¹ Çin ordusu bu gelişmeler üzerine askeri harekate girişip Davaçi'yi yakaladıktan sonra Altışehir'in işgali gündeme gelmiştir.

Tezkire-i Hâcegân'da belirtildiği üzere, Hoca Ahmed'in Han Hoca'nın yanında Hoca Burhaneddin adında bir oğlu daha vardı. "Hoca Ahmed hâcemniñ iki oğulları bar irdi biriniñ atı Hoca Burhanüddin..." (Bkz. T. H., vr. 51b) Yazılanlardan anlıyoruz ki Yusuf Hoca, Yâkub Hoca ve Abdullah Hoca başta olmak üzere Karatağlık hocalar ve onların taraftarları, Burhaneddin Hocaya karşı savaşmanın çarelerini düşünmüşlerdir. Bu arada Kaşgar hakimi Yusuf Hoca ölmüş ve yerine Yâkub Hoca'nın küçük kardeşi Abdullah Hoca, Kaşgar tahtına oturmuştur. "Hazret-i Abdullah hâcemni taht-ı saltanatda olturguzub..." (Bkz. T. H., vr. 54b).

Eserdeki ifadelerden anlıyoruz ki, Yâkub Hoca'nın ordusu, Burhaneddin Hoca'nın Çin ve Kalmuk askerlerinden müteşekkil ordusuna karşı girdiği savaşı kaybetmiştir. Sonuç olarak, Yâkub Hoca ve Abdullah Hoca başta olmak üzere Karatağlıklar Yarkend'e kaçmıştır. Burhaneddin Hoca, Kaşgar'ı ele geçirdikten sonra asker sayısını artırma yoluna gitmiştir. Karatağlık Hocalar ile Aktağlık Hocalar arasındaki en kanlı son savaş ise Yarkend'de meydana gelecektir. Bilindiği gibi Yarkend şehri Karatağlık hocaların son ve en güçlü kalesi konumunda bulunmaktadır.

Müellifin aktardığına göre, Hoca Cihan olarak da bilinen Yâkub Hoca, Yarkend Hâkim Bey'i Gâzi Bey ve Niyaz Bey'in desteğiyle Yarkend'de savaş hazırlığına başlamıştır. Hoca Burhaneddin'in ordusunu oluşturan unsurlar hakkında Tezkire-i Hâcegân'da şu bilgiler verilmektedir:

"Hıtay Kalmak Kırgız â'lem ve nâ-insâflarını ve zâlimlerni derviş-i divânelerni cem' kılıp debdebe 'asasasını tüzüb..." (Bkz. T. H., vr. 71b)

Burhaneddin Hoca'nın ordusunda bulunan yabancı askerlerden dolayı Yarkend halkının hak ve adaletin kendi tarafında olduğuna inanmaları doğaldı. Burhaneddin Hoca şehri doğrudan ele geçiremeyeceğini anlamış ve bir hile yoluna başvurarak Yarkend'e bir mektup yollamıştır. Bu mektup Tezkire-i Hâcegân'da şu şekilde

¹⁵¹ Bkz. T. H., vr. 31b-32a.

geçmektedir:

“ey Hoca Cihan o miyân Yarkend âgâh ve dâna bolunglar kim sizlerga evvel Hâkân-ı Çinniñ yarlığı ikinci Amursananıñ yarlığı bu diyârlar minçe vaktniñ bu yüzide Kalmak törelerige kalem rûy bolup kilgen iken sizler hem bu diyâr bâc [u] harâc her yıl her ayda çıkarıb birip turmakniñ vâ’desi birle cünk kılıp ibergan bolsa ba’is nedür bularga rûh-i revân bolup bî-vefâlık iylemek bile tig tartgaysız bu neçük küteh endişelikdür kim mundag beyhude â’kıbeti virân-ı kadem koygay sizler sizlerge bend urgay Dabaçi töre bolup idi Hâkân-ı Çinniñ yarlığı Amursana törelik tahtga olturdı tamâm serhâddi Kalmak işi serencâm taftı her diyârıga olarga kalem rûy iken tâbi Han boldı bizlerni niçe kişiler bile iberdı ki Yarkend diyârını tasarrufunglarga alınglar Hâkân yarlığını yetkürüngler her kim kabul tutsa hûb ve illâ cenk kılınglar eger sizlerge gâlib kelse biz mundın kerü kerü leşker iberalı cenk kılıp şehir halkını esîr kılıp şehrini virân kılıp tamâm çehar kayları gaça katl iylegümüzdir dip orda dinleri birle kısm-ı bünyâd iyledi hâlâ sizlerge menfa’atlık söz ol kim tig adâvetni taşlab ve ehl-i memleketni başlab aldımızga (?) sizler bizler Hâkân töredin sizlerniñ günâhıngızlardın ötüb birde bir şehriniñ Pâdşâhlığını bergey sizlerdin hakkı karâbet uşbudur eger bu sözlerni kabul tutmasanglar öz vebâlinglerge bolgan...” (Bkz. T. H., vr. 69a-69b)

Bu mektupla Hoca Cihan ve Yarkend halkını uyaran Hoca Burhaneddin, Çin Hâkânı ve Amursana’nın yarlıklarını* hatırlatarak, Yarkend halkının Kalmuk beylerine karşı görev ve vaatlerini unutarak vefasızlık yaptıklarından söz eder ve Davaçi’nin tahttan indiğini, Çin hükümdarının yarlığı ile Amursana’nın Han olduğunu, bütün Kalmuk hududunun güvenliği hale geldiğini ve onlara ait yurtların da hakanın olduğunu ekler. Kendilerinin Çin hükümdarının yarlığını iletmeleri için buraya gönderildiklerinden bahseden Hoca Burhaneddin sözlerine devam eder: Onlar kabul etse hoş, kabul etmezlerse cenk kılın, eğer mağlup olursanız biz bundan sonra çok sayıda leşker gönderip savaş yaparak halkı esir alır, şehirleri harap ederiz diye dinlerine göre yemin kıldılar. Şimdi sizlerin yararına olan şudur ki, sizler düşmanlık kılıcını bırakıp ve ehl-i memleket ile beraber önümüze gelin. Biz Hâkân ve beylerden sizin affedilmenizi dileriz. Ümid ederiz ki, bir şehrin Padişâhlığını alırsınız. Bizlerden yakınlık budur. Fakat bu sözleri kabul etmezseniz, olabilecek bütün kötülöklere katlanmak mecburiyetinde kalacaksınız.

Bir takım insanlar üzerinde bu mektubun tesiri olsa da Hoca Cihan’ın yazılanlara

---

* Yarlık: Buyruk, Ferman.

tepkisi şiddetli olur ve mektubu parça parça edip ateşe atar: “Hazret-i Hoca Cihan hocam der gazab bolup yarlığı kıldılar ki nâmesini alıb yırtıb rîze rîze kılıp otga saldılar...” (Bkz. T. H., vr. 69b) Burhaneddin Hoca'nın bu teklife sert tepki verdiğini ve gaza için çevresindeki insanları teşvik ettiğini yazılanlardan anlamak mümkündür.

Hoca Cihan ve Yarkend ordusuna ilk ihanet Yarkend ordusunun komutanı Gazi Bey'den gelmiştir. Burhaneddin Hoca, Gazi Bey'e yolladığı bir mektupta onu ileride Yarkend'in Hakim Bey'i yapacağı hakkında söz verir. Bu maksatla Gazi Bey, Hoca Cihan üzerindeki nüfuzunu kullanarak onu etkileme yoluna gitmiştir. Hoca Cihan'a götürdüğü teklifte, on iki yaşından yetmiş yaşına kadar asker alarak, herkesin asker olup savaşmasını istemiş ve böylece Hoca Burhaneddin'i yenebileceklerini belirtmiştir.¹⁵²

Gazi Bey'in bu önerisinin uygulanması sonucu meydana gelen hadiseler Tezkire-i Hâcegân'da şu şekilde hikaye edilmektedir:

“hemme esbâb yaraglarını özlerige üstür iyleb mükemmel musallah bolup, dervâzedin çikalı yördiler bâ'zı ehl-i hisâblar Yarkend leşkerini kırk mingga çağladılar tâ leşker şikeste yib yangunca dervâzedin leşker çıkmagı hâli bolmadı Hoca Burhanüddinniñ leşkeri hem saff tartıb turdı Kuçar, Aksu, Oş, Kırgız taglık bolup Yarkend leşkeriniñ aldıda deryânıñ şihâbı afitâbnıñ zerresice yok irdi el-kıssa bu iki leşker birbiriniñ tekâbilide saflarını rast kıldılar nâmdâr çapek suvâreler meydanga at salıb çevlânbazlık kılıp memineni müyessere ki ibar idiler ammâ Gâzi Bik men' kılıp ok atgalı koymas irdi bâ-vücûd anıñ birle Hoca Burhanüddinniñ leşkerini niçe fersank yerge yandur didiler mahall anga yok boldı ki kiştedin fiste kofargaylar bisyâr hamle kılsalar kerdeni âsmânga sarub heyyân mestûr iylegaylar Hoca Burhanüddin bu leşkeriniñ tolalkını be-tamâm leşkerleri candın ümîd üzdiler aydılar kim hiç kimde yâr yok ki bir kadem ilgeri koyalgay efrâdı birle kenâra alıb temâşa kılıp turdılar ammâ Gâzi Bik öngidin leşkerini çağlagan bolup yörür irdi uşbu hâletde Burhanüddin hâcemniñ leşkeridin beş yüz kişi Gâzi Bik tarafıga at saldı Gâzi vakitni ganimet bilib tug 'ilmini yürgeb alıb koca yaşladı arkadın Kırgızlar at saldı Yarkend leşkeri hayrân-ı sergerden bolup kaldılar güyâ âsmân basıb algandık ma'lûm boldı ulukları say taşıdık yattı âdem uluşniñ nihâyeti kalmadı kaçkanlar dervâzedin katmak âdem birbirini basıb olturdı keyn kalganlarını sayıb düşmenler olturadur bâ'zılarını sefildin agramcı birle tartıb alıb turadur ammâ Hazret-i Abdullah sefil tûfeside faspanlık kılıp leşkeriniñ yaragını çabdub turga idiler bu vâki'ni körüb dast (?) leşkerini yandurgalı anca sa'y

¹⁵² Bkz. T. H., vr. 79a.

kıldılar dervâzedin aslâ çıkışın ihtimâli yok âdemler birbirini basıb keledur nâçâr sefildin agramcı birle Tokal Mirzâ öz hâdimleri birle hocam niçe def â leşkerni tuhtatıb yandurdılar ol tarafdın koglab olturub keledur bu kaçkan halkda yâr yok ki arkaga karagay hiç vech birle bolmadı nâçâr özlerini sefilge aldılar dervâzedin kergan halâyıklar selâmet kaldı andın özgesi oldı anga gaça kün kice boldı dervâzeni muhkem kıldılar teng atgunca uluklarını libaslarını ve yarağlarını almak birle düşmenler hoş hâl bolup asâyış tüzdiler el-kıssa şehriniñ içi mâtem-i musibetge toldı biri atam diydur biri agam diydur biri ukam (?) diydur...” (Bkz. T. H., vr. 79b-80a-80b)

Özetle bu satırlardan şunları anlamaktayız: Sabahleyin sayıları 40.000 civarında olan Yarkend askeri şehrin kapısından çıkmaya başladı. Her iki taraf savaşa girdiği halde Gazi Bey askerlerin ok atmasını yasakladı. Burhaneddin Hoca'nın askerleri Yarkend askerinin çokluğundan korkarak ümidini keser. Bu arada Burhaneddin Hoca'nın ordusundan beş yüz kişi Gazi Bey tarafına saldırınca, Gazi Bey kaçmaya başlar. Arkasından bir panik havası hasıl olur ve Yarkend askerleri de panik içinde koşturmaya başlar. Abdullah Hoca askerlerin bozulan silahlarını onarır ve kaçanları durdurabilmek için Tokal Mirzâ ile kaçan askerleri geri çevirir. Yaşanan kargaşa sonucu çok sayıda askerin kanı dökülür ve şehir yas havasına bürünür.

Hoca Cihan vaziyeti düzeltmekten yoksun bir şekilde yanında Yarkend şehrinin önde gelenleriyle birlikte Pamir yaylası tarafına kaçma kararı alır. Bu kaçış olayından bahseden müellif, onların Meshire Kapısı ile Kargalık yolunu takip ederek ilerledikleri yolculuklarına değinir.¹⁵³ Hoca Cihan başta olmak üzere birçok insan bu yolculuk esnasında öldürülmüştür.

Kaşgârî'nin verdiği bilgilerden anlıyoruz ki, Hoca Burhaneddin'in Altışehir'de hükümdar olması Çin hükümetince kabul edilmiştir. Çin'in ileri sürdüğü yükümlülöklere itiraz etmeyen Burhaneddin Hoca, hem Çin'i hem de Kalmukları arkasına alarak Altışehir'de tekrar Aktağlık Hocaların kukla saltanatını kurmuştur.

Müellif bu gelişmeleri konu edindiği bölümün devamında bazı yerel yöneticilerin isimlerini belirtmekte, hocalarının aziz hatırlarına değinmekte ve siyasi ortamın genel bir panoramasını çizerek eserinin sonuna gelmektedir. Son kısımda ise eserini Ruz-ı Yekşenbe yani Pazar günü bitirdiğini eklemektedir.

---

¹⁵³ Bkz. T. H., vr. 82a.

Genel itibariyle söyleyecek olursak Tezkire-i Hâcegân'da, Afak Hoca olarak da bilinen Hidayetullah'ın 1678'de Cungarların yardımıyla iktidara gelmesinden, Hoca Burhaneddin'in Çin'in yardımı ile Altışehir'e hükümdar olmasına kadar süren dönem anlatılmaktadır. Siyasi olayların ağırlıklı olarak işlendiği Tezkire-i Hâcegân, bir kaynak eser olarak bu dönemlerle ilgili mühim bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bakımdan hocalar devri tarihini anlamak hususunda başvurmamız gereken kaynakların başında gelmektedir.

2.3.2. Kavimler ve Topluluklar

Tezkire-i Hâcegân'da anlatılan hadiseler bir önceki başlıkta izah edildiği gibi Cungarların desteğiyle iktidarı ele geçiren Afak Hoca'nın iktidara gelişiyle başlamaktadır. Bu dönem bir diğer ifadeyle Cungar hakimiyeti devridir. Daha evvel de değinildiği gibi, Batı Moğollarının önemli bir kolu olan Cungarlara, Oyratlar adı verilmiştir. Bu topluluk Türkler tarafından **Kalmuklar** olarak ifade edilmiştir.

Kalmak kelimesinin görünüşe nazaran etnik değil, coğrafi bir tabir olarak ilk defa Şerafeddin Yezdi'nin Zafernâme mukaddimesi'nde geçtiği anlaşılıyor. Denildiğine göre, Moğol hanedânı Çin'den kovulduktan sonra, ancak onların anayurtları, yani Karakurum ile Kalmak ellerinde kalmış ve sonradan Oyrat emirleri bu toprakları da ellerinden almıştır.¹⁵⁴

Tezkire-i Hâcegân'da “Kalmak / قالماق” şekliyle ifade edilen Oyratların veya Cungarların siyasi mücadeleleri ve hocalar ile olan münasebetleri geniş yer bulmuştur. Cungar hanlığının yöneticileri halk üzerindeki otorite ve kontrollerini hocalar vasıtasıyla sağlamışlardır. Eserdeki bilgilerden anladığımız kadarıyla hocalar halk üzerinde ciddi bir nüfuza sahiptir. Bu nüfuzdan yararlanan hocalar Cungarların sadece bir kukla yöneticileri olmakla kalmamış, mensup oldukları Nakşibendî tarikatı öğretisini de yaymak için gayret göstermişlerdir. Tezkire-i Hâcegân'da zikredilen birçok kıssa ve hikaye de bu hususu teyit eder niteliktedir.¹⁵⁵

Kalmuk kuvvetleri ile girişilen askeri hareketler da o ölçüde yer bulan diğer bir konudur. Eserde konu edinilen dönem, hocaların iki fırka halinde birbiri ile giriştikleri

¹⁵⁴ Wilhelm Barthold, “Kalmuklar”, *İA*, Cilt 6, İstanbul 1977, s. 140.

¹⁵⁵ Bkz. T. H. vr. 6b.

yoğun bir mücadele devridir. Bu bakımdan hocaların Cungar Hanları ve bazı yerel yöneticiler ile kabile beyleriyle olan ilişkileri de dikkate değerdir.

Kırgızlar, Tezkire-i Hâcegân'da adı geçen diğer bir topluluk olmasının yanı sıra, Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre en eski Türk kabilelerinden biri olarak kabul edilmektedir. İlk devletlerini Ki-Ku, Kien-Kun veya Gen-gün, Gegun adıyla bugünkü Kırgızistan'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda milâttan önce II. yüzyılda kurmuşlardır. Bir süre sonra bu devletin yıkıldığı ve Kırgızlar'ın Hun İmparatorluğu yönetimine girdiği anlaşılmaktadır. Hunlar'ın zayıflaması üzerine Baykal gölünden Tibet'e kadar uzanan sahada Hakas Devleti'ni kuran Kırgızlar, VI. yüzyılın ikinci yarısında Göktürk Devleti'nin idaresi altına girdiler. XVII. yüzyıl ortalarına kadar Kazak Türkleri ile birlikte yaşayan bu Kırgızlar Moğol kabilelerinin doğudan, Ruslar'ın kuzeyden tehdidine mâruz kaldı. Kazan, Astrahan ve Başkırdistan'ı işgal eden Ruslar, Kazakistan'a doğru ilerledikleri gibi Moğolistan'da uzunca bir süredir huzursuzluk içinde bulunan Kalmuklar da hızlı bir şekilde Kırgız ve Kazak bozkırlarını işgal ettiler. Kalmuklar'ın yağma ve işgali karşısında halkın itirazına rağmen Küçük Orda Hanı Ebülhayr, Ruslar'dan yardım istedi. 1730'larda Kazakistan'a giren Ruslar, Kazak topraklarının en verimli bölgelerini işgal ederek buralara Rus göçmenlerini yerleştirdiler. Bu sırada bazı Kırgız boyları da Kazaklar'la birlikte Ruslar'a esir düştüler. 1848 ve 1856 yıllarında Ruslar Kazakistan'ın tamamını, Kırgızistan'ın ise kuzeybatı bölgelerini işgal ettiler. Diğer bölgelerdeki Kırgız Türkleri, Buhara ve Hîve devletlerinin mücadelesinden bıkan bir grup Türk halkı tarafından 1700 yılında Fergana vadisinde kurulan Hokand Hanlığı'nın hâkimiyetine girmişlerdi. Bu hanlığın halkının çoğunluğunu kendileri teşkil ettiğinden çok geçmeden Hokand'ın idaresi Kırgız Türkleri'nin eline geçti. Böylece Hokand Hanlığı, Kırgız nüfusu ağırlıklı bir devlet haline geldi. Kısa sürede güçlenen Hokand Devleti, XVIII. yüzyılın ortalarında Çin'in istilâsına uğradıysa da bir süre sonra yeniden toparlandı. Ancak Yenisey yöresinin İli vadisindeki Kırgızlar bir daha Kırgızistan'a dönemeyerek Kazak ve Altay Türkleri ile birlikte Çin idaresinde kalmışlardır.¹⁵⁶

Tezkire-i Hâcegân'da “قرغیز” biçiminde geçmekte olan Kırgızlar, Karatağlı Hocaların Kalmuklarla mücadelelerine de ortak olmuşlardır. Kırgızların bu çekişmeye dahil olmaları ve siyasi hadiselerle karışmaları Tezkire-i Hâcegân'da tafsilatlı olarak

¹⁵⁶ Mehmet Saray, “Kırgızistan (Tarih, Eğitim, Kültür ve Sanat)”, *TDVİA*, Cilt 25, İstanbul 2002, s. 442-443.

işlenmektedir. Kaşgar'da bulunan Ahmed Hoca'nın Kırgızları kullanma politikasına başvurduğu bilinmektedir. Hoca Yusuf'un bağımsızlığını ilan etme girişimleri esnasında temas içinde olduğu ortaklarından birinin de Kırgız-Kıpçak lideri Ömer Mirza olduğu görülmektedir. Yine Tezkire-i Hâcegân'da verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Cihan Hoca'ya karşı oluşturulan Hoca Burhaneddin'in ordusunda Kırgızlardan müteşekkil unsurlar da bulunmaktaydı.¹⁵⁷

Buna ilaveten, Kırgızların Yarkend şehrine belirli aralıklarla yağma akınları düzenlemeleri ve şehir halkından bir kısmını esir almaları eserde yer bulan gelişmelerdendir. Yine Kırgızların akınları sırasında ganimet topladıkları hususunda eserde bazı bilgiler mevcuttur.¹⁵⁸

Tezkire-i Hâcegân'da ifadesini bulan diğer bir topluluk da **Kıpçaklar**'dır. Kıpçak bir Türk kavmi ve bu kavmin rehberliği altında kurulan kavmi bir işbirliğin adıdır. Kelimesin aslî şekli “kıpçak, kıpçak” olup, daha sonraları seslerin değişmesi ile *Kıfçak, Kıpçak, Hıfçak* ve *Hıfçah* şekillerini de almıştır.¹⁵⁹ Eserde Kıpçak kelimesi “Kıfçak / قيفچاق” biçimde ifade edilmekte olup Kırgızlarla birlikte zikredilmektedir.

Eserde adı geçen topluluklardan biri de Moğol kökenli bir kavim olan **Hıtaylar**'dır. Muhammed Sâdık Kaşgârî Tezkire-i Hâcegân'da, Hoca Cihan'ın, Hoca Burhaneddin'e karşı savaşı sırasında ordusunu oluşturan unsurlar arasında Hıtay askerinin de olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁰ Tezkire-i Hâcegân'da “خطای” şeklinde ifadesini bulan Hıtaylardan birçok defa askerî mücadeleler noktasında bahsedildiği görülmektedir. Yine Kırgızlar'ın, Aksu askeri, 600 Kalmuk ve 200 Hıtay askeri ile Yarkend'e akınlarından söz edilmektedir.¹⁶¹

Tezkire-i Hâcegân'da göze çarpan bir diğer kavim de Orta Asya'da Hazar denizinden Çin sınırına kadar uzanan topraklarda yaşayan bir Türk topluluğu olan **Kazaklar**'dır. Eserde “قزاق” biçiminde ifade edilen Kazakların Cungarlarla olan mücadelelerinin aktarılması yanında tıpkı Kırgızlar gibi Kazakların da hocaların yarattığı siyasi ortama müdahil olmaları eserde yer bulmaktadır.

Çinliler ile olan mücadele ve ilişkiler de Tezkire-i Hâcegân'da mevzu bahis olan bir noktadır. Kaşgârî'nin verdiği bilgilere baktığımız zaman, Hoca Burhaneddin'in

¹⁵⁷ Bkz. T. H., vr. 71b.

¹⁵⁸ Bkz. T. H., vr. 37a.

¹⁵⁹ Reşit Rahmeti Arat, “Kıpçak”, *İA*, Cilt 6, İstanbul 1977, s. 713.

¹⁶⁰ Bkz. T. H., vr. 71b.

¹⁶¹ Bkz. T. H., vr. 62b-63a.

Altışehir’de hükümdar olmasının Çin hükümetince kabul edildiği ve Burhaneddin Hoca’nın hem Çin’i hem de Kalmukları arkasına alarak Altışehir’de tekrar Aktağlık Hocaların kukla saltanatını kurduğunu görüyoruz. Hoca Burhaneddin, Hoca Cihan ve Yarkend halkını uyarmış, Çin Hâkâmı ve Amursana’nın yarlıklarını hatırlatarak Çin hükümdarının yarlığı ile Amursana’nın Han olduğunu ve kendilerinin Çin hükümdarının yarlığını iletmeleri için buraya gönderildiklerinden bahsetmiştir.¹⁶² Daha evvelki bölümlerden hatırlanacağı üzere Hocalar Devri, 1755’deki Birinci Çin İstilasına kadar sürmüştür. Eserde Çin hükümetinin hocalar üzerindeki tasarruf ve politikaları da gözler önüne serilmiştir. Muhammed Sadık Kaşgârî’nin eserinde kaydettiklerinden anlamaktayız ki, Çinliler hocaların içinde bulunduğu kaotik durumdan yararlanarak Doğu Türkistan üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için çalışmışlardır.

2.3.3. Yer İsimleri

Nakşibendî tarikatına mensup olan hocaların Altışehir’de ciddi bir nüfuz kazanarak güçlerini arttırdıklarını daha önce belirtmiştik. Altışehir olarak sözünü ettiğimiz yerler şunlardır: *Kaşgar, Yarkent, Hoten, Aksu, Üçturfan* ve *Kuçar*. Doğu Türkistan tarihinde önemli gelişme ve mücadelelere tanıklık eden bu önemli merkezlerin tarihi sürecini açıklamaya çalışalım.

Tezkire-i Hâcegân’da, siyasi gelişmeler noktasında zikredilen **Kaşgar** şehri hakkında tarihi ve coğrafi açıdan bilgi bulmak zordur. Tezkire-i Hâcegân’dan edinilen malûmata baktığımızda, Aktağlık hocaların merkezinin Kaşgar olduğunu görmekteyiz. Biz burada Tezkire-i Hâcegân’da zikredilenler yanında, Kaşgar hakkında genel bir malûmat vermeyi de uygun görüyoruz.

Tarım havzasının en önemli şehri olan Kaşgar (Çince Kaşı; İslâm kaynaklarında Kâşgar, Kâcgar, Kâşhar), Tarım ırmağının kollarından Kaşgar suyu kıyısında kurulmuştur. Şehrin tarihi Han Hanedan’ına (m.ö. 206-m.s. 220) kadar götürülebilir. O tarihten Tang Hanedan’ına kadar (618-907) Çin kaynaklarında Şule adıyla zikredilen Kaşgar, Çinliler’in oturduğu Hançeng (Şule) ve müslümanların oturduğu Huiçeng (Şufu) denilen iki semtten meydana geliyordu. Taberî’nin naklettiğine göre Kuteybe b. Müslim 715’de Fergana bölgesine kadar ilerlemiş ve Kaşgar’ı 629’dan beri ellerinde tutan Çinliler’den almıştı. Daha önce buranın sahibi olan Karluklar 750’de şehri tekrar

¹⁶² Bkz. T. H., vr. 69a-69b.

ele geçirdiler ve bölgede Türk idaresini yeniden kurdular. Ardından şehre Uygurlar hâkim oldu. Şehir, 920 civarında Tagan Tegin adlı bir Türk dihkanının* idaresindeydi. Kaşgar'da hüküm süren ilk müslüman Türk hükümdarı Karahanlılar'dan Abdülkerim Satuk Buğra Han'dır (ö. 344/955). XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kaşgar ve çevresine Moğol asıllı Duğlatlar hâkim oldular. Timur Hârizm'e sefer düzenlerken onların üzerine de ordu sevkediyordu. 1399'da gönderdiği torunu Mirzâ İskender, Yarkent ve Aksu ile birlikte Kaşgar'ı da zaptetti. Hoten, Endican ve Kaşgar'ı Şâhruh'un oğlu İbrâhim Sultan'a veren Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'dan getirdiği 30.000 çadır Kara Tatar'ın bir kısmını Kaşgar taraflarına yerleştirdi. 1416'da Timur'un torunu Uluğ Bey, Ömer Şeyh'in oğlu Emîrek Ahmed'in idaresindeki Kaşgar'a da hâkim oldu. Aynı yıl Duğlatlar Tarım havzasından tamamen uzaklaştırıldıysa da ardından geri döndüler ve Kaşgar'ı tekrar ele geçirerek burada 1499 veya 1514 yılına kadar hüküm sürdüler. 1606'da Çağatay Hanedanı'na mensup Emîr İsmâil, Kaşgar'a hâkim oldu. Onun zamanında halk üzerinde büyük nüfuzu bulunan Afak Hoca, Kalmuklar'ın yardımıyla 1678'de şehrin emîri oldu. Böylece başlayan hocalar dönemi XIX. yüzyıla kadar devam etti.¹⁶³

Kaşgar şehri, Rus seyyahların ifadelerine göre, Doğu Türkistan'ın diğer bütün şehirleri gibi, bölgede bulunan vahalardan verimsiz çöl ile ayrılan bir vahada yer almaktadır. N. V. Bogoyavlenskiy'in notlarında Kaşgar, XIX. yüzyılda Doğu Türkistan'ın tamamı ile bağlantılı bir şehir ve Rus ticaretinin önemli noktası olarak gösterilmektedir. Rus seyyahlar Kaşgar'ın özellikle Doğu Türkistan'ın ticari hayatındaki önemine vurgu yapmışlardır.¹⁶⁴

Cungarların desteğiyle Afak Hoca'nın Kaşgar'ın hâkimi olması ve bütün Altışehir tahtına han ilan edilmesi, önemli hadiselerle kapı aralamıştır. Tezkire-i Hâcegân'da tafsilatlı bir biçimde anlatılan gelişmelere baktığımızda onun hükümdarlığının ilk etapta fazla sürmediğini anlıyoruz.¹⁶⁵

Tezkire-i Hâcegân'da adı geçen bir diğer önemli şehir **Yarkend**'dir. Bilindiği gibi Yarkend şehri Karatağlık hocaların merkezi konumunda bir yerdir. Tezkire-i Hâcegân'da Yarkend şehrindeki siyasi hadiselerle geniş yer verilmiştir. Yarkend Hanlığı'nın da merkezi olarak dikkat çeken Yarkend şehri, Türkistan şehirleri arasında

* Dihkan: Şehir ve yöre beyi.

¹⁶³ Keith Hitchens, "Kâşgar", *TDVİA*, Cilt 25, İstanbul 2002, s. 7-8.

¹⁶⁴ Aleksandr Kolesnikov, *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XX. Yüzyılın Başı)*, (çev: Rakhat Abdieva), Ankara 2010, s. 75-76.

¹⁶⁵ Bkz. T. H., vr. 11b.

en büyük şehirdir. Tezkire-i Hâcegân'da anlatıldığı üzere Afak Hoca uzun süre burada idarecilik vazifesi üstlenmiştir. Kırgızlar'ın zaman zaman Yarkend'e yönelik yağma akınlarından ve ganimet toplamalarından daha önce söz etmiştik. Hocaların siyasî ve dinî faaliyetlerinin önemli merkezlerinden biri olan Yarkend, bu anlamda ön plana çıkan bir şehirdir.

Yarkend şehri Karatağlık hocaların son ve en güçlü kalesi konumunda bulunmaktadır ve birçok kanlı savaşa sahne olmuştur. Kaşgârî'nin aktardığına göre Karatağlık hocalar ile Aktağlık hocalar arasındaki bu çetin savaşlardan biri de, Hoca Cihan olarak da bilinen Yâkub Hoca'nın, Yarkend Hâkim Bey'i Gâzi Bey ve Niyaz Bey'lerin desteğiyle Yarkend'de Hoca Burhaneddin'e karşı verdiği mücadeledir.¹⁶⁶

Doğu Türkistan'ın güneyinde yer alan **Hoten** şehri, Tezkire-i Hâcegân'da adı geçen şehirlerdendir. Tarihi süreci içerisinde şehir, XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyılın başlarında Çağatay hanları ile Timur'un torunları arasında geçen taht mücadelelerine sahne oldu. Çağatay hanları mağlup edilip devletleri ortadan kaldırılınca Sultan Ebû Bekir Duğlat; Kâşgar, Yeni Hisar, Yarkent, Hoten ve Kücâ şehirlerini içine alan bölgede bağımsızlığını ilân etti. 1678'de Doğu Türkistan'da Hocalar devri başladı ve 1755 yılına kadar sürdü. XVIII. yüzyılın ortalarında Kaşgarlılar Cunganlar'a karşı isyan edince Hotenliler de onlara katıldılar. Fakat Hocalar'ın ikiye bölünmesinden sonra çok geçmeden Çinliler Hoten de dahil olmak üzere bütün bölgeyi ele geçirdiler. 1826'da Kaşgar'da Sâlih Hoca'nın oğlu Cihangir'in başlattığı isyan sonunda Çinliler'in yöreden çıkarılması üzerine Hoten, Yeni Hisar ve Yarkent halkı da Cihangir'i hükümdar kabul etti; fakat iki yıl sonra onun yakalanarak Çin'e götürülüp idam edilmesiyle birlikte tekrar esaret altına düştü. Bu sıralarda Hokand hanlarından Madali diye tanınan Mehmed Ali Han 40.000 kişilik ordusuyla Kaşgar'a yürüyerek bura ile birlikte Yarkent, Hoten ve Aksu'yu da Çinliler'den kurtardı. Ancak bu ordu Buhara Hanlığı'nın Hokand Hanlığı'nı tehdit etmeye başlamasından dolayı geri dönmek zorunda kaldı ve kurtarılan bölgeler 1831 yılında tekrar Çinliler'in eline geçti. 1846 yılında Muhammed Emin'in (Katta Tora) önderliğinde başlayan "Bin Yiğit" (bin kişi) İsyanı neticesinde Hoten, Çin hâkimiyetinden tekrar kurtulma imkânı bulduysa da 1848'de yeniden Çinliler'in eline düştü. 1861 ayaklanmasının ardından 1864'te ortaya çıkan Doğu Türkistan'daki beş küçük devlet içinde Hoten de vardı. Bu arada Çinliler Hocalar'ı sürgünde tutması için

---

¹⁶⁶ Bkz. T. H., vr. 71b.

Hokand yöneticilerini ikna etmelerine rağmen Hoca Büzürg ve onun subayı Yâkub Beg'in kendilerine karşı çıkışlarını engelleyemediler. 1866-1867'de Yâkub Bey gücünü arttırdıktan sonra Hoten üzerinde de hâkimiyet kurdu. 1877'de Yâkub Bey'in ölümü üzerine Hoten Valisi Niyaz Bey bağımsızlığını ilân etti; fakat harekete geçen Yâkub Bey'in oğlu Beg Kulu Beg'in karşısında yenilerek Çinliler'e sığındı. Daha sonra Beg Kulu Beg Hoten'den geri çekilince Niyaz Bey tekrar bağımsızlık yoluna gittiyse de Ekim 1877'de Beg Kulu Beg, yeniden bölgeyi ele geçirdi. Aralık 1877'de ise Çinliler bütün Doğu Türkistan'ı istilâ ettiler.¹⁶⁷

Tezkire-i Hâcegân'daki bilgilere göre birçok savaşa ve mücadeleye sahne olan Hoten şehri, hocalar arasında yaşanan iktidar mücadelesinin de önemli merkezlerinden biri olmuştur. Karatağlık hocalardan Hoca İshak Velî, İslâm dininin kuvvetlenmesi için birçok merkezin yanında Hoten'de de çalışmalar yapmıştır. Doğu Türkistan'daki hocalar hakimiyeti döneminde bazı hocaların Hoten'e yönetici olarak atandığını görmekteyiz. Danyal Hoca'nın dört oğlundan biri olan Abdullah Hoca'nın buraya vali olarak atandığını Tezkire-i Hâcegân'daki bilgilerden çıkarmaktayız.¹⁶⁸

Altışehir olarak tanımlanan şehirlerden biri de **Aksu**'dur. Tezkire-i Hâcegân'da zikredilen Aksu, Doğu Türkistan'ın en önemli şehirlerinden biridir. Çin kaynaklarında şehir, Wen-su, Ta-sh-i ve Yü-çü şeklinde geçmektedir. Zaman içinde Yarkend, Kaşgâr ve Turfan'a kıyasla ikinci derecede önem kazanmıştır. Bir dönem Yakûb Bey'in elinde bulunan Aksu, onun vefatından sonra, bütün Doğu Türkistan'da olduğu gibi Çin'in hakimiyetine girmiştir.¹⁶⁹

Aksu, siyasi önemi dışında Hocaların dinî faaliyetleri noktasında da öne çıkan merkezlerden biri olmuştur. Hocaların şiddetli mücadelesine sahne olan Aksu'ya Tezkire-i Hâcegân'daki kayda göre, Hoca Danyal'ın oğlu Eyyûb Hoca atanmıştır.¹⁷⁰

Bir diğer önemli merkez **Turfan**'dır. Kalmuklar XVII. yüzyılın ikinci yarısında Turfan, Urumçi ve İli'yi kapsayan Cungarya Devleti'ni kurdular. Bu devir hocaların vali olarak hüküm sürmesinden dolayı hocalar dönemi adıyla anılır. XVIII. yüzyılda Turfan, hocaların egemenliği altına girdi. 1731'de Turfan müslümanları adına Emin Hoca, Çin hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. 1760'ta Emin Hoca tarafından inşa

¹⁶⁷ Ahmet Taşağıl, "Hoten", *TDVİA*, Cilt 18, İstanbul 1998, s. 252.

¹⁶⁸ Bkz. T. H., vr. 20b.

¹⁶⁹ Wilhelm Barthold, "Aksu", *İA*, Cilt 1, İstanbul 1978, s. 275.

¹⁷⁰ Bkz. T. H., vr. 20b.

edilen mescid önemli bir tarihî eser sayılmaktadır. Kalmuk istilâsı sırasında bütün Türkistan gibi Turfan da zarar görmüştü. Burası 1754-1758 yılları arasında Çin tarafından ilhak edildi. 1756'da Aksu'nun batısındaki Uc şehrinin halkı isyan ettiği gerekçesiyle Çinliler tarafından öldürüldü. Yeni bir şehir kurmak üzere Turfan ahalisi buraya getirildi. Kurulan şehrin adına Uc Turfan denildi. Asıl Turfan'a ise Köhne Turfan adı verildi. 1760'ta Emin Hoca'nın oğlu Süleyman bölgeyi idare ediyordu. 1820'de Turfan Beyi Ebû Ahmed'in Çin'deki Ch'ing Hanedanının imparatoruna hediyeler yolladığı kaydedilmektedir. 1865'te Hokand valisini devirerek bağımsızlığını ilân eden Yâkub Bey 1866'da Hoten'i, 1867'de Kuça'yı ele geçirdikten sonra 1868'de Turfan ve Kumul'u kendine bağladı. 1877'de Turfan'ı yeniden işgal eden Çinliler'in Mançu Hanedanı, Köhne Turfan'ı 1879-1898 yılları arasında tamamen yıktı. Köhne Turfan'ın yerine Çince adla anılan bir yerleşim yeri kurulduysa da şehrin batısında müslüman Türkler'in kurduğu mahalleye yine Turfan denildi.¹⁷¹

Yâkub Bey, Turfan'ı ele geçirdikten sonra, Altışehir adının yerine Yedişehir adını kullanmıştır. Bazen yedinci şehir Turfan'ın yerini Kurla şehri almaktadır. Üçturfan veya Uçturfan şehri, Aksu'nun batısına yerleşmiş olup, asıl adı "Uç" denilen dağın isminden alınmıştır. XVIII. yüzyılda Kalmuklar devrinde, Doğu Türkistan'ın kuzeyinde yer alan nehir kıyılarına güneydeki Uygurlar'ı göç ettirerek çiftçilik işlerinde kullanırken, onlara Moğolca çiftçi anlamına gelen "Tarañçi" adını vermişlerdir. Bahsi geçen bu zorunlu göç esnasında Turfanlı Uygurlar da Uç şehrine göç ettirilmiştir. Böylece Uç şehrinin adı, yeni gelen göçmenlerin etkisiyle "Uçturfan" veya "Üçturfan" olarak iki şehir adının birleşik şekline gelmiştir. Doğu Türkistan'ın güney bölgesi olan bu yöre için, Avrupalılar "Kaşgariye" ismini kullanmışlardır.¹⁷²

Turfan şehri eski dönemlerde, Doğu Türkistan tarihinde Çin'den Türkistan'a geçilen nokta olarak önemli bir rol oynamıştır. Turfan'ın böyle bir konuma haiz olması, şehrin sürekli el değiştirmesine neden olmuştur. Turfan, belirli dönemler kendi emirlerinin yönetimi altında bağımsız olmayı başarsa da genellikle Çin yönetimine bağlı kalmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru Turfan, artık eski önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte şehir yine de önemli bir ekonomik merkez olma rolünü devam ettirmiştir.¹⁷³

¹⁷¹ Ahmet Taşağıl, "Turfan", *TDVİA*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 416.

¹⁷² İ. Kurban, *Doğu Türkistan...*, s. 1.

¹⁷³ A. Kolesnikov, *Rus Seyyahların Gözüyle...*, s. 83.

Tezkire-i Hâcegân'da Turfan'a dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Şehir bir merkez ve menzil olarak siyasi gelişmeler bağlamında zikredilmektedir.

Doğu Türkistan'daki önemli merkezlerden biri de **Kuçar** idi. Tezkire-i Hâcegân'ın yazarı Muhammed Sâdık Kaşgârî, giriş bölümünde eserini Kuçarlı Mirzâ Hudi Bey'in oğlu olan Kaşgar Hakim Bey'i Osman Bey ve onun annesinin isteği üzerine, onun yanında memuriyette iken yazmış olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁴ Eserde Kuçar şehri hakkında teferruatlı bilgiler olmayıp, şehir daha ziyade ismen zikredilmek suretiyle ve daha çok siyasi hadiseler bağlamında anılmaktadır.

Eserde adı geçen yerlerden birisi de **Yenihisar**'dır. Yeni şehir anlamına gelen kelime, Tezkire-i Hâcegân'da “Yengi Hisar/حصار ينجى” olarak geçmektedir. Kaşgar'da Çinliler ve Müslümanlar ayrı yaşarlardı. Bu nedenle ayrı Çin şehri ve ayrı Müslüman şehri bulunmaktaydı. Bunların her ikisi de duvarlarla çevrili durumda olduğu için Çin şehri, Türkçe Yeni Hisar olarak geçmektedir. Çin şehrinde Çin yönetimi oturuyor ve Çin askerleri bulunuyordu.¹⁷⁵

Tezkire-i Hâcegân'da zikredilen bir diğer şehir **Andican** şehridir. Fergana bölgesinde bulunan Andican şehri, Kaşgar hocalarının faaliyetleri bakımından önemlidir.

Orta Asya'da son yüzyıllarda kurulmuş iki şehrin adı olan **Feyzâbâd** da eserde ismi geçen bölgeler arasındadır. Tezkire-i Hâcegân'daki kayda göre şehirde yöneticilik yapmış olan Feyzâbâd hakimi Niyaz Bey'den söz edilmektedir.¹⁷⁶

Bunlar dışında Tezkire-i Hâcegân'da bazı küçük yerleşim birimleri ile dağların vb. coğrafi bölgelerin isimleri de yer almaktadır. **İli, Oş, Kargalık** vb. yerleşim yerleri ile **Tanrı Dağları** gibi yer şekillerinin ve **Moğolistan, Çin** vb. geniş coğrafyaların tanımlamaları yapılmaktadır. Daha detaylı bir yer isimleri listesine ekler bölümünde yer verilmiştir.

¹⁷⁴ Bkz. T. H., vr. 2a.

¹⁷⁵ A. Kolesnikov, *Rus Seyyahların Gözüyle...*, s. 78.

¹⁷⁶ Bkz. T. H., vr. 38b.

2.3.4. Kişi İsimleri / Şecereleler

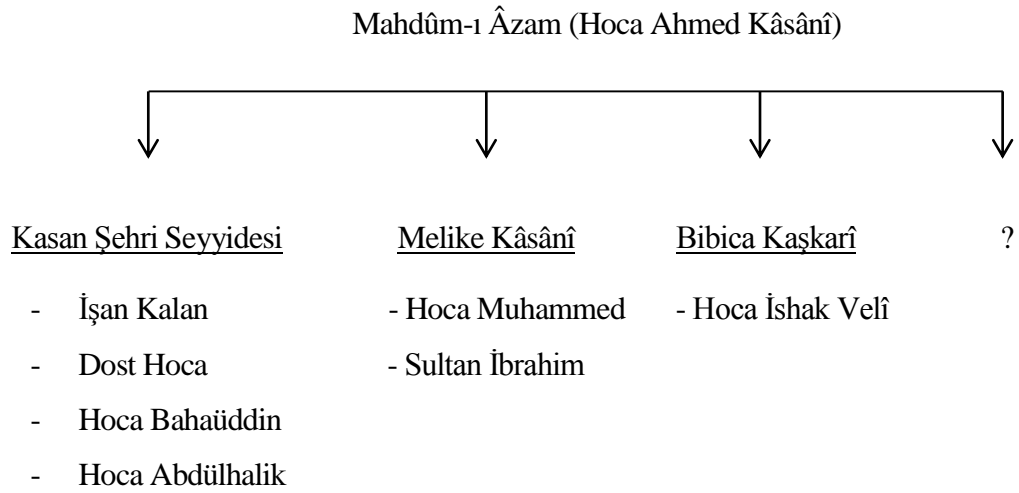
Hocalar devri biyografisi olarak bilinen Tezkire-i Hâcegân'da Hoca Mahdûm-ı Âzam'dan başlayan hocalar silsilesine dair bilgiler bulunmaktadır. Nakşibendî tarikatına mensup hocalar, kısa zamanda Doğu Türkistan'ın siyasi hayatını değiştirecek etkide bir güce ulaşmışlardı. Cungarların desteğiyle Yarkend Hanlığı'nın enkazları üzerine kurdukları hocalar saltanatı, kıyasıya taht kavgası ve iktidar mücadelesiyle ön plana çıkmıştır. Bu mücadele dönemi aynı zamanda Cungarlarla ve Çinlilerle olan ilişkiler bakımından da önemlidir. Süreç içerisinde hocaların Doğu Türkistan'daki iktidar savaşları, yerel yöneticilerle ilişkileri ve diğer topluluklarla münasebetlerine dair Tezkire-i Hâcegân'dan çeşitli malumat edinmekteyiz. Bu noktada eserde, birçok şahsın ismi ve şeceresine dair anlatımlar dikkat çekmektedir.

Yazar, **Mahdum-ı Âzam** olarak bilinen Kaşgar hocalarının atası Hoca Kâsânî hakkında bilgiler vermektedir. Kendisinin Satuk Buğra Han neslinden olan Bibica Hatun ile evliliği ve çocuklarından bahsetmektedir:

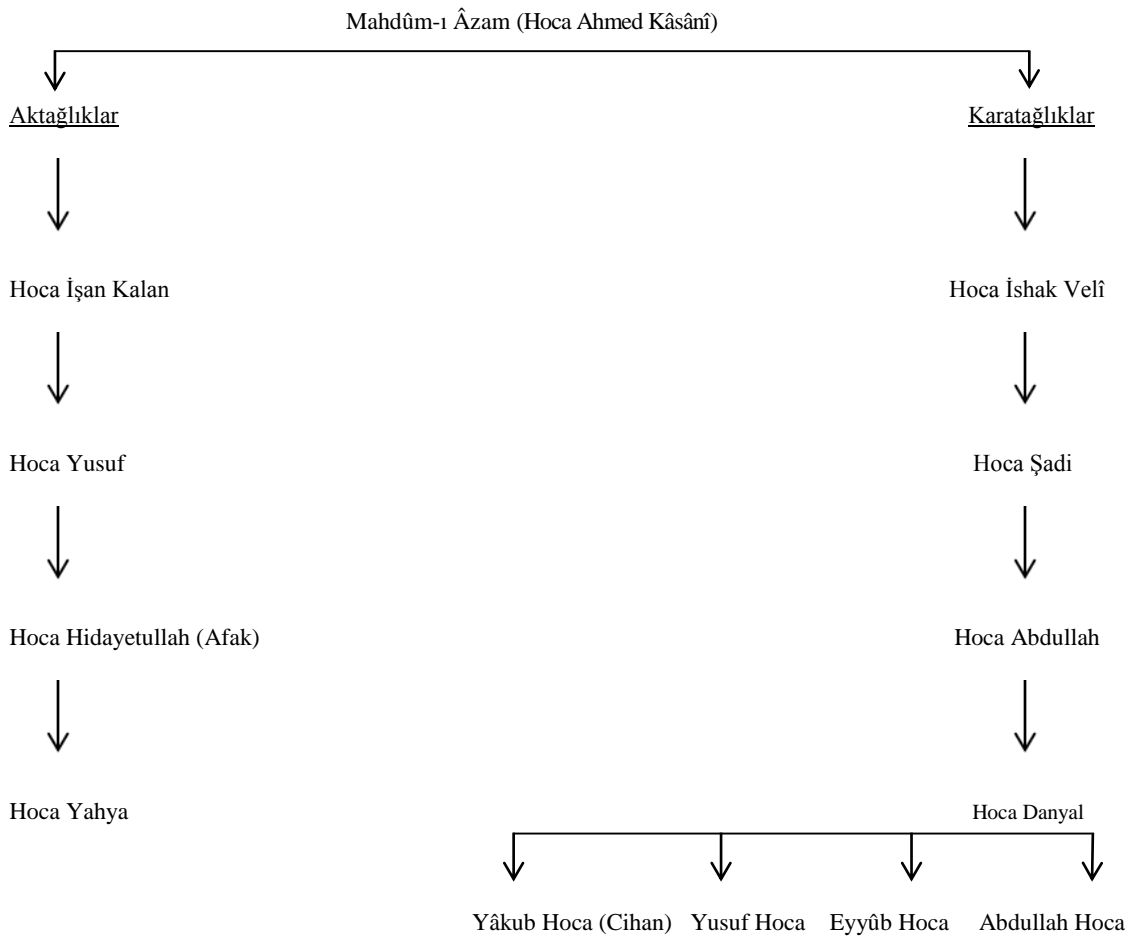
“Hazret-i Mahdûm-ı Â'zamın dört haremleri bar irdi ulukısı şehri Kasanın seyidleridin irdi. Seyyid Mir Yusufnı kızının dört ogul bir kızları bar irdi ulukı ferzendleri İşan Kalan Hocam, ikincisi Dost Hocam, üçüncü Hâce Bahaüddin, törtüncü Hâce Abdülhalik Hocam, ammâ Hâce Dost reisi hulefâlaridin irdi Hâce Bahaüddin atalaridin makâm-ı dâ'vetge irşâd (4) (?) irdiler Abdülhalik birâderi İşan Kalandın ruhsat-ı irşâdga sebep irdi yana bir haremleri kâinât Pâdşâhnın kızı Melike Kasani atar irdi olardin iki ogul iki kızları bar irdi birinin atı Hâce Muhammed birinin atı Sultan İbrahim yana bir haremlerini Bibica Kaşkarî atar irdi Sultan Satuk Bugra Han Gâzini evlâdın irdi Hazret-i Hâce İshak Velî bu ferzend-i ercmenleri bu haremleridin irdi anaları Hoca İshak Velîga hâmile ikenleride evige kirseler Hazret-i Mahdûm-ı Â'zâm kofub tevâzu' kılur irdiler...” (Bkz. T. H., vr. 3b-4a)

Tezkire-i Hâcegân'da zikredilen ve Hocalar sülalesinin atası olarak kabul edilen Mahdûm-ı Âzam'ın hanımları ve oğulları ile ilgili malûmatı tablo şeklinde belirtmek yararlı olacaktır:

Tablo 1. Mahdûm-ı Âzam'ın Eşleri ve Çocukları

Tezkire-i Hâcegân'dan edindiğimiz bilgiler doğrultusunda ünlü Nakşibendî şeyhi Mahdûm-ı Âzam'ın soyundan gelen ve iki ayrı fırka halinde ayrılan hocaların şeceresini tablo halinde ifade edelim:

Tablo 2. Hâcegân Silsilesi

Kaşgârî eserinin ilk bölümü'nde Kaşgar Hocaları'nın şeceresini şu şekilde vermektedir:

Tablo 3. Tezkire-i Hâcegân'a Göre Kaşgar Hocalarının Şeceresi

1. Hazret-i Muhammed Mustafa
↓
2. Hazret-i Fatıma Zühre
↓
3. Hazret-i İmâm Hüseyin
↓
4. Hazret-i İmâm Zeynelâbidin
↓
5. Hazret-i İmâm Muhammed Bakır
↓
6. Hazret-i İmâm Cafer-i Sâdık
↓
7. Hazret-i İmâm Musa Kazım
↓
8. Hazret-i Ali Musa
↓
9. Hazret-i Seyyid Talib
↓
10. Abdullah Arac
↓
11. Hazret-i Abdullah Afzal
↓
12. Ubeydullah Afzal

13. Seyyid Ahmed

14. Seyyid Muhammed

15. Hazret-i Şâh Hüseyin

16. Hazret-i Şâh Hasan

17. Hazret-i Seyyid Celâleddin

18. Seyyid Kemaleddin

19. Hazret-i Seyyid Burhaneddin

20. Seyyid Celâleddin

21. Mahdûm-ı Âzam

22. Hazret-i Hoca İshak Velî

23. Hazret-i Hâce Şâdi

24. Hazret-i Hâce Abdullah

25. Hazret-i Hâce Danyal

26. Hazret-i Yâkub (T.H., vr. 3b)

Görülüyor ki Tezkire-i Hâcegân'daki şecere Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır. Oysa hocalara ait başka şecerelerde Hz. Hasan'a uzanan silsileler de görülmektedir. Hocalar devrine ilişkin bir Çin kaynağı olan Şi-Yü-Tung-Vin-Cı (Batı Bölgenin Tanıtımı) da ise Kaşgar hocalarının şeceresi şu şekilde belirtilmiştir:

Tablo 4. Şi-Yü-Tung-Vin-Cı (Batı Bölgenin Tanıtımı)' ya göre Kaşgar Hocalarının Şeceresi

1. Hz. Peygamber

2. Hz. Ali

3. İmam Hüseyin

4. İmam Zeynelabidin

5. İmam Mahmud Bakir

6. İmam Cafer Sadık

7. İmam Musa Kazım

8. İmam Ali Muşî Rıza

9. Seyyid Talib

10. Seyyid Abdullah

11. Seyyid Abzal

12. Abdullah

13. Seyyid Ahmed

14. Seyyid Mahmud

15. Şah Hasan

16. Şah Hüseyin

17. Seyyid Celaleddin

18. Seyyid Kemaleddin

19. Seyyid Burhaneddin

- ↓
20. Mir Divana
- ↓
21. Seyyid Mahmud
- ↓
22. Seyyid Burhaneddin
- ↓
23. Seyyid Celaleddin
- ↓
23. Maĥdûm-ı Âzam
- ↓
24. Mahmud Emin
- ↓
25. Muhammed Yusuf
- ↓
26. Hidayetullah Hoca
- ↓
27. Yahya Hoca
- ↓
28. Mahmud
- ↓
29. Burnd (Burhaneddin)¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ İ. Kurban, *Doĝu Türkistan...*, s. 56-57.

Bu zıtlıklardan anlaşılıyor ki bu şecerelerin hiçbiri güvenilir değildir. Hocalar kendi itibar ve nüfuzlarını arttırmak ve bu sayede destek kazanmak amacıyla kendi atalarını Peygamber soyuna dayandırmaktadırlar.

Tezkire-i Hâcegân'da hocaların taht mücadelesi anlatılırken Cungarlardan destek aldıklarına değinilir. Bu noktada eserde Cungar Hanlarının isimleri zikredilmektedir. Daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere, Cungar Hanı **Galdan** ve **Davaçi**'nin, hocalara yönelik siyaseti ve Cungarların kendi iç mücadeleleri eserde yer bulan konular arasındadır.

Eserin giriş bölümünde **Hoca İshak Veli**'nin Kaşgar Hakimi Abdülkerim Han'ın damadı **Muhammed Sultan**'a desteğinden bahseden Kaşgarî, bu gelişmeler sonucunda Buhara Hakimi **Abdullah Han**'ın, kardeşi **Rüstem Sultan**'ı, Muhammed Sultan üzerine yolladığını belirtir.¹⁷⁸

Afak Hoca'nın girişimleri sonucunda Yarkend Hanlığı'nın üzerine yürüme kararı alan Cungar ordusunun gerçekleştirdiği seferde, **İsmail Han**'ın oğlu **Babak Sultan** ve Yarkend komutanı **İvaz Bey**'den söz edilmektedir.

Özellikle Hoca Afak'ın eşi ve aynı zamanda İsmail Han'ın kız kardeşi olan **Hanım Padişâh** ile onun ailesi hakkında verilen bilgiler önemlidir. Çünkü Afak Hoca'nın ölümünden sonra Hanım Padişâh'ın da aralarında bulunduğu aile efradı arasında çetin bir mücadele başlamıştır. Afak Hoca'nın büyük oğlu **Yahya Hoca** Kaşgar'da hükümdar idi. Bir müddet sonra, Hanım Padişâh'ın emriyle Hoca Yahya öldürülmüştür. Hoca Yahya'nın geride üç oğlu kaldığını belirten Kaşgarî, ikisinin dervişler tarafından öldürüldüğünü, diğer oğlu **Hoca Ahmed**'in de müritleri tarafından dağa kaçırıldığını yazmaktadır.¹⁷⁹

Bir dizi mücadeleden sonra Hanım Padişâh'ın ölümünü takiben, **Muhammed Emin Han**'ın kardeşi **Akbaş Han**'ın Yarkend'de hanlığını tekrar kurduğundan söz eden Kaşgarî, Akbaş Han hakkında teferruatlı bilgiler vermemektedir. Kaşgar askeri birlikleri Yarkend kapılarına dayanınca **Hoca Abdullah**'ın oğlu olan **Hoca Danyal**, **Haşim Sultan**'ı Yarkend'e davet etmiştir. Hatta bir süre hanlık koltuğunda oturan Haşim Sultan daha sonra buradan ayrılmıştır.¹⁸⁰ Görülüyor ki, Tezkire-i Hâcegân'da Hocalar'ın zaman zaman diğer toplulukların yöneticileriyle işbirliği yaptığına dair

¹⁷⁸ Bkz. T.H., vr. 7a-7b-8a.

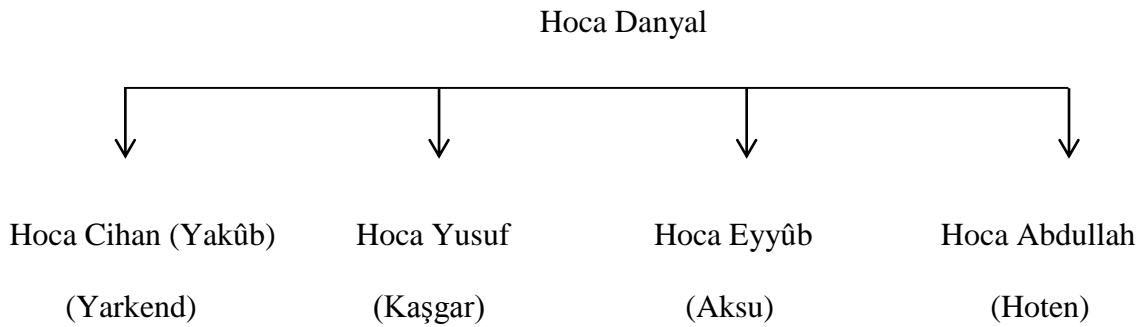
¹⁷⁹ Bkz. T.H., vr. 14b.

¹⁸⁰ Bkz. T.H., vr. 15b-16a.

kayıtlar bulunmaktadır. Aktağlık ve Karatağlık olmak üzere iki ayrı hizip halinde iktidar mücadelesi veren hocaların, mücadelelerini sürdürme noktasında desteğe ihtiyaç duymaları tabii idi. Eserden tafsilatlı bir şekilde anlayacağımız üzere, dolaylı bir Cungar hakimiyeti dönemi olarak da ifade edebileceğimiz bu devir, birçok kabile ve siyasi teşekkülün Doğu Türkistan’da vuku bulan kaotik ortamdan yararlanma yoluna gittikleri bir dönemi ifade etmektedir.

Eserde bir diğer bahis olarak Hoca Danyal’ın oğullarından ve tayin edildikleri merkezlerden bahsedilir. Hoca Danyal’ın dört oğlu ve atandıkları merkezleri tablo halinde gösterelim:

Tablo 5. Hoca Danyal’ın Oğulları ve Atandıkları Merkezler

Hoca Danyal’ın oğlu Yusuf Hoca’nın faaliyetleri kapsamında temas içinde olduğu ortakları ve buldukları bölgeler Tezkire-i Hâcegân’da şu şekilde yer almaktadır. (T.H., vr. 27a)

Hoten → Gazi Bey’in oğlu Ömer Bey

Aksu → Abdülvehhab Bey

Uç → Hocası Bey

Kaşkar → Hoşkefek Bey

Tezkire-i Hâcegân’da ismi geçen kişilerden biri de Yusuf Hoca’yı öldürme planları yapan **Hüdayar** Bey’dir. Kendisi eserde verilen bilgilere göre Kaşgar beylerindedir. Yine eserde, Cungar Hanlığı bünyesindeki siyasî gelişmeler aktarılırken

Cungar kabile beylerinden olan **Amursana** ile ortağı Han Davaçı'nın mücadelesi ve Amursana'nın Çin'e sığındığından bahsedilmektedir.¹⁸¹

Eserde Doğu Türkistan'daki şehirlerin yöneticilerine dair birtakım bilgilerin bulunduğunu belirtmiştik. Yine bu bağlamda Kaşgârî, **Hoca Cihan (Yâkub)**'ın **Burhaneddin** Hoca'ya karşı taht mücadelesini anlatırken, Yarkend Hakim Bey'i **Gazi Bey** ve **Niyaz Bey**lerin isimlerinden söz eder. Yarkend'de onların desteğiyle savaş hazırlığı yapan Hoca Burhaneddin'in ordusuna Gazi Bey'in ihanet ettiği de belirtilmektedir.

Görüldüğü üzere Muhammed Sâdık Kaşgârî, Tezkire-i Hâcegân'da hocaların şeceresinden başlayarak hocalar devrine ilişkin birçok detayı gözler önüne sermektedir. Hocaların atası sayılan Mahdûm-ı Âzam ve onun soyundan gelen hocaların şecereleri ile onların Doğu Türkistan'daki faaliyetlerinin anlatıldığı Tezkire-i Hâcegân bu bakımdan önem kazanmaktadır.

Tezkire-i Hâcegân'da geçen kişi isimlerine dair teferruatlı bir listeyi Ekler bölümünde vermekteyiz.

2.3.5. Kültürel Hayat

Tezkire-i Hâcegân sadece hocalar devrinin biyografisi ve siyasi hayatını yansıtan bir eser olmakla kalmayıp, aynı zamanda Hocalar'ın Doğu Türkistan'a gelişi ve bölgedeki siyasi faaliyetlerinin yanında eğitim faaliyetleri hakkında da bilgi veren bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır. O dönemin diğer Müslüman devletlerinde görüldüğü gibi hocalar devri ve Yarkend Hanlığı döneminde de eğitim sisteminin temelini medreseler teşkil etmekteydi. Bu kurumlarda dinî ilimlerin yanında fen ilimleri de tahsil edilmekteydi. İkinci bir eğitim şekli ise Doğu Türkistan'da etkisini ciddi anlamda gösteren ve tarikat marifetiyle yapılan dinî eğitimidir. Bu kurumlar verdikleri dinî eğitimin yanında siyasal ve toplumsal konularda da işlev görmekteydi.¹⁸²

Yarkend şehrinde 60'ın üzerinde medrese binası bulunmaktaydı. Sonraları diğer medreseler çeşitli nedenlerle terkedilmiş ve bu medreselerden 29'unda eğitim faaliyetleri devam etmiştir. Robert Barkley Shaw faaliyet gösteren bu 29 medresenin

¹⁸¹ Bkz. T.H., vr. 31b-32a.

¹⁸² Doğu Türkistan'da Eğitim konusuna ilişkin Bkz. Kadir Tuğ, "XVII-XVIII. Yüzyıllarda Doğu Türkistan'da Eğitim", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 2013, s. 298-307.

listesini bize vermektedir. Bu eğitim kurumlarından en eskisi 1497 yılında kurulan Ak medresedir. Bu medrese Altın mezar civarında Han Hoca tarafından yaptırılmıştır. Bu medreseye bağlı olarak 3 medrese bulunmaktaydı. Bu medreseler Kargalık, Postgam ve Yarkend'de bulunmaktaydı. Bu medreselerin tarihi ve de kurucuları hakkında herhangi bir bilgi ise bulunmamaktadır. Medreselerin idari yapısını şu şekilde ifade edebiliriz: 1. Ahund: Müdür, 2. Müderris: Öğretmen, 3. Mütevelli: Derneğin Yöneticisi, 4. Çarukbaş: Temizlik işlerine bakan görevliler.¹⁸³

Temel eğitime baktığımızda mektephane ve okulların her şehir ve mahallede hatta camilerde dahi kurulduğunu görmekteyiz. Bu mekteplerde belli bir yaşa kadar karma eğitim yapılmaktaydı, yani hem kız hem de erkek bir arada okula gitmekteydi. Bu kurumlarda çocuklar hem okumayı öğrenir hem de öğrendikleri dinî duaları tekrar ederlerdi. Temel eğitimden sonra kızlar genellikle okula devam etmezlerdi. Erkeklerin bir bölümü de Farsça veya Türkçe de dört kitaba kadar okurlar sonrasında ise devam etmezlerdi. Farsça ve Türkçede okuma ve yazmayı öğrenirlerdi. Genç kızların bir bölümü de belirli bir zamandan sonra evlerinde Kur'an öğrenmeye devam ederlerdi.¹⁸⁴

Tezkire-i Hâcegân'da zamanın tarikat eğitimine dair detaylı bilgiler bulmak zordur. Fakat hocaların ilk dönemlerinde medrese ve mekteplerde okuduklarıyla ilgili birtakım bilgiler bulmak mümkündür. Afak Hoca'nın Yarkend'de idareci iken bazen kürsüye oturup mürşitlerine tarikat dersi verdiğini, bazen de Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nden pasajlar okuduğunu öğrenmekteyiz.¹⁸⁵ Eserde verilen bilgilere göre Doğu Türkistan Hocaları, Pazartesi ve Çarşamba günleri medreseden sonra evlerde toplanıp ilim tahsil ederlermiş.¹⁸⁶

Hocaların eğitim esnasında okudukları kitaplarla ilgili net bilgiler bulunmasa da onların medreselerde eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Medreseler aynı zamanda tarikatın çekirdek kadrosu olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Tezkire-i Hâcegân'da hocaların keramet ve faziletlerine değinilmesinin altında, tarikata olan inancın kuvvetlendirilmesi ve tarikatın etki alanını yaymak gayesi bulunmaktadır. Nakşibendî tarikatının usul ve kaidelerinin, diğer bir deyişle Hâcegân öğretilerinin halk nezdinde itibar bulması onların güçlerinin artmasını sağlamıştır.

¹⁸³ R. B. Shaw, "The History of the Khojas of Eastern Turkistan...", s. 64.

¹⁸⁴ R. B. Shaw, "The History of the Khojas of Eastern Turkistan...", s. 65.

¹⁸⁵ Bkz. T. H., vr. 13b.

¹⁸⁶ Bkz. T. H., vr. 21a.

Hocaların zaman zaman toplanıp tarih kitapları ile Peygâmbere ve evliyâ kıssalarını okudukları bilinmektedir.¹⁸⁷ Tezkire-i Hâcegân'a baktığımızda, hocaların şeriat hükümlerinin icrasında önemli bir rol oynadıklarını ve kendilerini Hz. Muhammed'in vekili olarak gördüklerini anlamaktayız. Hocaların, müridlerini faydalı işlere sevk etmek ve onları zararlı işlerden men etmek gibi vazifeler üstlendikleri görülmektedir.

Tezkire-i Hâcegân'da verilen bilgiler doğrultusunda, o dönemde inşa edilen bazı medreselere ilişkin de birtakım bilgiler bulunmaktadır. Eserde yer yer medreselerden bahsedilmekle beraber bir bölümde Ak Medrese'nin inşasından söz edilmektedir.¹⁸⁸

Tezkire-i Hâcegân'da ayrıca kültürel hayatın önemli bir parçası olan Nevruz bayramına ilişkin de bazı kayıtlar mevcuttur. Bilindiği gibi Nevruz bayramı esas itibarıyla Yeni yıl bayramıdır. Tarihsel kökenleri oldukça geriye gitmekle beraber bu bayram, diğer birçok topluluk için geçerli olduğu gibi, Doğu Türkistan geleneğinde de önemli bir yer tutmaktadır. Tezkire-i Hâcegân'da verilen bilgilere göre, Nevruz bayramı geldiğinde halkın bir araya gelerek geniş kitlelerle etkinliklere katıldıkları anlaşılmaktadır.¹⁸⁹

2.3.6. Dinî Hayat

Orta Asya'da İslâm dininin yayılmaya başlamasıyla birlikte, VIII. yüzyıldan itibaren bölgede zâhid ve sûfîlerin görülmeye başladığını daha evvel belirtmiştik. Bu başlık altında özet mahiyette bir kavramsal çerçeve çizmek konumuzun daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir. Bilindiği gibi, Moğol İstilasının sebebiyle ciddi manâda sıkıntı içine düşen Orta Asya halkı için tasavvuf kurumları güvenli bir merkez ve sığınak olarak işlev görmüştür. Doğu Türkistan'ın İslâmlaşmaya başlamasında sûfî ve dervişlerin ciddi katkıları olduğu bilinmektedir. Zaman içerisinde Orta Asya, tasavvuf ve tarikat faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölgelerden biri haline gelmiştir. Bu dönemde tasavvuf büyüklerinin manevî tesir sahası genişlemiş ve kök salmıştır. Buna bağlı olarak, tasavvuf cereyanı bu devirde hızlı bir teşkilatlanma sürecine girerek halkın üzerindeki etkisini artırmıştır. İncanın siyasetle ilişkisi ve siyasallaşması sonucunda ortaya çıkan Nakşibendiye kendi siyasî, dinî ve kültürel hayatını belirlemeye

¹⁸⁷ Bkz. T. H., vr. 20b.

¹⁸⁸ Bkz. T. H., vr. 26a.

¹⁸⁹ Bkz. T. H., vr. 45b.

başlamıştır. Bunu en çok belirlediği alan da Hokand ve Doğu Türkistan olmuştur. Türkistan Sünniliğin kalesi olurken, öte yandan İran coğrafyası da heteredoksinin kalesi haline gelmiştir. Bu noktada iki tür çekim merkezinden bahsedebiliriz. Bunlar Nakşibendiye ve Erdebil'dir.

Nakşibendiye'nin başlangıçta kültürel anlamda bir Tacik hareketi olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. İranî ve Türkî kültürlerin rekabetinin görüldüğü bu mücadelede zaman içinde Türklerin ağırlığının arttığına dikkat çekmek gerekir. Bu temelden hareket ederek tasavvuf cereyanları üzerinden manevî hayattaki gelişmeleri anlamak önemlidir. Nakşibendiye'nin kökeni, XIII. ve XVI. yüzyıllar arasında Orta Asya vahalarında gelişmiş ve *Hâcegân* diye anılan “Büyük Üstadların” tasavvufî geleneğinde yatmaktadır. Daha önceki bölümlerde Nakşibendî tarikatı ve bu tarikata mensup olan hocaların dinî faaliyetlerine değinmiştik. Görüldüğü kadarıyla hocalar, tarikatlarının gücünü yaymak maksadıyla geniş bir dinî faaliyete girişmiş ve kısa zamanda toplum nezdinde otoritelerini arttırmaya muvaffak olmuşlardır. Tezkire-i Hâcegân'dan anladığımız kadarıyla Hoca İshak Velî ve müridlerinin manevî kabiliyetleri gerek yöneticiler gerekse halk üzerinde ciddi bir etki yapmıştır. Hoca İshak Velî'nin kerametlerinden olan dualarla ölüleri diriltip, hastalara şifa vermesi, çöllerde çeşmeler çıkarıp, bulutlara kelime-i şهادetler söyletmesi gibi mucizevî anlatımlar eserde işlenmektedir. Bu tür kerametlerle 18 budist tapınağını yıkması sonucu, 180 bin kafir putperestin imana geldiği Tezkire-i Hâcegân'da anlatılır. Bu mucizeler eserde şu şekilde hikaye edilmektedir:

“Kazak diyârına bardılar anda keşf-i kerâmetler zâhir kılıp tola halk İslâmga müşerref boldı. Hazretniñ du‘aları birle uluk tirilib kesil şifâ tafip, çeşmeler içilib ‘acâib ve garâib işler bilürüb vuku‘a kelip on sekkiz Budist Hanesindi yüz seksen ming kâfir Müslüman boldı.” (Bkz. T. H., vr. 6b)

Tezkire-i Hâcegân'da bu türden hikayelere sıklıkla rastlamak mümkündür. Eserin bir bölümünde mezarlıktan çıkan ejderha hikayelerine dahi yer verilmiştir.¹⁹⁰

Eserin ağırlıklı olarak siyasi gelişmeler üzerinde durduğunu belirtmiştik. Bunun dışında eserden, çok fazla olmasa da hocaların hiyerarşisi ve dini terminoloji hususunda bilgi edinmek de mümkündür. Doğu Türkistan'daki Müslümanlar arasında, Nakşibendî tarikatının başlıca yöneticisi olarak bu hiyerarşinin tepesinde yer alan kişiye **mürşîd** ya

¹⁹⁰ Bkz. T. H., vr. 7b.

da **pîr** denmekteydi. Bunların nesebi ekseriyetle Hz. Muhammed'e dayanmaktaydı. Bunlar bir mürşidin soyundan gelen kişiler veya onların temsilcisi olarak görülürlerdi. Aynı zamanda özel bir ifadeyle **halife** olarak da tanımlanırlardı. Bu tanımlama, bir nevi belirli bir grubun dini lideri olarak düşünülebilir.

Halifeler tarafından bir göreve getirilme veya bir şeyin resmen kabulü **ruhsat** veya **irşâd** olarak adlandırılmaktaydı. Tezkire-i Hâcegân'ın bir çok bölümü'nde hocaları tarafından ruhsat verilen müritlerden bahsedilmektedir. **Mürşid** ifadesi ise bir nevi dini idareciyi belirtir. Tarikatların müridleri arasında kabul gören bir takım özel metodlar, yol anlamına gelen **tarik** ifadesiyle yer bulmaktadır. Bu tarikatlardan bir bölümü, özellikle de Kaşgar Hocalarının mensup oldukları Nakşibendî Tarikatı'nda bir takım anlamlar içeren semboller bulunmaktadır. Eserde birçok yerde rastladığımız mezar ziyaretleri de dikkat çekici bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel itibariyle baktığımızda, Tezkire-i Hâcegân'da anlatılan hadise ve gelişmeler ekseriyetle dinî bir motifle süslenmiş ve hocaların faaliyetlerine manevî bir arka plan oluşturulmuştur. Bu bakımdan eserin tetkikinde devrin dinî hayatını şekillendiren tasavvuf cereyanı'nın etkisini göz önünde bulundurmak gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

3.1. TEZKİRE-İ HÂCEGÂN'IN TRANSKRİPSİYONU

Bismillâhirrahmânirrahim

[1b] (1) Cevâhîr-i hamd ü senâ-yı bî-kıyâs ve gevheri sitâyîş ve sipâs Hazret-i Fâdşâh mutlak (2) ve mâ'bûd ber-hakk ve dergâh-ı â'lî cenâbü'n-nevâ'i feyziyat-ı ilâhî o izâf-ı tecelliyât nâmütenâhi (3) nûrları bile aşık ve sadık bî-nevâ tâlib bî-serr vefâlarını könlü harem-i hanesinini rûşen (4) ve münevver iyledi yüzming belki adedsiz şükr ü senâ Hazret-i ekremü'l-ekremîn ve er-rahmân-(5)-ü'r-rahimîn fedâsıdır ki ashâb-ı hidâyet ve erbâb-ı rivâyetlerni zulmât-ı dalâletdin (6) halâs iyleb seniyyeler hazinelerni îmân-ı İslâm ziyâsı birle mücellâ ve müzeyyen iyledi (7) Efemen şeraha Allâhu sadrahu lil-islâmî fehuve alâ nûrin min rabbihi* hükmi birle ulemâ-i fuzalâ tâ-(8)-liblerige derecât ve makâmat î'ta iyleb sâyirü'n-nasdın tercîh ve mümtâz iyledi (9) hak şinâs ve kâşif sırrı bî-kıyâslarını â'zîmü'ş-şân refî'ü'l-kadr iyleb (10) derece-i â'lâda makam birip veleked kerramnâ benî âdeme** menşûrnâmesini başlarıda tâc-ı 'izzet kıldı (11) hikmet-i kâmile birle tokuz felek-i revak zîr-i ceddin birbirige mutabbık ve sütun-ı seniyye (12) girdişke kirgüzmek anı kudret-i bâligasıdır dört 'unsur-ı muhtelifni birbirige muvafık (13) iylemek terkîb-i insanı sûret yasamak anı kudret-i şâmilesidir candan tuhfe-i telhînni (14) 'adedsiz salavât-ı zakiyât Hazret-i seyyidinâ-i kâinât hulâsa-i mevcûdât yâ'ni Hazret-i Muhammed Mustafa (15) sallallâhu aleyhi ve sellemni ravzalarının niyâzı ve mübarek türbet-i muattarlarının neştâ-(16)-rıdır ki âfitâb-ı nübüvvet lem'a-i rahşân îmânıdın zulmet ve dalâletni nûr-ı hidâyet birle (17) nâzır iyledi enbiyâ fırkasıga fişvâ-i asfiyâ zemiriga muktedâ dimekni yeri (18) (?) nâme-i tigrâ-i nübüvvet nüshalarıga şerâfetlig fehrâset ve mu'teber (19) Küntü nebiyyen ve âdemü beynel-mâi ve't-tîn*** bu mâ'nânı sîd-

* "Allah, kimin gönlünü İslâma açmışsa, işte o kimse, Rabbinden bir nur üstünde değil midir?" Zümer /22.

** "Yemin olsun ki, Biz Adem oğullarını değerli kıldık." İsrâ /70.

*** "Adem su ile toprak arasındayken ben peygamberdim." anlamına gelen bir hadis.

[2a] (1)-kıga delil şâhiddur anasıdur ve'l-devâm fazl-ı kemâlîga câride levlâke (2) lemâ halaktül eflak*Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil â'lemîn** feyzâsı (3) vücûd-ı şerîf vücûd-ı rahmeti u'mûmî ve şümûlîga müsbet ve hüccet besâti hezâr-ı tuhfe-i tahıyyât (4) ve berekât evlâd-ı mükerreme ezvâc-ı mu'azzâma neşe-yi ashâb-ı muhteşeme ve itbâ-i muhteremeleri (5) vesileleri birle bolgay kim olarnıñ herbirleri sitâre üç serveri (6) muhtarlarıga ashâbî ken-nücûm bi-eyyihim ikteyeytüm ihteyeytüm*** bularnıñ (7) şe'neleridur bes sa'âdetmend ol kişi kim olarnıñ peyrûvîlik-(8)-lerini ihtiyâr kılıp özünü delâlet-i 'ukûbetidin tecâvüz kılıp dâhil (9) cennet bolupdur bedbaht-ı şekâvetmende ol kişidür ki ashâb-ı serverge (10) muhâlefet kılıp i'tikâd-ı genç birle tagrir ve taksir kılıpdurlar ne eüzü (11) billâhi minez-zâlike bâ'dehu Cihan â'kîl ve kâmiller sizlerniñ zûk-i (12) müstakimlerige bu fakirü'l-hakîr yâni Muhammed Sâdık Kaşkarî Hazret-i (13) emîrû'l-ümerâ mürebbi'ü'l-fukarâ şerîfü'l-habîb ve â'lî nasib 'azîzü'l-kadrü'l-kirâm-(14)-ü'l-vücûd Kaşkar taht-ı saltanatda hâkim yâni Osman Bik halledallâhu devlete (15) saltanat sipehri hurşîd-i rahşândesi ve hilâfet tâcınıñ (16) le'al-i tâbendesı şehr-i Yarkend hâkimü'l-mecâzi â'lî nişân Hazret-i Mîr-i (17) Mirzâ Hudi Biklikniñ ferzende-i nûre dîde ercümendleridür ki Kaşkar (18) taht-ı saltanatta ber-karar irdiler bu emriniñ kadem-i şerifleriniñ (19) birge tiptik Kaşkar andag-ı âbâd ma'mûrlukga yitti kim zâlimler ra'ıyyeleriniñ (20) mal [u] eşyalarını zulm birle aldurgan nâ-insâflarga gûşmâl birip (21) ihtisâb birle edeb yetküzür irdiler â'lîm-i dânâlarını zâlim-i câhillerdin

[2b] (1) fark-ı tercîh birip du'â-i dillerini zâlimlerdin imtiyâz birip ve kaysısını (2) öz makamıda tutar irdi uşbu vechidin hemme halk bu emîrniñ haklarıda du'â-(3)-yı hayr kılur irdiler ahvâl-i evsâflarnı beyân kılurlar (4) ilâhî iylegil sin dehr ara 'ömrini câvidân-ı bülend iyleb takı hem şevket-i şânını (5) yüz cündân hemay üç 'izzet başı üzre sayebân ile 'adâlet tâcını (6) baş üzre kılgay nûşirevân zafer birgeç havâdis haylını düşmen sırrı (7) kötrab ne çağlık müşkül iş tüşe uşol iylegil âsân (8) dimegin tâze tab'ın hoş kelâmın beyân iyle mutî' tâbi' olgay (9) yana rûy-ı zemîn mîrân tıfıldın ra'ıyyet içre köb emini emân irdi (10) Cihan ma'mûr boldı iylegaç köb lutf ile ihsân cefâ ve cevır bünyâ-(11)-dın törtgen il kaçıb her sû-i 'âdem-i deştde heyrân oldılar rüsvâ-yı (12) sergerdân murâdı hâsıl olgay hükmi nâfiz 'ömr-i berhürdâr diger (13) sâdık icâbet iylegil ya Hazret-i rahmân ammâ emîr-i 'adâlet şî'âr-(14)-niñ vâlîde-i mihrbânları bâr

* "Sen olmasaydın bu alemleri yaratmazdım" anlamına gelen bir hadis.

** "Biz seni yalnızca âlemlere rahmet olarak göndermişizdir." Enbiyâ /107.

*** "Benim ashâbım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayeti bulursunuz." anlamına gelen bir hadis.

irdi kim vefâ-i mürüvvet bağının kül saray (15) şefkat ve merhamet encümünün sadr-
nişîni ve nâyâbı du'âya himmet meryem-i (16) saffet anî Rahime Agacalık sâliha-i
devrân pakiz sîret irdiler memleket (17) içre â'lîm-i fâzıllar fırkalarığa ve garib ve
â'cizlik küşesinde bî-fesr kalgan (18) âdemi zâdelerge bisyâr nevâzişler kılıp rahm-ı
şefkat körgüzür irdiler (19) bu emîr-i sâhib-i kemâl hem bu vâlidelerniñ kadr-ı
menziletlerini bilib 'izzet-i ikrâm-(20)-larını berca keltürür irdiler bularnıñ âbâ ve
ecdâdları Hazret-i H^wâce İshak-(21)-niñ evlâdlarığa inâbet kılıp kilgen ikenler kutbü'l-
â'rifîn

[3a] (1) vârisü'd-dünya vel-mürselîn yâ'ni Hazret-i H^wâce Cihan h^wâcem başlıgın
'azîzleri (2) ötübdurlar (?) husûsen Hazret-i Yusuf h^wâcem Pâdşâh bu 'azîzlerge kilgen
hâ-(3)-lât-ı 'acîbeler ve müşkilât-ı garîbelerni hikâye kılıp yavlanur irdiler her bâre
aytur (4) irdiler ki (?) himmet kıl kay ki bu 'azîzlerniñ evsâflarını beyân iyleb olar-(5)-ga
kilgen vak'âlarını kitâbet kılıp zikr kılur irdiler bu fâkirü'l- hakirniñ hem (6) hâtırımında
keçer irdi kim bu 'azîzlerniñ vak'âlarını bir tezkîre kılsam (7) dip özlüгідin müyesser
bolmas irdi âher bu kemînege iltifat agaz iyleb (8) hitâb kıldılar kim bu işniñ 'uhdesidin
siz çıksangız ki Cihan sahife-(9)-side bir yadigâr kalgay dip hükm iyledi bu bende-i
za'îf bî-ser ve sâ-(10)-mân nâçâr istihâre kılıp bu istihâre ve işâretler tafıp ve ervâh-ı
'azîzân-ı (11) H^wâcegândın istimdâd tileb kadem koydum ve yana ümîd evvelge bu
tezkire-i H^wâce-(12)-gân içre her sehv Hitay bolsa kalemtıraş 'afvını kerem iylega (?)
alıb (13) suret-i hatânı mahv-ı tıraş iyleb innellahe la yüdiyu ecran muhsinin * vallâhu zül
fadl-(14)-i'l-'azîm** ammâ mahfî kalmağay kim tarihga bir ming yüz seksen iki irdi kim
(15) bu kitâb-ı tezkiret-i elhân-ı tasnif taftı vallahû 'alem bis-savâb ammâ bilmek (16)
kerek kim nisbet iki kısımdur nisbet-i mâ'nâ nisbet-i suver andag nisbetni ayurlar ki
(17) filannıñ oğlu filannıñ kızı birle nisbet yetkürür nisbet-i ma'nevî Hazret-i (18)
Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemniñ 'amellerini karga keltürmek birle murahas
bolsa bu (19) nisbet hem üç kısımdur ulukı nisbet zâhir 'ilm ikinci zâhir 'amel üçüncü
(20) tâ bâtın 'amel bolmagunca zâhir 'ilmdin hiç nasibe bolmas Hazret-i peygâMBER
(21) sallallâhu aleyhi ve sellemniñ 'ilmleri iki nev'îdür biri nübüvvetge ta'alluk (22)
yitedurgan 'ilmdür anı 'ilm-i beşerî' atarlarına biri velâyetge ta'alluk

[3b] (1) yitedurgan 'ilmdür anı 'ilm-i hâl batın atarlar ol nisbet sûrını beyân (2) Hazreti
Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellemniñ ferzendeleri Hazret-i Fatıma Zühre

* "Allah kesinlikle iyilik edenlerin ecrini yok saymaz." Yusuf/90.

** "Allah, çok büyük bir ihsan ve ikram sahibidir." Cuma/4.

(3) radiyallâhu anha onların ferzendeleri Hazret-i İmâm Hüseyin radiyallahu anha olar-
 (4)-nın ferzendleri Hazret-i İmâm Zeynelâbidin radiyallahu anha onların ferzende-(5)-leri
 Hazret-i İmâm Muhammed Bakır onların ferzendeleri Hazret-i İmâm Cafer-i Sâ-(6)-dık
 onların ferzendleri Hazret-i İmâm Musa Kazım onların ferzend-(7)-leri Hazret-i Ali
 Musa radiyallâh onların ferzendleri Hazret-i Seyyid Talib (8) onların ferzendeleri
 Abdullah Arac onların ferzendleri Hazret-i (9) Abdullah Afzal onların ferzendeleri
 Ubeydullah Afzal onların ferzendleri (10) Seyyid Ahmed onların ferzendleri Seyyid
 Muhammed onların ferzendleri Hazret-i (11) Şâh Hüseyin onların ferzendleri Hazret-i
 Şâh Hasan onların (12) ferzendleri Hazret-i Seyyid Celâleddin onların ferzendi Seyyid
 Kemaleddin-(13)-din onların ferzendi Hazret-i Seyyid Burhaneddin onların ferzendi (14)
 Seyyid Celâleddin onların ferzendi Mahdûm-ı Â'zam onların ferzendi (15) Hazret-i
 H^Wâce İshak Velî onların ferzendi Hazret-i H^Wâce Şâdi (16) onların ferzendi Hazret-i
 H^Wâce Abdullah onların ferzendi Hazret-i (17) H^Wâce Danyal onların ferzendi Hazret-i
 Yâkub h^Wâcem idiler (18) Cihangir demekde sebeb ol ki (?) bu Cihangir bolur munı
 H^Wâce Cihan atandı-(19)-lar dip emri kılıp idiler anıñ üçünd Cihangir h^Wâcem atandılar
 vallâhu (20) a'lem Hazret-i Mahdûm-ı Â'zamın dört harem-(21)-leri bar irdi ulukısı
 şehri Kasanın seyyidleridin irdi (22) Seyyid Mir Yusufnıñ kızının dört oğul bir kızları
 bar irdi ulukı

[4a] (1) ferzendleri İşan Kalan h^Wâcem ikincisi Dost h^Wâcem üçüncü H^Wâce Baha-(2)-
 üddin dördüncü H^Wâce Abdülhalik h^Wâcem ammâ H^Wâce Dost reisi hulefâ-(3)-larındın irdi
 H^Wâce Bahaüddin atalarındın makâm-ı dâ'vetge irşâd (4) (?) irdiler Abdülhalik birâderi
 İşan Kalandın ruhsat (5) irşâdga sebeb irdi yana bir haremleri kâinât Pâdşâhnıñ kızı (6)
 Melike Kasani atar irdi olardıñ iki oğul iki kızları bar ir-(7)-di birinin atı H^Wâce
 Muhammed biriniñ atı Sultan İbrahim yana bir (8) haremlerini Bibica Kaşkarı atar irdi
 Sultan Satuk Bugra (9) Han Gâziniñ evlâdıdın irdi Hazret-i H^Wâce İshak Velî bu (10)
 ferzend-i ercmenleri bu haremleridin irdi anaları H^Wâce İshak (11) Velîga hâmile
 ikenleride evige kirseler Hazret-i Mahdûm-ı Â'zâm kofub (12) tevâzu' kılur irdiler ve
 eytur irdi kim bu tevâzu' sizniñ imes (13) belki ferzend-i ercmeningiz üçündür bu
 ferzend-i silsile-i H^Wâcegân-(14)-larıñ tibretib târika-i H^Wâcegânga revâc birip tamâm
 â'lem-i âfîtab velâyetini (15) rûşen ve münevver bolur munıñ evlâdıdın neçende sâhib-i
 kemâller vücûd-(16)-ıga kelür dir irdiler bes Hazret-i H^Wâce İshak Velî tevellüd taftı
 (17) onların tabiyetleride bisyâr izâz-ı ikrâmlar kılur irdiler Bibi-(18)-ca eytür irdiler ki
 bu ferzendniñ hakkıda bisyâr hazırlık kılıp (19) ve pakizlik birle ferveriş kılıp tâ

hatâga (?) dip (20) vasiyet kılur irdiler naklidür ki Hazret-i mahrem-i esrar H^Wâce Muhammed Kasım

[4b] (1) ki Hazret-i Mahdûm-ı Â'zamga hasları irdi ve eytür irdi kim bir kün Hazret-(2)-niñ mülâzimetleride olturur irdim cem-i halk bar irdi Hazret-i H^Wâce İshak Velî-(3)-ni yana yaşda miniñ küftemde kötürib mescîdniñ eşikige alıb kilgen irdim bihişti (4) duzahının keşini cüdâ kıluy mu didiler min hay h^Wâcem bu hikâyet-i ferzend (5) vakti imes didim bu vak'ânı halvetni tafıp Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam Pâdşâh-(6)-ımgâ beyân kıldım Hazret aydılar ki bu ferzendga (?) biringler dip (7) buyurdılar naklidur ki ve yana Muhammed Kasım eytedür ki Hazret-i H^Wâce İshak Velî on (8) yaşar miniñ kocakımda irdi Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam Hazret-i H^Wâce İshak (9) Velîga başlarını ırgatıp aydılar ki ey Muhammed Kasım miniñ ferzendimdin (10) gâfil bolmanglar bu ferzendniñ vaktide silsile-i H^Wâcegan andag (11) kemâl-i tebâreke şâh-ı berkler çıkarıp â'lemgîr bolur özge ferzend hem bolur (12) likin bu ferzendniñ vaktide on hisse bolur yana idiler ki kice vak'ada (13) kördüm min bir ikiz tagniñ tûfeside irdim bu ferzendim bir kuhistân felek (14) yenglik bir tag tûfeside turubdur magrib ve maşrıq tarafıga feryâd kılatur (15) cem'i kesr iki tarafıdın cevâb beredur mâ'lûm boldı ki bu ferzendniñ nâme-i (16) âvâzesi maşrıq magribga yetküsıdur dip H^Wâce İshak Velî-(17)-ni bûse kılur irdiler fezail-i maab kemâlat-ı iktisâb yâ'ni Âhund (18) Molla Saidge fezâil-i nihâyeti kemâlide eytedür ki bir kün Hazret-i Mahdûm-ı (19) A'zamniñ hizmetleride irdim Hazret idi ki ey Molla Said bu ferzend (20) H^Wâce İshak bisyâr bülend ferdâz kişi bolur ulukı nişânesi evvelge

[5a] (1) bu ferzend H^Wâce İshak bisyâr bülend ferdâz kişi bolur ulukı nişânesi evvelge bu fer-(2)-zend tevellüd tokgan kicesi vak'ada kördüm ki âfitâbdan bir nûr kelip fakirniñ (3) hacrimge dâhil boldı uy andag münevver boldı ki âfitâbdın seher vakiti irdi (4) haber keltürürler hidâyet-i â'lî bir ogul ferzend-i kerâmet kıldı dip vaktige (5) közüm bu ferzendga tüşti uşul mikdar rûşenalık miniñ dilimde zâhir boldı (6) ol yevmdin tirelik bi'l-bereket nâ-fayda boldı her kaçan bu ferzendni köremiz uşol (7) âfitâb miniñ dilimge tabeş kılatur didiler naklidur ki H^Wâce Muhammed Kasım (8) irdiler ki bir kün bir (?) Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam Pâdşâhga bir at niyâz (9) koydı Hazret ol atnı Hazret-i H^Wâce İshâk Velîga birdiler (10) andın İşan Kalan bu at minge lâyıq iken dip atnı aldı (11) Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam anglab i'tirâf birlen didiler ki eger at olarga (12) bolsa nisbet mâ'ni sizge bolsun didiler ve bâ'zı eytürler kicesi (13) (?) oldı Hazret-i H^Wâce İshâk Velî idiler ki atniñ ulukını (14) minge birsingler du'â kıluy at tirilür didiler

Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam (15) anglab men' kıldılar naklidur ki hâfız nizâmıga mahremü'l-esrâr (16) İşan ve yârân haslardın irdiler ki Hazretniñ hizmetler-(17)-ide bir kün (?) de irdiler Hazret-i İşan Kalan yârânlarga bakıb (18) idiler ki âmâde-i sefer bolunglar şehr-i Belhniñ âb-ı hevâsı seyr-i temâ-(19)-şâsı köñülge tüşübdür dip yârânlar birle bi'l-hakk yüzlendiler (20) ammâ Belhde Molla Muhammedi sahhağga Mahdûm-ı Â'zamniñ hâlifeleridin

[5b] (1) irdiler Hazretniñ mülazimetlarıge deryâ-yı 'amûrga istikbâl kıldılar ve anca hizmet-(2)-karlıklarını berca keltürdiler şehr-i Belh ehl-i 'âmm hass-ı istikbâl idiler ki Âhun Molla (3) Hurdik Mahdûm-ı Â'zamniñ ulug halîfeleridin irdiler ki bu bular istikbâl kılmadılar (4) ki min Mahdûm-ı Â'zamın ruhsat-ı küll alğan Hazret-i H^wâce İshak Mevlânâ Lütf-(5)-ullâhdın ruhsat alğan her cümdi Mahdûmzâdemiz bolsa hem olardıñ (?) (6) kademdurmiz dip ferde tutmadılar Hazret şehrge dâhil boldılar anda hem kelmedi (7) bu iş Hazretniñ hâtırlarıga gubâr boldı Muhammed Han Belhka Pâdşâh irdi bir niçe (8) kündin keyn Muhammed Han gammâzlarıñ sözi birle Hazret-i H^wâce İshakdın iltimâs (9) kıldılar ki Halîfe-i Molla Hurdik pür bolupdur munda kelmekge kuvvet yoktur siz barıb (10) körseler kemâl-i şefkatdin hâli bolmaydur Hazret-i H^wâce İshak Muhammed Hannıñ (11) iltimâsı birle halîfe Hurdikniñ eşikiga yittiler halîfe çıkmaydur Han (12) tefekkürge tüştilar ki min Hazretniñ iltimâsı birle alıb kelsem halîfe evidin (13) çıkmaydur ammâ ne kördige Hazretniñ közleridin yaş cârî bolupdur (14) Han Surdika(?) sebeb-i keriyeye(?) nimedur H^wâce İshâk Velî aydı ki bizni kesel körkli (15) alıb keldiler mu ya (?) mu Han hayrân bolup kişige közdige halîfe (16) olupdur hemme halk haber (?) hâlîfe du'â- yı bereke ketibdur dip bâ'zı halîfe-(17)-ge inâbet kılğanlar Hazretge künh tuttılar halîfeniñ musibetdin fârıga (18) bolup bir niçe müddetdin keyn Muhammed Hannıñ beş yaşıda bir oğlı kesel boldı (19) üç kündin keyn â'lemdin kitti Hazret-i H^wâce İshak Velî körkli (20) barıb idi haber yitti ki Sultan kazâ kıldı dip Muhammed Han evige kirseler

[6a] (1) belâsı mürde yitedür kemâ ferişânlıkdın uluk belânı kocaglab alıb çıkıp Hazret aldıda (2) koydı aydılar ki ey h^wâcem Hazretleriniñ Allahu te'âlanıñ dergâhıda kurbetleri (3) bar du'â kılsalar şâyed bu ferzend tirilse kerek Hazret-i H^wâce İshak Velî idiler ki ilâhî dermende (4) dermendelerniñ destgîri özüng bu bîçâre-i şermende kılmağıl dip tazarrû birle du'â kılıp (5) idiler du'âları icâbet boldı ol mürevva atsa urub ornadın koftı şehr-i (6) Belhka andag şöhret tüşti ki Hazret-i H^wâce İshak Velî uluknı tirküzib durmuş (7) ammâ künlerde bir kün olturub idiler Hazret-i H^wâce İshak Velî

tüşken yirde bir tuf (8) çenâr bar irdi ol çenârda bir laçin olalgay irdi ammâ Hannıñ kebüterleriga kasd kıldı (9) Han-ı Hazretge kişi ibârdı ki laçinge teveccüh kılsalar laçin tutulsa dip Hazret (10) murakabedin başlarını kötürib idiler ki Han bizni sayyad-ı hayâl kılğan (?) (11) dip hâfız nizâmıga bakıb laçinsin tutub kerkil hâfız çıkıp tutub tüşti Han- (12)-nıñ kişi seyyidge birdiler bu iş Hazretga gubâr hâtır boldı Hazret Belhdin hisarga (13) yüzlendi Muhammed Han bir niçe kündin vefât boldı **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Hazret-i H^wâce (14) İshak Velîga Hazret-i Mahdûm-ı Â'zamdın sarıh ruhsat irşâd bolmab irdi Hazret-i (15) Mevlânâ Lütfullah Mahdûm-ı Â'zam Pâdşâhımdın irşâdga yetib irdi Hazret-i Mahdûm-ı (16) A'zam rihletleride Mevlânâ Lütfullahga ruhsat berkan irdiler ol vakitide Hazret-i (17) H^wâce İshak-ı büzürgvâr Buharada okur idiler Hazret-i Mevlânâ Lütfullah kişi ibertib (18) kızını nisbet kılıp muavinge Mevlânâda emânet irdi Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem-(19)-nıñ beşâretleri birle emânetni ta fücurdılar yârenlerge aydılar ki her nimersege pîrim (20) Mahdûm-ı Â'zam Pâdşâhımdın minge kılıp irdi min H^wâce İshak Velîga birdim (21) andın tâlib kılğaysızlar dip ruhsat birdiler ammâ İşan Kalannıñ (22) müridlerinin 'akîdeleri evvelge nisbet Mahdûm-ı Â'zamdın Muhammed-i İslâmga kaldı

[6b] (1) andın ki H^wâce Muhammed Eminge kaldı andın İşan Kalanga kaldı el-kıssa Hazret-i H^wâce İshak (2) Velîni Hazreti sallallahu aleyhi ve sellemniñ sûret-i zâhirlerige (?) irdi ol cümle-(3)-din Mahdûm-ı Â'zam eytür irdiler her bâre Hazret-i resul aleyhisselâmnı tüşümde körer (4) min uşbu ferzendimniñ sûretide nümâyiş kılatur dir irdiler naklidur ki Abdul-(5)-latif Sultan Urgenç Hanlarımdın irdi Hazret-i H^wâce İshak Velîga mürid (6) irdi eytür irdiler ki bir kün Hazret-i resul sallallâhu aleyhi ve sellemniñ mübârek şemâ-(7)-il nâmelerini okutub olturur irdim özimdın kittim vak'âda kördüm ki (8) Hazret-i H^wâce İshak be-sûreti Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemdik olturubdur mübârek (9) közleridin nurturlanıb turubdurlar min hayran kaldım Hazret yaşlarını (?) (10) idiler ki bâ'zı vakitlerde ferzend-i âbâ ve ejdâdga (?) 'aceb didiler (11) min taksir didim naklidur ki H^wâce İshak Velîni Abdülkerim Han teklîf itmiş (12) Kaşkarga alıb keldi bir niçe kündin keyn Han kim iltifat boldı andın Hazret (13) Kazak diyârıga bardılar anda keşf-i kerâmetler zâhir kılıp tola halk İslâmga (14) müşerref boldı Hazretniñ du'aları birle uluk tirilib kesil şifâ tafıp (15) çeşmeler içilib 'acâib ve garâib işler bilkörüb vuku'a kelip on sekkiz (16) Budist Hanesindi yüz seksen ming kâfir Müslüman boldı Abdülkerim Han yana kişi iber-(17)-tüb âzra koyab alıb keldi likin iltifatlıkı kim bolmadı Muhammed Sultan Abdül-(18)-kerim Hanga dâmâd irdi ve likin

H^Wâce İshâk Velîga ihlâsları tola ir-(19)-di bir kün seher vakitide Hazretniñ hizmetlerige keldi Hazret aydı (20) ey ferzend andak fırsatda bu velâyetniñ Fâdşâhlığı sizge müsellemler bolur didiler (21) Muhammed Sultan kofub tâ'zîm kılıp aydı ki andag bolsa evvel cânım niyâz andın tamâm-ı (22) velâyetlerim niyâz didiler irse Abdülkerim Han genca (?) leşker atlanmakçı

[7a] (1) boldı Hazret aydılar ki bekar beredur 'ales-sabâh otuz ming leşker birle (2) atlanıb yana kün bolganda bir saik peydâ bolup olarnıñ kulajıga tola (3) atnıñ şerefesi işitilib (?) hayâl kılıp çadılarını taşlab kaçıp (4) kirdiler likin hiç hemme yok irdi munı Hazret anglab siz tiz barıng (5) (?) sizniñ kavlingizde feth bolsa didiler Muhammed Han beş yüz kişi birle (6) atlanıb şehri-i Bulgarıga bardılar Han (?) tutub olturub ol (7) diyârını feth kılıp kelip ol şehri-i Hazretge niyâz kıldılar munı Abdülkerim (8) Han anglab 'adâveti ziyâde boldı bir kün araga hikâyeti Abdülkerim Han (9) tüşti Hazret-i H^Wâce İshak Velî aydılar ki hidâyet-i â'lî adın ümîd kılmuş ki (10) bizni Abdülkerimniñ şerridin (?) berkil dip başlarını tuben salıp (11) murakabege bardılar sengin halife eytedür ki o özümni bir çehar bagda kördüm (12) bu â'lemde anıñ beraberide bag bolmagay bir havznıñ lebide bir tahtnıñ-(13)-lebide Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem olturubdurlar Hazret-i H^Wâce İshak (14) Velî aldılarında turub Han bî-ihlâslıkınıñ hikâyesini kıldılar (15) Hazret-i sallallâhu aleyhi ve sellem yukarı karadılar ki dirah-ı çınar üstide (16) birliklik olturubdur Hazret-i resul aleyhisselâm urunklar bölük (?) (17) didiler bisyâr feryâd kılatur Hazret-i H^Wâce İshak Velî asâ birle kirdige (18) urdılar dirah-ı yerge yıkıldı Hazret-i H^Wâce İshak Velî başlarını kö-(19)-türdi min hem özümge keldim hayrân bolup taksir didim üç künden keyn haber (20) yitti ki Abdülkerim öldi dip Pâdşâhlık Muhammed Hanga karar taftı **Nazm** (21) (?) bir sâhib dilniñ köñlünü âzâr aytar bî-şekk ol öz ilki birle riştesini kıta aytar

[7b] (1) Hazret-i H^Wâce İshak Velî Yarkent Kaşkar Aksuda bolup on (2) iki yıl ikâmet kıldılar tola halknı râh-ı rastga başlab şeri'at-ı Mustafaga revâc (3) birdiler neçend kişilerni sâhib-i kemâl kılıp özleri Semerkandga rücû' kıldılar Kaşkar-(4)-ga uştur (?) halifeni kılıp idiler Hazret-i İşan kitib bir niçe künden keyn Muhammed Hannıñ (5) akidesi (?) boldı Kaşkar halkı nazar-ı niyazımıza sultanlık ataga birip andın (6) isti'ânet tilegümüzdir dip Turfanga bardılar uştur (?) halife mürîd-i (?) irdi (7) uşol cem' birle barıb bularnıñ huzurlarında Sultanlık atanıñ kabirlerige (8) (?) ayagları birle debendiler hemme halk körüb vahşetge taldılar şol sa'at (9) bir ejderha uştur (?) halifemge kasd kıldı ammâ Hazret-i H^Wâce İshak Velî Semerkand-(10)-da H^Wâce Şehbaz h^Wâcem

Aksuda (?) irdiler oynatıb oturub (?) idiler (11) uştur (?) halifemge bedel dip Şehbaz h^wâcemni tuttılar bu 'ıyâl vefât boldı mürîd-(12)-ler vak'ânı sürdiler Hazret uştur (?) halifemge bolgan vak'âlarını beyân kılıp (13) Şehbaz kitse şâdî kelür didiler Şehbaz h^wâcem vefât bolganlarını târih (14) (?) koydılar bir sa'ât ilgeri keyn bolmaydur naklidur ki neccar adın Abdullah (15) Han (?) Rüstem Sultan Kaşkarga ellik ming leşker birle feth kılga-(16)-lı iberdiler ammâ Muhammed Han bî-haber idi (?) yörür irdi Hazret-i H^wâce (17) İshak Velî tüşide haber birdi Muhammed Han özini şehрге alıb Kaşkarnı muhkem kıldı (18) Rüstem Sultannıñ leşkери şehrinı kurşab tüşti Muhammed Han kördi ki bu (19) leşkerniñ aldıda öz leşkери zerrece yok derhâl başını secdege koyub münâcat (20) kılıp (?) zârıde irdi be-nagâh h^wâcem İshak Velî nümâyan bolup didiler ki (21) gam (?) tangla feth bolsa kerek zaferniñ taraf (?) didiler tanglası

[8a] (1) Muhammed Han beş ming leşker birle çıkıp cenk kılıp zir ü zeber kıldılar Hazret aytıb idiler ki (2) zinhar arkadın kogalamagıl be-nagâh koglasalar irdi bir kişi terik kalmas irdi Rüstem (3) Kaşkardın yanıb iki yüz tenge niyâz Semerkandga Hazret-i H^wâce İshak Velîga ibertib (4) özi Buharaga agası kaşıga barıb idi ki H^wâce İshak Velî ak at birle ak ikin (5) birle şehirdin çıkıp cenk kılıp zir ü zeber kılğandak ki köründi leşker basruk bolup yandı (6) nâçâr kaçıb yanduk Abdullah Hanga 'adâvet tuşub uşbu 'adâvet birle fevt boldı ammâ Muhammed Han (7) bu şehrinı Hazretge niyâz kıldılar bir niçe müddetdin keyn Hazret-i H^wâce İshak Velî â'lemdin (8) bardılar Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam Pâdşâhımnı debidede defne kılğan irdi debideniñ (9) (?)arasıda bir nehri bardur cenûb tarafı (?) şimâl tarafıda bidedur (10) ammâ H^wâce İshak Velîni atalarnıñ yanıda (?) sebab-i evvel irdi kim Hazret-i (11) Mahdûm-ı Â'zam aytıb idiler ki her kişi miniñ ferzendim H^wâce İshakniñ arasıda defn kılısalar ehl-i behişt (12) dipdürler ol sebedin vasiyyet kılıp irdiler ki (?) dip emri kılıp (13) irdiler ve yana (?) cebelerini bag bülendge intikal kılmakda sebab bir kün H^wâce (14) İshak Velî (?) irdiler Hazret-i Mahdûm-ı Â'zam Pâdşâh cem yârenleri birle deryâ-yı (?) (15) (?) tuturar halîfelerdin iki kişi deryâga kirdileri sudın (?) Hazret-i H^wâce (16) İshak Velîniñ gayreti cûş urub bir tâ ziyana soktılar deryâ iki boldı (?) (17) kurug yol feydâ boldılar hemmeleri (?) Mahdûm-ı Â'zam aydılar ey ferzend biz-(18)-niñ (?) kıldingız âher sizde intikâmını almay (?) (19) didiler âher mezat (?) su yakîn keldi Semerkand Pâdşâhlarıga beşâret (20) bolup cedlerini bag bülendge yotgab defn kıldılar tamâm mülk-i emlak

[8b] (1) lir mezarga vakâ' kıldılar Hazret-i H^wâce İshak Velîdin iki ferzend (2) kalıb irdi birleriniñ atı H^wâce Kutbeddin yana birleriniñ atı H^wâce Şâdî kaddesallahu (3) sırrahu

bularniñ mezarları Yarkende tururlar H^Wâce Kutbeddinniñ evlâdı hâlâ bag bülend (4) mezar et âliga du'â koydur Hazret-i Şehbaz h^Wâcem yana yaşla-(5)-rıda Aksuda rihlet tabganlarında Yarkendge yoklar bolganda Aksu halkı bizlerge mezar et yadigâr bolgay dip anda defn (6) kıldılar Hazret-i H^Wâce İshak Velî bu şehirlerdin yanırlarında Kaşkarga uştur (?) (7) halifeni Yengihisarga H^Wâce Kasım hâlifeni Hotenge ibn-i Yusuf halifeni Yarkendge H^Wâce (8) Şâdi h^Wâcemni mesned-i irşâda oturub niçe kişilerni hidâyet yolıga (?) (9) ammâ bu vakitte İşan Kalanniñ hem iki ogul ferzendi yâdigâr kılıp irdi birleri (10) H^Wâce Yusuf yana birleri H^Wâce Afak ammâ H^Wâce Afak inkıyâd birle â'lemge Velîlik (11) birle meşhur boldı tola halk evlerge hizmetkârlık kemerini baglab şöhret taftı H^Wâce (12) Afak atandılar bu iki ogul da bideyin (?) Kaşkarga teşrif keltürdiler Kaşkar Hanı (13) bularniñ 'izâz-ı ikrâmlarını bercâ keltürüb idiler bu vakitte Muhammed Han-ı â'lemdin (14) rihlet kılıp taht-ı saltanatta Abdullah Han olturgan irdi anıñ üç (15) oglı bar irdi biriniñ atı Yolbas Han yana biriniñ atı Nureddin (?) Han Aksuda (16) irdi İsmail Han özi kaşide irdi likin Yolbas Han atasınıñ özü-(17)-nige girmay (?) hâlik kılur irdi bir kün H^Wâce Muhammed Yusuf birle H^Wâce Afak (18) bisyâr 'izâz-ı ikrâmlar kılur irdi bir kün Sultan revakdın kirab kördi kim cemâ (19) bir hâr-ı süvâre kitib beradur Sultan sordı kim bular kimdür taallukât Pâdşâh idiler ki (20) H^Wâce Muhammed Yusuf didiler Sultan derhal (?) birle birer gumak at çıkardı

[9a] (1) İşan H^Wâce Muhammed Yusuf işikdin tüşüb atga minib atdın tüşüb işikge (2) mindiler atga H^Wâce Afaknı mindurdılar sordılar ki ey H^Wâce özüngüzni neçük (3) körersiz H^Wâce Afak aydılar ki özümni andag körermiz ki min bir Pâdşâh-ı Cihangir (4) bolupdurmız dip nefis kıldılar andın keyn be-sûret Pâdşâh 'ömri geçürdiler Hazret-i (5) İşan H^Wâce Şâdi hem Kaşkardaki özleriniñ mülki zemînlerini hem (6) H^Wâce Muhammed Yusufga tefvîz kıldılar Kaşkar halkı ulug kiçik Yolbas Han (7) Sultan başlıgın hemmeleri bularga dest bais (?) kılıp mürîd boldılar (8) ammâ (?) kaza H^Wâce Şâdi 'âzizniñ (?) tutub Külli Nefsin (9) Zâikatül Mevt* nûşanûş kıldılar kalvenallâhu inna ileyhi raci'un (10) güyâ Yarkend içre matem-i müsibet tâz boldı Abdullah Han başlıgın hemme (11) ehl-i memlet ta'zizetlerini tutub altun içre defne kıldılar bulardın (12) iki Mahdûmzâde yadigâr kılıp irdi birleri şîr fişe-i velâyet H^Wâce Abdullah (13) h^Wâcem birleri ser-i defteri siyâdet H^Wâce Abdullah h^Wâcem Abdullah Han (14) bu iki Mahdûm zâdelerini büzürgvarınıñ körer irdiler çerage Abdullah (15) Han H^Wâce Şadi h^Wâcemge inâyet kılğan irdi el-kıssa H^Wâce (16) Muhammed Yusuf Kaşkardın

* "Her nefis, ölümü tadacaktır." Ankebût /57.

Yarkendge teşrif kıldılar (?) ta'zietge (17) fatiha okumak için (?) Hannı çarlamak için Han başlıg hemme (18) memleket istikbâl iyleb 'izzet-i ikrâm birle şehрге dâhil kıldılar âhir-(19)-ü'l- emr Han-ı H^Wâce Muhammed Yusufga irâdet kılmakcı boldı hemme halkga şâ-(20)-yia boldı cezm bildi ki tangla Han başlıgın H^Wâce Muhammed Yusufga

[9b] (1) inâyet kıladurlar şunı anglab H^Wâce Şadi h^Wâcemniñ halîfeleridin neçend-(2)-leri cem' bolup bu iki Mahdûmzâdelerni poyunlarğa kötürib cem'niñ huzurla-(3)-rıda hanga 'arz kıldılar ki ya Pâdşâh-ı â'lem birüniñ mülk-i mâlıga yana birü-(4)-niñ tasarruf kılmak şer'i şerifde revâ mudur Han sordı ki vak'a nimedur (5) halîfeler idi kim Han başlıgın hemmeleri bizniñ birimizge (?) kılıp (6) idiler biz birimiz mübârek cesedi bolmagan birle ruhları hazır bu iki Mah-(7)-dûmzâdemiz bar ki egerçi özleri (?) likin kârları resîdedür (8) ruhsat keredürmiz elhamdülillah bizim seccâdelerini hâli kılmay silsile-i H^Wâcegânga (9) cünbiş birip olturub miz hâlâ işitibdur miz ki Han İşan Muhammed Yusuf-(10)-ga inâyet kılur irmişler bâ'is nedür ki öz mürşîdin i'tirâz kılıp (11) mürşîd digerge inâyet kılğaylar eger delil-i burHan keşf-i kerâmet taleb kılıp-(12)-lar kâbildür miz mürebbiyemiz huda ve resûldürler yok irse rahm kılıp ruhsat birse-(13)-ler Mahdûmzâdemizni alıb birimizniñ mübârek cesedini alıb hemmemiz bir tarafga (14) (?) Han hayratge kılıp sa'atdin keyn aydıga ey halîfeler bu kün kice bir to-(15)-ca kılısangızlar bizler mu istihâre kılalı dip yaşını (?) saldı yana (16) aydı ki tangla (?) birsek didi bular Hannıñ huzûrından çıkıp (17) cinân-ı teveccühge yüz keltürdiler İşan Muhammed Yusuf teveccüh kılur irdiler (18) husûsen uştur (?) halîfemniñ oğlu Abdülaziz uştur (?) yengilig (19) müstagrik-ı ilâhi irdi ki bularnı gayretge salgan kişi bu irdi ammâ bu kice (20) Han tüş kördi ki şehrinin taşıdın biriga tive şehрге kirdi altundın

[10a] (1) bir küçük tive çıkıp bugramı aldı Han pâyidar bolup bildi ki vak'a (2) özge boldı irtesi İşan H^Wâce Muhammed Yusuf Hanga mülakat bolmay (3) Kaşkarga yandı bir künlük yerge birip kesel â'rız bolup Yenhi hisârniñ (4) töflük dihkan kentide â'lemdin rihlet kıldılar Kalvenallâhu ve inna Lillahi ve İnna (5) İleyhi Raci'un* munı H^Wâce Afak-ı 'azîz anglab Kaşkardın yetib (6) kelip mübârek cesedlerini yagd ve mevzî'de vakit kıldılar Kaşkar halkı (7) mâtemlerini tutub figân-ı zârlarnı felekge yetkürdi ammâ Yarkend içre Mahdûm (8) zâdelerniñ ruhları ziyâde boldı inâyet kılğanlarnıñ 'âkidesini (9) müstahkem boldı irâdet kılmaganlar irâdetge şürû' kıldı Abdullah Han (10) harem-i şerifge 'azm iyleb oğlu İsmail Hannı olturguzdı İsmail (11) Han Hazret-i Afak h^Wâcemni

* "Biz Allah'ınız ve sonunda Ona döneceğiz." Bakara/156.

Kaşkardın ihrâc iyleb oğlu Bâbâk (12) Sultannı Kaşkarga özi Yarkende taht-ı saltanatta ber-karar boldı (13) bu şehirler (?) âbâdlık boldı ki Hanlarınñ vakitide mundag âbâd (14) bolmagan irdi on iki yıl fukarâ halk bilmedi ki bu yurtlarda sefâ bar mu (15) ya yok mu şer'î şerîf revâc taftı 'ulemâ-i fuzelâlar nihâyeti ber-kemâl boldı ammâ (16) Mahdûmzâdelerdin H^wâce Abdullah h^wâcem â'lemdin rihlet kıldılar Ubeydullah h^wâcem irşâd-ı hub-(17)-lık birle 'ömr keçür irdiler bir kün İsmail Han revâk yokıda (?) oltur irdiler (18) cem'-i 'ulemâlar orda terfige keldür Han der-i mahal tahâret kılıp iki rek'at (19) şükr (?) edâ kılıp münâcat kılıp aydılar ki ilâhi borusu (?) bendenge munça

[10b] (1) ebrû birip sen munça 'alem dâr fâzıl halk bi-tekellüf miniñ oyumga teşrif keltü-(2)-rübdür dip bisyâr şükr ü senâlar kılıp 'ulemâlarğa körüş birip 'izzet-i (3) ikrâmlarını ziyâde kılıp tamâm 'ulemâlarınñ köñlünü yana hoş kılıp (?) (4) yandurdılar munıñ birle neçende yıl rüzgâr geçürdiler Hazret-i Ubeydullah h^wâcem (5) halayıkını hidâyette başlab turub idiler likin sâlları kırkga yetmes (6) irdi rûh bir fütûhla kaddes-i âşiyânesige ferdaz iyledi Kalvenallâhu ve İna İleyhi (7) Raci'un bozatdın hem iki ferzend-i yadigâr kılıp irdi birleri şerâfet (8) gülşeniniñ goncası Hazret-i Şuayib h^wâcem yana birleri melahat meclisi-(9)-niñ ser-defteri Danyal h^wâcem bu iki Mahdûmzâdelerni İsmail Han (10) başlıgın hemmeleri 'izâz-ı ikrâmlarını ziyâde kılıp niçe müddet 'ömr (?) (11) (?) **Fasl-ı Dâstân** Hazret-i Afak h^wâcemni İsmail Han Kaşkardın (12) hâric kılıp idiler bular şehir-i Beşşehir yörüb Keşmir birle (?) Hâkân (13) (?) mevzige bardılar anda kafirlerniñ bir hemenleri bar irdi (14) keşfler körtib kafirlerge turluk turluk harf-i â'detlerni körtib kafirlerni (15) (?)birip öz dinini bir (?) tutar irdi kâfirler calesini yerge taşlab (16) (?) murâkabege barıb Hazret-i Afak h^wâcem imân (?) sagnıb murâkabede (17) keşf-i kerâmetlerni kalıb kâfirlerga gâlib kelip sual sordı ki kemdürsiz (?) (18) ve kaysı tarafdın kelürsiz Hazret aydılar ki min Müselmânlar fırkasınıñ H^wâce-(19)-sidür min Yarkend Kaşkar miniñ muhallesim turur hâlâ berü kelip bu şehirler mindin

[11a] (1) soyub alıb mini kogladı imdi sizdin iltimâs kıludur münkir kişi bu buyrub yurtum-(2)-nı kolumga alıb bergaysız bir hemen şeyhler idiler ki bu yerdin o yerge kişi iber külli (3) dişvârdur dip iylediği Kalmaklarınñ cüngige nâme ketürdi ki ey Sabur Han (4) bu H^wâce Afak nihâyeti ulug kişi iken munıñ yurtını Yarkend Kaşkar iken (5) bu iki şehriniñ ulug H^wâcesi iken İsmail Han tartıb alıb munı (6) koglab çıkarıbdur kerek ki leşker buyrub munıñ şehrini alıb bergeysiz nâme tamâm ve müselleme (7) Hazret-i Afak h^wâcem bu nâmeni alıb bir Kalmaknıñ töresige tutub birdi (8) bu Han-ı kemâl tevâzu'lar birle nâme-i mazmûnıga 'amel kılıp tola leşker cem' kılıp Kaşkarga

(9) yüzlendi Kaşkar halkıga anglandık ki Afak h^{wâcem} Kalmak leşkeri birle kelür imiş (10) âhirü'l-emr İsmail Hannıñ oğlu Bâbâk Sultan leşker tartıb çıkıp cenk (11) kılıp Sultanga ok tafıp şehîd boldı Kalmaklar gâlib kelip Kaşkar halkı (12) ita'at kıldı Kaşkarnı serencâm kılıp Yarkendge yüzlendiler İsmail Han (13) leşker-i 'azîm birle çıkıp cenk kılıp ol vakitide Yarkend hâkimi İvaz Bikge ol tafıp (14) şehîd boldı Han bildi ki nahs öz tarikidedur(?) cenk kılsalar tola halk oladur (15) bu cihetdin Han öz nökerleri birle çıkıp ehl-i şehрге vasiyet kılıp aydı ki bu iki (16) Mahtûmzâdelerni baş kılıp şehrinu muhkem tutgay sizler şart kılğay sizlerge (17) bizlerni öz (?) birle koyub öz H^{wâcelarımıznu} serdâr kılsangızlar dervâzeni

[11b] (1) açarmız ve illâ açmasmız bu şartga kabul kıldıb dervâzeni açdılar Hazret-i Afak (2) h^{wâcem} tahtda olturdılar Kaşkar halkı Afak h^{wâcem} (?) oğlu Yahya h^{wâcem}- (3)-nı olturguzdılar İsmail Han cem'i tâbi'leri birle iylega (?) yandılar iyledi (4) Hanlarınñ mekân kılmakı andındur **Fasl-ı Dâstân** neçende kündin keyn Ka-(5)-lmakla yanur boldı Hazret-i Afak h^{wâcem} ehl-i halknıñ meşvereti birle yanmagay (6) tört ming dinar (?) birip yandurdılar keyn ehl-i bid'atlar sa'ate (?) (7) feryâd kılıp inkirâz-ı â'lem kaca fukarâlar başıdın hâli bolmay ey tört ming (8) tengege (?) Hazret-i Afak h^{wâcem} Sincanda müddet-i taht-ı saltanatda (9) karar boldılar deryâ-yı mâ'rifet irdi lâ likin H^{wâcelik} birle taht-ı saltanat revâc tafma-(10)-dı ittifak birle Turfandın İsmailnıñ anısı Muhammed Emin Hannı alıb kelip taht-(11)-da olturguzdılar Muhammed Emin Hannıñ bir (?) bar irdi Hanım Pâdşâh (12) dip anı Afak h^{wâcemge} nisbet kıldılar Muhammed Emin Han Hazretge irâdet kıldılar (13) andın Afak h^{wâcemniñ} ittifakı birle Muhammed Emin Han ile (?) barıb Ka-(14)-lmaklardın bisyâr kişiler anı seyr alıb keldiler niçe töre Kalmaklar kolga (15) tüşti âhirü'l-emr sûfilerge alıb kelip ser kişilik kılıp (?) işler tola boldı (16) Hazret anglamadılar (?) ilâhî idiler Muhammed Emin Han öz vehmi-(17)-din korkub kaçıb çıkıp (?) Hannı öz nökerleridin bir kişi şehid kıldı

[12a] (1) Hazret-i Afak h^{wâcem} yana taht-ı saltanatda olturdılar **Fasl-ı Dâstân** bu iki Mahtûm-(2)-zâdelerge H^{wâce} Şuayib h^{wâcem} birle H^{wâce} Danyal h^{wâcemdin} Hazret-i Afak h^{wâcem} (3) evvel bar ki taht-ı saltanatda olturdılar kördiler ki sûfi divânelerniñ evzâ'ı özge bolupdur (4) bular vakitni ganimet tafıp öz tâbi'leri birle Keşmirge birip ikâmet kıldılar munda (5) Kalgan halîfeni sûfiler altundın tafıp hakaret birle sordab Afak h^{wâcemniñ} kaşlarıga (6) alıb bardılar sordılar ki sizler ne kişi sizler bular Hazret-i H^{wâce} İshak Velîniñ evlâdı-(7)-dın Mahtûmzâdelerniñ kişileridin tururmız didiler Hazret-i Yusufnu anglab öz (8) sûfilerige gazab kılıp aydılar ki biz bir (?) niñ evlâdıdın

bolsak âbâ ve ejdâdımız (9) mundag (?) (?) muhalefet tozkaymız belki (?) (10) şekellerni aradın yok kılğaymız **Nazm** Ya Rab (?) def'i hem (?) hem (?) (11) (?) bolgaylar iki (?) adâvetdin halâs Hazret-i (?) Mahdûmzâdelerniñ (12) (?) zemînleri bar mu halîfeler aydılar ki Kaşkarda Feyzâbâd Yarkendde tokuz kent (13) Hotende Ak Saray Ak Yarnı Han (?) kıldı Hâkim Bik (?) (14) hâlâ hem yüzminlerniñ huzûrlarını sizler (?) altunga (?) ka-(15)-lğanını bu Mahdûmzâdelerge iber belki Mahdûmzâdelerge kişi irkaymızlar (?) (?) (16) (?) olar kılğay her (?) bizler (?) dip bisyâr merhamet kıldılar (17) halifelerniñ her kûşege tarkganları cem' bolup Altun mezar (?) cây tutub (18) bu zeminlerniñ (?) harç kılıp kalğanını Mahdûmzâdelerge tuhfe kılıp (19) bir niçe müddet irdi birle turdılar halîfeler Mahdûmzâdelerge kitâbet kılıp iberdiler (20) nâmeniñ mazmûnı Mahdûmzâdelerge eser kılıp kelmek heves feydâ oldu her niçe kadem koyar

[12b] (1) irdiler bî-dillikdin kötürilmes irdi âher sancuga (?) nâme (2) ey (?) H^wâce Afak biz sizlerdin izni birle (?) kadem keltürdük bizler (3) hâtır bolğudık öz mühürleridin bir temessük ibersalar emin bolup yargaymızdur (4) (?) iberdiler bu nâme Hazretge tkaç (?) hoş vakit bolup mühürlük emin (5) nâme katıb iberdiler elbette kalğaylar (?) her nimersege sebâtımızda bardur der-miyân körgaymız ulukıdın (6) (?) dip mühürlük hat iberdi bu nâme Mahdûmzâdelerge yetib hâtır cem'-i (7) (?)'azm iylediler likin gam-ı gussadın hâli irmes irdi ahirü'l-emr H^wâce Şuayib (8) h^wâcem aydılar ki ey H^wâce Danyal sin her cünd Yarkend tarafıga kadem koyarmız kadem (9) keyn kartudur bu memleketler közümge Kızıl Hun (?) atadur egerçi özüm barsa (10) mu sizniñ barganıñızni revâ körmeyen neslimiz münkati' bulmasun dip birinçi (11) kişilerni hemre kılıp tîz tab lebigе yetib irdi şundın Danyal h^wâcemni (12) yandurdılar özleri yörüb tîz tab lebide kondılar tört yüz sufi divâneler (13) kelip Hazret-i Şuayib h^wâcem 'azizni şehid kıldılar kalvenallâhu inna ileyhi raci'un ve mübarek cesedle-(14)-rini tagarga sulab Tiznabga taşladılar niçe kin gaça bu fesadnı Hazretge itmediler mürîd-i mahlûl-(15)-ları dua'tekbir iyleb yürür irdiler ammâ Mahdûmzâdelerniñ hadımlarındın birbir dil ehl-i (16) himmet kişi bar irdi (?) kitib yüzige kara sürtüb Hazret-i h^wâcem Afakniñ huzurıga kirib (17) semâ'î kılâ bâşladı hemmeleri hayran kaldılar Hazret sordı kimsin ne kişidürsin sanga (18) ne elem yüzlendi didi bu kişi aydı min Mahdûmzâdelerniñ kişileri tururmız sizlerniñ (19) (?) birle Mahdûmzâde kelip idiler dip vak'anı beyân iyledi Hazret bu haberni anlagac (20) deste (?) divânelerge gazab birle aydılar ki ey celladlar divâneler özünğlerge hem kılındık

[13a] (1) (?) minge hem kıldinglar tâ kıyamet (?) bizdin hâli bolmas andak (2) (?) sizlerni kelip boguzlagay dip andın Hazret cem'î 'ulemâlar birle Tiznab (3) lebigel kelip kördiler ki Şuayib h^wâcemniñ cesedlerini taşlagan yirdin sukaçıb (4) tagarsudın hâli yirde nuradur Hazret özleri tüşüb baglab falan bolup (5) mübarek cesedlerini alıb izâz-ı ikrâmlar bile (?) yoklab tive (?) 'inâyetni öz-(6)-leri tutub Yarkendge alıb kelip namâzını o tâb-ı altun içre defn kıldılar ammâ Danyal (7) h^wâcem özlerini divâneler şerridin tartılda beyde barıb idiler Hazret-i Mah-(8)-dûm-ı A'zâm aleyhü'r- rıdvannıñ merkad-ı mutahharlarıga yârıbda (?) yağlab yıkılıp (9) aydı ki ey bâbâ-yı büzürgvar bu neçük (?) dur ki başıga fena bolgalı cây (?) (10) öz hış akrâbâlarımızdın burunklık cefâlarını körgaymız dip mübârek közleri (11) uykuga barıb kördiler ki Hazret-i Mahdûm Hazret-i H^wâce İshak Velî hazır boldılar (12) aydılar ki ey ferzend başingızni kötürng Es sabru miftahul ferec* hadisige 'amel kılıng (13) bir müşkül iş iki insan arasında bolur ey ferzend andak fırsatda ol memleketniñ H^wâce-(14)-lıkı ve taht-ı saltanat sizge ve ferzendinizge müsellemler bolur dip gasıp boldılar h^wâcem (15) bîdâr bolup köñüllerige teskin birip bag-ı bülendge bardılar Hazret-i H^wâce İshak (16) Velîniñ merkadlarını ziyaret kılıp bir niçe müddet turub andın h^wâcemge barıb boldılar (17) (?) hüdâ boldılar gıyâsü'l-muhakkikin ve kutbü'l-'ârifin vârisü'l-enbiyâ ve'l-mürselin (18) yâ'ni Hazret-i Mevlânâ Yâkub Cihan h^wâcemni Hocende (?) tevellüd taftılar ta kemalığa tâ (19) yetkünce harf-i â'det bulardın sâdır boldı eger be-tafsıl beyân kılsak (20) vakit nazu (?) muhtasar kılduk H^wâce Cihan h^wâcemni Cihan atamakda bâ'is ol (?) olar (21) ol H^wâce Abdülhalik Gücdüvânidin terbiyet tafıp idiler bu ferzend Cihangir bolur

[13b] (1) silsile-i Hâceganga revâc berur dihan bu vechdin H^wâce Cihan atandılar ve yana hem (2) bu şehirde bir 'âziz (?) bar irdi evlâ hem nübüvvet-i ferâset mâ'lum kılıp eytür irdi ki bu (3) H^wâce Cihangir bolsa 'ilm-i (?) ilm-i kâl şî'r divânda öz asr-i yed hem tenge bolmas bu ferzend-(4)-ni H^wâce Cihan atanglar dip ism koyub ism koyub idiler tahsil-i 'ilmleri anca boldı ki ders-(5)-leride her müşkül bolsa hâl kılur irdiler gâhi Semerkand Buharaga barıb ehl-i fazıllar bile (?) (6) tozub (?) münâzara kılur irdiler gâhi Hocendge kelip ders-i mütala'a kılıp yürür irdiler (7) **el-kıssa** Hazret-i Afak h^wâcem 'azizdin şeri'at-ı Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellemga revâc (8) birip taht-ı saltanatta da (?) Pâdşâhlık hâkimiyetni surub mesnevî (9) okutub hakâyık-ı ma'ânî beyân iyleb ehl-i meclisni mu'allak zenân (?) kılıp (10) 'aşıklık izhâr kılur

* "Sabır, başarının anahtarıdır." anlamına gelen bir hâdis.

irdiler (?) (?) lebâleb bizim (?) bu kün (11) tafmagaysın imdi mundag devr-i şâhi mâ'nevî kûşe-i çeşm içre yol birse (12) (?) bes durur kim şehinşâhî (?) dur becâlı ammâ Hazret-i Afak (13) h^wâcemniñ Hanım Pâdşâhdın bir oğulları bar irdi kutbü'l-felek-i hidâyet (14) bir güzide kerâmet (?) H^wâce Mehdi atarlardı her bâre eytür irdiler hüdâ ve resul-(15)-niñ aldıda hacâletdin baş kötürülmes irdim Kalmaklar himâyeti birle bu şehrinu alıb oltur-(16)-gaynım ki elhamdülillâh bu ferzend vücûdıga keldi imdi kara yüzüm akardı der irdiler bir niçe (17) vakitdin keyn â'lemdin rihlet kıldılar kalur Kalvenallâhu İna Lillahi ve İna İleyhi Raci'un Hazret-(18)-niñ mübârek cesedlerini Kaşkarga alıb (?) ve mevzi'de defn kıldılar hatem-i musibet-(19)-din kıyâmet tâz boldı Hanım Pâdşâh ferzendleri birle Yarkende H^wâce Yahya h^wâcem-(20)-ge Hazretniñ (?) oğlı Kaşkarda tahtda ber-karar boldılar ammâ Yahya h^wâcem-(21)-ni Han h^wâcem atar irdiler bir niçe kündin keyn Hanım Pâdşâh Yarkend (?)

[14a] (1) Mirzâ Berat Âhundnı alıp Kaşkarga ser hak mezar üçünd bardılar Hazret-i (2) Yahya h^wâcem hem istikbâl kılıp i'zâz-ı ikrâmlarını kılıp ser hak mezarga (3) tüşürdiler Yahya h^wâcem her küni şehirde konub ale-s sabâh Hanım Pâdşâh (4) huzûrıga kelür irdiler bir kün Mirzâ Berat Âhund Yahya h^wâcemni (5) halvetge çarlab aydı ki ey h^wâcem mazlûm kişi birle memleket darlık müşkül-(6)-dür her taraf Kırgız kemindedur sizler barıb pây-i taht Yarkende hükümet (7) sürseler dip aydı Hanım Pâdşâh Kaşkarda serefrâz bolup tursa-(8)-lar dost ve düşmenler tapalmaslar dip meşveret körse (?) Yahya h^wâcem (9) idiler ki mülâzemet-i serzeniş kılarlar (?) atası olmak birle okay (?) (10) anası birle şehir telaştı dip Âhund aydı ki memleket işide hayâ (11) (?) derkâr iymes hayâ birle memleket vîrân bolur iş koldın yangan-(12)-dın keyn fişmân sûd birmes bu hâletde Molla (?) Âhund haber tafip meşveret-(13)-de dâhil boldı bu esrârını Molla Sıkıy Hanım Pâdşâhga ayttı Hanım Pâdşâh (14) bed gümân bolup Hazret-i Yahya h^wâcemni katl kılmak sebebige tüşti niçe (15) kişiniñ kolıga tığ birle (?) iyledi tanglası Yahya h^wâcem keldiler Hanım (16) Fâdşâh gazab nâk telh emiz sözler birle didiler ki ey H^wâce Yahya (17) sizdin neler (?) min munda mezarda konsam siz şehirde

[14b] (1) ferâgat birle kongay sizdin mihmân bolsam hem anangız bolsam bu neçük (2) bî-edeblikdur sizlerniñ kayı ata bâbângız Han bolup kilgen biz-(3)-niñ hem kayı ata bâbâmız Han bolup kilgen Hanlık kılmak (4) bî-mâ'ni sözdür dip galat-ı 'ibâret birle keyfiyet kûy kıldı Hazret-i Yahya (5) h^wâcem didiler ki sizlerge hizmet bolur (?) dip Kaşkarda (6) olturdum ve illâ bir bir kûşe du'â koyluk kılurmız didi bu hâletde Abdüllatif (7) Bekavul dip bir zîrge kişisi bar irdi bildi ki iş fesâdıga yitedür (8) der

mahal işâret kıldı Yahya h^wâcem özlerini kenârâga aldılar Hanım Pâdşâh (9) Yarkendge ‘azm kıldılar niçe kündin keyn divâneler Mirzâ Berat Âhundnı tîşe birle (10) şehâdetge yetkürdi elbette ey din keyn Hanım Pâdşâhnıñ izni birle Yahya (11) h^wâcemni şehâdetge yetkürdi ammâ Hazret-i Yahya h^wâcemniñ üç og-(12)-lı bar irdi ikisini divâneler şehîd kıldı yana bir (?) H^wâce (13) Ahmed beraberdiler anı tüşük tagka alıb kaçıb anda kotkardılar (14) (?) oğlu Muhammed Emin Bik Kaşkarga hâkim idi anı olturub Molla (?) (15) hâkim kıldı Yarkendge Şâh Said hâkim irdi olturub anıñ (16) hâkim koyub oğlu Muhammedi beyân(?) kılıp koydı (17) ol vakitte andag bir (?) boldık iki kişi uruşub kerîh

[15a] (1) anı hem olturur irdi öziniñ bir senglisi bar irdi bisyâr sâhib-i (2) cemâl anı haklandur Hanım iradı Yahya h^wâcemge nisbet kılıp irdiler henüz (3) tugman irdi anı işikdin yağırlasıb olturdılar mazlum kişi baş tıraş (4) anı hem olturur irdi hemme halk dehşetlik bolup cellâd Hanım atadılar (5) âher divâneler kocaklab şehîd kıldı ta âher ‘ömrigaça saadet (6) ikin kirer irdiler H^wâce Mehdi Han h^wâcemniñ oğlu (7) Hasan Handurlar **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Muhammed Emin Han-(8)-nıñ anası Akbaş Han kelip şehriga kirib Yarkendde (9) ming divâneni tutub koy dik bogazlab (?) (10) yörtüb on tartıb yedi Kaşkar halkı tüşük tagdın (11) H^wâce Ahmed h^wâcemni alıb kelip Han kötürdiler Kırgızlardın arzument (?) Kara (12) Han bolup Karazengi (?) Bik hâkim Carub Bik eşikaga boldı Molla (?) (13) kaçıb Yarkendge keldi Akbaş Han tutub olturdı Danyal h^wâcem (14) (?) iberdi ki mazmunı evvelgem bizlerniñ âbâ ve ejdâdmız sizlerge (?) (15) kalıb kilgen iken hâlâ memleket hâlidür elbette bu diyârğa kelip mülkni (16) kollarıga alıb kemrâhlarnı hidâyetge (?) kaylar nâme tamâm bu nâme yetkace (?) (17) Hazret-i Danyal h^wâcem Hocendin Kaşkarga ‘azm kıldılar arzûmet (?) (18) başlıgın Karazengi Bik Çarub Bik istikbâl kıldı şehirge

[15b] (1) teklif itmedilar Kaşkar halkı sizniñ hem h^wâcemiz bardıb mâ’zûr tüşür-(2)-diler oltub Yarkendge teşrif keltürdiler Yarkend halkı Han başlıgın (?) (3) kıldılar ‘izzet birle şehirge başlab mesnetde olturguzdılar Han meşveret (4) birle Alem Şah Bikniñ Hâkim Şâh Cafer Bikni eşikaga kılıp Yarkend (?) (5) şehzâde H^wâce Mehdi alıb Han h^wâcem Danyal h^wâcem birle veda-(6)-laşıb Hindustanga ‘azm iyledi ammâ Kaşkar halkı Kırgızlar bir bolup (7) Yarkendge ezâr birip Kara (?) kılur irdi ve ba’zılarını keçken (8) esir iyleb ezâr-ı külli berur irdi âher memleket darlık Hansız (9) bolmadı Kazak Hanlarıdın Hâşim Sultannı alıb kelip Han (10) kötürdiler bir kün Kaşkardın (11) beş yüz (?) suvâre Karazengi Bik Çarub Bik atlanıb (12) Yarkendge keldiler ittifak

kıldılar ki birimiz altun dervâze birle bir-(13)-imiz Hankah dervâzesi birle şehirge kirib Haşim Sultan dihkana kerden (14) Kazaknı Alem Şâh dihkana (?) (?) Şâh Cafer dihkana (15) kerden kişini H^wâce Danyal h^wâcem bile tutub çıksam dip (16) yörüb Yarkendge yok yetkende bularga haber yitti leşker-i ‘azîm (17) birle keldi dip her kaysıları öz huylılarına (?) kılıp (18) hayranlıkda kaldılar ammâ Haşim Sultan bî-haber yürek-i cân (?) birle (?) (19) (?) itâsı alıb çıkıp çilühane (?)

[16a] (1) (?) at turgan irdi minib hazır Kazanlarını atlandurub özi (2) leşkerge otuz (?) şehir dervâzesiniñ aldıda rûberû boldı (3) Çarub Bik dihkana Kırgız Hâşim Sultan dihkana tize yatku-(4)-zub at saldı Sultan tiyzesini red kılıp kerdenige asâ (5) birle tiyzege andag averdiler ki (?) iki pâre boldı yandurub yana (6) (?) andag averdi kim yerge yıkıldı ve yana hem neçende Kırgızlar hayrân (7) kaldılar şikeste dip arkaga yandı Hazret-i Danyal h^wâcem Sultan-(8)-nıñ bu himmetlerini anglab h^wâcem Hâkim Alem Şâh Bikni eşikaga (9) Şâh Cafer Bikni başlab çıkıp hanga himâyet boldılar esbâb-ı âlât-(10)-nı müheyyâ kıldılar şol sa‘at karar Karazengi Bik yetib keldi derhâl olar-(11)-ga rûberû bolup bisyâr cenk kıldılar âher Kaşkar leşkeridin el-emân hakkını (12) Yarkend leşkeri kollarını yagb emân birdiler **Nazm** tâlim-i vâjgûn (13) ikbâlim ne kün bahtım zebûn el-emân bu (?) ey Şâh-ı â‘lemü’l-emân tanglası (14) Kırgızlar sulhga (?) açın ilçi iberdi ki biz imdi Yarkend tarafıga (15) kadem keltürmesek Çarub Mirzâ olarnıñ kollarıga tüşübdür anı (16) bergeymız Hazret-i Danyal h^wâcem başlıgın hemmeleri mâ‘kûl (17) kördiler Velîykin Çarub Mirzâ olupdur (?) alıb kelip (18) hûnını pak kılıp bir (?) subh kılıp terik (?) kılıp alıb (19) yörüdiler ammâ Kırgızlar kördü kim bıraktın (?) Çarub Bik bisyâr (20) hâcalet birle baş kötürülmey keledur Mirzâ emâretlerniñ (?) kolıga

[16b] (1) tüşkenıga ârlanıb baş kötürmey keledür Kırgızlar üçyüz esirni (2) koyub birdiler bular merd-i müteharrikni at birle koyub yiberdiler esirler kelip (3) leşkerge katıldı bu (?) Kırgızlarga katıldı bir Kırgız kördi ki ne vakit-(4)-de olup (?) sancılıbdur (?) musibete dip yağlaşıb (5) alıb (?) Kaşkarga kitti Yarkendin tabl-ı şâdıyâne çalıb şâd şâd (6) şehirge kirdiler bu feth-i ikbâlñiñ şükranesige zer ü simler neşşâr iyleb (7) ‘ayş-u işretge tâ‘at ve ‘ibâdetga yüz koydılar niçe müddetdin keyn Ha-(8)-şim Sultanga (?) Danyal h^wâcemdin vehm-i havf birle haber (9) izhâr-ı ‘adâvet kıldı Sultan (?) bolup öz (10) tabî‘leri birle Kazak serhatdıga revân boldılar Yarkend taht-ı saltanatı (11) Hazret-i Danyal h^wâcemge müsellemler boldı niçe yıl hüküm sürdiler **Fasl-ı** (12) **Dâstân** iyledin ile mevzîdeki Kalmaklarınıñ ‘adâveti (13) bar irdi ki Hazret-i Afak h^wâcemniñ (?) birle

(14) Muhammed Emin Han Kalmaklarını (?) çakıb esir iyleb ferakende (15) kılğan irdi Kalmak hâtırlarını ser cem kılıp bu (?) (16) ‘adâvetini tiz kılıp Hazret-i Afak h^wâcemge himâye bolup yurtını (17) alıb birip yahşlık kılsak yana Hazret-i Afak h^wâcem Muhammed Emin Han (18) birle bir bolup yurtumızını harab kılur mu dip vakitini ganimet tafıp (19) ağır leşker birle Kaşkarga kelip anda turmay Yarkendge keldi Hazret-i (20) Danyal h^wâcem ferâset birle bildiler ki Müslümanlar Kalmaklar birle

[17a] (1) tekâbül billûrga tâkatları yok (?) (2) hadisiga ‘amel kılıp cenk-i cedeldin yüz urub inkıyâd (3) birle kâfirlerin zulm ü sitemdin kol (?) bularnıñ i‘zâzları birle (4) taht-ı Yarkendge (?) olturguzdılar Yarkendin leşker alıb kelip h^wâcemni (5) hemrâh iyleb Kaşkarga yördi Kaşkar halkı niçe kün cenk kılıp âhirü’l-emr (6) tâb kılalmay inkıyâd birle dervâzeni küşade kıldılar Danyal h^wâcem ezberay (7) maslahat didiler ki eger sizlerge Müslümanlar diyârı kerek bolsa zinhâr (8) bularnıñ h^wâcelerini olturmağay sizler (?) olar Peygamber sallallâhu aleyhi (9) ve sellem evlâdudur katlge rızâ birmesler kucaklaşıp olup tukarlar kâfirler (10) bu sonı mâ‘kûl körüb katldin (?) Kaşkarnıñ karbârını (11) ihtiyarice faysal bir Hazret-i Ahmed h^wâcemni esir kılıp Kaşkarga özi (?) (12) (?) bir kişini hâkim kılıp Hazret-i Danyal h^wâcemge ruhsat birmay ehl-ı ‘ıyâl-(13)-ları birle iylege alıb yördi vaktige tilatur Kalmak Hazret-i Danyal h^wâcemni (14) ‘izzet-i hürmet bile turguzdı Ahmed h^wâcemni iyleniñ bir serhadı bar (15) irdi İran kaburga atar irdi tabî‘leri birle anda koydılar (?) anda (16) turdılar **Fasl-ı Dâstân İşıtmek Kerek** vaktige Muhammed Han Emin iyleni târâc iyleb otuz (17) ming kişini esir kılıp kilgende (?) cimâlarıdın bir sâhib-i cemâl kızını Muhammed (18) Emin Han Hazret-i Danyal h^wâcemge niyâz berkan irdi h^wâcem ol (19) kızınıñ İslâmını tâz iyleb nikâhlarığa alıb idiler kızınıñ nisyân

[17b] (1) sadefidur (?) var nişâne kalıb iken (?) bu nevbet tamâm yüsr tüşken Kalmak-(2)-larını kolığa alıb irdi bu kızını kolığa alıb irdi bu Kalmaklardın biri alıb (3) irdi bu Kalmak her bâre hilvet kıluy diye bedenige lerze feydâ bolup (?) (4) bolur irdi tâ ki hamldın fârig bolgunca paklık birle boldı vaktige (?) (5) taftı (?) zülümâtdın âb-ı hayat tâhir boldı andag hoş sûret pak (6) tıynet ogul vücûdığa kelipdür ki Yusuf kunandın pelkurdur (7) yahşi kumaşlarga yorkab meşgul boldılar fat-ı fırsatda ‘akl (8) fehm-i ferâsetde ârâste boldılar Kalmaklar ıstılâhlarıca hatt-ı ta‘âllüm bir-(9)-diler tâyte yaşğa kirdi hiç kişi bilmes irdi kim bu Müslümanzâdedür dip (10) lîkin anaları bu kızınıñ izhârığa çare takmas irdi hemişe (11) derdü’l-medâ irdi hiç Müslüman yok irdi ki bu (?) ifşâ kılğay Ka-(12)-lmaklarınıñ kabilesi bar yirdin bir (?) irdi kazâra bir kün (13)

bezergânniñ nazarı (?) tüşti bu zâ'ife kördi ki bu küfr âbâd (14) kabilege bir Müslümanı teşrif keltürübdürler hoşhalik birle bu Muhammesni (15) (?) akşamda hazin kalbimge andag mihmân keldi tecelli (?) rehber (16) tâbidin ayân keldi köñül evige dehr-i ârâ içre takılmas ferişân keldi (17) sevingil ey köñül aher ki cismim içre can keldi tüvân ey cân mahzûn (18) kim ey hayatı câvidân keldi âhirü'l-emr bu sevdâgerni halvetge hayırlab (?) bu mücbir (19) izhâr kılıp esrârını ifşâ kıldı bu sevdâger Molla idi derhâl

[18a] (1) kitâbet kıldurub bu sevdâgerniñ kolıga birdi idi ki alıb barıb (2) Hazret-i Danyal h^wâcemge tafşurgay sin ve mindin (3) hem anglaganıñni (?) olarga öz ziyâñıñdın beyân kılğaysın (4) (?) irib bularnıñ imânıga zemîn bolup kıyamet küni yüzüñg kara komarsın (5) bu nâmeni Hazret-i h^wâcemge yetkürdi Danyal h^wâcem nâme-i mazmûnıga (6) mütâli' kılıp hâtırlarıga yetkürdiler kim el hak rast turur köñüllerige (7) ferzendniñ hakkı şûriş yetkürdi filhâl bu nâmeni bu sevdâgerni töre-(8)-niñ ordasıga alıb birip vâk'anı törege 'arz iylediler töre bu nâmeni (9) okutub işitib öz hadımlarıñ bir Kalmaknı h^wâcem taraflarıñdın (10) bir halifeni Molla İbrahim meşhurenı eger bu vâk'a rast bolsa sin (11) ol belanı bularnıñ kolıga alınıb bergeysin bolmasa şol mazlûmnı (?) (12) birle belânı munda keltürgaysın el-kıssa bular ol kabile (?) (13) (?) teftiş-i tahkik kıldılar zâ'ife ikrâr boldı (?) ikrâr boldı (14) ferzendni bularga herkez körsetmedi belki Müslüman halk becâlarını tutub (15) (?) dip körkütüb birdi ol vechidin bu becâda tâkat yok irdi ki (16) Müslüman halkıga karalagay hem tugulub Müslüman halkını körmegan irdi (17) Müslümanlar çün ve (?) Kalmaklar bu zâ'ifeni serzeniş birle dîr

[18b] (1) irdiler ki H^wâce Danyal sâhib-i Cihan üçün zîbâ şecâ'atlıg üçün mundag (2) dirsın dip siyaset kılur irdiler âhirü'l-emr hemmeleri töre Kalmaknıñ ordasıga (3) keldiler (?) Kalmaklar töreniñ cimâlarıñdın irdi dâd kılıp (?) nıñ (4) ayagıga yağlab yaklıb tüşti didi ki miniñ munıñdın (?) ferzendimdür töre yarlıg (?) (5) tangla hemme Müslümanlar öz tarikasıca libas kiyib kalgay (?) Kalmaklarınıñ uluğı cem' bolsun ales-(6)-sâbâh Temür Han başlıg Danyal h^wâcem hemme Müslümanlar birle destar kiyib keldiler Kalmaklarınıñ server-(7)-leri kelip (?) aldıda töresün (?) tuzub olturdılar bir tarafda Danyal h^wâcem (8) başlıgın ehl-i destarlık olturdılar Kalmaklar bu becâga anca didiler ki (?) Ak destarga (9) yakın barmang tutub yidur Kalmak atang kocakıga barıb olturgıl dip öz kitti-(10)-ler bâdehu töre yarlıg kıldı ki ol becânı keltürgil didiler idi ki atang Kalmak bolsa anıñ (11) kaşıga bargil eger atang H^wâce bolsa anıñ kaşıga bargil dip becânı (?) koydı (12) Hazret-i Danyal h^wâcem hem hazretge teveccüh kılıp olturub

idiler becâ (?) birip (13) Kalmak tarafıya yüzlenib yok yetkan halde İvaz birlen yağlab Hazret-i Danyal h^wâcemniñ (14) teveccühlerige be-hoş bolup yıkıldılar bu iki taraftın peydâ boldı hemme halk (?) (15) yağlab zâr kıldı el-kıssa (?) yağlab didi kim ey h^wâcem sizniñ (16) (?) ogul sizniñ iken sizge birdim ve yana dört şehriñiñ Pâdşâhlığını bizge (17) birdim ol şehringizde ikâmet kılınğ dip ruhsat birdi Danyal h^wâcem hidâyet-i â'li- (18)-ge şükr-i senâlar keltürüb Kalmaklarınğ mukayyedlikdin halâs bolup Hazret-i H^wâce

[19a] (1) Cihan h^wâcemni töreler mülâzimetde koyub özleri Yarkendge teşrif iylediler ol becâ-(2)-nı libas-ı İslâm kiydirüb ulug tuylar kılıp Yusuf H^wâce at koydı **Fasl-ı** (3) **Dâstân İşitmek Kerek** Hazret-i Danyal h^wâcem Yarkendge keldiler Yarkend halkı ulug (4) kiçik istikbal kıldılar şehрге alıb kirib 'izzet-i ikrâm birle taht-ı saltanatda ikrâr (5) taftılar Kaşkar Aksu Hoten hâkimlerige nâme ibertib hükümlerini cârî kılıp halknı (6) hidâyetge (?) delâletdin köytürüb dâd (?) şeri'at (7) hükmdin tecâvüz kılmay hidâyet-i â'lîge şükr ü senâ birle 'ibâdetge yüz ko-(8)-yub rüzgar keçürdiler Yusuf h^wâcemni kıldub alet-tahsilge (9) meşgûl bolup andak fırsatta hile (?) fazilet hâsıl boldı ammâ Afak (10) h^wâcemniñ vakitleride yüz ming kişidin ming tenge harac alıb yörüb (11) idiler hâlâ hem Yarkend Kaşkar Hotendin bolup yılda yüz ming tenge (12) alıb turdı ve bâ'zı vakitlerde aylaga birip töre gâh mülâkat bolup tur-(13)-dılar ta (?) uşbu minvâlde (?) kızını Turgut Ka-(14)-lmaknıñ oglıga birur bolup bu (?) şehir serdârlarını Danyal h^wâcem (15) başlınğın toyga çarladı zarûretdin aylaga (?) bardılar (?) (16) Müslüman resmice çaptuğı Hindüstan metâ'larındın dürri (?) (17) gevher bu katarlık nime taleb kıldı bularda anga lâyık metâ'lar yok irdi (?) Âhund

[19b] (1) töreniñ kahrı kelip didi ki eger bu metâ'lardın tafıp bir (?) oltu-(2)-rurmız dip yarlıg kıldı **Nazm** Ey Müslümanlar (?) kıldı (3) zebûn yüz Müslüman haylini (?) (?) bir nâ-müslüman aldıda bu kâfirniñ siyasetidir (4) korktı Danyal h^wâcemniñ ayaglarıga yıkıldılar ve aydılar ki ey H^wâce (5) bularnıñ def'ini hazretleri kılmasalar kâr müşkül bolgusıdur h^wâcem (6) başlarını tuban salıb sa'itdin keyn başlarını kötürüb ayttılar ki ey (7) Müslümanlar bu kice biz (?) Hazret-i H^wâcegânnıñ ervâhları ilticâ kıldı (8) şâidge bu belâdın halâs bolsa kerek dip kicesi Müslümanlar birbirige (9) cem' bolup cân-ı dilleri birle (?) ve zârı kıldılar nasb (?) bolup (10) idi du'âga kavlı kötürdiler evvel sâbâh sâdıkgaca and keyn Allâhu ekber dip (11) du'âdın fârig bolup Müslümanlarga beşâret yetkürdiler şâid bizler (12) anıñ şerridin halâs kıldı bolgay dip turub idi (?) (13) boldı ki (?) oldı dip anıñ (?) çün töre boldı dip (14) Müslümanlar bu haberni işitib kâfirniñ

ordasıga barıb vak'ânı (?) (15) nıñ hatunı öz oğlu mini tur kıladurmız dip irige zehr birip o-(16)-lturubdur dip ammâ Galdan Çirin anglab Kalmaknıñ serdârları (17) birle (?) anasını olturdı anısını hem tutub olturub tahtga

[20a] (1) çıkıp olturdı bes Galdan Çirin tamâm serdârlarını yığıb hemmege yarlıg kıldı ki (2) hemme (?) öz diyârınıqlarga yanıqlar andın h^Wâcemge aydı ki ey h^Wâcem sizler (3) hem Yarkendge barıb bu şehirlerniñ taht-ı saltanatda turgaysız dip ruhsat (4) birdi Danyal h^Wâcem başlıqlar vatanlarıga yanıp dergâh-ı hakga yüz keltürüb (5) şükr ü senâ keltürdiler Hazret-i H^Wâce İshak Velîga anda kalgan vakf-ı zemîn-(6)-lerniñ mahsûlatını özlerige sarf kılıp memleketdin hâsıl bolgan bâc-ı (7) harâcını zaruret ve nâçârlık birle Kalmakga birip turar irdi âhirü'l-emr kesl boldı (8) barganca za'îflikleri ziyâde Kalmaklarga kişi ibertib H^Wâce Cihan (9) h^Wâcemni iyledin keltürüb bûseler kılıp vasiyet kıldılar ki nâ-reside-i (10) 'âcizlerni Allâhu Teâlîga tafşurdum bâdâ-bâd ejdâdınga ammâ ferzend-i H^Wâce (11) sizni cedit büzürgvârga tafşurdum bu (?) işlernigizni terbiyetdin taksir (12) kılmang hüdâ-i te'âlî adinga kıl bolmang şeri'at hükmidin baş kaytar (13) (?) bizlerge Hazret-i Peygamber Sallallâhu aleyhi ve sellemdin 'â'lem mîrâs kalgan direm (14) dinar kalgan imes min bu kâfirlarga inkıyâd ferman berdarlık (?) dın öz-(15)-ge çâre tafmadım İslâm tîğni sor aldım nâçâr bu arzû birle oltub (16) kittim sizler bu arzûnı vukûga keltürgay siz bu kâfirlerniñ müteferrikalık (17) vakiti sizlerge nasîb bolgay dip cân be-hakk teslîm kıldı (18) Kalvenallâhu inna ileyhi raci'un Yarkende feryâd ve (?) musibete

[20b] (1) nıñ İvaz ey felekge (?) meclisler şem' (?) ehl-i şehir ve ehl-i sahralar cem' (?) (2) tekfin tahaccür (?) kılıp nemâzlarını kılıp nemâzlarını o tâb altun içre defn (3) kıldılar bulardın beş ogul niçe â'ciz bâkî kaldı uşollardın ol H^Wâce (4) Cihan h^Wâcem bisyâr nevâzişler kılur irdiler bular H^Wâce Cihan h^Wâcem (5) özinde (?) güne (?) irdiler (?) Kalmak Danyal h^Wâcemniñ (6) bolganlarını anglab hatt kılıp irdi ki her (?) h^Wâcemge bir (7) şehriniñ padîşâhlıkını tefvîz kıldılar Yarkendge H^Wâce Cihan (8) h^Wâcemni Kaşkarga H^Wâce Yusuf h^Wâcemni Aksuga H^Wâce Eyyûb (9) h^Wâcemni Hotenga Abdullah h^Wâcemni 'azizler bu şehrlerniñ (10) sultanlıkıda ber-karar bolup fukarâlarını da dini şeri'at hükmi (11) dîn-i İslâmga revâc birip turdılar ammâ H^Wâce Cihan h^Wâcem-(12)-niñ ulemâları birle meşreb turub (?) kelâmlar birle ehl-i meşreb- (13)-ler iltifat iyleb mâl-ı mümtâz kılur irdi irdi ve gâhî ehl-i memleket (14) birle olturub yurtınıñ âsâ ve (?) sa'y sebebler kılur (15) ve gâhî 'ulemâlar birle seyr-i târih kitaplardın okuşub enbiyâ-i 'izâm (16) evliyâ-ı sâhib kirâm Pâdşâh mâ-takaddümlerniñ

kıssâ-i hikâyetleri (17) işitib ervâhlarına kelâm-ı rabbânî okub bahş kılur irdiler (?) (18) 'câmî (?) lardın mesneviyâtdın söz arağa (?) salıb (?) maârif-(19)-lerni beyân iyleb (?) peydâ kılur irdiler ve gâhî nazmları

[21a] (1) riştege alıb köñüller hürmetige ot (?) salgudık kasd eş'âr tertib berur irdi (2) ve gâhî şâ'irler birle olturub şu'arâ beyatlarını iylegab tereccühlik şâ'irlerga (3) iltifat-ı şâHane libaslar kiydirüb serefrâz kılur irdi her duşenbe çeharşenbe (4) künlere Âhund seyyidlerni dersHaneye teşrif keltürüb ders-i mütala'a kılıp (5) 'ilm tahsil kılur irdi ve bâ'zı hoş fehm tâliblerni münâzara kıldı-(6)-rub mücadele bolsa özleri hal kılur irdi ve bâ'zı âdemi-zâde (?) (7) ge iltifat iyleb sûrun tozub hâlige karab mansıb 'itâ kılur irdi (8) ve bâ'zı (?) anlarga bende nasihat (?) birle zehr-i çeşm körsetib (9) gûş-mâl birür irdiler serkeşlerini kund ve zeber-destlerini zîr-dest (10) kılur irdiler her küni ehl-i memleketlerge gûnagûn ta'âmlar birle serefrâz kılur (11) irdiler hemme (?) bu Şâh-ı Â'li makamın taleblerini kılur irdi eytür (12) irdi ki ilgeri keyn mundag vakit mevcûd bolmagan irdi dip ve bâ'zılar (13) Sultan Hüseyin Mirzânın vakitlerige kılur irdi ve bâ'zılar (14) anıñdın ziyâde (?) irdi bu hadis (?) kâlen-Nebiyü aleyhis-selâm (15) ekrem evlâdü's-sâlihînullâh ve es-sâlihîn yâ'ni resul-ı sallallâhu aleyhi ve sellem (16) ayıtdur ki evlâdımın fâzıl ve sâlihlerige minin için 'izzet kılınğ-(17)-lar naklidur ki rütbe'ü'l-'ulemâ ve hulâsatü'l-fuzalâ (?)Yarkend Şâh (18) Abdülkadir Âhund eytadurlar ki bir (?) berâet irdi nisf-ı şebdin (19) bir sa'at otub (?) irdi tahâret tâze kılıp şükri vuzû için (?) ez berâyı

[21b] (1) (?) iyleb estagfirullâh okub henüz temcîdge şürû' kılmab irdi (2) uşul sa'at özümdin kittim vak'a (?) kördüm (?) bir ulug 'imâret-i â'lidur ki (3) ikizliki asmân bile beraber ve nezâre iylemekdin kuz hıyre bu 'imâretin (?) (4) leridin nûr zâhir bolup âfitâb dik â'lemga rûşenalık yetkürür irdi (5) bu 'imâretga kirgali yüz 'aceze niyâzları bile minge yol birdiler kirib bir kûşedin (6) nezâre iyledim (?) suffe üzre bir altun taht koyubdurlar ol taht üzeside bir (7) (?) olturubdurlar ki anıñ nurıdın âfitâb zâil irdi aldılar iki (8) şehzâde olturubdurlar birleri yaşıl ikin birle birleri kızıl ikin birleri (9) boz at berkatın (?) etrâfida tört nîm taht koyubdurlar ki tört (10) merd-i nûrâne olturubdurlar buların etrâfida saf dersaf cemâ'atlar olturub-(11)-dur ki 'adedini hidâyet-i â'li özi bilkey körüb bolnı körüb hoşumdın (?) (12) yana 'aklımga keldim berudın kelip sordum ki bu taht (13) üstideki evvelgeşi aydı ki taht üstide olturgan iki Cihannın H^wâcesi hakk te'âlînin habîbi Hazret-i Muhammed (14) Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem tururlar tört taht üstideki tört (?) (15) radyallahü anhüm ecmâin ol iki yigit şehzâde künin

radiyallahü anhüm durlar (16) bu cemâ'at ashâblardur hâlâ bir kutbe-i â'lemdin rihlet kılıp iken olarnıñ (17) (?) kutbelikge kişi tâ'yin kılğalı oturubdurlar dip turar irdi şol

[22a] (1) hâletde H^Wâce Cihan Han h^Wâcemni iki kişi başlab alıb kirdiler Hazret-i (2) h^Wâcem zemîn-i edebni bûse kılıp tevâzu' bile selâm kıldılar Hazret-i sallallâhu (3) aleyhi ve sellem cevâb-ı selâm birip kelink ferzend dip kâşanelerige bûseler kılıp aydılar ki (4) ey ferzend sizniñ isti'dadingız hemmedin bâlâdur bu mansıbı alâ dip kutbelik (5) libasını kiydurdiler hemme olturgan cema'ât ashâb-ı kirâmlar mübârek bâdlık kıldılar (6) köhne libasını H^Wâce Cihannıñ hadımıga birinkler dip emri kıldılar şol sa'at (7) yokurub birip aydım köhne libasını minge iltifat iyledi min kiydim Hazret-i (8) H^Wâce Cihan 'arz kılıp aydı ki Ya Resulullâh bu mansıb bisyâr ulugdur fakr kem (9) istitâ'at didiler Hazret-i Peygamber Sallallâhu aleyhi ve sellem aydılar ki ey ferzend ol (10) bahşiş hüdâdur hemmiz minge (?) didiler uşol sa'at hoşumga keldim (11) kördüm ki be- taraf kible istigfâr okub oturubdur min ve dimâgım hoşbûy-(12)-luk zâhir bolupdur filhâl bu haberni yetkürüb mübârek bâdlık kılga (?) (13) orda tarafıga yokurdum tamâm dervâzelerni atıb açkunı ilgeri alur irdi ammâ (14) bu kice tokuz dervâze açıb kirdim hemmesininin zinciri hâli turadur bilmedim ki (15) bâ kerâmetler yedi dervâze açılıb birdi (?) evvelgece ittifak tüşüb dervâzeni (16) etmebdurlar beher hâl kitab Hane hücrelerniñ aldığa yittim kördüm ki şem'i körüb

[22b] (1) turadur likin eşik yafgılık âbâ kılıp bî-ez (?) ne kirmay dip endek turur (2) şol sa'at hücre içidin avez keldi ki (?) Âhund (?) bes bu (?) birle (3) hücrege kirdim kördüm ki nemâz-ı şükr vuzû kılıp hâlet-i du'â iken duâ-(4)-dın fârig bolup kaçkırib iken tâ'zîm-i bercâ keltürüb mübârek (5) bâdlık kıldım h^Wâcem aydılar ki ey Âhund nime mübârek bâdlık kılarsız (6) fakir vak'ânı beyân kıldım likin köhne libaslarını birkanını (?) ayttı (7) h^Wâcem didiler ki ol (?) birkan (?) libasını ne üçün itmay-(8)-sız fakir taksir didim lâle boldum h^Wâcem iltifat iyleb (?) (9) (?) taşlık çobanı minge salıb birdimiz tâ'zîm (10) birle alıb kiydim ilgeri ber hak velî gümân kılur irdim hâlâ bir itikâd (11) yüz boldı tevbe-i tazarru' kılıp inâyet kıldım köñlüm çeragdik (12) açıldı h^Wâcem idiler ki bu sırnı mahfi tutung dip idiler mâdâ (?) (13) h^Wâcem terik irdi hiç kişiğe ifşâ kıldım imdi beyân kılurmız (14) dip hikâye kılur irdi bes ammâ Hazret-i H^Wâce Cihan h^Wâcemniñ Sıddık (?) (15) h^Wâcem dip bir ferzendleri bar irdi hüsn ü cemâlde âfitâb galebe kılur (16) irdi fehm-i ferâsetde Eflatun Ayristo irdi mekr-i şâkird irdi (17) (?) hâtem-i gulâm çâker irdi 'adl-ı 'adaletde Anuşirvân (18) hâdim irdi her niçe müşkül söz arağa (?) (?) bu sıdknıñ

[23a] (1) hassası dip közleri şafak (?) irdi şol sa'at ol söz tasarrufiga (2) kelür irdi sâlları on sekiz irdi tahsilleri 'akâid-i havass irdi (3) fehm-i iş'ârda andag irdiler ki özge yârenler beytni hafızanı alkunca (4) bular mazmûnını tasarruf kılıp takrirge kelür irdi hemme yârenler mundag tab'(5) (?) tiz fehmlerige tahsin ve âferînler kılur irdi ol vakitniñ 'ulemâ-(6)-larınñ ittifâkı birle Hazret-i H^Wâce Cihan h^Wâcemniñ ruhsatları bir kitâb (7) tasnif kıldılar ki (?) (?) dirler evvelge tabniñ mazmunları (8) birle hemme ehl-i â'lem ve ehl-i dânişlerge ma'lûmdur Hazret-i H^Wâce Cihan (9) h^Wâcem bir niçe kün dilgir bolup ferişanlıkdın hiç kişiğe mülakat (10) bolmadılar veya ehl-i 'ıyâl ve yagirga yol birmediler hiç kişi yılmadı ki (11) vak'â nimedur âhirü'l-emr bir kün emri kıldılar ki hemme ehl-i 'ıyâlları (12) cem' boldı ki Hazret-i h^Wâcemniñ mübârek közleridin katre katre (13) yaş (?) nisyân (?) (?)başladı hiç kişide had yok ki (?) (14) (?) surgay sa'atdın keyn özleri (?) elfâz birle beyân iyle-(15)-diler ki hemme (?) âgâh ve dânâ bolunglar maşrık tarafıdın bir kerde çıkıp (16) kelip bu şehrlerni cenk-i cedel kılıp tasarruflarına kerküzüb bizniñ tâbi'-(17)-lerimizni bî-hâr ve hâr bîzâr zâr kılur ol vakitte feth-i zafer ol tarafda-(18)-dur (?) bizniñ tarafdadur bisyâr hûnrîzlik bolur atanı ogulga ana-(19)-nı kızga bakturmay derece-i şehâdetga yetkürür eger bizlerniñ tarafdın (20) Rüstem meydanga kirse (?) za'if bolur bizlerniñ evlâdımızdın

[23b] (1) hiç kişi bâki kalmas ey ferzendler öz musibet mizni özmiz (?) öz hâlimizga öz (2) yığlaylı ol vakitte bizge yığlagalı ve musibetimizni tutgalı kişi tafılmas (3) **Nazm** hazır olgıl ey köñül canga belâlar kelgusı yüz katıg işni (4) şiddetlik cefâlar kelgusı ne kişi hâlingge yığlay ne tutaylar mateming (5) mateming tut yığlagıl mezar derhâl kelgusı ve cedd-i büzürgvârga Hazret-i İmâm Hasan (6) ve İmâm Hüseyin radiallâhu anhnıñ (?) keltürgaymız destgîr belâda (7) olarga kilgen 'akubet-i müşküllikdin yüz cündan ziyâde bu deşt her belâ bizge vakâ (8) bolgay asmân-i zemin bizniñ hâlimizge yığlagaylar ve kök ferişteleri bizniñ hâlimiz (9) yığlagaylar ve kök ferişteleri bizniñ matemizni tutgaylar bizni dost tutgaylar (10) (?) teşviş ve hâdiseler yüzlengay (?) kûçelerde seng ve (?) âdemi-(11)-niñ üstHanları (?) yatgay anı defn kılgay kişi bolmagay hakk-teâ'lîniñ emri (12) maşrık sırrıdın bir (?) leşkeri (?) yüz keltürüb olarga bir hem birip bizniñ (13) taleb kılgaylar olar bizge kılğanlarına sad cündân fişman bolgay yüz hasret (14) ve nedâmet bile kûh be kûh deşt be deşt girizân olup olar hem derece-i şehâdet (15) tangaylar andın Hazret-i H^Wâce Cihan beyâzdın bir farça kagir alıb Sıddık (16) h^Wâcemge birdiler ki ey ferzendi okugay siz tâ ki kalğan mazmûnlar munıñ ve (17) (?) tabgay Hazret-i Sıddık h^Wâcem bu kagızını alıb okudılar ehl-i ümerâlar

mürîd-i mahlas-(18)-lar özlerige kıladurgan ve akâ'betlerni anglab zâr zâr yıglab katıg ve musibet birle (?)

[24a] (1) birbirlerini (?) âh [u] efgân nâle ve zâreler bile El hükmillâhnı zebânlarığa vârid (2) kıldılar **Nazm** başladı âhir eşin (?) çerh sitemkâr ey köñül bagrımıznı cezbe (?) (3) iyleb efkâr ey köñül 'ömrudin evlâd almak imdi biz ârâ-yı köñül işle (?) (4) başımızga imdi bisyâr ey köñül kâide imdi gam sûr (?) gam-ı hâr ey köñül bu (5) bolgumuz bir nüktedanlık kimse gazar ey köñül ehl-i derd içre minge âh [u] efgân boldı (6) nasib tâ ki (?) hoş içidin kısmet oldı andlıb ârız irmes için (7) bu derd bilmes bir tabib şâd olup ilkin kakıb iyleb (?) kılıp (8) sernüviştim irkanın andag ki bildim an-karîb çünkü bu mihnet-i ârâ âşifte boldum (9) sargarıb öz yolung (?) özümüngdin bol hâberdâr ey köñül niçe 'ilm-i (10) dâniş ehligе bar idi (?) köz yumub açkunca irilgac eşibdur hasretim (11) yüz nedâmetler urub imdi yıkaylar hasretim (?) tâbân gâhî firâkı gâhî sözü (12) (?) anglagac hem hâlâ siz bu gurbet içre şiddetim kalmadı turmakga bes kem (13) â'lem içre tâkatim kâide tafgung (?) (?) dip imdi sâhib-i esrar köñül (14) âheri bir kün ecel dâmıga cânımız tuşkay canımız iyleban bîçâre âciz koymagay dermânımız (15) dâdımızga iştürür ki kalmagay imkânımız başımızda sâyeban turgay bolup imânımızdır (16) yüzünü lâlezar (?) kanımız barçalar yâr-ı muktedâlar (17) (?) armanımız kanımıznı (?) bir niçe hunhâr ey köñül dip bu muhammesni

[24b] (1) tamâm kılığandın keyn bu cem'idin (?) boldı ki (?) (2) kenz (?) gerdûnga yitti andın tilâvet-i Kurân duâ-yı tekbîr kıldılar bâdezîn H^Wâce (?) (3) h^Wâcem hemmeleri teselli-i hâtır için didiler ki bu haberdin sizlerge beşâret (4) şehâdet derecesi ilâdur şehîd egerçi (?) enbiyâlar (?) (5) (?) bolsa bâ'zı işlerde ziyâdedür âyet nâzil bolupdur lâ yeşfeu (6) Velâ tekûlû limen yuktelu fî sebîlullâhi emvâtun bel ahyâun velâkin lâ teşurûne* (7) yâni hak subhanehu ve teâli ey halk iymengler evvelgeşige hüdâ-(8)-nın yolıda olupdur şehîddür ey uluk dimengler Hazret-i Şeyh-(9)-din rivâyet kılubdur ki tahkik şehîd zindedur bes olarga (10) hoş-hâllıkdur şehîdniñ ervâhı (?) hoş sûretlik (11) diraht tuynıñ şâhı üzre oturub behişt nimetleride (12) yerler hâhlagan yerge (?) vâz kılurlar yana ervâhlarga bu saffet-i (13) mevcûd bolmas hâdis-i şerîf kalün-nebî aleyhisselâm yeşfeu (14) yevmü'l-kıyâmetü'l-enbiyâ-el gamü'l-'ulemâ-i semmü's-şehîd (?) es-(15)-sakate be-zill alâ bâbü'l-cennete fî kâl (16) leh idhâl (?) idhâl hatta yed (?) mâ ebvâb yâni Hazret-i Peygamber sallallâhu (17) aleyhi ve sellem aytubdurlar kim

* "Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin, hayır onlar diridirler, ancak siz sezmezsiniz." Bakara/154.

şefâat kılur enbiyâlar ve evliyâ-(18)-lar andın şehidler hattâ ki hatunlar amelleridin tuşgan geveşt

[25a] (1) pârelerge hem hidâyet-i â'li (?) itâ kılur behiştniñ eşkide saklab (2) turarlar behiştge kerinkler derler olar eytürge kirmesimiz tâ ata anamıznı körmegü-(3)-nce dip hatta ki şehîd oldı pâkdur yana birge şefâat kılurğa kadar yeti bar-(4)-dur bir katre hûn-i cündân künh karlarga kefaretdur şehîdniñ pâreside âyet hadis (5) toludur beyânga keltürsek söz öz (?) tartar dip Hazret-i h^wâcem şehâdet (6) derecesini beyân iylediler teskin-i hâtır birdiler egerçi bu kün yerge nevbetdur (7) tâne kelâmım olarga nevbetdur bu dünya mümînleriñ zindânı kâfirler-(8)-niñ bostânıdur husûsen evlâd-ı Peygamberge bu dünya hergîz vefâ kılmas (9) canânca şehzâde-i kevnîge körüb bilib turub yezid ne çıkalar yetkürdi (10) özgelerge ne nevbet kılğay dip bend-i mevzelerini tamâm kıldılar el-kıssa bu (11) (?) bu meclîsdin bâ'zılar târih yetdiler (?) sekizinci yılda fimâ-(12)-fî vukûga keldiler ammâ Hazret-i Yusuf h^wâcem Pâdşâh (?) târif-i (13) tevsîfleri derâzudur be-tefsil beyân kılurmız inşâallah ekber egerçi (14) Hamûş h^wâcem andag ibâdetga (?) rûze-i sâyim şeb-i kâyim hergîz (15) zâhiren ve bâtunen hilâf-ı şer' vâki' bolmas irdi tilâvet-i Kur'an (16) birle rüzgar geçürür irdiler ism-i şerîfleri H^wâce Nizâmüddin irdi (17) Hamuşlukniñ zuhûrını H^wâce Hamûş lakab kötürdiler Hazret-i (18) Mevlânâdın terbiyet-i imdâd Hamûş h^wâcemniñ bâtınları bir rûz

[25b] (1) irdi her kişi bularga kayış hâtır bolsa elbette ol havâdis-(2)-din hâli bolmas irdi Aksu şehriniñ taht-ı saltanat (3) bularga ber karar irdide (?) larını şeri'at hükmi birle (?) (4) kılur irdi Mirzâ Hudi Bikniñ hemşireleri bar irdi ki ulug (5) (?) atar irdiler bisyâr pâkize tıynet ve sıret kişi irdi (6) Hamûş cüftlükge kabul kılıp idiler likin togmas irdi (7) hiç ferzendleri yok irdi Hazret-i Hamûş h^wâcem bir niçe (8) müddetdin keyn aylağa bardılar bir niçe vakit iylediler turur (9) keselleriniñ şiddeti ziyâde boldı ma'lûm boldı ki maraz (?) (10)-dur Hazret-i Yusuf h^wâcem Pâdşâh (?) idiler kişi ibertıb (11) h^wâcemni hazır kılıp vasiyet iylediler ki ey birâder-i 'aziz karındaşım (12) minge imdi sefer-i mübârekdür bu seferniñ tûşe-i râh 'amel-i sâlihîdur (13) hâdis-i nebevî bardur ki her kişi olsa munkatî' bolur meger ol kişini-(14)-niñ üç 'ameli munkatî' bolmas ol sadıka-i câriye canânca gül (15) mescîd-i medrese (?) â'lem (?) üçüncü ferzend-i sâlih-(16)-niñ du'âsı bu üç işniñ hiç kaysı minge (?) bolmaydur (17) nâ-gam kitib baradur min bisâtımda her (?) bardur fî-sebilillâh ez-berâ- yı (18) hüdâ fakirlerge sarf kılğaysız ve bâkî kalgannı alıb Yarkende bir medrese ve

[26a] (1) binâ kıldurgaysız ve yana vasiyet ol ki karındaşım H^Wâce Cihan Pâdşâh (2) hemge minge ata terbiyetdin ziyâde terbiyet kılıp idiler iltifatlarını (3) tola körüb idim minde hukukları bedenimdeki müydin ziyâde rekdu birini (4) edâ kıla almadım mindin râzı bolsunlar dip vasiyetlerini tamâm kılıp cân (5) be-hak teslîm kıldılar kalvenallâhu inna ileyhi raci'un (6) gird feryâd kopardılar niçe firka Müselmânlar iyledir irdiler Temür Han Erke Han (7) başlıg niçe ten-i Han evlâdı Yunus h^Wâcem H^Wâce Mümin h^Wâcem (8) başlıg her şehirdin kilgen Bikler bolup ming kişi nemâzlarıga cem' (9) boldılar Temür Han nemâzlarını ötediler (?) iyleser serhadtdaki fakirlerge (10) sadaka birmes birle ganî boldı yana (?) din (?) yana yüz şeng-i hâmi (11) birdiler cesed-i mübâreklerini sandukla (?) yoklab Yunus h^Wâcem Pâdşâhnıñ H^Wâce (12) Abdullah atlıg bir şecâat ogulları bar idi (?) bu yedesini (13) yutalıb Aksuga alıb yördiler Aksu halkı be-tamâm istikbâl iyleb (14) i'zâz-ı ikrâmlar bile Hazret-i Şehbâz h^Wâcemniñ mezârâtlarıda emâneten (15) defn kılıp koydılar ulug aş yed buy kılıp H^Wâce Abdullah h^Wâcem iliga (16) (?) ve yana niçe müddetdin keyn mahal tafıp mübârek üstühanlarını nakl (17) kılıp Yarkendde altun içre defn iylediler Hazret-i H^Wâce Cihan h^Wâcem (18) Hâmuş h^Wâcemniñ vasiyetlerini becâ kelür (?) Ak medreseni (19) binâ kılıp vakit-i evkâtını bisyâr (?) iyleb sevâbını semerâtını Hâmuş

[26b] (1) h^Wâcemge atadılar **Fasl-ı Dâstân-ı Söz İşıtmek Kerek** H^Wâce Abdullah (2) h^Wâcem Hâmuş h^Wâcemniñ kiçik inileri irdi bisyâr (3) atlık kişi irdi himmeti sühâ ve şermi hayâ ve diyânet ittisâl-(4)-da mualla irdi bulardın tört ogul ferzendleri bar irdi çünki H^Wâce (5) Şemsüddin h^Wâcem ikincisi Yahya h^Wâcem üçüncüsü Ahmed (6) h^Wâcem törtüncüsü Abid h^Wâcem bu şehzâdelerniñ târif leri (7) öz mahallide mezkûr bolur H^Wâce Abdullah h^Wâcemge Hoten taksim tafgan irdi (8) öz avretleride Şemsüddin h^Wâcemni koyub özleri özleri (9) Aksuda Hâmuş kaşlarıda ikâmet kılğan irdiler niçe vakitdin keyn (10) kaza-yı vâkı'a bolup feiza cae ecelühüm la yestehrune sa'-(11)-aten ve la yestakdimun* hükm birle ecel şerbetin nûş iyle-(12)-diler kalvenallâhu ve inna ileyhi raci'un halk (13) ulug kiçik cem' bolup tekfin-i teheccür kılıp mübârek cesetlerini altun (14) içre defn kıldılar bâ'zı halk meşhur kıldılar ki Abdullah h^Wâcemge (15) Aksu hâkimi Abdülvehhab Bik zehir birip durmuş dip bu gümân-(16)-nı azîzler itibâr itmediler eger cündige rast bolsa hem kıyâmetge koydılar

[27a] (1) tangla kıyâmet küni hidâyet-i â'li tengeşgay didiler ammâ bu vakit-(2)-lerde Gâzi Bikni hâkim kılğan irdi Hotenge Gâzi Bikniñ (3) oğlu Ömer Bik hâkim irdi Aksuga

* "Süreleri geldiği zaman da, ne bir an geriletebilirler, ne de bir an öne alabilirler." Nahl/61.

Abdülvehhab Bik Uçga Hocası Bikni (4) Kaşkarga Hoşkefek Bik şubu taksîm birle turgan irdi **Fasl-ı Dâstân** (5) **İşitmek Kerek** Hazret-i Yusuf h^wâcem nihâyetide nâ-hoş fehm-i â'lem fâhil-i (6) merd himmetlik cür'etlik kişi irdi maslahat dâ-nı âkil bâbda benâzir-i himmet (7) feth-i zafer hâdimleri nusret-i ikbâl her düşmenige mukâbil bolsa sernuşte (8) kalemi bir nüvistni düşmenniñ feşânesige nakş kılur irdi her münkir (9) bularga öte kelse rast sözdin bölek yadıga kelmes irdi her bed (10) hıyânet bular hakkılandın hıyânet kahrını tözse özice (11) riştesini keser irdi her tedbir bulardın vâkı'a bolsa takdir-i (12) ilâhi fimâfi mütefakkır-ı ileyh kelür irdi ol vechdin kâr-ı vukûga (13) kelür irdi şeb-rûz zikr seyhi tilâvet-i Kuran idi fukarâlarınñ haliga (14) yitmek bed gûylarınñ zebûn işlerini nâ-bedîd iylemek memleketge (15) âmânlık yetkürmek şeriat-ı Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellemga revâc (16) bularınñ şîâr irdi hemme azîzlerniñ feth-i ikbâlleri bularga (17) dabest irdi hemme ehl-i memleket-i hordgilan bulardın râzı hoşnûd irdi

[27b] (1) hemmeleri teşvîş hâtırlarını bular def' kılur idiler hemme düşmenlerige (2) berur irdi düşmenler niçe fikri bile hile-i dâmen tüzseler bular andın (3) bodışırak ferâset bile vâkıf bolup hile saydını rû kılur irdi (4) yıllık mekr-i hilesi zâyı bolur irdi bâ'zı bed diyânetler Kalmaklarınñ (5) töresige mülâkat bolgunca Kalmakga rişve birmek birle Müselmânlarga (6) muhaddis ve bid'at işlerni peydâ kılıp oydan bolmak üçün cedd-i cehd kılur (7) bu vechdin Hazret-i Yusuf h^wâcem ekser vakitlerde iyleda bolup bun-(8)-larga ihtisab gûşmâl bu mürûr irdi Müselmânlarınñ başıdın kâr-(9)-larınñ zulmetlerini be-kadr imkân men' birle def kılur irdi (10) barmak kelmekte ba'is evvel irdi ki kâfirler hâlini Şuma Şâh iyleb vakit gızını (11) taleb kılur irdi ki öz içleridin kâfirlerga bir tefrikalik bolun (12) İslâm tigni bî-dirig sürganımız dip ve yana niçe hâtunlardın ve H^wâcelardın bular (13) niçe Müselmânlar Kalmaknıñ kolıda giriftâr idi olarınñ halaslıkı (14) üçün İslâm-ı ecsâm dip hemişe uşbu niyetde idi Kalmaklarınñ (15) tolalkınñ haddi nihâyeti yok idi sür'at birle atlıg kişi (16) bul haddin ol haddige üç ayda yeter irdi uşbu ahatnıñ içi (17) fimâfi kâfir idi hiç kişige had yok irdi ki bu kâfirlerga beraberlik (18) kılalgay veya özlügce yok bolup tamâm bolgay **Nazm** kılıp küfr ile

[28a] (1) bes tefrika İslâm ilidin cem' / cû küfri ehl-i bes zulm iylemişdin ehligе yâ rab / (2) el-kıssa Hazret-i Yusuf h^wâcemniñ hem tört ogulları bar idi her birleri siyâ-(3)-det-i şehr-i sitânînin ser-defteri ve şerâfet bûstânı nevres-i nihâli asâlet-i (4) kişveriniñ sâhib-i kırânı **Nazm** biri cür'et idi Rüstem âsâ / şecâat-i babda (5) â'lemge yektâ / kerem birle sehâ anıñ şu'urı / reayaga adâlet kâr-ü bârı / biri-(6)-nıñ yok fazîletde nâzırı / İristo birle

Eflâtun ve zeberi / aceb hoş tab (7) zihni hoş idrâk / semendânlar ârâ hoş zihn-i celâl / biridur kutbe-i vakit ve niyet / (8) ne hoş merdi nezâket-i ser melahat / Feridun himmeti cemşîd-i meşreb / hemme ayn-ı letâfet-(9)-din lebâleb / biri kâni hayâ ve sâhib-i hilm / ne hoş hûy mülâyim-i tâlibü'l-ilm / bî-pâkize (10) sîret-i pak tıynet / cemâl-i hüsn ârâ-i hurşîd-i talat / birleri H^{wâce} Abdullah h^{wâcem} (11) ikincisi Mümin h^{wâcem} üçüncüsü Kutbüddin h^{wâcem} dördüncüleri Erke (12) h^{wâcem} bu Fâdşahzâdelerniñ bâ'zılarını taht-ı saltanatda (13) olturguzub ve bâ'zılarını hemrâh iyleb ilega yandurdılar bu nev-(14)-betde hem ilega bardılar kördüler kim Kalmaklarınñ töreleri tebdil (15) tafıpdür ilânı bisyâr tefrika ferişan kördüler köñülleride niçe yıldın (16) beri bir matlûb-ı maksûd bar irdi mevcûd bolupdur dip lîkin (17) bu üserânı hiç kişi iyemediler Hoşkefek Bik Kaşkarga hâkim idi

[28b] (1) bisyâr ferâsetlik tedbirkâr şinâs kişi irdi likin (2) kim cüret tersnâk-ı saffeti gâlib irdi ol vechdin Yusuf h^{wâcem} (3) Pâdşâh bu meşveretni araga saldılar munı hûb imtiHan kılıp Kaşkar (4) yandurmağlıkga Kalmakga maslahat körsetti Kırğızlar atrab kiminde (5) turubdurlar mebâda Kaşkarga âzâr yetkürmegay dip Hoşkefek Bikni (6) yandurdılar ki siz barıb şehriniñ sefillerini (?) bozuk (7) yerlerni tüzeltib yarag cünh-ı cûşlarını müheyya kılıp cenkge âmâde (8) bolup turgaysız Kırğızlar dest u sazlık kılalmagıl dip (9) ruhsat birdiler ammâ bu Bik Kaşkarga kelip burugan işlerini becâ (10) keltürüb şehrini rast iyleb esbâb-ı cenkni rast kılur (11) turdı hemme halk hayretde kaldı vakâ' nime ikin dip bu Bik (12) özi bilmes hikmet nime ikin ammâ Hazret-i Yusuf h^{wâcem} iletdiği (13) Kırğızlarga finhan didiler âbâ ve ejdâdıngızlar kadim-(14)-din sekas leşker bolup kilgen İslâm tigin bî-eyacanga (15) herkez kâfirge tâbi bolgan imes husûsen bizniñ âbâ ve ecdâ-(16)-dımızga 'akîde kılıp kilgen ibâdetniñ efdal-ı guzâtdur Bik-(17)-niñ kolıda olsa şehîddür şehâdet derecesi âlâdur (18) hemmedin mertebelikdur öltürse gâzilik mertebesige

[29a] (1) yitedür eger târâc bile mâl kolıga kirse ana sütüdin helâldur pâk-i sırlarga tevakkuf (2) yâr birse vakitide kelip İslâmga birgeysızlar Ömer Mirzâ atlıg Kırğız-(3)-larınñ bir serdârı bar irdi ol nasihatni tola kayda tutub cenkge (4) âmâde bolup cür'etleri ziyâde boldı Hazret-i Yusuf h^{wâcem} (5) bisyâr hoş hâl bolup ammâ be-'azire Kaşkarga yanadıysa kâfirler (6) ruhsat birmeydur tefekkür kılıp bir hâdimıdın nâme fitib birip (7) bizniñ yagda turub ıztırab bile min Kaşkardın keldim dip bu (8) hattını minge bergil dip bu hâdimını revân kıldılar ol hâdim fermân-ı (9) tarikası bile niçe müddetdin keyn nâmeni yetkürdi Hazret-i (10) Yusuf h^{wâcem} bu nâmeni töre-i Kalmak kaşıga alıb bardı

bu nâme-(11)-niñ sözini beyân kıldılar nâme-i mazmûnı bu irdi ki H^wâce Mümin Hoş-(12)-kefek başlığın Kaşkar halkınıñ arz bu kim etrâfı cânibdeki Kırgız-(13)-lar ittifak kılıpdurlar ki filân künde dört tarafdın Kaşkarga (?) (14) koyub târâc iyleb tûfesini asmânga sarugaymız dipdur biz fukarâ-(15)-larga meded yetkürmeselerni bî-‘ilâcdurmız nâme tamâm ve İslâm bu haberni (16) Kalmaklar işitib hûşlarıdın öz ârâsıda niçe maslahatlarını kıldı (17) leşker ibergili hiç ‘ilâc tafmadı cera kim öz içide tefrikâ ve ferkendeliği (18) bar idi nâçâr maslahatları anga karar taftı ki Hazret-i Yusuf h^wâcemni

[29b] (1) yandurgay töre derhâl Yusuf h^wâcemni çarlatıb siz nihâyeti (?) (2) kişidürler sizler sizlerniñ bilmeydurgan finhan işimiz (3) yok yurtumuz nihâyeti (?) bu vakitde leşker-i perverniñ ‘ilâ-(4)-cı yok Kaşkarga yanıb barıb öz Müselmânlarınğız birle Kırgızga (5) (?) bolsangız dip buyurdı Hazret-i Yusuf h^wâcem köñülle-(6)-ride bisyâr leşker senâlar aytıb ez berâ-yı teselli didiler ki ey (7) (?) ve hemmi endişe kılmang min barmakga H^wâcet bolmas (8) bizniñ (?) Abdullah barsa hem kifâye kılur eger ol bolmasa özüm (9) baray dip kâfirlerga maslahat körsetti bu maslahat törege mâni (?) (10) boldı Hazret-i Abdullah h^wâcemni Kaşkarga yandur boldılar finhan (11) didiler ki ey ferzend eger min yansam sizni bu kâfir alıb (?) dur sizniñ (12) keyn barmakınız müşküldür hâlâ siz barıb feyderfey kişi iber (13) sizge Kırgızlar bisyâr hücum kılıpdur ki yurtnu târâc kılğaylar hiç (14) kişi de ayrag (?) Kırgızlarga tekâbül bolmaymız bizler serencâm kı-(15)-lmaydurmız dip nâme (?) inşaallâh uşbu tedbir birle nasibim Ka-(16)-şkarga tüşe gerek dip vasiyetlerini beyân iyleb (?) bâd kılıp (17) yandurdılar Hazret-i Kemal h^wâcem sürat birle yörüb Aksuga dört-(18)-ler Aksu halkı aldılarıga çıkıp şeherge tüşürdiler niçe künde Aksuda

[30a] (1) turub üç mingga yavuk leşker alıb Hamuş h^wâcemniñ yilkılarıdın beş (2) yüz (?) at alıb yürüdiler Kaşkarga yittiler Kaşkar halkı aldılarıga çıkıp ‘izzet-i (3) ikrâmlar birle tahtda karar tafdılar tafşurgan söz tarika birle had hâdimler-(4)-idin iylega nâme revân kıldılar ki bu nâmedin Kaşkar halkınıñ asla haberi yok (5) bu nâme iylega yitti Hazret-i Yusuf h^wâcem bu nâmeni töre kaşıga alıb kirdi töre (6) bu nâmeni körüp endişesi ziyâde boldı Hazret-i Yusuf h^wâcemge (7) ilticâ kıldı ki derhâl Kaşkarga bargaysız ilâcını siz kılma-(8)-singız yana ilâcı yok didi Hazret-i Yusuf h^wâcem töreniñ kaşid-(9)-ın çadırlarıga kelip hidâyet-i â’lîga şükr-i senâlar kılıp çabduglarını (?) (10) müheyyâ kılıp yoklab revân boldılar sürat birle yörüb (?) (11) bir kün yörüb idi Uç hâkimi H^wâce Sühâ Bik üçer adı bu bisyâr (12) fitne anıñız bed gümân kişi irdi likin ferâseti bar kişi irdi ammâ Molla (13) Kâşid inkisar atıb mübârek bolgay Fâdşâhım

İslâm açganlarığa didi (14) Hazret-i Yusuf h^{wâcem} köñülleride mübâreklik hak teâlîdin didiler (15) zâhiren ve bir niçe söz kılaşib didiler ki hâlâ (?) içi ferakende rek (16) bargudık mahal irmes yanganıñız beher (?) didi ammâ bu fitne anıñız imdi (17) (?) dip kabul kılmadı hayr bâd kılıp (?) Hazret-i Yusuf h^{wâcem} bildi-(18)-ler ki bu râfızî töreniñ kaşğa barıb bir fitne (?) kelür dip (?) (19) çalak yörüb törtüncü künde Kaşkarga yittiler Feyzabâddın kişi

[30b] (1) iberdiler ehl-i memleket haber tafıp istikbâl kıldılar Abdullah h^{wâcemni} (2) hâli bolmasun dip idiler Hoşkefek Bik başlıgın hemmeleri (3) devlet bagka ol (?) bâ'zılar andın keyn (?) ammâ Abdullah h^{wâcem} (4) yan eşik birle çıkıp revak aldıda mülâkat boldılar Hazret-i Yusuf h^{wâcem} (5) ikrâmlar birle şehрге dâhil boldılar **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** H^{wâce} Sühâ (6) Bik (?) Hazret-i Yusuf h^{wâcemni} iyle yolıda körüb (?) (7) gümân kıldı ki kâfirler itâatdin çıkıp durlar derhâl (?) çalak-(8)-rub (?) töreniñ ordasığa aldı Dabaçi dihkan (9) kaşğa barıb 'arz kıldı ki ey teverrüm Yusuf h^{wâcemni} yandurub bizge (10) fırsatda sizdin yüz urur ol küniğe (?) tagıdın özini (?) (11) yurtungız içre (?) yar mundag vakitlerde andag (?) (12) lâzım kaşingızda turgaynı hûb idi imdi faydası (13) hâlâ hem (?) çalak kişi barsa arkadın yetib yandurub (14) bolur yok irse Kaşkar Yarkendin ümid üzme kerek dip şek (15) kıldı ehl-i tedbirge kâfirler Yusuf h^{wâcemni} yandurganını (16) mâ'kul körmedi töre arkadın kâfirlerini iberdi ki yandurgay-(17)-sın dip kâfirler arkasıdın tüz ten yörüb yetelmedi (18) hak-teâlî yetkürdi bu kâfir Feyzâbâdga yetkende mescid-i (19) menzildin Yusuf h^{wâcem} yörüb (?) ötüb irdiler bu kâfir-i

[31a] (1) nâçâr mâyus bolup arkaga yandı Aksuga barıb Abdülvehhab Bik birle takışib sözini bir kılıp (2) kişi iberdik ey Yusuf h^{wâcem} sizni tur parlaydur Amursana ağır ağır leşker bile kelür imiş (3) (?) niçe (?) yâverlik kılarduran mahal uşbu eger şu (4) sözni kabul kılmasangız canıñızga haberdâr bolung bes bu kişi nâmeni alıb (5) Kaşkarga bardı Yusuf h^{wâcem} nâmeni takrîr iyledi Yusuf h^{wâcem} aydılar ki ayagımda (6) mufassal kesilim (?) bar dip bu cevâbını birdiler sıhhat tafıp barurmız dip mâ'kûl (7) söz bile yolga saldılar bu kişi Aksuga kelip bu cevâbını ayttı Abdülvehhab Bik-(8)-niñ bu mekrsi karga kelmedi meyus bolup (?) yandı ammâ Yu-(9)-suf h^{wâcem} Allahu teâlîge şükr ü senâlar kılıp şeriat hükmi birle amel kılıp (10) fukarâlarınñ dâd-ı (?) be hükmi-i şeri surab feth-i İslâmniñ endişe (11) cenk yaragını müheyyâ kılıp leşkerniñ kem kasesini tuzatıb sefil ser köfle-(12)-rini müstahkem iyleb harbe yaraglarını tayyâr iyleb hemişe cenk künleridik (13) turar irdi bâ'zı halk endişe kılıp yüreklerige lerze tüşüb ve

bâ'zı-(14)-ları İslâmniñ feth boluşıǵa hoş bolup cenkge amâde bolur irdi (15) **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** iyledin iyleniñ ferakende bolmaglıǵı sebeb bu ir-(16)-di ki ol vakitte Galdan Çirin olup anıñ tahtga oǵlı Acen oltur-(17)-dı yaşı on ikide irdi kiçik başlık kâfirler söziǵe kirib hemişe itâ (18) olunmak Kuçkar sukaşturmak hurûş sukaşturmak Kalmak hatunlarını (19) Kalmaklarga çafturmak hemişe bed fi'il işlerni kılıp yörüb yurt işi

[31b] (1) bî-baş bolup kaldı gulâm bâbâ dip (?) bar irdi (?) (2) bir Kalmak birle tafşib (?) bolup Acen tutub nemkucı töre kılur nemkucı (3) bolganda öz içidin (?) haber birip idi gulâm beyânı (?) (4) tutub közlerige mil tartıb zindânga saldırdı Galdan Çirinniñ (5) Guma hatûnıdın Lama Tacı dip yana bir oǵlı bar irdi ol gulâm beyân (6) tutgannı anglab ağır leşker bile kelip tekkan (?) hâletde Acen haber (7) tafıp korkub kaçıp (?) ammâ Lama Tacı arkadın koglab (8) özi tahtıǵa çıkıp tura bolup olturub Acenniñ közlerige (9) mil tartılar Kuçarga çıkardı Acen Kuçarda oldu bir (10) mahaldin keyn amîl Artuşdın Amursana Dabaçi diħkan hem (11) Galdan Çirinniñ hemşirezâdesi bolur irdi bularga hem töre-(12)-sini bar irdi bular Acenniñ (?) anglab tura (?) (13) bizge (?) dip leşker cem kılıp kelip Lama taci bî-haber idi (?) (14) korşab tüşti Lama Tacı hiç kıyan çikalmağı Amursana-(15)-niñ leşkeri (?) Lama Tacini Ak eviniñ içide olturdı (16) halknı esir kılıp târâc kılıpda Dabaçi tura tura yolup olturdı (17) olturdı Amursana min tura boladur min dip Dabaçi bile sokurşub (18) âher Amursana bolalmay kaçıp beş yüz Kalmak bile Hitayga çıkıp (?)

[32a] (1) Çinge barıb Handın leşker tiledi Han Amursanaga hûb iltifat-(2)-lar birle miħmândarlık kılıp bir leşker birle (?) (3) katıb birdi bular yolda keledur ammâ Dabaçi Amursananıñ endişe-(4)-sidin hâli bolmas irdi ol vechdin Kaşkarnıñ (5) yağısıǵa leşker ibirmey Yusuf h^wâcemni iberganniñ bâisi (6) ol irdi ammâ Yusuf h^wâcemni yandurub kelgeli bargan Kalmak (7) yanıp kelip Dabaçiǵe vakânı beyân iyledi Kalmaklar o zârâlar (?) (8) hemme fikiri kıldılar mahal-i nazük leşker (?) niñ ilâcı yok Amursananıñ (9) cenkge leşker cem' bolmakniñ fikride kaldı **Fasl-ı Dâstân ammâ** (10) Kaşkardın ammâ ol (?) Yusuf h^wâcem Kaşkarga eşikaga irdi (11) bisyâr gâfil İslâmı süst kişi irdi kâfirlerge köñüllik kişi (12) irdi Hazret-i Yusuf h^wâcemniñ kâr [ü] bârını körüb yüreklerige lerze (13) tüşer irdi İslâm küşad bolurǵa herkez rızâlıkı yok irdi (14) kâfirlerge hizmet kılıp Müselmânlarga ziyâde bid'atlarını peydâ (15) kılıp eşikagalıǵıǵa yetgen irdi Yusuf h^wâcem hemme azîzleriñ (16) haklarıda yargu kıladurmız dip iyledin

bisyâr guşe hallık (?) (17) kılğan irdi bu sebebdin herkez Yusuf h^wâcem esmes irdi (18) zâhirini tozub (?) bâtını bozub yürür irdi be-nagâh Abdüssettar

[32b] (1) dip artuşluk tâz-ı bar irdi Aksudın Abdülvehhab Bik bile (?) (2) kalıb Kalmakka hizmet için Artuçga kelip öziniñ huylesi (3) tüşti her kişiğe bu pekni körkeli kelse anı huylesige solab alıb (4) dervâzeni muhkem kıldı niyâznıñ dip Artuçnıñ hâkimi bar irdi (5) öz vehmidin korkub şeherge kelip finhan bir kişidin (6) (?) ga hatt ibârdu mazmûnnı anglab bir niçe özge yavuk (7) (?) çarlab kelip bu hattını körsetti mazmûnı evvelge Aksu (8) hâkimi Abdülvehhab Bikdin Hüdâyâr Bik başlıngı Kaşkarnıñ (9) Biklerige söz evvelgem Hâkân-ı Çin Amursana bile (?) (10) alıb kelür imiş hâlâ (?) seyyaran sizlik öz-(11)-lik Dabaçi anga berâberlik kılalmas Hâkân-ı Çin amûr (12) hizmet için her neçük bolsa H^wâce Yusufnı tutub (13) sunlar eger Kalmaklar bu kılğan hizmetni herkez ulutmas (14) bolsa hemme yurtnı öz ihtiyâr (?) sorab turgay sizler (15) mühürlük hatt kılıpdur bu Bikler bu maslahatnı hûb körmediler (?) (16) kıldılar ki Hazret-i Yusuf bisyâr zîrek-i âkîl kişidürler (17) bu dâmga (?) bolmas bir nikât-ı haber tafsalar hemme (18) (?) dip nâçâr ikrâr kıldılar ki tevkif birle iş kılğaylar (?) (19)-nıñ şeytânı ve (?) kılıp âkilniñ sözini yaktı Fikri (?)

[33a] (1) h^wâcemni olturmakçı bolup munıñ bolga iş hâtırlarına yetmedi (2) çerage ecl-i bekâsını turtgan irdi ammâ bu cümlede Şâh Bik dip bir kişi (3) bar irdi Artuç mevzi'din ana tarafı Seyyid ata tarafı Bikzâde irdi (4) (?) Mübârek Şâh birle ikisini Hüdâyâr Bik çerlatıb ayttı ki tâ H^wâce (5) Yusufnı olturmakuncı iş encâm tafmas tangla Cuma küni Yusuf (6) h^wâcem Cumaga kelür bir niçe (?) endâz kişilerni ezine mescidniñ (7) taknıñ tûfeside mescîdge kuplı mescidge kirib nemâzga turganda (8) nişâneleb atgaysız yüz kişi mescîdniñ eşikidin kişi (9) çıkarmanglar dip koydı Abdüssettar Bik dört yüz kişi kelip (10) şeher dervâzesiniñ aldıda kelip turgay vaktige (?) (11) evni çıksasız mescîdniñ eşikidin kişi çıkarmanklar (12) biz urdaga yukur eli ezine (?) küni hemme ehl-i sevdâga yekürür sâde kişidür (13) Hoşkefek Bik sâde kişidur özüm din korkub (14) kenâra tutar orda taallukde (?) halknı evi (?) tutub (15) târâc eylegaymız andın tamâm mansıbnı kavli eşige (?) (16)-larga bergeymız (?) kişilerni olturgaymız ve yana her şehirde (17) karaHan dip on beş Kalmak bar irdi olar hem bar

[33b] (1) birurlar dip bulcak kılıp bu mazmuna birle hatt kılıp Hüdâyâr Bik (2) mühürini basıb Mübârek Şâh Bikge berdisiz bu hatnı Artuç-(3)-ga yetkürüb Abdüssettar Bikge birniñ özingiz hem Abdüssettar (4) Bikge yârî bir (?) Şâh Bik sizlerge yârî bir şüyûn-ı finhan yol (5) birle bargaysız dip hayr yâd kıldı ammâ Mübârek Şâh (?) (6) birle

bir bolup maslahat kıldılar ki bizge Hüdâyâr Bikniñ vâ'de-(7)-si birle Artuçğa hâkim bolgandı bu hattını h^{wâcemge} (8) birsek h^{wâcem} hem mundın ziyâde mansıb birürler (9) (?) bu iş (?) yaşımız (?) âheste su dervâze-(10)-sini birle çıkıp bir munça yol yörüb galat birip (11) yan ışık birle özini urdaga aldı ammâ Mübârek Şâh (12) Bik Molla Sıkıy (?) Âhundniñ içresini alğan irdi Molla (?) (13)-niñ oğlu Abdülmecid hem bu meşveretge dâhil boldı Müba-(14)-rek Şâh oğlu Sıkıy birle (?) haftan birle altunluk (15) sarayniñ aldığa keldi (?) icâze tile-(16)-diler (?) kirib icâze alıb bularnı alıb kirdiler (17) sarayni hâli kılıp bu sırnı ifşâ kılıp hattını

[34a] (1) tutub birdiler h^{wâcem} hattını alıb kördiler bularga iltifatlar (2) kılıp didiler ki sizlerni bizlerge esir kılurlar bizlerni sizlerge (3) esir kılmas **Nazm** min derece-i hayâl felek (?) hayâl min (4) hâm-ı hayâl felek (?) hayâl ammâ hadımlarına bu yerdiler ki mübâ-(5)-rek Şâhnı finhan saklanglar dip özgelege ruhsat birdiler (6) andın orda cönklerini cem' kılıp bu yirdeler ki Bubak (?) (7) H^{wâce} Abdullahı çarlagaysın Müminni Derviş Bekavulnı hem (8) çarlagaysın ammâ bu cem'din hiç kişi hâzır iyemes irdi Hazret-i (9) H^{wâce} Abdullah h^{wâcem} katıg uykuda irdi sarayniñ eşiki (10) muhkem (?) de had yok ki eşikni açğay veya uykudın payidâr (11) kılğay (?) merd (?) lik irdiler Yusuf h^{wâcem} der gazab (12) boldı bir hâdimni buyurdılar ki (?) çalak uyğatıb keltürgay-(13)-sın ol hâdim (?) Hane birip sarayniñ eşikini (?) (14) birle kaçkırb payidâr kıldı tâcil kılmay ıztrab birlen (15) libâslarını kiydürüb alıb yördiler çerage â'det-(16)-leri ol irdi ki hiç sizsedın korkmas irdi Rüstem-(17)-niñ â'deti bar irdi Hazret-i Abdullah h^{wâcem} kirib tâ'zîm (18) kıldı Hazret-i Yusuf h^{wâcem} gazab (?) irdiler mübârek (19) lafzlarıdın uşbu kelimecâzı boldı ki siniñ naz

[34b] (1) uyku (?) miniñ vücûdım birle dursun köñlüngde keçürmekin (2) ki bu hâb-ı istignâ hemme vakitlerde bolğay dip (?) (3) miniñ kırkım otgunca sû-i tahtda ber-karar bolğannıñ (4) ammâ vakiti icâbet irdi herkez (?) kitmedi Hazret-i Yu-(5)-suf h^{wâcem} vefât bolup berkam kırk künde Kaşkar-(6)-niñ taht-ı saltanatını taşlab Yarkendge keldiler bu (7) söz öz (?) kelür el-kıssa Hazret-i Yusuf Ho-(8)-cam bir niçe gazab âmiz sözlerni atıb vâki beyân kıldı (9) H^{wâce} Mümin Derviş Bekavul her kâide bolsa kişi (10) (?) tafğıl dip emri kıldılar ammâ bu ikiler bir (?) (11) kişiler birle şikârga çıkıp Karakırdığanda (?) koyub kalıb (12) irdiler kiceleb kişi birip yetkürüb keldiler tamâm orda (13) halkı berîn berîn cem boldılar bu esrârni Mümin h^{wâcem} (14) Abdullah Derviş Bekavulga ifşâ ordanı (15) muhkem kıldılar bu kice tanglası andın kâvî râk (?)

(16) sorunga keledurgan Bikler körüb hayrân kaldılar (17) Hüdâyâr Bik orda halkının mundag cedd-i cühdleridin

[35a] (1) gümân kıldılar ki haber alıbdur bolgay bu hem öz huylısını muhkem (2) kılıp turdı temâm özige taalluk kişilerni öz hişavende (3) dostlarını yarag çabdug birle müheyyâ iyledi Cuma küni h^wâcem (4) nemâzga çıkmadılar Hazret-i Yusuf h^wâcem endişe kıldılar (5) ki tâ munı tutmagunca yurt nizâmıga yetmes belki harâb (6) bolur Kıfçak Kırğızlarıdın bir munça bahadırlarını surun (?) (7) Hanege finhan kıldılar vakitge min Bubak (?) (?) dermiz (8) sizler Hüdâyâr Bikni dest kötürüb tabıHane alıb kirib muhkem (9) kaydga salgaysın dip tekîd kılıp altunluk saray-(10)-nın karankgudla (?) kerkuzub finhan kıldılar ammâ Hüdâyâr (11) Bik kelmeydur surun (?) cem^ç boldı hem kelmeydur öz (12) hişâvendi (?) Abdurrahim Bik kelip Hüdâyâr Bikni teklîf kıldı (13) bu kice hâtırnâk tüş körüb hemşiresi men kıldı ki (14) yarmagaysız likin Hüdâyâr Bik ecel bekasını (15) tutgan irdi himmet kılıp ferîşân sözler birle hadd bolur (16) munıñ bir târe mu yevmni kim kılğay (17) canur mu ki mini tutgay canurnı hem âsân tutgalı bolmas dip bisyâr inâdlar birle muhâmele (18) atıga süvâre bolup urdaga yüzlendi

[35b] (1) ordaga kirib kördi ki hemme rast bolupdurlar anca fişman kıldı (2) ki sûd birmedi nâçar içgeri kirdi kördi kim h^wâcem gazab ile oltura-(3)-dur Hüdâyâr Bikniñ tamâm azâsıga lerze tüşti h^wâcem (4) sa'atdın keyn Hüdâyâr Bikge itâb âmiz sözler birle (5) didiler ki ey Hüdâyâr Bik bizniñ hakkında nime (?) (6) iş kılğal ki hıyânet birle âdâvet tutgaysın belki (7) filân vakitde bu yemanlikni kılding dip her birlerini zıkr kıldılar (8) biz olarnı güzeşt kılduk ve yana seniñ kemâlingge say-i sebepleri (9) kılduk imdi (?) tutub taşdı niçe nevbet ötti imdi (10) bizniñdur **Nazm** devri mecnun güzeşt nevbet (?) (11) her ki (?) rûz nevbeti mast Babak (?) didiler Kırğız-(12)-lar muntazır irdiler fil-hâl hâzır bolup tukul dip (13) bir serdârı bar irdi birip Hüdâyârni muhkem tutub almanı (14) algunca hayâl bolmadı kötürüb alıb tüşüb kişi bu pek (15) kanca nâle ve zârı kıldı fâide birmedi hem hâdimler kılıç yıla-(16)-ng kılıp turub irdi hiç (?) had yok ki bu işni men (17) kılğay sözün (?) hemmeleri cân vehmi birle kaldı (18) alel-husûs cân ve hâkim Hoşkefek Bik tola lerze bolup (?)

[36a] (1) sargardı hemme Biklerniñ mecâli kalmadı h^wâcem bularnıñ (2) hâlige vâkıf bolup teskin birmek için inâyet birle agaz (3) iyledi ki ey Bikler dîl-i cem^ç bolunlar düşmen bir kişi irdi cezâ-(4)-sını tafşı dip Hüdâyâr Bikniñ mühürlük hattını çıkar-(5)-dılar (?) hattını okudı mazmûnı bu irdi ki kişiğe H^wâce-(6)-sige kara (?) kılmak kerek

didiler ulumga lâyük h^wâcem (7) emri kıldılar ki oturunglar dip Kalmaklar olturu-(8)-rdı münâdi kıldı ki düşmen bir kişi irdi yok yok boldı (9) özge kişiler teşviş tartmasun dip h^wâcem emri (10) kıldılar ki bir ming leşker cem' bolsun Artuçga Abdüssettar (11) Bikge bargay bu leşkerni rast kılıp Balas Mirzâlarıdın (12) Danyalın (?) leşker kılıp iberdiler Mirzâ Danyalın (13) oğlu Haydar Bik keyn Kaşkarga eşikaga boldı el-kıssa (14) Hüdâyâr Bikniñ oğlu bu haberni işitib Artuçga Abdüssettar (15) Bik kaşga bardı bu pek vakânı anglab mecâli kalmadı (16) kaçmak fikriğe tüşti anga gaça Mirzâ Danyal bu leşker birle (17) yitib Abdüssettar Bikniñ huylısığa korşab tüşti (18) Abdüssettar (?) revân kıldı bularga h^wâcem emri kılıp

[36b] (1) idiler sizler ok atmanğlar âdem olmasun kaçıp kitse (?) (2) kogalamanglar dip idiler bir tarafını bekar (?) âher kice-(3)-si nisf-ı şeb birle vakitni ganimet bilib kenâra tuttılar bu (?) (4) arkadın koglamadı olcalarını alıb yandılar bu fitne anıgızga (5) (?) birle (?) yaylag birle özini Aksuga yetkürüb Abdül-(6)-vehhab Bikge vakânı beyân kıldı Abdülvehhab Töre Bik (7) nâme pütüdi ki ey (?) Yusuf h^wâcem Yarkend Kaşkarnı alıb (8) Hüdâyâr Bik Bikni olturubdur her bâre bizler eytür idük (9) sizler (?) idingiz hâle imdi Yarkend Kaşkar (10) (?) kişi dip nâme (?) Abdüssettar Bik Hüdâyâr Bikniñ (?) birdi bular (11) aylaga (?) revân boldı aylaga (?) birip Dabaçi (12) törege yaglab 'arz kıldı ki sizniñ âbâd-ı ejdâdımız sizlerge (13) hizmet kılıp kilgen bac-ı harâcnı hem ziyâde iylegen atam Hüdâ-(14)-yâr Bikni siz Kaşkarga eşikaga kılıp idingizsin (15) Kalmakga könkelük dip bî-künâh olturdı bizni tutgu-(16)-nca meşakkat birle kaçıp keldük atamniñ intikâmını alıb bergey-(17)-sın didi Kalmaklar tahkik bildi ki Yusuf h^wâcem (18) (?) bolupdur iyledin iber kâni ki yüz ming fişmânı (?) halli kılıp

[37a] (1) meşveret kıldılar ki ağır leşker bargay yana maslahat kıldılar ki halli leşker barma-(2)-gı hûb irmes çerage Amursana Hâkân-ı Çinge kitti ağır leşker birle kelür (3) imiş dip cüzi bar halli Kaşkarga bir cüretlik kişi ilçi bolup (4) bargay h^wâcem burunkı dik muâmele kılssa hûbluk ve illâ leşker bargay (5) ve yana Kıfçak Kırğızlarıdın illâ mevzîde bar irdige Kalmakga tâbî (6) bolmak birle baylar irdi Yusuf h^wâcem iyledin yatışlarıda nâme ibe-(7)-rib idiler ki İslâmga çari bergeysızlar dip sin bu Kırğızlar vakti-(8)-ni ganimet tafıp Kuçar birle özini Hotenge alıb idiler ammâ Kalmaklar (9) bu işge aceb gayışlikleri bar irdi uşbu Kırğızları yandurmak (10) baHane birle ilçi bargay dip ittifak iyledi yana hem niçe müddet beri Yar-(11)-kend Kaşkar Hoten bu şehirlirdin bâc [u] harâc kelmedi munıñ üçün üç (12) yüz süvâre cerrirle atlıg bir kâfir-i gayyur bar idi anı revâne iyledi (13) Yarkend hâkimi Gazi Kaşkar hâkimi Hoşkefek niyâz eşikaga

bularnıñ (14) atıga hatt kılıp Kalmak tamgasını basıb birdi ki elbette iki ilçige yârî (15) berşib H^wâce Cihan H^wâce Yusufnı tutub kayıdge salıb ehl-i 'ıyâllarnı (16) ibergay be-nagâh bu işde taksir kılıp anikler ukûb kalursız-(17)-lar dip bu kâfir tiz topnı Aksuga keldi Abdülvehhab birle tafşıb (18) ötüb Uçga keldi Hocası Bik birle kefni kılıp Kaşkarga (19) yördi ammâ Kaşkarga haber tüşige ilçi kelür imiş dip Yusuf h^wâcem

[37b] (1) işitmek birle Derviş Bekavulnı fişkeşler birle aldığa iberdiler (2) fişHan didiler ki ilçiniñ evzâga baksa yemanlık yahşilik (?) (3) ma'lûm bolur her neçük bolsa minge hatt kılıp ibergaysız dip ruhsat (4) birdiler **el-kıssa** Derviş Bekavul bisyâr ferâsetlik kişi irdi ki iki (5) kün tafıp kördi ki Bozok fil-hâl h^wâcemge nâm (6) katıb biberdi ki ammâ h^wâcem hidâyet-i â'lîga ilticâ kılıp ervâh (?) (7)-lardın meded tileb özlerini müheyyâ kılıp cenk yaraglarını rast (8) kılıp ordadaki leşkerlerni cem' kılıp bir ming dilâvernı müheyyâ (9) iyleb turdılar ilçi Yavuk yetkünçe aldığa kişi çıkardı ilçi (10) şehрге dâhil boldı kördi ki dervâze ve cem'-i halk esbâb-ı âlât-(11)-lar birle hâzır turubdur munı körmek birle kâfirlerniñ yüreklerige (12) lerze tüşti nâçâr urdaga bardı kördi ki bir bâlâ-yı âdem hem mükemmel ve (13) musellah turubdur bu kâfir orda (?) kerdı ki bu cemiyetni körüb hoş (14) kelesidin kişi cânnı ümid özdi nâçâr surun (?) Hane-(15)-ge kirdi tokuz derbende ve niçedin kâfirlerni tusub (?) beş (16) altıca kâfir içgeri kirib h^wâcemge tâ'zîm kıldı h^wâcem (17) Töreniñ esenliklerini sorab bâ'dehu iyleniñ ahvâlini (18) sordılar bu kâfirler kemâlde cem'lik birle cevâb birdiler kâfirlerga hetib hak vâkî' boldı

[38a] (1) nihâyet siz tevâzu'-ı hoş âmedler birle özlerini kenârâga aldılar h^wâcem hakk (2) subhanehu ve teâlige şükr [ü] senâlar atıb bulardılar ki kâfir hem bolsa mihmândur (3) mihmânıñ 'izzetini kılmak sünnetdur hadis-i nebevige ekremü'l- lâtif (4) ve in kâne kâfiren yâni mihmânga ekrem kılmak kâfir bolsa hem caizdür (5) bu hadisniñ mazmûnı birle kâfirlerni sû-i dervâzesige tâ'yin râk (6) bir huylı tâyin (?) tüşürdiler at ulaglarını sahrâga alıb (7) çıkıp bakıb turdılar kâfirler Hoşkefek Bikni çerlatıb töreniñ (8) hatt-ı tamgasını körsetti Hoşkefek Bik ayttı ki min Müselmân-(9)-durmız töredin korkub bir Müselmânga azar yetkürsem hüdâ (10) revâ körmes belki ata anam bu âsitâneniñ tozını kilge-(11)-ndur körünmeklik kılsak kıyâmet küni hüdâ ve resûlniñ (12) aldıda kara yüz bolgumuzdur eger hüdâdın takdir bolmagan bû-(13)-se töre miniñ bir tare mu (?) kim kılmas mundag katıg (14) bed nâm kerdeninge kalgandın töre kolıda olgan behrakdur dip (15) kabul kılmadı yana aydı ki h^wâcem bisyâr dâna kişi turur meger hile (16)

damga alındur almas sizler mundag behûde işlerge say (17) kılmanglar dip men kılایلار
likin Beşkerem hâkimi Muharrem Bik Feyz-

[38b] (1) âbâd hâkimi Niyaz Bik bir niçe mekrlarga Hoşkefek Bikdin yaşurun ilçi
kafirlerge (2) attılar kim bizler hem ne bolsak bolgaymız töre-i yarlıkıdın çıkmamız
bizlerge H^wâce kerek (3) imes bu yurtlarını H^wâce harâb kılğandır maslahat evvelge
bisyâr (4) zîrek kişidir öz ayasında tutgalı bolmas uşbu huylıga çerlasang (5) nâçâr kelür
bir niçe behâdur kişilerini (?) finhan kılacak (?) bâ'zı-(6)-sıga (?) bâ'zısığa şems birsek
h^wâcem oyga kirib kerib oltur-(7)-ganda kaysı harbege mahal yârî birse anıñ birle helâk
kılıp bu nur (8) andın Yarkendni bir künde alurmız ki Cihan h^wâcem bisyâr sâde (9)
kişidür didi bu maslahat kâfirlerge mâ'kûl boldı mihmandar-(10)-lık cabdugıga şürû'
kıldılar bu haber Hazret-i Yusuf h^wâcem-(11)-ge anglandı h^wâcem Allahu teâlîga ilticâ
kılıp ervâh (?) (12)-lardın meded tileb münâcatga kol açib didiler ki ilâhi-i emn rû-(13)-
se-i âsidürmiz siniñ fermânıñ tutub tâat (14) ve ibâdet kılalmadım İslâm yolıda süstlük
kıldım altı (15) bu âsiniñ kemrâhlıkıga karamay Hazret-i Muhammed Mustafa sallâllahu
aleyhi ve sellem-(16)-niñ hürmetleridin bu kalın kâfirlerniñ arasında â'cizlik kılmağıl
(17) İslâmga feth-i nusret berkil dip kerîhde közü uykuga bardı kör-(18)-diler ki bir
merd-i nûrânî kişi eytedür ey ferzend nasibdin

[39a] (1) gamgînlik kılasız feth-i ikbâl İslâm tarafıdadur ferişân bolmang (2)
mihmândarlıkga bî-ibâ bargaysız dip gâib boldılar h^wâcem hem başlar-(3)-ını kötürdiler
eviniñ içi (?)muattar bu beşâretniñ şükrânesige tahâ-(4)-ret tâz kılıp iki rekat nemâz-ı
şükrâne edâ kıldılar tanglası h^wâcem-(5)-ni ilçi mihmândarlıkga çerladı Hazret-i Yusuf
h^wâcem üç yüz kişini (6) mükemmel müsellâh kılıp hemmeni âhen hoş iyleb ilçi
Hanege kurgüzdiler bu kâ-(7)-firlerniñ közige Müselmânlarınñ biri ming köründü (?) (8)
vehmidin (?) kıldılar ki rüstemilerdin kelipdur ki bizlerni tutgay (9) dip me'yûsluk birle
öz canları endişesi birle kaldı bed-i hıyânet-(10)-likge mecâli kalmadı (?) vâki boldı
bedenlerige lerze tüşti (11) bencân dîl hoşlık kılıp hizmetkârlık birle mihmânlarını öz atı
h^wâcem (12) urdaga yenib şükr [ü] senâlar keltürdiler ilçi kâfirlerniñ yürekidin (13)
vehmi kötürilmey Kaşkardın nevmîd bolup yandı Hazret-i Yusuf (14) h^wâcem icâze
birdi H^wâce Cihan h^wâcemge nâme iberdiler bu ilçi-i (15) kâfir bed niyet birle kelipdur
Kaşkarda ança hile tozar say kıldı hüdâ-yı (16) teâlî esefledi (?) mundın meyûsluk birle
şûmkademini Yarkende (17) ki koydı hâzır bolsunlar zinhar bu bârede özlerige (?) (18)
revâ körmesünler husûsen Gâzi Bik teklif kılrsa barmasunlar

[39b] (1) anıñ sözini kabul tutmay orda halkı yaraglarını rast kılıp yâren-(2)-lik kılıp tursun **Nazm** dost sûret-i hasımdın yana köñülge bes sitem (3) hasımdın kubrak (?) dostlardın iyilegil ve yana Yahya h^wâcem birle Sıddık (4) h^wâcemge hem (?) nâme iberdiler ki ey aynalarım âgâh-ı dâne bolunglar ki (?) (5) garrâ bolup devrân-ı hâdiseleridin imin bolmanglar düşmen her niçe hâkir-i (6) köñül kuzga (?) her niçe kiçikdur köze ve bâlâtur düşmenniñ kavliga tü-(7)-şkendın keyn fişmân kâide birmes ana Pâdşâhım bisyâr (8) derviş kişidür dilleri bisyâr nerm rast koydurlar o (9) sebebdin bâ'zı düşmenlerniñ secdegâh ve (?) rast gümân kılur (10) her işni tevekkelge koyadur tevekkel egerçi hakdur öz cayidegarga (11) kelür mesnevî-i şerîfde keltürübdurlar kim (?) Peygamber bâ-vâz-i bülend (12) der-i tevekkel zânû-yı üstür bed fend eger Gâziniñ sözünü h^wâcem (13) tutsalar sizler hem men kılğaysızlar ordadın taşkarı (14) çıkmanglar nâme tamâm ve İslâm bes bu nâme h^wâcemge tıkaç (?) (15) hemmeler ihtiyât bile vakt-i hâzır turdılar ordanı müstahkem (16) iylediler ilçi kâfirler Yarkendge dâhil boldılar orda kirib (17) Hazret-i h^wâcemge mülâkat boldı munda hem (?) (18) lerze peydâ bolup Kaşkardın muhkem rak köründü könklide keçürdi

[40a] (1) bu H^wâce birbiridin muhkem rak zîrek ikenlerge hemme âmâde-i müheyyâ bolupdur töre-(2)-sidin duâ ve selâmnıñ (?) yetkürdür gargan sözlerini (3) (?) âmiz sözler birle iylege teklîf etti töreniñ mihrîbânlık birle korşmak (4) birle arzûsıdın muhabbetni îzâr iyledi Hazret-i h^wâcem hem bisyâr nerm (5) birle cevâb birdiler ki iylege barmaknı nasibge mevkûf koydılar kâfirler-(6)-ni ilçi Hanege kirgüzdiler bir niçe kün anda turdı ammâ Hazret-i h^wâcem Gâzi (7) Bikge (?) meşveret araga saldı aydı ki ey Hâkim Bik salhâ-yı sâl (8) otubdur ki 'ömrimiz Kalmaklarınıñ hizmetide âher bolupdur âhîret-(9)-niñ zevere hilesi üçün bir İslâm-ı âşikâra kılsak (?) (10) men mate ve lem ya'rif imâme zamânihi fe kad yetihu ve cae celiyyetihi yeizzu* yâ'ni (11) olupdur evvelgeşi öz (?) Pâdşâhını tunamaydur bes (12) olupdur evvelgeşi murdar-ı câhillik birle elhâmdülillâh bizlerni hüdâ-yı te'âlî (13) din-i İslâmda halk kılıpdur hayır-ı şerrini (?) 'âkil itâ (14) kılıpdur her kişi tîr-i yahşilik iş çıkarsa anıñ sevâbı kıyâmet (15) gaca (?) ol vechidin hemme tâatlara fazlı gûzatdur (16) anıñ üçün utgan mâ-takaddümler gûzatdın ilik yagmabdur (17) ve belki baş biripdur (?) (?) yâni her kişi (18) cenkde Müselmân bir bolsa kâfir iki kaçmakıdur dürüst özü (19) (?) kişi imânı yete bir kişi ammâ Müselmân bir kâfir üç kaçmakı dürüst eger (?)

* "Kim zamanının imamına uymazsa cahiliye ölümü üzerine ölür." anlamına gelen bir hadis.

[40b] (1) cehâletdindir inşâallâh bu şehirlerdin tefrikalîk zâhir imesdur Kalmakların (2) arası tefrikadur öz hâli birle mübtelâdur haddi yârî bolmas ki eger bizniñ özümüz (3) leşker tartgaylar Gâzi Bik siz ne dersiz İslâmniñ fetihge delâlet (4) kıldılar ammâ Gazi Bikge hidâyet-i â'lî ezelde şekâvet nasib kılğan irdi herkez (5) tesir kılmadı mâ'kûl körsemen bolup idi kim bir niçe (?) sabr kılsak tâ ki kâfirler (6) ferakendeliki hûb zâhir bolgay dip maslahat körsetti Hazret-i h^wâcem sözni (7) kabul tutub tevakkuf kıldılar arada bir niçe kün (?) âher bu ilçiler Gâzi Bik-(8)-ge niyâzığa ki töresini (?) hattını körsetti bular becâ âsâ dîl-i kabul tutub (9) hıyânet sözini araga saldı maslahat anga karar taftı ki h^wâcem-(10)-ni orda da tutgalı bolmas çerage yeti yüz saf şiken mübâriz hemme (11) vakit hâzır irdi Gâzi didi ki ilçi bizniñ evide ağırlık (12) bolup yatsa h^wâcem ağırlığını körgeli kelür Kalmaklar müheyâyâ bolup tur-(13)-salar uşbu hile birle kaydga tüşürgeli bolur dip ittifak kıldılar (14) ilçi-i kâfir Gâziniñ evide ağırgan bolup yattı burnakı karHanniñ (15) (?) Kalmaklarını pinHan alıb kelip hemme esbâb-ı âlât birle müheyâyâ bolup turdıgay (16) özi barıb Hazret-i h^wâcemni teklif aytıb 'arz kıldılar ki bu kün (17) miniñ külbe-i Hanmide sorun tuzsalar ilçi-i kâfir katıg kesel (?) (18) sıhhatlik nişânesi yok h^wâcem mini körseler mahfî sözüme bar irdi (19) dip ıztırab kılatur hem bu kün nevrûzluk marekesini caydub idi (20) dip 'arz iyledi Hazret-i h^wâcem barmakga vâde birip yanduk (?)

[41a] (1) ammâ Gâzi Bik yangandın keyn cemi' Pâdşâhzâdeler orda (?) (2) cem' olup h^wâcemni Gâzi Bikniñ keyde biriş men kıldılar hemme-(3)-leri 'arz kıldılar ki ey h^wâcem bu pekniñ merkkârlıkı burundın tecrübege (4) yetgen kalgan sözi mekri hile devrânga imes ilçi (5) miniñ dest-i derâzlıkıdın yanmas bu bâre Hazret-i Yusuf h^wâcem (6) te'kid bile nâme ibertibdur Hazretleri bî-tehir barsalar be-nâgâh düşmen (7) dest-i derâzlık kılsa bizler Hazret-i Yusuf h^wâcemge ne cevâb bergeymiz (8) dip in hemme men' kıldılar ammâ Gâzi Bik (?) birip kâfirga tag (?) (9) katıb nar şerbeti içürdi bisât ve bâlîn salıb yatkuzı andın (10) Muhammed Abdullah Bekavul dip h^wâcemniñ kadim sâde kişisi bar irdi (11) anı çarlab kâfirniñ keselini körsetti Muhammed Abdullah Bekavul kördi ki bu kâfir bu nâle (12) ağızıdın lahte lahte kan kelür irdi töşek özesi de ârâm alıb talmaydur (13) eytedür ki h^wâcem mini kelip körsün bir niçe sözüme (?) kavîdur birip (14) haber kılsangız katrak kelse dip Bekavulnı yolga saldı bu mekr-i hileni (15) rast-ı akîde kılıp sürat bile kelip h^wâcemniñ huzûrığa keldi kâfirniñ (16) ahvâlini Gâzi Bikniñ sözünü beyân kıldı bu söz hiç kişige hoş (17) kelmedi belki Şehâbüddin Bekavul keçürdi ki bu hem Gâzi bile bir boldı bolgay (18) Hazret-i Cihan h^wâcem bularnıñ min sini

kabul kılmağı hâzır turgaysızlar (19) dip eytedürğan sözlerni sipârîş kılıp Hazret-i Yahya h^wâcemni hemrâh kılıp (20) hâdimleridin az kişi bile süvâre bolup ve min yetkullâh ayetini okub Gâzi-(21)-niñ fesâd-ı Hanesige yüzlendi Gâzi Bik burunkıdın (?) cündân ikrâmlar birle evige alıb kirdiler kördiler ki

[41b] (1) ilç-i kâfir tüşükde yetibdur bî-ârâmlık likin çeraydın cündân-ı 'âdâvetler (2) (?) turdur ammâ h^wâcem zâhir kılmağı tevekkülni hüdâga kılıp olturdılar (3) endek sa'at utub irdi bir cây keltürdiler uşbu hâletdur (4) munça kâfirler kirib h^wâcemni ferzendlerini tur diyârlıkı dip tutub (5) hançerlerini tartıb alıb taşkarıkı dervâzeni aytıb alıb (?) (6) larını tutub bend kaldı garizî evvelge urdaga kişi haber bergey öz (7) gâfillikde yukurub târâc iylegaymız dip ammâ Sıddık h^wâcem (8) niçe şehzâdeler orda sefillerige çıkıp karadılar ki bir guli mâcera ma'lûm (9) boldı bildiler ki iş özgece bolupdur hemme öz ordalarınıñ dervâzesini (10) muhkem kılıp cenkge hazırlık bile turgan irdi şol sa'at iki üç yüz (11) kişi-i kâfir Müselmânlardın urdaga yukurđı kördi ki dervâze muhkemdur ilç (12) barganı yukarıdın attılar nâçâr hemme kişi arkaga yandı şehzâdeler-(13)-niñ bir tarafını bozub Hazret-i Sıddık h^wâcem Şehâbeddin Bekavul (14) birle baş bolup oltuz beş dilâver özlerini şehrinin taşığa (15) alıb Hoten tarafıga yördiler Hazret-i Yusuf h^wâcemge haber yetkürdi bes (16) dip Muhammed mirâhurnı Kaşkarga virân kıldı ammâ Sıddık h^wâcemniñ (17) arkalarındın kâfirler koglab deryâ-yı zerefşânda arkalarındın yittiler (18) Sıddık h^wâcem közlerini (?) tafip münâcatga ağız açtı **Nazm** Allâh (?) (19) 'azîzi (?) beş bâ 'izzet (?) mânendi (?) (20) der îñ vakâ' ve sitem kiri eşedd-i hemîn-i zemân bagr-ı yâdıñ res-i

[42a] (1) münâcatları dergâhı hakda makbûl boldı hemmelerge cür'et hâsil boldı Şehâbeddin Bekavul arkasıga yanıb kâfirler tarafıga bir tel ok atınıb guzât dip ok (3) bir kâfirniñ agzığa tigib kiçigesidin çıktı (?) kâfirniñ merdâr-ı cânıdur hakka (4) kişi munı körüb hemme kâfirler arkasıga yandı Hazret-i Sıddık h^wâcem şük [ü] se-(5)-nâ keltürüb Hotenge yüzlendiler Hotenge yakın barganda Gâzi (6) Bikniñ âdemidin biri Hotenge kilgen irdi ol ucradı anı tutub (7) didi ki Gâzi (?) çulı kosakga (?) kim atam Pâdşâhımnıñ (8) bir tel müylarıga (?) yetkürse kısım-ı necd ey kim min Gâziniñ Hoten (?) (9) urug kıyaşlarını zen-i ferzendini bend kılıp alıb bartıb Yarkend dervâze-(10)-siniñ aldıda koydıñ sû yimesem fânide (?) on tartıb yimesem atım (11) H^wâce Sıddık bolmagay dip kolup birdiler bâdehu şehir halkı istikbâl (12) kıldılar h^wâcemni başlab ehl-i memleket şehirge dâhil kıldılar H^wâce Şemsüddin (13) h^wâcem birle mülâkat bolup derhâl Gâziniñ oğlu Ömer Bik (14) Hotenge hâkim idi anı tutub bendge tarttılar

yana bir oğlu hem bar idi (15) anı tutub bendge tarttı ve yana urug kıyaşlarını tutub bendge tarttılar (16) ve yana emri kıldılar Hotendin yana ming leşker iki künniñ içide (17) rast boldılar Ömer Mirzâ başlıgın tamâm Kırgızlarını hem hemrâh kılıp Yarkendge (18) yördiler Gâzi Bikniñ oğlunu urug kıyaşlarını zincir bile (19) birketib aldılar ‘azab-ı ‘ukubetler bile alıb yördiler bular yolda

[42b] (1) keledür **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Muhammedi mirâhur Yusuf atlıg bir hâdimni (2) hemrâh iyleb Pençşenbe küni irdi şundın yörüb kiceleb tanglası (?) (?) küni kice (3) vakti birlen (?) birle Kaşkarga dâhil bolup Hazret-i Yusuf h^{wâcem}-(4)-ga mülâkat bolup vakâ’nı beyân iyledi ammâ Yusuf h^{wâcem} bu sözlerni (5) anglab dest bize tustub bedenleride her tel mûyları bar idi (6) âbdâr bolup câmeleridin serbeder kıldı bâdehu buyurdılar ki Muhammedi mirâhurnı finhan (7) (?) düşmenler vâkıf bolmay dip özlerini Karakadihkan (?) mevzîge (8) tüştiler tamâm hile haşem anda hâzır boldı serdâr-ı memleketni yagb meşveret kıldılar ki (9) kilgen Kıfçak Kırgızlar Hotenge kelip bir munça târâc iyleb andın Kaşkarga (10) irmiş Kaşkardın hem leşker kelür irmiş her tarikalık rast bolup turgay (11) dip leşkerge câbirdiler iki künniñ içide leşker cem’ boldı bâ’dehu Yusuf h^{wâcem} (12) Muhammed Mirâhur bile Yusufga nâme iberdi ki ey Gâzi Dihkan (?) (?) âgâh (13) (?) ki burunkı hâlet (?) karamuş kılding bolgay âgâh-ı Pâdşâhimniñ bir (14) tel mûylarıga azâr yetkürseng tamâm akrâbâlarını tutukbagat dervâzesiniñ (15) aldıda koydık boguzlarımız Yarkend tofragına âsmânga sürüb katli’am (16) kılmasam atım H^{wâce} Yusuf bolmagay dip siyâsetnâme (?) bu nâmeni (17) Muhammedi Mirâhurdın revân iyledi anca te’kid kıldılar ki (?) (18) bes bular iki künde Yarkendge kelip şehir dervâzesiniñ aldığa (?) (19) kördiler ki dervâze muhkem feryâd kıldılar ki dervâzeni aç dip

[43a] (1) Hazret-i Yusuf h^{wâcem}niñ hükümlerini yetkürdi dervâze bendeler tevakkuf (2) kılmay dervâzeni açıb birdiler şehрге kirib Gâzi Bikniñ huylesige (3) kirib bî-(?) huylesige kirdiler ilçi Kalmak başlıg niçe Bikler oltu-(4)-rubdur nâmeni Gâzi Bikniñ kavlıge birdiler Gâzi Bik ‘izzet (5) birle alıb okurdı bedenlerige lerze tüşti mundın ilgeri Hoten (6) yolıda Sıddık h^{wâcem} Gâzi Bikniñ kişisidin ibergan (7) nâme kelip irdi bu iki nâmeniñ siyâsetidin Gâzi Bikniñ ‘aklı (8) lâle (?) bolup hoş kalmadı Muhammedi Mirâhurga kemâl-i tevâzu’lar birle hûb (9) kış (?) kıldı yana hem peyderfey Hoşkefek Bikniñ nâmesi keldi (10) katıbdurlar kim ey Gâzi Bik sizniñ şûmlugnıgızdın tamâm akra-(11)-bâlarıngız nâbûd boladur iki künlük fâni dünya üçün İslâmın (12) yüz evürüb kâfirlerga yarurlık kılıp evlâd-ı Peygamberge hıyânet yetküre-(13)-siz Hazret-i

Yusuf Kadir Han-ı Gâziniñ cenkleri vakitidin (14) bu vakit-ı gaçalık bed nâm biz Hoten halkdın kitmedi anda hem siz-(15)-niñ iki gaddâringızniñ şûmlugıdın irdi çala yana siz-(16)-niñ kılğan fii'lingizniñ şûmlugıdın tâ devr-i kıyamet gaça (17) bu bed nâmdın herkez hâli bolmas min hem sizniñ birle hem diyâr bolga-(18)-nımdın bizâr boldum andag diyardın keçtim tamâm â'lemniñ hecâleti Hoten

[43b] (1) hecâleti minge yüz keltürdi hâlâ hem bu işniñ tedârikini kılıp yana hem h^wâcem-(2)-niñ tahtıda olturguzub (?) otarlar nâme tamâm vesselâm bes Gâzi (3) Bik bu sözlerni işitib kılmişlarıga anca fişmânlar kılıp 'akıllarga bolup (4) mecâli kalmadı bu sözni orda halkı anglab bir himmetleri yüz boldı (5) ordanı muhkem tutub tahi merdâne boldılar ammâ Gâzi öz halkını (6) Kalmakçı h^wâcem olturgan hücreniñ aldığa kelip siyâset kıl-(7)-durub men' kılğan bolup h^wâcemge azâr birkünce minge azâr biring-(8)-ler dihkan bolup her küni meger hileler kılur irdi bu hâletde Hoten-(9)-din kişi keldi ki Hazret-i Sıddık h^wâcem Gâzi Bikniñ tamâm ehl-i (10) evlâd hîş akrâbâlarını esîr iyleb yana yüz ming Hoten leşkerini alıb 'ömr (?) (11) başlıg Kırgızlar birle esîrlerni bende zincir birle alıb kelip Yarkend dervâze-(12)-siniñ aldıda katli'am kılur imiş dip Gâzi bu sözni işitib (13) hoş kelesidin kitti hemme Kalmak bağığa tüşgen bu kâfirler bile hem (14) işi kalmadı ol (?) bir Şemşir h^wâcemge kergüzdi (15) 'arz kıldı ki nâgâh Kırgızlar hücum kılıp şehîd kılardurmız dişe işikniñ (16) yanıda turub körgenlerni katl kılğaylar bizler hem koymasmız dip Gâzi (17) Bik tamâm yâr hemdemlerini Yarkendniñ âdem-i halkını cem' iyleb vakâ' (18) beyân iyledi bulardın meşveret sordı bular hemmeleri ittifak didiler ki

[44a] (1) 'alel-husûs H^wâce İshâk Velîniñ menzil-i makamlarıdur bu memleket bularnıñ (2) ehl-i evlâdınıñ duâ'ları birle abâd-ı mâ'mûr boladur bu bed hıyanetlik sizdin (3) vakâ' boldı munıñ şûmlıgıdın bizler hem (?) yüz keltürür ikin ve ne (4) hâdiseler kış kelür ikin hâlâ hem bu işniñ tedâriki evvelge h^wâcem bisyâr (5) hâlimlik kişidür keremlerige sagınıb kelâmullahnı şefig keltürüb günâhıngızni (6) tiylesengiz şâyid-i günâhıngızdın utgeyler (?) devletingizge şikeste birmesler (7) dip meşveret körsetiler Gâzi Bik bisyâr hoşhâl bolup uşbu işge (8) şürû' iylicesce boldı **Fasl-ı Dâstân İşitmek Kerek** Hazret-i Yusuf h^wâcem (9) Pâdşâhdın uşbu (?) Yusuf h^wâcem Yarkendge nâme revâne kılıp (10) H^wâce Abdullah h^wâcemni melik kişi bile yarçukga iberdi ki ilidin sarıg (11) kalfak Kırgızlar kelür imiş olarnıñ barmak-ı bahanesi bile Hazret-i (12) Cihan h^wâcemni be-nagâh kâfirler ilige alıb barmagay andın keyn (13) tamâm 'ulemâ ve imrahorda kelen Kaşkar halkını cem' kılıp idiler ki ey (14) ser virâne Kaşkar âgâh ve

dâne bolunglar keçen gaça bizler kâfirlerniñ itâ'atide (15) burgaymız kaysı yüzümüz bilen hakk teâlaniñ dergâhıga bargaymız bendega (16) guzâtnı farz kılıpdur elhamdülillâh Müselmânlar kâfirler birle beraberlik kılguçı (17) bar cerage kâfirlerniñ ferakendeliki bisyârdur hem iki bölük Kırgızlardın (18) Kalmaklardın yüz evürüb Müselmânga koşıldılar bir bölük Kırgızlar Kaşkarda (19) karar aldı evveldin feth-i İslâm kasabdı köñlüm küşesicedin çıkmaz irdi (20) hemrâh arzû kılur irdim kaşki bir vakit bolgay ki bu kâfirlerniñ itâ'atidin

[44b] (1) halâs bolup taht-ı saltanatda Temür Hannı olturguzub memleket kâr [u] bârını (2) olarga sifariş kılıp özmizni bir küşege alıb ata bâbâ resmice du'â küylük kılga-(3)-ymız elhâmdülillâh ol vakit mevcûd bolgan uhşaydur ümîd bar ki maksûd tamâmıga (?) (4) ve imdi meşveret kîzlerde mâ'kul körsengizler 'ahd-ı peymân-(5)-mızını tâze iyleb 'ilâhide dest (?) biringler dip şîrinzebanlık birle (6) bu sözni takrir kıldılar hemmelerdin feryâd kıganniñ sâdesi â'lemni (?) sa'at-(7)-din keyn hemme özlerige kelip cevâbga agız açıb didiler ki hâlâ burhandur yüz ming canımız (8) bolsa fedâ-yı İslâm bolgay imdi olsak emân yoktur dip bicâne dîl (?) (9) kılıp 'ahd-ı peymânlarını tâze iyleb mübârek bâdlık kıldılar ol vakit (?) (10) yüz Kalmaklar (?) dihan fırkasıdın sûdaga kelip sûga tag (?) (11) (?) ve bargâh tikib tüşgen irdi ve yana şehr içre Kara Han Kalmak birle (12) bir munça Kalmak bar irdi leşkeri İslâmga ruhsat birdiler birip Kalmaklarga imes (13) 'arz kılınglar kabul tutsalar hûb ve illâ katl iylegaymızlar dip emre kıldılar şehрге (14) münâdigerler küçe bölüce münâdi kıladurlar ki devri be devri-i İslâm dip tabl bâz (15) (?) felekge çıkardı düşmenlerniñ yüreklerige der-i (?) kişiğe mülâkat (16) boldı ol İslâmı musâfaha kılur irdi bende (?) hatun hoş hâl-(17)-lık kılur irdi el-kıssa leşker-i İslâm Kalmaklarınıñ tüşgen otaglarıga (18) bardılar kâfirler haber alıb cenk-i cüdâga meşgûl boldılar bikbâr Müselmânlar hücûm (19) iylediler bir niçesi üstün irtuç birle kaçtı arkasıdın

[45a] (1) koglamadılar ba'zıları öldiler ammâ şehir içide Kara Han (?) Kalmakları âzâr kâfir (2) idi her bâre Müselmânlarga nef' yetkürmekge râgıb irdi ve yana kilgende ilçiniñ (3) evzânıñ bozulgıknı haber bergen idi ol vechidin bu kâfirni selâmet öz diyâ-(4)-rıga çıkardılar ki körgenni (?) dip bes hemmeniñ köñlü teskin tafıp (5) anduhı bir taraf boldı Kırgızlarınıñ hem anduhı bar irdi ki bizlerni galat (6) birip Kalmaklarga tutub berurlar bu işlerdin hem fârig boldılar (7) andın keyn Yarkendge Hazret-i H^wâce Cihan h^wâcemniñ küşad üçün leşker tart-(8)-makniñ (?) tüştiler **Fasl-ı Dâstân İşitmek Kerek** ammâ Gâzi Bik özü-(9)-niñ kılğan kerdarıdın hacîl bolup iki taraf siyâsetdin korkub

(10) hiç 'ilâc tafalmay kelâmullâhını alıb Hazret-i Cihan h^Wâcem kaşlarığa kerib (11) Kuran-ı şerîfni şefî' keltürüb künâhını özi tiledi kelâmullâh hürmetdin (12) h^Wâcem künâhıdın (?) Gâzi yağlay idi kim ey Pâdşâhım Hazret-(13)-leridin köñlüm (?) tebedur likin Fâdşâhzâdelerimdin (14) korkadur (?) minge âzâr yetkürmagaylar Hazret-i h^Wâcem aydılar ki siz kelâm-(15)-ullâhını şefî' keltürdingiz sizge âzâr birküncedin herkez bolma-(16)-gaymın dip vâ' de birdiler Gâzi Bik yağlab Kur'anı (?) evürüb (17) ve tidi kim hâh kasden hâh sehven min Hazretleriniğ hakkıda (18) yemân-ı hıyânet kılsam bâki-i 'ömrümni Hazretleriniğ hizmet-

[45b] (1) leride (?) dostlarığa dost düşmen bolmasam bu 'ahdimge vefâ kılma-(2)-sam kelâm-ı şerîf mini urgay dip 'ahdi kıldı Hazret-i h^Wâcem kullarığa (3) kelâm-ı şerîfni alıb miz hem sizniğ hakkıngızda yemân-ı hıyânet kılsam (4) Kur'an (?) bolgay didiler bâ'dehu ol kün Gâzi Bik surunhanesini (5) bisyâr bülen de taht-ı kabul âyana (?) lik kılıp h^Wâcemni tahtğa çıkardı (6) mübârek bâdlık üçün cemî' ümerâ ve 'ulemâlar kelip tabl-ı şâdâne çalıb tamâm (7) Yarkendlik kelip yağlab mübârek bâdlık bile dest (?) birdiler ol küni (8) hoş hâllikdin güyâ kıyâmet tâz bolup hiç kim geryedin hâli bolmas (9) irdi münâdi kerler münâdi kıladurlar ki devri be devri İslâm-ı Pâdşâ-(10)-hî Cihan h^Wâcem dip tabl-ı cenkni andag çaladur ki mâhiyân-ı deryâ (?) (11) hevâ acuşğa keldi Hazret-i Cihan h^Wâcemni atmandurub urdaga tüşür-(12)-diler tahtda ber-karar boldılar ol küni üç nevrüz cem' boldı biri yıl (13) başı irdi biri İslâm açılğan yana biri h^Wâcem kayddın halâs (14) bolğanı her kişi birbiri birle cem' bolsa ol mübârek bâdlık bile musâfaha kılur (15) irdi Gâzi Bik 'arz iylediler ki Hazret-i Yusuf h^Wâcem Kaşkarda (16) İslâm açıbdurmuş Yarkendniğ bolmakığa leşker alıb kelür imiş (17) berüki emri bolsalar haber birip İslâmğa mübârek (?) leşkerini men' eyleseler

[46a] (1) ve yana Sıddık h^Wâcem Hotenge teşrif iyleb idiler anda bizniğ ehl-i 'iyâlımızni (2) esîr iyleb Ömer Mirzâ başlıg Hoten leşkerini alıb kelür imiş dip haber bolup idi (3) orda uluglarığa yarlıg bu haberni yetkürüb leşkerini men' eyleseler (4) dip h^Wâcemge bu 'arzını iyledi h^Wâcem kabul kılıp dâmâdları (5) Ömer h^Wâcemni Kaşkarga revân iyledi Muhammed Abdullah Bekavul Hotenge (6) revân kıldı ve yana 'arz iyledi ki ilçi Kalmakları tutub oltursak (7) h^Wâcem idi ki kâfirni cenkdin buluğ (?) vakitide olturmak revâ irmes (8) belki kâfirleri öz hâliga koyub şehrdin çıkarıb koglaysızlar (9) leşker hem arkasığa kirmegay ve belki bizniğ Muhammedi H^Wâce iylerde kâfir-(10)-ler residedür Kalmaklara mundın ziyâde 'ukûbet iylese k hûb (11) irmes dip emri kıldı bes bu Kalmaklara birdin at birip (12) şehrdin çıkardılar bes bu beş Kalmak ilçige müdded

birlemek için (13) kelür irmiş idiler (?) koşulub anı hem arkasığa yandurub (14) be-der kitti ammâ Ömer h^{wâcem} Kaşkarga yitib angladılar ki Yusuf (15) h^{wâcem} Kara karda Yarkendge leşker ibermekge turgan (16) idiler Ömer h^{wâcem} kelip bu hoş haberni yetkürdiler İslâm-(17)-nı mübârek (?) tâ'zim kılıp turdılar bu haberni Yusuf h^{wâcem}

[46b] (1) anglab şükr [ü] senâ kılıp turdılar ve yana tahâret tâze kılıp şükr-i vuzû edâ kılıp bisyâr (?) (2) kılıp Ömer h^{wâcem}ni mihmândarlık iyleb ruhsat birdiler ammâ Muhammedi Abdullah Bekavul sür'at (3) bile yörüb Hotenge yitib idi Sıddık h^{wâcem} leşker birle aldığa (?) Yarkende (4) bolgan vakâ'nı beyân kıldı Gâzi Bikniñ ehl-i 'ıyâlğa âzâr birmesek hatt körsetti likin Muhammedi (5) Abdullah Bekavulniñ sözünü i'tibâr kılmadılar belki melâmet kıldılar ki h^{wâcem}ni (6) Gâzi Bik kand birle evige başlab uşbu hâdiselerni fayda kılğan imdi bu işğa kadem (7) koyubdur Gâzi Bikniñ ehl-i 'ıyâlnı hatt (?) bizdin halâs kılıp cefâ yetkürse kerek (8) dip Şehabeddin hâhladı ki âzâr yetkürgay Sıddık h^{wâcem} koymadı atamnıñ (9) hâdimidur dip uşbu 'ukûbet besdur ki birle lâgar atga mindurub kişi koşmay tenhâ (10) leşkerniñ arkasıdın yürüsün dip emri kıldı Muhammed Abdullah Bekavul torluk zahmetler (11) birle yolda kaladur ki (?) yetgende 'ilm-i Âhund Yarkendi Sıddık h^{wâcem}niñ aldılarığa kelip (12) bolgan vakâ'larnı beyân kılıp Gâzi Bikniñ ehl-i 'ıyâlları için mühürlük (13) hatt körsettti likin bu Âhundniñ sözige (?) kılıp tereddüddin hâli bolmadı (14) didiler ki Gâzi Bik bu bârede (?) mekr kişidür Âhund ilticâ kılsa nâçâr söz-(15)-ini kabul kılıp kelürler bu vaktide mühürniñ i'tibârı yokdur didi büzürgvârım düşmen (16) kolıda bolgay Âhundniñ vâ'desini hem kabul kılmadılar bâ'dehu Yarkend şehri-(17)-niñ aldığa keldiler hemme ehl-i memleket istikbâl iyleb turadurlar bularnıñ (18) köñülleri hem teskin tafmaydur âhir 'ömrimizde anı şehрге iberib Hazret-i Cihan (19) h^{wâcem}niñ taht-ı saltanatda olturganını körüb haber birkendin

[47a] (1) keyn köñülleri teskin tafıp şehрге dâhil bolup H^{wâce} Şemsüddin h^{wâcem} (2) başlıg Ömer Mirzâ Hoten leşkeriniñ serdârı hemme fişkeşler birle tâ'zim (3) kılıp İslâmni mübârek (?) h^{wâcem}niñ ayaglarığa kılıp zârı kılıp idiler h^{wâcem} (4) bularga nevâzişler kılıp köb iltifâtlar iyledi Sıddık h^{wâcem} bu kasideni (5) tertib berkan idi bu kasideni h^{wâcem}niñ nazarıdın ötkerdi kaside üşüdur (6) ey sıfâtıng bedresi (?) irür hem bî kenâr / mâsivâ irmes siniñ (?) misllik fayidâr / (7) zâhir ve bâtn musın yâ evvel ve âhir musın / bizge gafletdin imes zât-ı pâkıng âşikâr / (8) yâ resulûllah tıfiling boldı barça kâinât / âyeti levlâke irür şâhid sanga ey kamkâr / (9) yüz ve zülfiñ vasfını yâd iylegendin zülcelâl / nâzil oldı sûre vel leyl bile ve'n-nehâr / (10) eyyühe'l-müzemmil

oldı zât-ı pâkıngga nidâ / rahmeten lil â'lemîn hem yâd kılğan per u bâr şefa'at / (11)
 tangla oltursang şefa'ât tahtı üzre yâ şefî' / kılmağaysın min kibi âsi kılungnı şermsâr /
 (12) ol Ebubekr-i Sıddıkdın tasdik iyledi / hem aydı hicret çağı Hazretga tenhâ yargar /
 (13) 'adl-ı bâbıda irür faruku yektâ-yı Cihan / bolmadı ol bolmayın şer'i Muhammedî
 âşikâr / (14) saffetullâh vasfını H^wâcetge zi'n-nûreyn irür / münebbih-i 'alemi sehâkâni
 hayâ sâhib-i vakar / (15) idiler Hazretni hoş kim haydar şânıda / Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe
 illâ Zülfikâr* / (16) zehr içib taftı şehâdet-i Hazret-i Şâh Hasan / bâ'is oldı bu şehâdetge
 yezîd ü nâ-bekâr / (17) Hazret-i Şâh Hüseyin oldı şehîd-i Kerbela / ehl-i sünnet aldıda
 boldı havâric-i hârzâr / (18) yetmes irdi bu iki şehzâdege munça elem / munda köb
 hikmetni izhâr iyledi ferverdîgâr / (19) biri ol kim tangla-yı ümmetlerge bolgay ol şefî' /
 biri bolgaylar bu â'lemde şehîdi nâmdâr

[47b] (1) â'lemü'l-gayb oldurur Allâhü â'lem bi's-savâb ol hikmetni (?) kim miniñ dik
 (2) meşakkat çıkmayın 'arş-ı tarab mergûb imes gam birle rahatını turam halkı kıldı
 kerügerga (3) (?) şâhhâ-ı şehensâhhâ singa gam yitmese bolmas irdi din-i İslâm âşikâra
 şehir-i (4) (?) sarulgan köñül şâd oldı lütfungın yana kül tuzub köz (?) güyâ açıldı (?) (5)
 ey fütûh dakik ol (?) halingne şükr etmegeç niçe kün bu közümge tutyarar (?) diyâr (6)
 bes Hazret-i Cihan h^wâcem tekellüm aydılar ki ey ferzend Hazret-i İmâmlar-(7)-nıñ
 şehîd bolganlarını nık (?) beyânını kılasız öznigizge kılal-(8)-gan vakâ'larnı kaysı
 'ibâret birle beyân kılasız dip közleri (9) yaşlar câri boldı ve barçalar yığlaştılar hemme
 ki yana h^wâcem teselli (10) birdi karakara beyân iylerdiler bu Hotendin kilgen leşkerniñ
 serdârı-(11)-nı iltifatlar kılıp serfay Pâdşâh nâleler birip mihmândarlık ayaf-(12)-tı birle
 Şemsüddin h^wâcem başlıgın Hoten leşkeriga (13) ruhsat birdiler 'ömrümüzni vezir kılıp
 Gâzi Bikniñ oğlu (14) Ömer Bikni yana Hotenge hâkim kılıp revân kıldılar bâ'dehu
 özleri barı (15) kendiniñ taht-ı saltanatıda ber-karar bolupda dâd-ı suraglarını (16)
 şeri'at hükmi birle sorab hakk-subhanehû ve teâ'liga (17) şükr [ü] senâlar kelür hemişe
 'ulemâlar birle meşreb tuzub 'ibâdet-(18)-ge meşgûl boldılar **Fasl-ı Dâstân İştirmek**
Kerek Yusuf h^wâcem (19) Pâdşâh hemdin vaktige Yusuf h^wâcem Yarkend Kaşkarnıñ

[48a] (1) kâr [u] bârını köñülleridin çıkarıb Derviş Bekavul Andicanga buyurdılar
 nâme-i (2) (?) ey Andican velâyetleriniñ hâkimleri Mogolustan şehriga (3) sâlhâ-yı sâl
 karin yay bî-şümâr kâfirler musallat bolgan ikenler bu kâfirlerniñ (4) (?) Müselmânlarğa
 haddin aşkan Elhamdülillâh ki imdâdı ilâhi âyâ bolup (?) (5) din-i İslâmı feth kılduk ve
 olardıñ yüz evürüb bî- (?) tig tartuk (6) Hazret-i hakk-subhanehû ve teâ'li adın ümîd bar

* "Zülfikâr' dan keskin kılıç, Ali'den büyük yigit yoktur."

ki aylaga leşker tartıb (7) Müselmânlarınıñ niçe yıllık intikamlarını kâfirlerdin algumızdur siz-(8)-ler hem himmet körgüzüb İslâmga yârî bergen sizler nâme tamâm ve selâm (9) ve yana Andican mergulannıñ serdârlarına Kubad (?) Mirzânı kemâl-i şecâ'- (10)-atlıkdin bahadur atarlar anga nâme fetdiler (?) Kubad Mirzâ (11) sizniñ ata bâbânıñız bizlerniñ âbâd-ı ejdâdımızga mürîd-i muhallis (12) bolup kelge 'alel-husûs (?) yana H^wâce Hasan 'aleyhi'r-rıdvân-(13)-niñ vakitler (?) sâle bolup bu mel'unniñ ser-i râhnı niçe bâre tu-(14)-sub dimarlarını rüzgârlarında çıkargan siz hem ihtiyâr (15) kılıp bu kabilege teşrif keltürsangız dünyada ahiretde irdi birle boluplar (16) (?) baş kötürgaysız nâme tamâm ve yana H^wâce Hasan aleyhi'r-rıdvannıñ (17) yârenlarında Âhund Molla mescidi ve Âhund Molla Nevrûzi başlıg mürîd-i muhallis-(18)-lerige Andican içre bar idiler olarga nâme fetti diler ki ey haşyet-i (19) Büzürgvârımnıñ yârenleri sizler hem niçe yıldın beri celâl-i vatan Hane (20) (?) bolup yörüb yedingizlerge uşbu kâfirlerniñ sebebidin

[48b] (1) elhamdülillâh ki bu kâfirlerga bürHanım evürüb bu diyârlarnı kâfirlirdin halâs eyledük (2) kerek kim bu diyârlarga teşrif iyleb imân-ı İslâmga yârî bergey sizler nâme tamâm ve (?) (3) **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Hazret-i Yusuf h^wâcemniñ haremeleri bar irdi (?) (4) hanım dip bisyâr sâhib-i cemâl-i ferâsetlik dâna kişi irdi Yusuf h^wâcem iyledi (5) vakitide uşol haremeleri (?) idi Kaşkarga kilgenleride hem (?) idi (6) Aksuda kalgan idi emhâl mahall-i yâr birmey (?) h^wâcem aldurub (?) (7) kişi iberganda Abdülvehhab pek vakitni ganimet tafip bularga kâd (8) bular hem bir huylıga (?) niçe kün cenk kılıştılar âher bir kice fırsatnı ganimet (9) tafip Aksunıñ (?) bar idi ki Mirzâ Kasım Bik dip iki (10) anısı hem bar idi ki Mirzâ Murad Bik Mirzâ Şerdak Bik dip (11) Hanedân-ı mürîdin irdi hemiyle hanımnı selâmet Oş yolu birle Kaşkar (12) tarafıga revân iyledi hidâyet-i â'lî Abdülvehhab leşkerige gaflete (13) yüzlendürdi bularnıñ imdâdları ber Kaşkarga teşrif-i kadem (14) iyledi ehl-i şehr 'izzet-i ikrâm birle istikbâl iyleb urdaga tüş-(15)-diler Hazret-i Yusuf h^wâcem bularnıñ himmetleriga tahsînler (16) kılıp kemâl-i hoşlukdın niçe künd meclîs birip hemre (?) kilgenlerga (17) ser vefây birip 'izzet-i ikrâm birle yandurdı bâ'dehu özleri (18) munda ferâgat birle 'ömür keçürdiler Yarkend Kaşkar Hoten bu Uç şehri-(19)-niñ halkını İslâm açıb hûb (?) emânlık birle turdılar bâ'dehu

[49a] (1) Hazret-i Yusuf h^wâcemniñ (?) bedenlerinde verem zâhir boldı hükemâlar ve devâsıga (2) rücu' kıldı ammâ Hazret-i Yusuf h^wâcem ferâset birle ma'lûm kıldılar ki bu kesel (3) (?) tarafıga yüzlenmeydur ve nazar-ı sarf birdiler dünyâ birle firâvân

hâtîme-i resûlullâh (4) okudılar hemme 'ulemâlar dünyâga mâlamâl boldı Şâh h^Wâcem 'ulemâlarğa aydı ki (5) ey 'ulemâlar hoş kulagşıgalar birle (?) kim miniñ gamrum (?) âherga yetibdür her niçe (6) mu'âcele kılsalar söz birmaydur ve 'ulemâlar duâ'-yı hayr kılıp gerye zâr iyleb teselli-i (7) hâtır için âyet hâdis beyân kılıp şifâ (?) alıb kıldılar ammâ kesel veremleri (8) (?) (?) kılıp (?) yitti sıhhatlik nişânesi yok (9) h^Wâcem fikiri endişe birle (?) âbâ ve ecdâdımniñ ayaglarığa (10) cesedimni özüm alıb barganım beher (?) bu temmuzda (?) cesed yok-(11)-lamak (?) dur dip emri kıldılar ki tamâm ehl-i memleketge câbir (12) (?) cem' bolgay ve yana idi ki ulug eşî'â kılğaysızlar dip (13) tamâm 'ulemâ-yı ümerâ ehl-i memleket cem' boldılar firâvân aş tarttılar ta'âm-(14)-dın fârig bolup bu Cum'aga hitâb kılıp aydı ki ey yârenler bu kün vedâ' (15) künidür sâlhâ-yı sâldur ki sizler birle hem sohbet irdim hakkı taâm hakkı (16) kelâm bolup idük imdi sizlerge aytmasdur ki her kaysangızlarınñ (17) kasden sehven mindin köñül agrıgan bolsa ez-bahâ-yı hüdâ keçürgaysızlar (18) mindin râzı hoşnûd bolğaysızlar minge almadı behbûdluk yok kerek kim öz (19) (?) âbâ ve ecdâdımniñ ayaglarığa özüm alıb yargaymın

[49b] (1) ming (?) ferzendim H^Wâce Abdullahnı körgaysız ve ferzendlerini ve hüdâ ve resûlga (2) tafşurub vedâ' kılsalar ammâ bu cem'din feryâd kırganlar urladı hiç öz (3) hâli birle kalmadı sa'atdin keyn hemmeler tevâzu'lar birle 'arz iylediler ki (4) yâ Pâdşâh-ı 'â'lem hidâyet-i 'âlî mübârek bedenleriga şifâlık 'itâ kılğay hemmemiz (5) bir gulâm kemterin çâkerleridürmiz kerdemizde Hazretleriniñ hakkı (6) bendenimizdeki mûylarımızdın ziyâdedür Hazretleriniñ hoşnûdluk-(7)-ları bizlerge iki Cihannıñ sermâyesidür dip gerye zârı birle vatan-(8)-larığa yandılar ammâ Hazret-i Yusuf h^Wâcem H^Wâce Abdullah birle H^Wâce Mü-(9)-minni Kaşkar taht-ı saltanatıda (?) birip ikâmetge tâ'yin iyledük (10) yana iki nûre-i dîdeleri küçük idiler anı özlerige tâbi' iyleb (11) hâdim tâbi'lerni barurğa ve bâ'zılarını turarğa tâ'yin (12) kılıp esbâb-ı seferini müheyyâ kılıp âmâde-i sefer boldılar hemme (13) ehl-i memleket için (?) bâ'zılarığa biri ve bâ'zılar-(14)-ığa nârı ruhsat birdiler ammâ H^Wâce Abdullah bile H^Wâce Mümin-(15)-niñ feşânelerige (?) iyleb közlerige yaş alıb didiler ki ey (16) çâker farelerim sizlerni hüdâ ve resûlga cedd-i büzürgvârınga tafşur-(17)-dum didâr-ı kıyâmetge bâki kaldınger bu kalın düşmenlerniñ ara-(18)-sıda neçük meşakkatlerge rûberû bolursızlar ikin âyâ miniñ (19) mâtem-i musibetimni tutar mu sizler mu ikin (?) özingizlerge kılğan

[50a] (1) belâ ve âfetlerge hayrân bolursızlar mu ikin imdi sizlerge mâtem-i musibet-(2)-niñ ibtidâsı uşbudur **Nazm** refikim âh-ı yârim hemdemim derd-i elem hemdem

tekellüf (3) her taraf ve taraf ey şûhi sâ mân (?) bâid henüz in evvel aşk est (4) dağı gerye kemtergen ki in tufan rüsvây est â'lem (?) firâk künle-(5)-ridür közlerim kem imdi kan yaglang billûr mu sizge bu kün ne kişi kişidin (6) irilürsüz **el-kıssâ** Hazret-i Yusuf h^wâcem Pâdşâh ferzendleriga ruhsat (7) birip fi emânillâh dip yefurgı yolu birle Yarkendge 'azm kıldılar ammâ (8) vakit-i seretân idi hevânıñ tâbişi cehennem haber birür irdi h^wâcem-(9)-niñ keselleri bisyâr nazûk irdi bir kün yörüb Karakumga (10) yitgende tabibler teng boldılar ki nâçâr yolda tevakkûf kıldılar irte-(11)-si h^wâcem bâ-imdâddın yanıp idiler ki nime bâ'isdin tohta deng-(12)-lermagaysızlar dip emri kıldılar tabibler tafsillerini kördiler (13) ki endek eser-i sıhhat zâhir bolupdur h^wâcem aydı ki Allâh-u te'âla endek (14) fî'l-hamd şifâlık 'itâ kıldı ümîdim bar ki mini mundag yerlerde tenglikge (15) salmas âbâ ve ecdâdımniñ ayaglarıga közümni sürme vâr sürtüb (16) (?) Pâdşâhımniñ didârlarıga müşerref bolgandın keyn bu intikâl (17) rihletni köz tutarmız dip 'azm-ı râh iylediler Yarkend halkı dembedem (18) istikbâl kılıp turadurlar hevâladılar ki Hazret-i Yusuf h^wâcemni taht-ı (19) revân birle şehrga alıp kirgaylar ammâ Yusuf h^wâcem kabul kılmay libâs

[50b] (1) Pâdşâh ne gib kemer bend baglab esb (?) süvâre bolup cevelân bâzlık birle (2) şehrga dâhil boldılar ammâ orda sahnıga yittiler tamâm hayl-ı haşm çıkıp (3) tâ'zilim kıldılar orda sahnıda H^wâce Cihan h^wâcem mülâkat boldılar birbirini (4) (?) gerye ve zârı kılıştılar (?) yol birmay tamâm ehl-i 'ıyâlları (5) birle körüşüb sarayga kirib taht-ı 'izzetde ber-karar boldılar 'ulemâlar ehl-i (6) memleketler kirib fâtiha okub yandılar Hazret-i h^wâcemni bister (7) (?) kuzub be-tarika hikmet keselni ferveş iylediler hemme Pâdşâh-(8)-zâdeler dayım hizmetleride turdılar zâ'ife fâdşâhzâdeler nâle ve (9) zârı talebde boldılar husûsen ulûg 'azîzim atlıg bir hemişeleri (10) bar idi bisyâr sâhib-i cemâl pakiz-i tıynet Meryem-i saffet-i â'lem mâ'nidâr (11) kişi irdi saçları maş bir niçe henüz mestûre idi ekserde (?) (12) Sıddık h^wâcem Pâdşâh (?) bulardın tâ'allum alur irdi Yusuf (13) h^wâcemniñ hem iki â'cizleri bar idi biriniñ ismi Zehra (14) (?) biriniñ ismini Zübeyde (?) dir idi Hazret-i Cihan h^wâcem-(15)-niñ kiçik oğlanları Muhammed h^wâcemge kılğan idiler Muhammed (16) h^wâcem (?) (?) din keyn aylaga çıkan idiler şol (17) çıkanlar niçe iyledin tüşmediler bu üç 'âziz Yusuf h^wâcemniñ (18) hizmetlerde (?) idiler keselleri behbûdlukga yüzlenmedi (?) (19) tarafıga zûdbezûd ziyâde bolur irdi bâ'zı vakitlerde mukaddem büzürg-

[51a] (1) ler kelip turgandek haber birür irdiler hemişe ervâhlar birle sözleşib yiter irdi (2) Kaşkarda sıhhat ikenleride mu bâ'zı kicelerde bir künh hâdimni hemrâh iyleb süvâre

(3) bolup Hüseyin Feyzullâh h^wâcemniñ aldıda şırde tâ vakt-i seher kice ervâhlar bile-
 (4)-sünleşür irdiler ol vechdin Yusuf h^wâcemniñ dilleri âhret tarafıga (5) milâk idi ehl-i
 â'lemdin yüz ökürgen idiler Yarkendge kelip üç ay (6) gaça (?) minvâlde rüzgâr
 keçürdiler **Fasl-ı Dâstân İşıtmek Kerek** ile mu zâ'idin ol vakitide (7) Davaçı töre
 bolup oturub Amursana Hâkânniñ kaşıga barıb Hâkân-(8)-dın ağır leşker tileb alıb
 Yarkend Kaşkarnı alıb birmekge gazâ alıb aylaga (9) yüz keltürdiler burna burnadın Çin
 kâfirleri Kalmaklar birle münaza'âtları (10) bar irdi likin mahall-i yârı birmes irdi
 Amursananıñ leşkeri (?) (11) birle kilgen haberi Dabaçıge anglab tamâm â'zâsıga lerze
 feydâ (12) boldı çerage memleket içre bisyâr ferakende tefrikalik irdi Çin leşkeri (13)
 birle beraberlik kılğanı tâkat kılmay nâçâr râh (?) ihtiyâr iyleb öz (14) leşkeridin üç yüz
 süvâre-i harranı hemrâh iyleb kaçıb Heç (?) tarafıga birürniñ (15) 'ilâcını tefalmay közi
 Oşga tüşti Oş hâkimi Hocası Bikge (16) kişi kigürdi ki bizge bu diyârda yol barmu her
 nev' bizge fenâ bolgay ammâ Hoca-(17)-sı Bik vaktini ganimet (?) kış bâz aldıga çıkıp
 cündân mekr-i hile-(18)-ler birle bu sâde Kalmaknı künde evürüb şehрге alıb kirib
 dervâzelerini muhkem (19) itib tamâm halk birle bâ'zını evvelde bâ'zını kûçede (?)
 iyledi (20) Dabaçı başlık hemme Kalmakları aylaga alıb yördi ammâ iyledin Dabaçı

[51b] (1) kaçıb çıkıp taht-ı hâli kaldı kelip tahtga çıkıp olturdı Hocası Dabaçini alıb (2)
 Amursanaga tuhfe kıldı Amursana hoşhâl bolup Dabaçini leşkeri birle Hâkân-ı (3)
 Çinge iberdi bu vakit gaça Çin içinde Kalmaklarıñ evlâdı bar Dabaçini (4) Hâkân-ı Çin
 'izzet bile saklab oğluga kızını birdi ammâ iyleden Amur-(5)-sana töre bolup nev'-i
 serencâm tafip Yarkend Kaşkar Hoten bu üç şehrinin (6) itâ'at kılmakniñ sebebike tüşti
 meşveret araga saldı Yarkend-(7)-ge leşker barsa bolur idi likin Kalmak perakende
 leşker yarakdın (8) kilgen mânde hâlâ leşker barmagı bisyâr müşekkeldur didiler ki
 Yusuf (9) h^wâcem Pâdşâh bisyâr hûşyâr-ı dânişmend kişidürler hemme Müselmânlar
 (10) kuvvedürler leşker barıb feth tafmak bisyâr meşekkeldür dip men' (11) bolganda
 Aksu hâkimi Abdülvehhab Bik Oş hâkimi H^wâce Süha Bik (12) maslahat körsetti ki bir
 iş bar anıñ birle bu şehrlerni almak âsândur (13) iyle içre H^wâce Ahmed h^wâcemniñ iki
 oğlı bardur cerage Kaşkar halkı-(14)-niñ H^wâceleri boladur eger Çin leşkeri birle bir
 serdâr Kalmaklar birle bu h^wâce-(15)-lerdin biri katılıb barsa ili içre bu H^wâceler töre
 boldı dip şöhret (16) birilib tamâm Kaşkar halkını cenk ve bî-telâş bularnıñ itâ'atıga
 kararla (17) şehrilerni algandın keyn bu H^wâcelerniñ töre bolmaslıkını Han töre (18)
 bilürler dip meşveret körsetti bu maslahat hemme kâfirlerga mâ'kul bolup (19) derhâl
 H^wâce Ahmed h^wâcemniñ iki oğulları bar irdi biriniñ atı

[52a] (1) H^wâce Burhanüddin yana birlerinin atlarını Han h^wâcem atar irdiler bularga (2) salhâ-yı sâl irdi ki Kalmakların kolıda esîr idi Kalmaklar bularnı (3) İran kaburgada cây-ı berkan idi hüdâ-yı teâ'lî bularnı halâs kılmakga (4) irâdesi bar idi bes Kalmaklar bularnı 'izzet-i ikrâm bile aldurub kelip (5) vâ'deler birip bir tâ'ife Hitay leşkeri yana bir tâ'ife Kalmak leşkeri bir (6) kerde taglık bu üç tâ'ife leşkeriga serdâr kılıp H^wâce Burhanüddin (7) h^wâcemni Aksuga revân kıldı Han h^wâcemni ilide tutub turdı el-kıssa (8) Burhanüddin h^wâcem Aksuga kelip tüşti mundın hem leşker alıb Oşga (9) keldi Oş halkı tevâzu'lar birle şehriga alıb kirdiler bular Kaşkarga boşniñ (10) meşveretin kıldılar Oş halkı Kaşkarga leşker bir yeşni aslâ mâ'kul (11) körmedi belki Yusuf h^wâcem bile uşbu şehirlerde emân turmaknı ganimet bildi (12) didiler ki Kaşkar halkı kemâlsiz cem'iyetdurlar heme taraftaki Kırgızlar cem' (13) bolgan irmiş Yarkend Hotendin hemme leşker cem' bolgan irmiş bir takdir (14) olarmızlarga leşker tartısal bu şehirlerniñ hâkimini âsmânga sarurlar (15) dip uşbu teşvişde turarlar **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Yarkendde H^wâce Yusuf (16) h^wâcemniñ keseli barganca tenezzül tarafı ziyâde boldı barganca rûzgar-ı (17) â'lem her taraftın rengârenk fitneler peydâ boldı ve şûrangız şûm haberler işittiler (18) bâ'zı iliniñ içi bozulubdur Hâkân-ı Çinlerdin leşker kelip Amursananı (19) tahtaga çıkarıb Dabaçini tutub şehir-i Çinge (?) dur imiş Kaşkar (20) Yarkendniñ fikiride leşker iberib Aksuga kelip durmuş didiler bu sebebdin

[52b] (1) ehl-i tedbirler cem' bolup meşveret iyleb Cihan h^wâcemge 'arz iylediler ki (2) Pâdşâh-ı â'lem cündân tarikdelik şûm haberler feydâ boldı 'ilâc vukû'dın (3) ilgeri fişmân-ı sûd birmes Hazret-i Yusuf h^wâcemniñ keselleri bisyâr ol halkniñ leşkeri nazûk (4) ol halkniñ leşkeri bu yerlerge kelse bizlerni (?) kılur memleket dârlık destde-(5)-luk hûb irmes lâyük sezâvâr oldur ki Aksuga (?) leşker barsa olarga (6) himâye bolup kâfirlerniñ tasarruflarıdın içrese kâfirlerge gâlib kelse fehve'l-mûrad (7) kâfirlerni koglab aylaga yetkürüb yanarlar ve illâ leşker-i küffâr gâlib kelse yanıb (8) kelür eger irkadın irkaşıb munda kelseler be-kadr-ı imkân cenk kılaşlı körermiz dip (9) maslahatnı araga saldılar Hazret-i Cihan h^wâcem bu meşveretge sükût kıldılar (10) cevâb üç kün öti törtüncü küni maslahat beyner leşker birişniñ delâletini (11) haddin aşurdılar nev-civân şehzâdeler bisyâr dilîr râğıb idiler bu cem'-(12)-niñ ittifak birle h^wâcem hem barsa bargay dip ruhsat birdiler ammâ Yusuf h^wâcem (13) leşker her şeyemni aslâ mâ'kul körmedi belki men'ni haddin aşurdılar ki hergîz ruhsat (14) birmediler ammâ Yusuf h^wâcem aydı ki haddi bolmas bu şehirlerge leşker tartgay (15) özice bu yerlerge kadem toygay ammâ yana leşker şikeste (?) fîperfî irkaşıb kelür (16) güyâ ki birip çarlab

kilgendik (?) bizniñ leşkerge Kırgız aralaştır ki 'itimâdga (17) (?) bî-vefâ halkdur kim hem kesel hem katıgdur ki sıhhatlikniñ 'itimâdı yok hâlâ (18) leşker kişilikniñ mahalli irmes sabrı tahammülniñ vakitidur dip ân hemme men' kıldılar (19) Cihan Hocan h^wâcem hem kabul kıldılar likin halk-ı ihtiyârıga koymadı nâçâr leşkerge (20) câbir birdiler Yusuf h^wâcemge anglatmadı anca leşker cem' boldı ki hesâbını hüdâ (?) Kırgızlardın

[53a] (1) hem tola leşker cem' boldı bu leşkerni Yahya h^wâcem başlab barur boldı yana künde leşker rast (2) kılıp Kaşkarga revân kıldılar Yarkendin Yahya h^wâcem birlen (?) Biki Hüdâberdi Bik (3) kargalıkdın Mir İvâz Bik (?) Bik h^wâcemge hemrâh bolup yördiler Kırgızlar (4) bular leşkerini başlab Yengi Hisârga yittiler Yengi Hisâr Biki bu leşkerniñ (5) kelişidin vâkıf bolup öz vehmidin korkub hemme vakit Kalmak tarafıga meylen (6) kılğay bu leşkerni körüb takı 'adâveti hem ziyâde boldı Hazret-i h^wâcem munıñ (7) evzâ'ini bed hıyânet bilib gümân tüşti derhâl munı bendege tartıb bir kün (8) turub Yengi Hisârniñ işini tamâm kılıp leşkerini alıb Kaşkarga teşrif (9) iyledi leşkerge emri kıldılar ki şehрге mil kılmay artuc yolu birle Oşga yör-(10)-gaysızlar **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Yarkendin bu leşker yörüb iki kündin (11) keyn Yusuf h^wâcem Pâdşâhım külli nefsin zâikatül mevt* şerbetini nûş (12) iyledi kalvenallâhu inna ileyhi raci'un bes Hazret-i Cihan h^wâcem bu (13) leşkerniñ barganını hûb körmediler Gâzi başlıg tamâm Bikler yatmaknı (14) hûb körmedi 'arz kıldılar ki yolga çıkandın keyn barganı yahşidur tâ ki (15) bizniñ aramız (?) ol tarafga mâ'lum bolmasdın birün leşker (16) birip tekâbül bolsa düşmenler meyûs bolup himmet ve cir'atlarıga noksân (17) yiter dip bu maslahat beynlerniñ sözidin h^wâcem baş tartalmay nâçâr (18) rızâlık birmediler derhâl tâ'zıyet nâme katıb birdiler ki ve yana Nasrullah h^wâcemge (19) saltanatnâmesi iberdiler vasiyet kıldılar Kaşkarga barıb tâ'zıyet-(20)-nâme birip okutub tâ'zıyet iylenizler yana bir kün menşûrnâmeni

[53b] (1) okutub ferzendi H^wâce Abdullahnı taht-ı saltanatda olturgaysızlar dip (2) ruhsat birdiler bular esbâb-ı sefer rast iyleb Kaşkarga teşrif iylediler (3) bâ' dehu Kaşkar şehriga dâhil bolup Hazret-i Abdullah h^wâcem birle Yahya h^wâcem rû-(4)-berû bolup urdaga tüştiler tamâm serverân Kaşkarnı cem' iyleb Sufi (5) h^wâcem başlab 'ulemâlar hâtim-i Kuran du'â tekbîr iyleb bâ' dehu tâ'zıyet-(6)-nâmeni alıb okudılar mazmûnı ol ki külli nefsin zâikatül mevt hükmi birle hiç ferzend-i (7) âdem hemme zeycân bu dâir mevtdin yaş tartalmas kaysı anese (?) evliyâ (8) 'ulemâ hükemâ bu dâmdın halâs

* "Her nefis ölümü tadacaktır." Ankebût /57.

bolmas beruki bolsa yana beruki tangla bolur **Nazm** (9) gerçi 'ömri nûh bolsa hem beruki bir küni yüz (?) hasret birle nâ kâme (?) (10) ey ferzend H^wâce Abdullah kazaga rızâ vâcibdür bir niçe yüz hırâş bekânı çak kılğan-(11)-nıñ hiç sûdı yok bendecilikge rızâ ve teslîm iylemeganniñ nişânesidür (12) ey ferzend fi'l-cümle söz-i â'kilga kifâyedür al-â'kil (?) illâ beşâret imdi (13) kerek kim birâderingiz H^wâce Müminge vâlidingiz agamga ve cemi' tâbi' hâdimlerga (?) (14) nâsihat bergeysiz hidâyet-i â'li adın ümidim oldur ki cân tende bardur sizlerniñ (15) terbiyetingizlerdin hâli bolmagaymın nâme tamâm ve selâm bu nâmeni oku-(16)-gac hemmeleri gerye ve zârı kılıp hoşlarıdın kitti yana hoşlarıga kelip (17) geryedin fârig bolup cemi' 'azım i'tirâf taftular tanglası Nasrullah h^wâcem (18) başlarıdın menşurnâmeni okudılar mazmûnı ol ki Bismillâhırrâhmânırrâhim (19) (?) fi'l-'arz hâlife yâ'ni yüz ming hamd [ü] senâ ferverdîgâr-ı â'lemga ki (20) Sultân-ı 'âdil ve emîr-i fâzıl 'âdl-ı kerem birle re'ayâ fukarâlarını bu â'lemde (21) hâtır cem' emânlık birle tutub tevânâlardın nâ-tüvânlarğa zulm [ü] sitem yetkürmay

[54a] (1) emniyetde fârig-i vebâl tutarlar İslâm Fâdşâhnıga inkıyâd eylegen mü'minlerni (2) âhiretde şol Fâdşâhnıñ 'ilminiñ (?) cem' iyleb behişt sârı (3) iltürler her kişiğe selâmga boyun sunmay bu dünyâda yağı âhîret ve bâğı yetür birle (4) rüsvâ bolup bu cenk-i 'ukûbetge giriftâr iyledi ey âdemiyân Kaşkar agâh ve dâna (5) bölünglerge salhâyı sâl irdi ki kâfirlerga muta'âbât birle rüzgâr keçürüb (6) irdük elhâmdülillâh İslâm 'âleminni yaşıımızga kötüribdin milletni tâz iyleb (?) (7) Yusuf H^wâce karındaşım bendecilikni berca keltürüb cânının cân-ı âferînga (8) tafşurdı imdi nûre-i didesi H^wâce Abdullahnı taht-ı saltanatga (9) lâyıq körüb Pâdşâh H^wâce at koyduk her kişi bu Fâdşâh H^wâcenıñ (10) itâ'atidin baş kaytarsa dünyâsı gâret tâcıga ehl-i 'ıyâlini (11) esirlikge özini katlge revâ körgay âhîretde hüda ve resûlnıñ aldıda (12) şerm-bâz giriftârı cehennem bolgay ve yana ol ki ey ferzendi H^wâce (13) Abdullah siz hem Müselmânlarğa (?) kılıp soraglarını şeri'at hükmi (14) birle sorab tâbi' şeri'at bolgaysızlar ve yana sizni serdâr-ı leşker bolup (15) bargay dip idük imdi birâderingiz H^wâce Mümin Kaşkar leşkerini (16) başlab H^wâce Yahya birle tiz tünd şürû' kılgay nâme tamâm ve selâm (17) bu olturgan halâyık nâme mazmûnıdın haber tafip Hazret-i Abdullah h^wâcemni (18) (?) olturguzub bir tarafını Yahya h^wâcem bir tarafını Nasrullah h^wâcem (19) bir tarafını hâkim Hoşkefek bir tarafını Alem Âhund Molla Muhammed tutub mübârek

[54b] (1) bâdlık kıldılar Hazret-i Abdullah h^wâcemni taht-ı saltanatda olturguzub (2) (?) tüşüb mübârekledi Hazret-i Abdullah h^wâcem tahtda ber-karar bolup emr kıldılar ki (3) her kişi öz tasarrufınıñ leşkerini çabdub yolıga revân bolsun bes bu emri birle hemme (4) leşkerniñ (?) rast kılıp yolga revân boldılar Hazret-i Mümin h^wâcem birâderi-(5)-niñ ruhsatı birle âmâde-i sefer bolup revân boldılar Kaşkar Bikleridin Beşkerem (6) hâkimi Niyâz Bik Feyzâbâd hâkimi mahrem bularnı hemrâh iyleb yörüb beş kerime mevzi`îde Yahya h<sup>w</sup>âcem (7) birle müctemi` boldılar ammâ bu leşkerge ser hisâb bardılar ki cenâb-ı ser çabduk çıkıpdurlar ki (8) güyâ bu şehrdin köçüb yana şehрге baradurlar hem kûçede irtedin ahşamgıca (?) (9) dur meşveret iylediler ki mundag agrık birle menzilge yetkelini bolmas çerage (10) düşmenge herkez beraberlik kılgay bolmas dip emri kıldılar her kişi özini (11) yetküşün dip leşkerini öz sebükbâr iylegandık kıldılar der-i hakikât sebükbâr olmadılar (12) âhirü`l-emr menzil-i merâhilelerni tayy kılıp akasay kakşal birle şehir-i Oşga yakın (13) bardılar ammâ Dastan H<sup>w</sup>âce Burhanüddin (?) idi `ayş-u işretge meşgul (14) irdi kişi kelip haber birdi ki Kaşkar tarafıdın leşker-i `azîm feydâ boldı dip bu (?) (15) bu leşkerniñ atını işitib `akl-ı hoşıdın kitti kişi çıkıp kördi ki niçe (?) (16) `ilm her biri niçe ming kişige nişâne idi H<sup>w</sup>âce Burhanüddin hoşıga (17) kelip leşker cem` kılmakga âmâde boldılar Hazret-i Yahya h^wâcem (18) birle Mümin h^wâcemdin bu leşker birle Oşniñ aldıda yakın kelip mukaddem (19) sefânı câbecâ kılıp safâlarını rast kılıp maslahat kıldılar ki ol ilçi (20) kiygürsek eger kabul (?) kılsalar hûb ve illâ âmâde bolsak dip Yarkenddin (?)

[55a] (1) (?) Bikni Kaşkarga (?) niçe kılğan irdi Beşkerem hâkimi Muharrem Bikni (2) Ömer Mirzânı serdâr kılıp mu (?) Kırgızni bir serdâr kılıp `alel hezâla dört serdârga (3) undın kişi koşub ilçilikge (?) kıldılar bularga nâme-i tertib birdiler bular (4) nâmeni bular nâmeni başlarıga kesib şehir dervâzesidin kelip ilçilikni izâr (5) kıldılar kişi kirib H^wâce Burhanüddinniñ huzûrına kirdiler tamâm (6) hâdim derbend kılıp öz kişi birle kirib tâ`zîm kılıp kördiler ki tamâm Kalmak (7) âlûde Hıtay aralaş sözleri kâfirâne `aceb etvârlık `aceb gerdârlık (8) tâ`ife kördiler ki hiç bûy-ı diyânet-i İslâm bulardın kelmaydur otra-(9)-da bisât-ı `izzetde Hazret-i H<sup>w</sup>âce Burhanüddin olturubdurlar (10) eving solda `ömr ey bed-girdâr fesâdkeş ve kâbâhât endiş `ulemâ-yı (11) künh cûy-ı bed şekâvet bed diyânet zâlim-i şî`âr-ı İslâm (?) olturubdur-(12)-lar ki Cihan (?) deryâ keyn bularnıñ habs yatınlarıdın (13) mevc ordadur Kaşkardın Hüdâyâr Bik Bik (?) Muhammed Emin Bik (14) Abdurrahman Bik Yusuf Şire Musa Bik bu Bikler Yusuf h^wâcem (15) Pâdşâh Hüdâyâr Bikni tutganda kaçıb Aksuga kelip idiler hâlâ bu leşkerge

(16) katılıb Oşga kilgen irdi ve yana Aksu hâkimi Abdülvehhab Ömer Bik (17) oğlu Abdüssettâr Bik Abdülhâlik Bik Oş hâkimi Hocası Bik (18) oğlu Muzaffer Bik eşikagası (?) Bik Kuça hâkimi Saadet (19) Bik Rahman Kuli Bik Muhammedyar Bik Seram (?) hâkimi Abdurrahim Bik (?)

[55b] (1) Dölek hâkimi Saadet Bik Raman Kuli Bik Kırgız Abdullah Bik munda özge (?) (2) hem bisyâr olturubdur câhil sîret Âhundlardın Molla Gavs Âhund Molla Kutluk (3) Âhund Sekal Âhund Molla Berat Âhund divâne veş sûfilirdin mundı (4) sûfi Rahmet sûfi Niyâz sûfi mundın özge zâlimlardın bisyâr bar irdi Hâkân leşkeridin (5) torumtay (?) tört yüz hitay birle kilgen irdi (?) (6) bir ming Kalmak bile kilgen irdi uşbu cem'niñ ilçide bu ilçiler zemîn (?) (7) birle nâmeni tutub birdi nâmeni alıb okudı kitibdur (?) ey Hocası agâh-ı dâna bo-(8)-lung kim niçe müddetdür ki zâlim Kalmaklar hükmi birle 'amel kılıpdurmız hâlâ Hazret-i (9) hak subhanehu ve te'âlanıñ fazl-ı keremi birle âşikâr iyleb kâfirlirdin yüz (10) evürüb İslâmga hak subhanehu ve te'âla feth-i nusret itâ kıldı (11) imdi sizge söz ol kim kâfirlerdin yüz evürüb İslâmga yârı bergey-(12)-siz kerek kim siz halkıngız birle yârı bergeysiz ba's kılıngız mundın utub (13) Aksuga Abdülvehhab Bik kaşıga barsak ol hem İslâmga yârı birseler (?) (14) uşbu şehirlerni muhkem tutub tursak kişi ibertib iyleniñ işidin haber alıb (15) hâlâ hem müteferrikalık bolsa leşker tartıb imânga dâ'vet kılısak eger imânga kelse hûb (16) vallâ be-kurb tig bile kat'iyleb neçendildur ki kâfirler kolıda esîr Seyyidzâde Hanzâde-(17)-lerni halâs iyleb bu diyârlarga keltürüb özümüz burunkı du'â kuyluk (18) kılısak her kim öz mansıbını kavliga alıb İslâm tarikası birle serencâm birsek guzât-ı (19) cihâd iylemek birle kara yüzimizni akartsak niçe yıldın beri tâbi' küffâr bolga-(20)-nmızga tevbe kılıp guzât iylemek birle olsak şehîdlik derecesige yetkürmizdur ey

[56a] (1) Hocası Bik siz hem kabul-i İslâm iyleb cân-ı dîl birle itâ'at kılıngız kısım-ı evvelge (2) sizge dahle birmay öz diyâringızniñ hâkimligini birip (?) salar leşker kılırmız birâder-(3)-leri Abdülvehhab Bikge vâ'de hem uşbudur ve illâ kabul-i İslâm bolmasıngız niçe kere (4) Yarkend leşkeri Kaşkar leşkeri Hoten leşkeri Yengihisar leşkeri ve yana niçe fırka Kır-(5)-gızlarga tokuz Kırçak sırgı kalfak (?) yağış otuz ogul (6) bu tâ'ifeler birle leşkerni be-hesâb özünlerge keldük ve yana niçe ming kişi birle (7) Kubadiye Mirzâga bahâdurluk birle meşhûrdur ol hem arkamızdın (8) keledür bu leşker birle bu şehirlerniñ kerdini âsmânga sürüb (?) halkını esîr (9) iylegümüzdur nâme tamâm vesselâm ammâ Hazret-i Hwâce Burhanüddin bu (10) nâmeni işitib temeshurga til açıb bu Yarkend İshâkiyye Hwâceleri hem-(11)-hâl birle tirlerge teşrîf iyledür

özlerinin isti'dâdını (12) bileydurlar Amursana Hâkân-ı Çin kaşığa birip Hıtay-(13)-dın leşker keltürüb iyle üzre törelik tahtıda olturdı (14) Dabaçını tutub selâsil-i aglâl birle bend atıb Hâkânga (15) iberdiler iyle içeri hâlâ becâ bolup nizâm taftı Hâkân-ı (16) Çin Amursana başlıgın bu yüzlerini taht-ı saltanatını ve (17) H^Wâcelikni bizlerge iltifât iyledi imdi bu İshâkiyye (18) H^Wâceler Amursananı yarlıkı birle bu yurtlarını kabul

[56b] (1) aylaga (?) berib emân-ı cenklerden (?) tilesün yok irse hâlâ bizniñ (2) (?) cenk bir ming Kalmak leşkeri birle keldi torumtay-ı dareyn tört (3) yüz Hıtay ilçı (?) keldi beş ming taglık çerik keldi yana (4) on ming Kalmak leşkeri Aksuga keldi bu leşkerlerni cem' iyleb (5) bu H^Wâcelerniñ atasınıñ tursakı (?) niçeleriga yarıb koydık (6) boguzlab katl iylegümüzdür bu söze hilâf kılsak Hâkânıñ (7) Amursananıñ kavlinde gazabga kalgumuzdur didi bu sözni ilçiler (8) anglab hûşlarıdın kitti ekserniñ (?) mühri vefâ yok irdi (9) belki cibiliyetde sikatniñ âsârı bar irdi ol vechidin H^Wâce Burhan-(10)-üddin kabul-ı bi'ât iyleb Yusuf h^Wâcemniñ vefâtlarıdın (?) (11) haber yetkürüb öz kabilelerini bozub bu tarafıga koşulmaknı vâ'de (12) birip çıktı Muharrem Bik Niyaz Bik Kalmakga mu'ayyen bolup aslâ çıkmadı (13) Tuhte (?) Bik hem koşulmak vâ'desi birle çıktı ammâ Yahya h^Wâcem birle rûberû-(14)-leşib bolgan vak'ânı yüz anca üşürüb beyân iylediler yüz anca üşü-(15)-rüb şehzâdeler himmet ve cür'et birle tekellümga ziyân açıb didiler ki bizler (16) Hüdâ-yı te'âlanıñ rızâsı için kâfirlerga tig tartıb İslâm açıb-(17)-durmız eger bizniñ ecel-i şehâdetimiz bularnıñ kavlleride bolsa hem bizni-(18)-niñ Hazret-i İmâmlardıñ kalgan miraşımız tevellâ **Nazm** cân fedadur (?) (19) nasib atgay hüdâ kim (?) kirileymedin minge senet evürür fâkfâk (?)

[57a] (1) pâk eytar 'isyân gubârdın ne için gamlık evvelâ bir kün âher cân tenge (2) ecelni zahmet (?) mundag sözlerdin pürda tutasmız H^Wâce Burhan-(3)-üddin kâfirlerni himâyet kılmay bu yurtlarga kelse bizlerge karındaş (4) irdi olarga köz karakımızda yol birip kaysı şehrinin tahtını ihtiyâr (5) (?) anda becâ kılıp düşmenlerniñ def'iga kûşış kılur irdük (6) olar İslâm diyârıga leşkeri küffârını başlab kelip kâfirlerniñ (7) (?) yetküredür andag karındaşdın bîzâr durasız bu yerlerge (8) H^Wâce Burhanüddinniñ kadem koyganıdın bizler bî-haberdurmız belki biz-(9)-niñ kasdımız murâd-ı kavliga kelse olarnı kâfirlerniñ esîrlikidin (10) halâs eylimes irdi imdi kazâdın her ne kelse rızâ durmız (11) dip tig keynlerini yıllarıga yağlab düşmen sırrı yüz keltür-(12)-diler **Nazm** rızâ birdim kazâ her ne kim keltürse bahtımdur kocanga (13) (?) katig yârîdın âzâr tabgaymın vefânı köb tama' her birge yüz-(14)-indin kelür boldı cefâ ve cebrdin bîzâr bolgaymın ammâ şehzâ-(15)-delerniñ leşkeri kemâl ser-çabduk esbâbları tîz

mürekkepleri (16) semiz hiç kemliki yok likin köñülleri meyûs burunkı Kalmak (17) kuvvetlerini çağlagan üzresige Hitay leşkeri koşıldı (18) Yusuf h^Wâcem hem vefât bolgan mundag akası ulug leşkerge

[57b] (1) rûberû kalmaknıñ â'kıbeti neçük bolur ikin dip hemmeniñ köñülleri teşvişlik yüzlendi (2) çerage hem ilçi bolup gerkanlarıga Hazret-i H^Wâce Burhanüddin bisyâr vâ'de bergen irdi kim siz-(3)-niñ delâletingizler birle ol tarafnıñ leşkeridin hâh Kırgız (?) bizniñ leşkerge Kuşar (4) yâri birişler Han töre gâh hatt sunub tâ memleketlerini sizlerni sizlerga tafşurub (5) belâdın belâga kalgagudık mansıb birle dip idiler bu bed diyânet ilçiler bu vâ'de (6) beyân iylemek birle bâ'zınıñ İslâmı sittede imânı zâ'if halklarınñ köñül ol tarafga mâ'il (7) bolup himmet-i şecâ'ati sittelendib (?) Kırgız nâ-bekâr cân-ı dil birle olarga milân boldı (8) ammâ bu şehzâdeler emân birmey taglık leşkerige andag kârzâr iyledi ki bir sa'atde (9) kûştidin (?) kofardılar niçe merr Oş dervâzesininıñ aldığa (10) sorub bardılar Kalmak leşkeridin tola kişiler oldı ekseri çerage-(11)-lik boldı çerage bularnıñ atları lâgar-ı esbâbları yok irdi ki bularnı zîr (12) kılğay leşkeri İslâmınaz kişi şehâdetge yetib irdi uşbu halde Kırgız (13) mekkâr-ı meşveret körsetti ki andık arkaga yetib birsek leşker ilgeri kelse andın kunek korşar (?) (14) alsak bir kişi (?) kalmas didi mâ'kul kılıp leşkeri İslâmın andık keyn (15) tebrattılar Kırgızlar vakit-i ganimet (?) mungı Kırgız hücum birle bolanıb taglıkga (16) (?) munı körüb Bahadur Bikniñ oğlu Hüdâbirdi Bik Şanek Bik irdi (17) ol bozulub niçe kişi birle koşıldı Kargılık hâkimi Mir Niyâz Bik oğlu Mirzâ Bik (18) tâ'bileri birle bozlub düşmenge koşıldı munı körüb Yahya h^Wâcem bir Mümin h^Wâcem-(19)-niñ hıfz-ı hareketleri kitti düşmenlerdın köb öz leşkeridin hazır kıldı ol

[58a] (1) tarafnıñ leşkeri kuvvetlendi bu şehzâdeler kalgan leşker birle anca himmet kılıp baktı boldı (2) nâçârü'l firâru mimmâ lâ yütâku min sünen'il mürselîn* mazmûnı birle karar-ı (3) ihtiyâr iyleb sokaşga arka birip (?) Kırgızlar taglık birle arkasıdın (4) saydı tola kişiler şehâdet taftı az kişi birle özlerini yakaga aldılar âlât-ı (5) esbâb zelve (?) rahile hayme-i bargâhnı taşlab andag yördiler ki tola kişi yaralı bâ'zı-(6)-niñ atıga ok tekib fiyâde ve bâ'zısı aksak (?) meşakkatlar birle Kaşkarga (7) rücû' iylediler Kırgızlarınñ bâ'zısı Oş leşkerige koşıldı tabular Kaşkarga (8) yetkünce bolancalık kılıp öz yurtıga kişi **Nazm** yüz temen tefrak taş bolsun ki Kırgız (9) câmıga barçasın tahmıga ot (?) tuşgay ki Hane mânige aşnalık (10) kılmangız kim aşnası yokturur kim vefâsı bolgay anıñ 'uhdesiyle feymânıga (11) ne hayâ kılğay hüdâdın pâk-ı â'lem ehlidin

* Güç yetirilemeyen şeyden firar etmek resullerin sünnetlerindendir.

iylemanğ tasdik anıñ (12) imân ve İslâmığa tâ'ati irmiş ugurluk hem Kara kaçılık hem hem (13) harâm-ı hürlük fazîlet-i müflis sultanığa aşnası düşmendur mühürbanlık (14) katli birni târâc atıb zahmet berür memanga hiç kavî sâdika uşbu saffetde (15) bar mudur deyu şeytanıñ du'â iyer bular kılğanığa **el-kıssa** Hazret-i Yahya (16) Hocam birle Mümin h^{wâcem} munça ulug leşker kelip bâz leşkerdin şikeste (17) yanganlarığa bisyâr fişmânlar kılıp nâmus hem kılıp nâçâr kelte (18) yaylag birle Feyzâbâdga kelip Yahya h^{wâcem} Yarkend leşkerini alıb şehrga yördiler (19) her kaysıları birer hâdimini cefâgan irdiler Mümin h^{wâcem}

[58b] (1) Kaşkarga dâhil bolup Hazret-i Abdullah h^{wâcem} birle mülâkat boldılar bolgan vak'ânı beyân (2) iylediler ammâ H^{wâce} Abdullah h^{wâcem} bisyâr ferişanlık birle dest (?) ez sırrı (3) gazab bir fasl-ı şadıyâne çaldılar ammâ Hazret-i Yahya h^{wâcem} Hazret-i Cihan h^{wâcemge} mülâkat (4) bolup bolgan vak'âlarını beyân kıldı Hazret-i h^{wâcem} Fâdşâh tola perişanlık (5) kılmay didiler ki imdi bizlerge takdir-i hüda uşbudur dip bularga teselli-i (6) hâtır kılıp ser vefây birdiler hemmeler aydılar ki ey Fâdşâh-ı â'lem munkı (7) uruğınñ otagıda kalgan Kırğızlarını fend birle tutub kayd iyleb emvâlni (8) târâc iylemek evlâdur didiler irse Hazret-i h^{wâcem} Fâdşâhınñ (9) izni birle kişi buyurdılar ki Kırğızla tola hizmet kılğan şunıñ (10) ehl-i evlâdıga ser vefây birip mihmân kılardurmız dip çarlab (11) alıb keldiler tört yüz süvâre cerarnı urdaga solab (?) tutub (12) selâsil [ü] aglâl birle bend iyleb leşkerini târâc iyleb yandı bâ'zı-(13)-sı kavlige tüşti ve bâ'zısı kaçıb kenâra tuttı eger evrini (14) tagka alıb Yarkend sahrasını Kara kaçılıkga (?) başladı Bahadur (15) Bikniñ evlâdını tutub bend iylediler karga tâbî' hâkimi (16) Mir Niyaz Bikniñ efrâtı kaçıb kitti ammâ bu bendeki Kırğızlar (17) yığlaşıb 'arz iylediler ki ey Fâdşâh-ı â'lem bu neçük (18) yüzi karalıklurlar kim evlâd-ı Peygâmberga hıyânetler

[59a] (1) kılıp dünyâ ve ahiretde merdûd bolğanım bir niçe evbâş yemân-ı halkımız bu evbâşını (2) kılıpdur biz olardıñ bizâr olarnıñ cezâsını biz bereli Yarkend tagıda (3) Kara kaçılık (?) kılardurğan halkımızni hem tutub kelip cezâsını bereli (4) o mekkârlaga 'ibret bolgay dip meger hileler bile (?) (5) yaglab 'ahd-ı feymân kısm-ı Kur'an kılıp Hazret-i h^{wâcem} Pâdşâhni ibertib bu (6) (?) kavîni rast bilib eger ol Kur'anga 'amel kılmasa biz 'amel (7) kılalı dip boşatıb koyub Kırğızlarınñ eşyâsıdın her nimerse ki (8) Yarkend halkının kavlige tüşüb irdi anı tafşurub birip tuzumga (?) (9) âbâ ve ecdâdınga tafşurdum dip Kırğızlar (?) ruhsat birdiler bu (?) (10) şehir dervâzesidin çıkıp bulancılıkga turdı birip tag içideki hemrâh-(11)-larığa katlıb kelip Yarkendniñ (?) Kara

kaçılık (?) ga turdı Müslümanlar (12) hergîz ârâmi birle baş çıkarılmadılar Hazret-i h^wâcem Pâdşâh bisyâr (13) ferîşân boldılar felekge hitâb kılıp eytadurlar ki ey gerdûn-ı mekkâr bu kalmunluk (?) (14) zîde bâzlık iyledik ve kaysı cevri zulmünga sabr-ı tahammül iyleyin ve kaysı (15) gam-ı gussanıñ cevâd-ı satınıñ tiz baranıga hedef bolayın Yusuf H^wâce (16) karındaşımnıñ henüz mâtemi kırk künge yitmay ol tarafnıñ cevâd-ı satınıñ

[59b] (1) aytayın mu bu (?) Kırgızlarınñ zulm [ü] cefâ ve sitemlerini aytayın mu (2) Kaşkar bu gam ve gussa vakitide Yusuf H^wâce karındaşım bolgan irdi bu ağırluknı (3) yetkügay irdi mundag işlerniñ sûret-i `ilâcını ol kılur irdi (4) dip hüdâga tevekkül kılıp turdılar tevekkelnâ â`li (?) es-semâ ve (5) be-esbâbü`l-kazâ-i tevekkül (?) bâ tû kerdem tû hudây hemme bî-çârelerge (?) (6) **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Hazret-i H^wâce Burhanüddin ol künige (7) leşker-i İslânga şikest birip bisyâr olca ganimetge mâlâmâl bolup (8) esbâb-ı âlât hayme-i hargâh (?) sefer çabdıgıga (?) bolup (9) hoşhâllikte taht-ı `izzetde ber-karar boldılar hâdim ve tâbi`ler (10) bu işni kerâmât evrinde bilib `akîdeleri (?) ziyâde boldı **Nazm** baht eger (11) yâr birse Derviş Sultan iylemiş her küni künden füzûn `izzet-i firâvân iylemiş (12) encüm-i tâlî` eger imdâd kılsa kimseni egerçi ol mûr-ı za`ifân anı Sultan iylemiş (13) memleket şâh-ı şehinşâh iylese tenlerge cân belki cân tendin aşib cânlarga cânân (14) iylemiş (?) özkil köñül bu taht-ı baht barçadın seyrini (15) müflis lahz-ı müflisni Sultan ırlemiş ammâ H^wâce Burhanüddinge Abdülvehhab Bik Hocası (16) Bik maslahat körsetti ki bu kilgen leşkerge şikest birdük imdi (17) maslahat oldur ki peyderfi arkadın koglab Kaşkarga barsak olar

[60a] (1) mürîd-i muhallesdürler bizlerge yarurlık kılurlar Kaşkar bî-cedel ve bî-cenk (2) feth bolur eger bu nevbet barmasak keyn bargan birle âsânlık kavlgel kelmes (3) eger Kaşkarnı kavlgel keltürsek Yarkendniñ işi sehdür didiler (4) bu meşveret Hazret-i Burhanüddinge bisyâr mergûb tüşti (5) şu sa`at fermân kıldığım hemme halk Kaşkarga `azm râh bolsunlar (6) dip tamâm leşker Yarkend leşkeriniñ çabduk âlât hayme (?) hilesi (7) bile muheyyâ bolup âmâde-i sefer boldılar **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** (8) Kaşkardın ol vaktige H^wâce Mümin şikest (?) kilgendin keyn (9) yurt içre fitne ve fesâdangız işler yüz keltürgalı turdı H^wâce Burhan-(10)-üddin h^wâcem kıladurmışlar dip her tarafdın halk istikbâlge yüzlendi (11) men` birle rast kelmedi birdin tukatsalar (?) onı yüzlendi bir niçe (?) tenebbüh (12) kılsalar finhan bardı anı (?) kılsalar âşikâr ervân boldı hiç mucebe (13) bile men` rast kelmedi ol vaktide Hazret-i Hüseyin h^wâcemniñ mürîdler-(14)-idin Molla Mecid Âhund Molla Nevrûz Âhund başlıg yârânlarga âbâd-ı

marizga (15) Hazret-i Yusuf h^Wâcem Derviş Bekulnı Andicanga ibergan idiler (16) bular nâmeni kabul kılıp Derviş Bekul hemrâh (?) kelip idi bular şehрге (17) dâhil bolup H^Wâce Abdullah Han h^Wâcemge mülâkat bolup hatime-i (18) Kuran kılıp du'â-ı tekbir iyleb zârı kılıştılar musibet tâze boldı bâ' dehû

[60b] (1) H^Wâce Abdullah h^Wâcem bularga iltifâtlar iyleb her kaysınglar öz mürîd-i muhalles (?) (2) tafîp şehrin şefillerde turgaysızlar dip emr kıldı bâ'zılarını (3) yollarga âmâde iylediler ammâ Molla Mecid dip yana bir Âhundı bar idi Yusuf (4) h^Wâcem Pâdşâh munı öz ferzendeleridin artuk bilib orda uşaklarıga (5) serdâr kılıp irdi bu tuz (?) harâmi hemme emr alarga bukalık maslahatnı (6) örgetti hemmedin ilgeri boldı Kubad Mirzânın barıb ve savaslık birle (7) Kubad Mirzânı yoldın çıkardı cündân mâ'kuller bile yol körsetti ki (8) didi ki imdi olarga baktı bularda yarlukga olarga beraber bolgan bular (9) imdi çıkıp kenâra tutarlar H^Wâce Burhanüddin h^Wâcem sizni Kaşkarga (10) hâkim kılurlar dip firîfte kıla başladı ammâ bular Kırgızlar Molla Mecid-i (11) haram hûrnın sözi birle H^Wâce Abdullah h^Wâcemniñ hâdimlerige idigim (12) bu iki h^Wâceniñ hiç kaysıga düşmen imesdurmız hiç ok atmaydurmız (13) günâhda turadurmız dip cevâb birdi hâdim bu cevâbnı işitib h^Wâcemge (14) yetkürdi h^Wâcem Kubadnıñ bu kısım cevâbnı işitib me'yûs bolup birâderlerige (15) bakıb didiler ki bu neçük müşküllikdür ki bizlerge zemîn-i ker bolupdur (16) atamıznıñ musibetidin henüz kırk küнге yetmedi ne hâdiseler (17) fiş keldi bir ümîd Kubad dihkan Kırgızda idi ol hem bozuldı

[61a] (1) elbette kıladurgan Kalmaklar bile bir iki nevbetge kelesu koşub bolmaganda (2) şehrinı taşlab birsek bahşı irdi hâlâ cenk kılalı disek leşkerde 'itimâd (3) yok Kaşkar halk be-tamâm olarga mürîd-i muhallesdürler (?) bizlerni tutub (4) bir işdin muvâsala yanmaslar dip bisyâr ferişânlık turub idiler ki (5) haber yitti ki H^Wâce Burhanüddinñ leşkeri Artuçga yitti dip bu haberni anglab (6) yurt halkı tamâm istikbâl iylemes ki turdılar Hazret-i H^Wâce Abdullah h^Wâcem taht-ı saltanatda (7) oltururğa tâkatları kalmadı bu hâletde Molla Mecid dihkan râfizi orda (8) hâdimleridin ayıb kiygürdigim Hazret-i H^Wâce taht-ı saltanatnı imdi hâli kılıp (9) birsünler tahtnıñ eygası (?) keldi hemme Kaşkar halkınñ gazezleri uşbudur (10) ve illâ özlerige hâtır bolur Hazret-i Abdullah h^Wâcem bu sözlerni işitib turdılar (11) özi temen lebideki şırde turub vak'ânı hitâb kılıp bülend-âvâz bile didigim (12) ey şehzâdelerim imdi tevakkufnıñ mâ'nası yok bu yurt ming eygası (?) (13) keldi imdi çıkıp bersunlar dip kafşıdı h^Wâcem hem revakda idiler (14) kollarıga ok yanı alıb anca bar gümanga kîş birdiler bu hem bir yirde ikrâr almadı (15) cevelânâzlık birlen turdı yana sabr kıldılar didiler ki ey mekkâr bî-

vefâlıkını (16) bizniñ hakkımızda kıl as biz sanga töz bergen bizge kılğanlar yengini özünge (17) (?) tartarsın dip nefis kitti keyn belâ barkasını esîr (?) mâlını tarâc (18) kılıp özini katl iylediler H^wâce Abdullah h^wâcem ancınan fikiri kıldılar ki hiç vech bilen

[61b] (1) ikâmet kılmakı sûretni tafalmadılar hâkim Hoşkefek Bikdin maslahat soradılar (2) ol aydı ki ey Pâdşâh-ı â'lem maslahat ol ki munda turarnıñ hâli yok tasavvur (3) kılmasunlar imdi burunkı dik devlet-i kamrânlık yoktur eger sefer kılsalar (4) hergîz Yarkend sarfiga birmesunlar Kırgızlar Molla Mecid harâm-ı hûrnıñ sözi bile (5) H^wâce hem mâ'rûz zevâldur eger bî-takdîr bularnıñ kavlige tüşseler herkez katldın (6) kavlı yagmaslar evlâsı ol ki andican sırrı 'azm-râh iylesünler bizler hem hizmetleride (7) barsak bizlirdin ihtiyât kılıp Yarkendge leşker tartalması her kişi bu tâ'ife-(8)-niñ kavlige tüşseler katlige mâni' bolur bisyâr delâlet kıldılar **Nazm** imdi şâh kitti (9) gurbet vakiti anduhı firak / terk-i şâh hane iyleb 'azm iting Şam Irak / (10) bî-ve dünyâ ve dûn (?) yanıñ vaktidür / taşlasunlar bu gürûhı birle (?) / (11) niçe şânı nâ-gam utkardı bu taht-ı saltanat / bizdin (?) kalsa nev bolsa berüğe iştiyâk / (12) niçe yıl 'işret mübin-i şâdlık-nûş iyledük / nûş aşing gam zehrini zinhâr kılmang tumturak / (13) niçe toluk afetde envâ' turluk hâdise / kim hücûm iyleb Hitay ve Kalmak Kırgız Kazak / (14) H^wâce Abdullah h^wâcem Hoşkefek Bikniñ meşveretni anglab didi kim ey hâkim Bik (15) meşveretingiz bisyâr mâ'kül likin ol 'amme şerîfe kıblegâh bâbâ kâmnı taşlab bir tarafga (16) 'azm kılmak mergûb imes hâlâ (?) tarafga çıksak bizlirdin râzı bolmaslar (17) bâbâ kâm nâ-râzı iylemek birle yana aklınga Pâdşâh bolgan bâbâ kâmnıñ rızâlığı (18) birle olsak irdi devr-i Cihandur dip Hoşkefek Bik birle vedâ'laşıb ol kicesi

[62a] (1) özleriniñ has hâdimlerini cem' iyleb esbâb-ı seferini müheyyâ (2) kılıp mahremü'l-esrârlar hayr bâd kılıp yan ışık dervâzesi bile hayl-ı (3) çeşmni alıb Yarkend tarafıga revân boldılar ammâ H^wâce Yusuf h^wâcem-(4)-niñ vefât bolganlarıga iki kâm kırk kün bolgan irdi künde (5) on kişi konub altunluk saraynıñ (?) be-habrda Kur'an (6) okur irdiler bu kice hem şunda Kur'an okub kalıb iken ışık (7) (?) iken irtesi âfitâb tulû' kılgunca toymadılar ammâ (8) Kara Kaçılar h^wâcem çıkışları urdaga yükürdi hiç 'imâret tâze kalmadı (9) ahulu be-habrniñ işkilini açıb idiler bu Âhund kördiler kim orda virân (10) bolupdur bu Kara kaçılar (?) kavlleride gulda bular korkab arân çıkıp çıktılar (11) Kur'an seyyârelerini talab kitti hâlâ ol cümle Âhundlardın bâ'zıları (12) bâkidür henüz bu vakit gaça zühremizge kelmaydurmız dip hikâyeye kılurlar (13) ammâ bu haberdâr-ı halk dünyâga mâlâmâl boldılar Hoşkefek Bik ehl-i 'iyâlî (14) dâhil haşem bile 'azm-râh iyledi su dervâzesiniñ aldıda huyılı bar (15) idi şunda barıb kitmekge barur idi

Abdülmeçid Kırgızlar bile (16) (?) tüşti cümle kılıp bu bî-çârelerini yarga söleb tamâm eşyâlarını (17) alıb kaldı özi bile onga yakın kişi bile çıkıp Andican tarafıga

[62b] (1) kenâra tuttı 'azm Şâh atlıg bir oğlu garnıñ (?) kalıb irdi bu nâ-insâflarını (2) tafıp H^wâce Burhanüddinñ kaşıga kelip tuhfe tuttu anı hem katl iyledi Abdülmeçid (3) nakkâre-i şâdiyâne çaldırub münâdi kılatur şehir halkı bildiler ki â'lem özge (4) bolupdur tanglası Abdülmeçid başıga otaga o tagat (?) orda sahn turub (5) kalgan kâr [u] bar (?) mübâhat kılur irdi âhûn Molla Mahmud finhanda aytatur ki (6) ey Râfızî hâlâ hem (?) sanga neler kelür ikin dir irdi âhirü'l-emr (7) H^wâce Burhanüddin h^wâcem Kaşkarga dâhil boldılar taht-ı saltanatda (8) ber-karar bolup olturdı Kaşkar içre bisyâr muztariblik ferakendelik (9) vakâ' boldı ekseri halk karayagı dip olturdılar bulardın ehl-i memleketge (10) bisyâr teşviş hâtırını hem mâ'aş kadriliki boldı bâ'zı küfrâni nimet kılğan-(11)-larıga tevbe-i tazarrû' kıldılar yana Abdülvehhab şâki-i ezeli meşveret körsetti ki (12) feyderfey leşker Yarkend saray-ı haram iylese nâ-gâh ol H^wâcelerga emân birmay (13) barsa âsanlık birle şehir feth bolur ve illâ arâm birilse 'ilâc-ı tedbir iyleb iş-i işgalga (14) başlar hemmedin evlâ ol ki leşker-i tizten yorgaylar bes Hazret-i H^wâce Burhanüddinga (15) meşveret mâ'kul tüşti fil-hâl leşker cem' bolup Yarkend seri 'azm iyledi-(16)-ler Kubad Mirzâ Hazret-i H^wâce Burhanüddin h^wâcemniñ istikbâlige birip kemeri (17) hizmetni bilige muhkem bağladı munga hem Kaşkar halkı feth bolgandın (18) keyn Kaşkarnıñ hâkimliğini birip (?) salar leşker kılıp Yarkendge (19) 'azm iyledi 'alâ hazel-kıyâs başlıg Kırgızlar Aksu leşkeri

[63a] (1) Oş leşkeri altı yüz Kalmak iki yüz Hıtay 'âsîsi debdebe birle Yarkendge (2) â'zim boldı **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Yarkendin ol küniçe H^wâce (3) Abdullah h^wâcem H^wâce Mümin h^wâcem ta'allukât hayl ve haşemleri birle Yarkendge (4) dâhil boldılar Hazret-i H^wâce Herman h^wâcem kaddesunıñ Yarkendniñ (5) taht-ı saltanatdın köñül savub fermân kıldılar kim hayme-i bârgâhını şehri-(6)-niñ taşıda berfa kıldılar tamâm ehl-i 'ıyâllarını dâhil ve haşemleri birlen anda (7) çıkıp ber-karar boldılar tamâm Yarkendniñ 'ulemâ ve fuzelâları barça ulug (8) uşaklarını cem' kıldılar mihmândarlık kılıp didiler kim ey yârânlar (9) agâh ve dâna bolunglar niçe yıllardur kim biz sizler üzre hükümdarlık kılduk (10) nizâm-ı memleket için hezârıga bizlerdin hâh kasden hâh sehven bizdin (11) ötgen (?) bolsa keçürgay sizler ve illâ intikâm algaysızlar bu vakit-i gaça bizler-(12)-din bir zerre (?) bizniñ hakkımızda ötmedi (?) biz râzı tururmız yurtunglar (13) mâ'mûrluk bolgay el-farz bulardın bir hâlikdin maksad ol ki Hazret-i (14) H^wâce Afakniñ evlâdındın H^wâce Burhanüddin teşrif iylebdur Hâkân-ı (15) Çin

Amursananın (?) bile tâcımdı Kaşkarga mashara iylebdur (16) Yarkendge hem kelür ihtimâli bar eger olar bile cenk kılsa iki taraf Müslümanlarga (17) zulm bolur eger inkıyâd (?) iylese biz elhamdülillâh İslâmdurmız olarga kâfirler bilen (18) muhtelit aralaşdur İslâmın küffarga tâbî' bolgan münasib iyemes hem ata

[63b] (1) yâver kılmay âhir tig tartarlar lâyıq münasib ol ki biz ehl-i 'ıyâl evlâdımız bile ziyâret-i (2) kâ'be iylesek inşâallâh burundın hem (?) köñlümde bar irdi olarnıñ (3) âbâd-ı ecdâdı bu yurtlarga musallat bolsa bizniñ hem âbâd-ı ecdâdımız mesnedge oltursa-(4)-lar olar çıkıp birkan (?) hâlâ niçe müddetdür ki biz bu memleketniñ taht-ı saltanatda (5) kâmrânlık sordukı imdi nevbet olarnıñdur her kişi öz arzûsıga (6) yetganı behrakdur yana felekniñ sâid-i ekberi ol tarafda nahv (?) biz tarafda (7) ma'lûm boladur biz (?) ki hem (?) yetkürmay çıkıp birmek behrakdur dip (8) idiler sa'at keyn 'ömr-i bâki Âhund 'ulemâlardın Gâzi Bik başlıg cemi' (9) Bikler aydılar ki ey Pâdşâh-ı â'lem hazretleridin irilib bu â'lem bizge haramdur (10) eger sefer-i ihtiyâr iyleseler tamâm ehl-i Yarkendni hemrâh iylesünler olar hergîz (11) bu yerlerge kadem koymaslar Kaşkarnı alganlarıga rızâ bolurlar burundın (12) hem bularnıñ ecdâdları Kaşkarga rızâ bolgan ol cihetdin Kaşkar mekân-ı (13) medfûn bilib âbâd-ı ecdâdları şunda yatgandurlar hazretleri âbâd ve (14) ecdâdları Yarkende yatgandur ol münafıklarnı bizlerge koysunlar cezâsını (15) bireli bizniñ olardın (?) yokdur olsak oltursak şehîd oltursak (16) Gâzi eger yüz cânımız bolsa hem fedâ-yı İslâm bolgan kucaklaşıb kocaglaşıb (17) evlâdımız bu tarikalık taht birle bolgan kişini taşlab kitmeslik be-hükmi (18) şer'i revâ mudur dip 'ahd kılğanlarını kısm-ı Kuranlarını tâze iyleb

[64a] (1) sefernı men' iylediler Hazret-i H^wâce Cihan h^wâcem bu hükmi-i şer'ini dermiyân kılğandın (2) keyn hiç ilâc kılalmay ikâmet iyleb kazaga rızâ birip yana şehрге dâhil boldılar **Nazm** (3) her ne kim kelse kazâdın (?) bolgum rızâ bolmagay â'lemde hiç iş zerre caglık bî-kazâga (4) minge takdirdür ki Derviş ilkide ecel bar mu dip takdirdin kaçmak kotulmaglık revâ-(5)-nı minge tenhâ irür bel ehl-i evlâdım bile bolgumuz şehîdi (?) kerânı şehîdi kerbelâ (6) vakit irür kim düşmen olgay hem zemîn-i âsmân bir cevâbı tafmagum ker iylesem yüz ming nidâ (7) (?) manemdin keçib belki cânımdın (?) keltürüb yüz hâdise-i envâ' turluk yüz belâ (8) şâhenşâhi 'arşıga yetmiş cevr köb öz köñül dünyâ aydın bolma hergîz âşına (9) dip Hazret-i H^wâce Cihan h^wâcem tevekkülni hüdâga kılıp sihr-i ahlâkını şehрге dâhil (10) iyleb kal'adarlık (?) rast iyleb sefil-i serkûblarını muhkem kılıp âmâde (11) bolupdurlar (?) yitti Kaşkar tarafıdın (?) 'alâmât-ı âsâr peydâ boldı (?) (12) tafşurdılar (?) tamâm kâr [u] bârını leşkerniñ yaragını Gâzi

Bikge (13) Hazret-i H^Wâce tafşurdılar hem encâm taftı bâ'dehu H^Wâce Abdullah h^Wâcemge melâmetni (14) yekbâre didiler kim munça hem ceratlık bolur mu kim filân yerde yağı bar dimek birle (15) (?) köb kaçıb kelgeyler nâmus imes mu kim bir iki bar hamle (?) düşmen (16) (?) tola kavî bolsa bolmaganda zaruretdin kenâra tutub hezimet iylemeklikdür (17) özleri şecâ'atleridin lafları hile bar kerek vakitide hiç karga kelmedi (18) dip alel-husûs bu mülâkat Gâzi Bikdin ziyâde rek H^Wâce Abdullah bile H^Wâce Mümin

[64b] (1) hacâletdin baş kutalmadılar ammâ Kaşkar leşkeri fevç fevç imek imek kele başlay (2) bu kilgenlerni Yarkendin çıkıp tutub esîr iylediler on küngce bu minvâlde turdı (3) her küni çıkıp kilgen esîrlerniñ 'adedi altı yüzge yitti on birinci küni 'âsiler (4) debdebe bile H^Wâce Burhanüddin h^Wâcem keldiler (?) kılıştılar kim Hazret-i H^Wâce (5) Yahya Oşdin yanıb kelip on kündin keyn Kaşkar leşkeri ferakende âfetde (6) yüz keltürdi andın keyn H^Wâce Burhanüddin h^Wâcem keldiler Yarkenddin şehzâde-(7)-ler başlıg üç ming kişi çıkıp tekâbil boldılar Hazret-i h^Wâcem bularga vasiyet (8) kıldılar kim zinhâr ok atmanğlar tâ ki olardın bir sadâ anglagaysız andın (9) şer'inin ruhsatı bile ok revân kılğaysızlar dip idiler ol sebebdin (10) saf tuzu (?) turdılar hergîz ok atmadılar meydân içre cevelânsunlar ol kim kalmadılar (11) ammâ ol tarafnıñ leşkeri fest fest âvâzı birle rızâ bolurlar (?) (12) bu avâzını bular anglab niçe kişi yükürdi ki h^Wâcemge (?) ilgeri Gâzi (13) Bikniñ oğlu Ömer Bik kelip h^Wâcemge yetkürdi h^Wâcem bu beşâretni işitib leşker becâ keltürüb (14) didiler kim niçe müddetdin keyn köñlümde beruhi bar idi ki ol halk Allâh âvâzı (15) birle cenkge şürû' kılrsa Müselmân tarafıga ok atmanğlar şer'ide nâ-dürüst irdi (16) cenkdin (?) olsanğlar şehîd oltursanğlar Gâzi dip cenkge (17) ruhsat birdiler ruhsatnı anklamaglık birle Yâ Allâh Yâ Resûllullâh o (18) âvâzı bile andag iylediler ki güyâ kamuş (?) algandık hamle kıldılar Kaşkarlık-

[65a] (1) nıñ yüreklerige lerze peydâ boldı hiç tâkatları kalmadı ki bularga takâbil (2) bolğay husûsen Abdullah h^Wâcem bularnıñ şecâ'atleri barça (3) ziyâde irdi ammâ 'inâyet-i h^Wâcem Hazret-i H^Wâce Cihan h^Wâcemge dâmâd (4) irdi sin ve sâlları köhne ammâ himmetleri ve cer'atları nev-civân (5) irdi her bâre arzu kılur irdigim bu 'ömr-i şerîf otub baradur kim (6) kaşki âhir 'ömrümde bir guzât-ı cihâd bolsa irdi bu ak sakalımnı alüde (7) iyleb cânımnı fedâ-yı İslâm kılısam dip yörür irdi bu cenk mevcûd (?) (8) cânları yaşarıb bu himmetleri ming boldı meydân içide güyâ ki (9) şîr yenlig cevelân kılur irdi gâhî nîze-i yalman gâhî şimşir-i (10) âbdâr gâhî tire-i gümân kaysı harbe ki mahall bâzı birse anı karga keltürüb (11) leşker içre küştedin puşteler kofarıb

leşker-i küffârânı hayrân (12) kılur irdiler yana bir tarafdın H^Wâce Abdullah Kaşkarlarını pâre pâre (13) kılur irdiler yana bir cânibdin Hazret-i H^Wâce Yahya merdânelikte dînî (14) birür irdi yana bir cânibdin Sıddık h^Wâcem virâne cenk kılıp özlerini (15) düşmengen urub küşte füşte kılur irdiler bu tört şîr-i merdler (16) tört tarafdın andag cenk kıldılar kim leşker-i küffârânı karib-i (17) â'lemni lerzege keltürdi ammâ ümerâlar cümlesidin virân Cihan Mirzâ

[65b] (1) Mirzâ Kasım Bik Mirzâ Murad Bik Aksuga eşikaga irdi Yusuf h^Wâcem (2) Fâdşâh iyledin niyet-i guzât üçün kelişleride İslâmga yâr birmek üçün (3) agâ (?) Kaşkarga kilgen idiler Yusuf h^Wâcem Mirzâ Murad Bikni Kaşkarga (4) eşikaga kılıp idiler hâlet-i ıztırâr Abdullah h^Wâcem bile ikâmet kılıp (5) Yarkendge kelip idiler yana bir aynası bar idi Mirzâ Şirdag Bik bu üç-(6)-lerinin kolıda Kaşkar leşkeriniñ (?) kaldı yana bir tarafda Mirzâ (7) Abdülvehhab Şehâdeddin Bekavul Muhammed Abdullah Bekavul Kırgızlardın tukalı (8) Mirzâ h^Wâcem Velîdürğa 'Arûs Mirzâ yurt halkdın hem niçe (?) endâz (9) mübârizler cevelân bâzlık iyleb bisyâr katlı iylediler birincini cerâhat-(10)-dar kılıp atlarını alıb Kaşkar halkını bir ferseng arkaga yandurub (11) feth-i nusret bile şehрге tâ'zim kılıp turdılar h^Wâcem bularga du'â-yı hayr (12) kıldılar hem 'arz iylediler taşkarı leşker ezâ iken tangla leşkerni (13) cem' iyleb çıkıp leşker-i küffârânı (?) muşavver iylegaymız dip bu fikride (14) irdiler ammâ orda (?) din şehir sefilleridin temâşâ-yı birün (15) kıldı kördiler kim leşker kerd imek imek hemme (?) kelip sefilniñ (16) çehar etrâfını kurşab aldı hem ehl-i şehrdin hoş kitti tamâm şehzâdeler (17) bu kice uykunı özleriga haram kıldılar H^Wâce Burhanüddin h^Wâcemniñ

[66a] (1) leşkeri andag cem' boldı ki iyledin Aksudın Kuçar Oş Yengi Hisar Kırgız (2) Kubad başlığın sûfî Mirzâ Hekim Mirzâ Ömer Mirzâ (?)'ayş munıñ ki (3) (?) bolup lâyıkdur ki (?) leşkeri bî-hesâb cem' bolup birinci (4) (?) minvâlde turdı andın her tarafga tarkaştılar üçünci küni (5) Yarkend tarafdın nakkare tabl-ı cenk nevâzişge kiygüzdi ol tarafdın (6) ehl-i cenk çaldılar ol kiceni dagdaga birle ötkerdiler **el-kıssa** (7) (?) iki tarafdın saf-ı arâste kıldılar pehlevân nâmdarnı (8) (?) bâ'zını meyserege karar kılıp şehzâdeler kalıb leşkerniñ (?) (9) aldılar ol ki mübârizlerler cevelân bâzlık kılıp her tarafga at yögürtüb (?) endâz (10) körsetür irdiler bu iki deryâ-yı leşker aheste aheste aralaşib ve kirişib (11) andag el-mecmû'ü'l- (?) boldılar ki hiç leşkerni imtiyâz kılğalı boladı (12) (?) içre kucaglaşib kucaklaşib andag cenk kıldılar kim bu meydân (13) nevâyniñ tenevvüridik kızıldı ecel bulutdın ulûm yagmurı (14) yaga başladı cerrinde ve ferrinde temâşaga köz ahti (?) beyân ferişterleri (15) zâre kılâbâşladı Yarkend leşkeridin

avâz Ya Allâh Yâ Resûlullâhda (16) râhine ve (?) nidâsı kelür idi iki tarafdın bisyâr kanları (17) deryâ bolup âfeti Yarkend leşkeri gâlib kelmedi zâr iylediler H^Wâce Abdullah

[66b] (1) h^Wâcemniñ Hazret-i Yusuf h^Wâcem Pâdşâhdın kalğan iki (?) (2) irdi tokuz tokuz gırışdın (?) bir ferseng nişânege atsalar (3) hergîz hata kılmas irdi bu (?) pâk (?) tûfeside H^Wâce Burhan-(4)-üddin 'azîz turgan irdiler (?) dervâzesideki ser köbdın â'lemni (?) (5) kılıp ayttılar aslâ hatâ kılmak 'ilmârnıñ atıga tekib bir kolıda ilm tuturgaluk (6) (?) niñ aldığa yıkıldı çerage menzil uzak irdi andag tug (7) 'ilmniñ (?) turmadılar bu hâlni körüb Yarkend leşkeriniñ cer'at-(8)-ları ziyâde boldı Kaşkar leşker şikest dip tablbâz (?) (9) çalib iki leşker birbirleridin cüdâ boldılar Hazret-i Yusuf Yahya h^Wâcem (10) Abdullah h^Wâcem Gâzi Bik Niyâz Bik be-tamâm dilâverler irdi zafet tafıp yanib (11) şehрге kirib Hazret-i H^Wâce Cihan h^Wâcemge mülâkat cenk vak'âsını beyân kıldılar (12) Hazret-i h^Wâcem bularga du'â-yı hayr kıldılar ammâ Kaşkar leşkeri Yarkendge (13) ibtidâ-yı kadem keltürüb kilgen vaktide Yarkend halk bi'l-ittifak (14) h^Wâcemge finhan-ı 'arz iylegan aydılar ki ey Pâdşâh-ı â'lem bir mahfi sözimiz (15) mübârek sem'lerige mâ'lum kıladurmız elbette kabul kılğaylar 'arzımızluga (16) H^Wâce Burhanüddin Hâkân-ı Çin Kalmaklarınıñ medârı birlen Yarkend-(17)-din öz şehrlerini aldı Yarkend Hoten kaldı Yarkend şehri tamâm

[67a] (1) Mogulistannıñ Fâyitahtıdur Yarkend leşkeri tamâm Mogulistan leşkeriga (2) berâberlik kılğan bolur şartıga yüz içimizdin yüzüglük ve ferakendelik vak'â (3) bolmasa bu hıyânet özgelerdin vak'â bolmas bolsa hem 'itibârı yok meger (4) iki kişidin gümân kıladurmız biri Niyâz biri Gâzi Bik H^Wâce Burhanüddin (5) tarafıga ihlâs kimdür Velîkin cibiliyetde (?) vefâ yokdur dînni dünyâğa settârlar (6) munıñ 'ahd-i 'itimâd kılğalı bolmas burundın hem munıñ büyü fâlıgı tecrübege (7) yetgen Niyâz Bikniñ hıyânetiniñ vechi kadimidin H^Wâce Burhanüddinniñ dadası (8) H^Wâce Ahmedge ihlâs köbdür nazarı niyâzı bolsa yetib turgan hemme cimâ'lardın (9) Bahadur Bikniñ oğlanları Oşga bargan hünerdin yüz evirüb Kalmakga (10) kirib şunda kalğan hâlâ olarga leşker bolup kelip durmuş iç taş bolsalar (11) ihtimâli bar ki keyn fişmân sûd bermes maslahat ol ki bu iki Bikni tutub bir yerde (12) olturguzub koysak memleket karga dâhil bolmasa bularga feth-i nusret (13) tafıp yana öz mansıblarını 'itâ iylese bolur dip 'arz iylediler Hazret-i H^Wâce (14) Cihan h^Wâcem bular cevâbıda didiler ki ey yârânlar mâ'kul aytaysızlar (15) likin min eygülenniñ hakkıda bisyâr yahşilik kılğan ve

tuz bergen (16) Gâzi Bik bizniñ hakkımızda anca bar hıyânet kılmaslıkğa kısıp-ı (17) Kur'an der-miyân iylegan şâidge 'ahdige vefâ iylegay egerçi ol Kuranga

[67b] (1) ol 'itikâd kılmasa bizler 'itikâd kılalı bir takdîr-i hıyânet iylese hüdâ ve resûlına (2) tafşurdum Niyâz Bikniñ Aişe Bik dip bir kızı bar irdi anı h^wâcem nikâhlarığa (3) alıb idiler şumul sebebdin Niyâz Bikni orda hoşluğu sâbitdür şâidge ol (4) hıyânet kılmas eger anıñdın hıyânet sâdir bolsa cezâsını hüdâ birürdiler (5) yana 'arz iylediler kim andag bolsa bu iki Bikni orda içre hayme-i bargâh takıb birip (6) şumda turub hâkim-i eşikagalık kılısalar tamâm memleketniñ könkli ârâm yetedür (7) didiler h^wâcem nâçar mungla rızâlık birdiler şol küni hayme-i bargâh takıb hâkim (8) eşikaga bir niçe kün mütevattın boldılar ammâ râviler andag rivâyet kılurlar kim (9) bu cenkdin yenib bir kün H^wâce Burhanüddin-i 'azîz saltanatda oturub (10) (?) kolıda Abdülvehhab Bik âyanası Ömer Bik oğlu Abdüsettâr Bik Abdülhâlik (11) Bik Kuça hâkimi Hüdâberdi Allah Kuli Bik Muhammed Yarmuk Saram (?) hâkimi Ali Bik (12) Dölek hâkimi Sadat Bik Oş hâkimi Hocası Bik oğlu Muztar Bik taglık (13) Bikleridin Raman Kuli Bik Fermân Kuli Abdürrahim Bik Kırgız Abdullah Bik (14) sol kolıda Şir Muhammed Emin Bik oğlu Abdurrahman Bik Yusuf Bik Musa Bik (15) Muharrem Bik Niyâz Bik Kaşkar eşikagası Hüdâyar Bik Kargılık hâkimi Mir (16) Niyâz Bik oğlu Mir Niyâz Bik (?) olturdum (?) Çinde (?)

[68a] (1) Âhundlardın Molla Kutlug Âhund Molla Berat Âhund Sekal Âhund Molla İvaz (2) Âhun Molla Kasım Molla Mir Nevruz Gezenci Serik Savul İlyas Mirzâ sûfilerdin-(3)-din Mundı Sufi Rahmeti Sufi Lüfti Sufi Niyâz Sufi Kırgızlar-(4)-dın Kuvat Mirzâ Hekim Mirzâ Sufi Mirzâ Cem'i taallûkat oturub (5) meşveret iylediler ki Yarkendni neçük kılıp algalı bolur cenk kılısak bizlerge (6) gâlib kiledür şehrge barsa iltib asla yola temaydur didiler hemme tesellüm-i (7) şâhane kılıp didiler kim bu tarafdın ilçi kirgüzsek Hıtaydın (8) (?) kişi Kalmakdın iki kişi kılıp (?) kişi ilçi bolup kirse (9) H^wâceler Kalmakniñ debdebesini körgen haberini anglagan Hıtayniñ (10) muhkemligini bilgen şâid bu ilçiniñ siyâsetidin korkub aldımızga (11) çıkgay (?) şehrini taşlab kenâra tutgay dip meşveret iylediler (12) ve maslahat hemme ki mâ'kul tüşti şol sa'at siyâsetâmiz nâme (13) tartıb birip Molla Baki Âhund ser tıraşga iki Hıtay iki Kalmak (14) bir niçe taglıkni hemrâh kılıp şehr dervâzesiniñ aldığa kelip ilçilik (15) 'ilâm kılıp h^wâcemniñ ruhsatı bile şehrge dâhil iyleb ordanıñ (16) aldığa keldi orda emîrler bularga hakâretler iyleb herder bende zemîn (17) edebni bolsa kıldurub h^wâcemniñ huzûrlarığa alıb kirdiler bu ilçiler

[68b] (1) h^wâcemniñ debdebe (?) salarını körüb hayretde kaldılar sa'atdin (2) keyn hoşlarığa kelip Hazret-i h^wâcem bülend tahtda oturubdur (?) (3) kollarıda ervâh dehende-i şeri'at Yarkendniñ â'lemi Ömer Bâki Âhund (4) Hacı Abdullah Âhund Hacı Abdullah Âhund Şâh Abdülkadir Âhund Hacı (5) Sâlih Âhund başlıg tamâm 'ulemâlar oturubdur sol kollarıda Yarkend-(6)-niñ hâkimi Gâzi Bik aşkığa Niyâz Bik Ömer Bik Şâh Yâkub Bik başlıgın (7) tamâm ümerâlar Kaşkardın Abdullah h^wâcem bile kilgen Vekal Niyâz Bik Mirzâ (8) Kasım Bik Mirzâ Murab Bik Mirzâ Şirdak Bik ve yana Murab mung başılar (9) hemnişin bolup oturubdurlar (?) taht-ı şehzâdeler oturubdurlar ki (10) ismleri H^wâce Abdullah H^wâce Mümin h^wâcem Arga h^wâcem Yahya h^wâcem H^wâce Cihan (11) h^wâcemniñ (?) Sıddık h^wâcem dâmâdları Ömer h^wâcem Nasrullah h^wâcem (12) bulardın bir saf keyn İvaz Hâlife Abdurrahman Hâlife Sâlih Hâlife Muhammed (13) Abdullah Bekavul Şehâbeddin Bekavul Kolat Kuzı Derviş Bekavul (?) (14) H^wâce h^wâcem Nazar H^wâce Arus Mirzâ Tevekkal Mirzâ Tursun Kaş (?) (15) Hotendin Şazyadun hâlife H^wâce Laak Hâlife Tuhte H^wâce Ak (?) (16) mundın özge hayl-ı hışmniñ her kaysıları (?) turubdurlar ammâ (17) bu ilçiler barınca asitâne bûsluk kılıp bir okub kemâl-i korkuncı birlen

[69a] (1) başlarıdın nâmeni alıb tuttılar Hazret-i h^wâcem imâ-i işâretleri birle (2) (?) nâmeni alıb fesâhat ve zebân âvâz-ı bülend birlen okudılar mazmûnı ol kim (3) ey H^wâce Cihan o miyân Yarkend âgâh ve dâna bolunglar kim sizlerge evvel Hâkân-ı (4) Çinniñ yarlığı ikinci Amursananıñ yarlığı bu diyârlar minçe vaktniñ (5) bu yüzide Kalmak törelerige kalem rûy bolup kilgen iken sizler hem bu diyâr (6) bâc [u] harâc her yıl her ayda çıkarıb birip turmakniñ vâ'desi birle cünk (7) kılıp ibergan bolsa ba'is nedür bularga rûh-i revân bolup bî-vefâlık (8) iylemek bile tig tartgaysız bu neçük küteh endişelikdür kim mundag (9) beyhude â'kıbeti virân-ı kadem koygay sizler sizlerge bend (10) (?) töre bolup idi Hâkân-ı Çinniñ yarlığı Amursana törelik tahtga (11) olturdı tamâm serhâddi Kalmak işi serencâm taftı her diyârğa (12) olarga kalem rûy iken tâbi Han boldı bizlerni niçe kişiler bile iberdi ki (13) Yarkend diyârını tasarrufunglarga alınglar Hâkân yarlığını yetkürüngler (14) her kim kabul tutsa hûb ve illâ cenk kilinglar eger sizlerge gâlib kelse (15) biz mundın kerü kerü leşker iberalı cenk kılıp şehir halkını esîr kılıp (16) şehrini virân kılıp tamâm çehar kayları gaça katl iylegümüzür dip orda (17) dinleri birle kısm-ı bünyâd iyledi hâlâ sizlerge menfa'atlık söz ol kim

[69b] (1) tig adâvetni taşlab ve ehl-i memleketni başlab aldımızga (?) sizler (2) bizler Hâkân töredin sizlerniñ günâhıngızlardın ötüb birde (3) bir şehriniñ Pâdşâhlığını bergey

sizlerdin hakkı karabet uşbudur (4) eger bu sözlerni kabul tutmasanglar öz vebâlinglerge bolgan (5) nâme tamâm vesselâm bu fesâdnâme âmiz tamâm bolgandın keyn Hazret-i H^Wâce (6) Cihan h^Wâcem der gazab bolup yarlığı kıldılar ki nâmesini alıb yırtıb (7) rîze rîze kılıp otga saldılar bâ'dehu h^Wâcem mübârek feşânelerige (8) niçe yerde Çin salıb hitâb kılıp aydılar kim ey bed necâtlar sizler-(9)-niñ Han törengizler beyhûde tâ mâ'kul söz atıbdur mesel-i meşhûrdur ki (10) özüngni ayrılısang yana birini şîr gazan bîl-i âkil oldur ki işniñ (11) 'âkıbetiga karagay hâli gaça nâ-ilâclıkdın kâfirlerniñ ita'atde (12) irdük imdi bu işni uşol berbâd ötgen 'ömriniñ tedârik ve telâfisi (13) üçün kılıpdurmız bizlerniñ bu â'lemde hiç arzû temennâ kalmabdur (14) imdi murâd-ı maksûdımız niyet-i guzâtdur İranları guzât üçün halk (15) kılıpdur hemme 'ibâdet efdalı guzâtdur eger olsak şehîdlik işimizdür (16) bizdin kişi gümân kılmağay ki yana kâfirniñ ita'atıga yanur dip (17) inşa tarmuk candur fecâ kılaşib evlâmızga sizlerge tâbi' bolmasmız dip

[70a] (1) ilçilerge ruhsat birip yandurdılar bu ilçiler yüz ming vehmi endûhlar bilen (2) özlerini şehrinñ taşıga aldılar birip H^Wâce Burhanüddinge bolgan vak'âlarını (3) beyân iyledi H^Wâce Burhanüddin başlıg hemme ki meyûsluk yüz keltürdi (4) zemîdlik mürâfi gâlib fikiriga tüşti **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Hazret-i (5) H^Wâce Cihan h^Wâcem ilçi yangandın keyn fikirler kılıp şehzâdeler bilen (6) meşveret iyleb tamâm 'ulemâlarını ve ümerâlarını ve yana yurtniñ tamâm serdâr-(7)-ları ming (?) yüzbaşılarnı cem' kıldılar yoklar tahi hem itâb tafıp (8) 'alâ hezel kıyâs sancudın seyyîd-i beşer H^Wâce kargalıklıdın İbrâhim H^Wâce (9) Mîr-i Â'zâm H^Wâce ikisüniñ arasındın tâlib H^Wâce-i şehrdin Abdurrâhim H^Wâce (10) Yâkub H^Wâce Ufridin h^Wâcem Niyâz H^Wâce Kemâl H^Wâce Molla Yunus Molla Kutlug (11) tagacıdın Kurban H^Wâce mişârdın H^Wâce Kamrâdın Abdurrahim H^Wâce (12) Rebancı Âlmas H^Wâce Fuskamdın Yusuf H^Wâce yana memleketni tamâm cem' kılıp (13) tekellümga zebân açıb didiler kim ey o miyânı Yarkend âgâh ve dâna bolunglar kim (14) Hazret-i Muhammed Mustafa sallâllâhu aleyhi ve sellemniñ şeri'at-ı gazâlarınıñ (15) revâcı üçün kâfirlerdin yüz evürüb İslâm 'alemini başımızga kôtarlıb iydük (16) tefekkür kılıp baksak bizniñ işlerimiz revnak tabmabdur evvel Oşga leşker (17) iberür bolduk Yusuf H^Wâce karındaşım â'lemdin bardı mundag işlerge

[70b] (1) fazıl birür kişi ol irdi anıñdın irildük Oşga bargan leşkerni Kırgız (2) nâ-bekâr fend birip bargan leşker şikest dip yandı öz leşkerimizniñ esbâb-ı (3) âlât çabduk birle düşmen ser çabduk boldı gâlib keldi ve yana H^Wâce Abdullah (4) bile H^Wâce Mümin Kaşkardın bir niçe mekkârlar mekri birilmesliki birle öz vehmi-(5)-din korkub şehrin

taşlab bu yan keldi Kaşkar koldın çıkıp kitti düşmen (6) takı gâlib boldı be-tamâm Kırgızlarga at sürüpay birip anca terbiyetler (7) kılduk ol nâ-bekarlar körünmeklik kıldı düşmenge leşker boldı ve yana (8) kubâdnı Yusuf H^Wâce karındaşım Derviş Bekavulnı ibertib Andicandın (9) çarlab keldi ol bed necât hem düşmenge yârı boldı hâlâ Hıtay Kalmak (10) niçe şehir leşkeri ve niçe Kırgızlar Yarkendni korşadı ilçiniñ nâmesini (11) işitingizler imdi bizler ehl-i evlâdımız bile hiç niyet kılduk bular hem mûrad-(12)-larğa yetseler sizlerge hem âzâr bolmasa ma'lûmdur ki bu felekniñ necusiti (13) bizniñ sarı teveccüh kılıpdur said-i ekber olar tarafıda yüz keltürübdür (14) bizniñ tarafımızdın Rüstem dastân-ı meydanga kirse hem zaferniñ ihtimâl yok (15) **Nazm** bî-vefâsın ey felek kerdun keçer katarsın şekveler kılğum seniñdin munça gaddarsın (16) kanda bir nâdân bed tıynet mûradın bergen â'lı himmet merd-i dâna hakkı damgarsın (17) zulm fişye kene kışlar sarı sâid-i ekberniñ feth-i nusretni nasib iyleb anga gâm hârsın (18) kayda bir âzâd bolsa kılursın bir hatır nahs-ı ekberni nasib iylersin gubârsın

[71a] (1) şâh hem şehzâdeler kanın tükersin bî-dirîg ne 'aceb hünerizsin bî-rahimsin hunhârsın (2) sâdikager uşbu derkârı felekde imtiyâznı ümîd iylersin elbette hârzârsın (3) dip köz başı kılıp bu halkğa bir du'â kıldılar bu du'ânıñ ulukı icâbet-(4)-lik takıb bu du'âğa dâhil bolgan ming Bikler keyn be-tamâm Bik bolup uşlar (5) ammâ du'âdın fâriğ bolgandın keyn bu cem' gayr-ı feryâd kaganlar orladı ki (6) dek künbedni per çarmadılar hemmeler 'arz iylediler ki Yâ Hazret-i Pâdşâh-ı (7) â'lem hazretleridin mundag me'yûsluk nâ-ümîdlik ba'is nedür ki (8) bu belâ-yı tufandın kenâra tutgaylar bizlerni ot içre taşlagaylar (9) bu ot sizlerni neçük koyduradur bizlerni hem koyduradur hemme kişi (10) bir ten bir cân bolup gayrga yol birmegaymız hemmedin behrak oldur ki bizniñ (11) tarafdın bir ilçı çıksa anıñ mazmûnı nâmeler çıkarsalar dip meşveretni (12) araga saldlar h^Wâcemge bu maslahat ma'kûl tüşti ve birge (13) fermân kıldılar ki nâme-i tahrîr kılğıl dip ilçilikğa sâlih (14) kalıganı buyurdılar sâlih kalığa debdebe 'asasa debdebesini tüzüb (15) nâmesini başıga kayıb özini şehriniñ taşıga alıb tağlık kerdişge (16) yakın bardı bu haberni Hazret-i H^Wâce Burhanüddin anglab bular hem

[71b] (1) Hıtay Kalmak Kırgız â'lem ve nâ-insâflarnı ve zâlimlerni derviş divânelerni (2) cem' kılıp debdebe 'asasasını tüzüb ilçige bol birdiler sâlih hâlife hem ilçilikni (3) berca keltürüb tevâzu' birle başlarıdın nâmeni alıb tuttılar Hazret-i H^Wâce Burhanüddin (4) işâret birle nâmeni okudı fetibdurlar kim ol ibn-i nâm be-nâm hüdâ (?) (5) nigârında her duser emsâl-i efrûz revâk felek-i mülk reseninde mûr-ı mülk andın (6) Hazret-i hakk subhanehu te'âliniñ fazlı keremi birle tevfiğ tafîp kâfirleriñ ita'atı-(7)-dın yüz evürüb

cihâd-ı guzât iylemek bile İslâm â'lemine başımızga kötarıb idük (8) ey H^Wâce Burhanüddin H^Wâce sizlerge ba'isur ki kâfirge yar-ı himemden biz Müselmânlarga (9) bu tarikalıg zulm-i hikâyet körgensiz kelâmullâh-ı şerîf uşbu ki enmâ'ü'l-müminûn (10) ihvetu yâni Müminniñ birâderidur birbiriniñ hakkıda herkez hıyânet (11) revâ ırnes eger sizlerniñga siniñler mülk-i memleketde bolsa kâfir birle yarurlıklar hem (12) ırnes sizler ol tarafdın vehmle kılğaysızlar ve bizler bu tarafdın cümle kılğaymız (13) iygülen bir bolup kâfirni ârâdın kötergaymız andın keyn kaysı şehrini ihtiyâr (14) iyleseler şol şehriniñ taht-ı saltanatıda ber-karar bolğaysızlar yok irse (15) ve diyârını ve diyârını lâzım tutsangızlar anı ma'kûl tutub memleketni sizlerge (16) koyub bir eli bizler tâbi' lâzımız birle hiçge 'azm kılalı bizlerniñ (17) hiç arzûga kanganı yok sizlerniñ nevbetinglerniñ iktidâsı turur her

[72a] (1) neçükdür bizlerniñ maksûdımız uşbu kâfirlerniñ kademidin bu yurtlarını (2) kılmakdur guzât özgelerge farz-ı kifâye bolsa bizlerge farz-ı 'ayndur Hazret-i (3) H^Wâce Burhanüddin siz hemme Hazret-i Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem-(4)-niñ şeri'atlarını kars tutub sennetlerini barça keltürmek lâzım-(5)-dur her kişiğe icmâ-i ümmetdur angla söz uşbu her kişiğe İslâm din-i behresi (6) okutur anıñ hûnı bizge helâldur oltursak gâzi olsak şehîd (7) olğumuzdur sizler hemme kâfirniñ yarlıkı bile leşkeri küffârânı başlab kelip (8) bizlerniñ kadr-ı metingiz bar ki kâfirge beraberlik kılğaysızlar mesele şubuga (9) bisyâr gâlib bolsa Müselmân zâ'ife bolsa ol sûretde nâ-'ilâc (9) inkıyâd iylemek lâzımdur sizlerniñ bu kılğan işleringizni evvelîn âhirin (10) hiç Müselmân kılmagandur bizler madamıga terikdürmiz hergîz kâfirge bolun (11) sunmagaymız kucaklaşıb kucaklaşıb oladurmız hâlâ hem şehr-i Yarkend (12) içre sizlerge fâzıl bir Kuça kişi bardur bir Müselmân iki kişiniñ evrindedür (13) misli-meşhûrdur ki şehriniñ süflî kağızdın bolsa cerbesi yenginedin (14) halk zâ'ife kişi bolsa şehr içidin bozulmagunca taşkardın (15) algalı bolmas bizler niçe vakit gaça şehirdârlık kılğaymız zehire kılğan (16) niçe yılluk aş ot su müheyyâdur öz ihtiyârımız kelse çıkıp cenk (17) kılurmız bolmasa ârâmız birle asâyış kılğaymız hâlâ cenkge çıksa yüzdin

[72b] (1) birge nevbet yitmeydur sizler hücûm eylesengizler bizler hem hücûm eyleğümüzdur (2) dip sözini tükettiler nâme tamâm vesselâm **el-kıssa** H^Wâce Burhanüddin-(3)-niñ zehresi kitti ilçege hitâb kılıp aydılar ki sizlerniñ H^Wâceleringiz-(4)-ler haddidin ötkemiz mâ'rifet okubdurlar mundag siyâsetlik (5) çıkamı sözler bile sipagir çelik kotmas bizler bu yerlerge öz ihtiyârımız-(6)-ca kelgen imes Hâkân-ı Çin Amursananıñ yarlığı birle kilgendurmız (7) bu mâ'rifetniñler olarga yaver bolmas

bizlerge ma'kûl bolmas bizniñ (8) arkamız iki ulug tagka yolanıbdurmız hâlâ bu şehr-i Yarkenddur eger (9) yüz mundag leşker bolsa olarnıñ kuçı iltimâsı birlen algaymız uzaksa (10) kalamak birle melâl bolmaydurmız bu kün almasak tangla alurmız âher kolıga (11) kelmey kayan barur dip ilçini yandurdı ammâ ol kün kice bolup (12) irdi kondurub ertesi ruhsat birdi ammâ Gâzi Bik kuzgun (13) atlıg kirâr sudalarından Peder Arus bir kişi bar irdi bisyâr mekkâr gazâ (14) harâmzâde nâ-bekâr meşveret körsetti ki damâdım Gâzi Bikniñ bir (?) sâz (15) kişi bar idi Delivan H^Wâce atlıg anıñ bir veziri bar idi Gıyâs (16) dip bu ilçiler bile hem kelipdur anı min bu kice otagmıga alıp birip ve sevas (17) kılıp yoldın çıkarsam ol kirib Gâzi Bikge Aytur Gâzi Bik bozulsa

[73a] (1) şehr-i Asân kolıga kelür didi bu çile H^Wâce Burhanüddin mergûb tüşti (2) fil-hâl Gıyâsni otagıga başladı kicesi bisyâr mihmân kılıp öz H^Wâce-i (3) Seyyidin vâdeler kıldıga eger Gâzi bizni dip şehrini bozub birse biz anga (4) Yarkendniñ hâkimlikini birip oğlıga hem 'âla hezel kıyâs şehirge hâkim (5) kılğaymız her vaktige Kalmak bizniñdurmızca yetmiş fuşti gaça hâkim-(6)-lik mirâs bolgay eger bu sözni Gâzi Bikga ma'kûl kılsangız (7) sizge hem ulug mansıb birip darlık nişâne bireli bu mazmunda nâme (8) katıb gıyâsga birdi bu vakâ'nı sâlih halıfege bildurmay irtesi (9) ilçini yolga saldı bu ilçiler sıhhat-i selâmet şehirge dâhil (10) bolup Hazret-i H^Wâce Cihan h^Wâcemge bolgan vakâ'ları beyân kıldılar (11) h^Wâcem aydılar ki mundag siyasetlerdin aslâ karda tutmas min dip (12) zarlarıga keltürmey makâm-ı rızâda olturdılar **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** (13) Niyâz Bik eşikagadın munıñ ammezâdeleri kim behâdur Bik belâları (14) Kuçar hâkimi Allâh Kuli Bik Hüdâyar Bik Muhammedyar Bik atası Şire (15) Muhammed Emin Bik ve yana hem bölek neçend cimâ'ları taşkarnı leşker bile (16) kilgen irdi Niyâz Bik oknıñ bikanıga baglab nâme revân kıldı (17) ki kasıddur miyân boldı mazmûnı ol ki ey Niyâz Bik siz ehl-i beytingiz bile şehr-i Asan

[73b] (1) burundın bizge mevgûb edingiz hâlâ hem bir niçe kılıp şehrini bozub bergeysiz (2) biz sizni Yarkendge hâkim iylegaymız hâkimlik sizniñ mirâsingızdur (3) dip bu sözniñ rastlıgıga Allâh Kuli Bik Hüdâyar Bik niçe yirde (4) kısm-ı Kur'an kılıpdur Niyâz Bik bu nâmeniñ mazmûndın mutalaa' (5) bolup şehrini bozmakniñ fikriga tüşti bir niçe mukarreb kişileri birle (6) meşveret kılıp maslahatları anga karar taftı ki bagınıñ berse (7) haddi şehriniñ sefilge muttakil irdi likin şehrini cevruğa durgan (8) Kuça sefilleri bagınıñ taynıñ arasında idi uşbu bagınıñ bir halvet (9) Kuça sebebdin lokma evüreb olturgulac yerini cag evürüb sefilniñ (10) taş yanı yar idi şol yardım çıkmakni közleb koş atlıg yorgunca (11) lokmaga şürû' kıldılar lokmanıñ agzıga

dervâze urnattılar gazezleri (12) lokma tayyar bolganda H^Wâce Burhanüddin h^Wâcemge haber birsek mingga (13) yavuk kişi şehrge kirse tâbi'lerimiz birle biz katılsak cân kötö almaş (14) bir kicede helâk bolur dip cedd-i cühd birle lokmaga kadem koydılar kice bolsa (15) tufesini tüşüb muzhanega tafip kice bolsa lokma körleydur bağı (16) hem halvet irdi çerage zemistan irdi seyr bağı mahalli irmes irdi

[74a] (1) işbu tarika lokmanı bağı ming rûberûsıdın yetti sekiz garlaç ötkerdiler be-nâgah (2) tâbi'leridin bir diyânetlik kişi bar irdi bu esrardın vukuf tafip (3) fil-hâl urdaga birip pinHan-ı 'arz iyledi h^Wâcem Niyâz Bikni (4) urdaga çarlab finhan kişi iberdiler birip lokmanı körüb kelip rast (5) ikenini ma'lûm kıldı h^Wâcem fermân kıldılar likin ehl-i 'ıyâl (6) Hanelerini tarâc eylemediler katıg 'azâb hem kılmadılar (7) çerage Niyâz Bikniğ kızı Aişe Bikni h^Wâcem Algan irdiler (8) kin atalık hürmetini saklab 'izzet kıldılar ol körünmek (9) hakkı kurbet saklamabdur min saklayın dip ziyâde harç yetkür- (10)-may nazar bend sakladılar ammâ Aişe Bikniğ ordasıga hergîz barmadılar **Nazm** (11) iyge barsın zinhâr iyleme hiç kimge azâr nefi isteb hem buruki zulm bisyâr iylega (12) koymağıl niçe kadem kılma hıyânet kimsege iki â'lem içre canınga katıg kâr iyleme (13) her ne kim kıl bir yetimniğ könküni ağırtmağıl hakikât Şâhdur olsun anı hâr eyleme (14) niçe düşmenni özüngga mahrem zâr iyleding sernik iyler daş kim agyârni yâr iyleme (15) ker sanga ehl-i hakikât karhûd ma'lûm imes cân-ı dil birle 'akîde iylegallar gam (16) bizge cevr [ü] cefâ kılsa felek agyârıdın bil özüng (?) yolup düşmenge izhâr eyleme

[74b] (1) sabahka ötgen 'azîzler rûhıdın âgâh bol ayları silkide bolsa kahz bil â'r iyleme (2) **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** Aşur Kuzı Bik dip bir â'mi kişi bar irdi (3) aslâ Kalmak suda kemerleridin irdi anı h^Wâcem ta'biyet kılıp tag (4) boyıga hâkim kılıp irdiler İslâm âşikâr bolganda Han ker yerâ' kılıp (5) idiler tamâm Yarkendniğ kâr [u] bârını ordanıñ esbâb-ı âlâtını munga (6) tâ'viz kılıp idiler güyâ zerîr cümletü'l-mülk irdi anıñdın bî-ruhsat (7) hiç iş tamâmga yetmes irdi ammâ bu vakitler H^Wâce Masum bây filât (8) başlıgın bir niçe kişilerni Kalmakga til barur ihtimâli bar dip tutub (9) zindânga salıb idiler bular bir niçe kün zindânda yatıb mecâli (10) kalmaganda zindânbend h^Wâcemge 'arz atıb idi h^Wâcem andag (11) bolsa zindândın çıkarıb her kişiğe tafşurunğlar evi içide mukayyed (12) saklasun dip fermân kıldılar bu Aşur Kuzı Bik Molla Sıddık H^Wâce (13) Masumnı sakladı dip öyge alıb birip idi H^Wâce Masum Molla (14) Sıddık Aşur Kuzı Bikni ve sevas kılıp öz h^Wâcesige mâyil kıldı (15) Aşur Kuzı Bik

iyleşib bâý filat H^Wâce Burhanüddinge (16) nâme çıkardı mazmûnı ol ki öz h^Wâcelerimdin yandım H^Wâce Burhanüddin h^Wâcem

[75a] (1) h^Wâcemni didim filân küni iki ming kişi arka tarafıga atlansun bir tarafıga atlansun bir tarafdın (2) (?) yetmiş kişi sefilni yaktıb birürler şol şakak birle şehirge kerürler (3) kirib urdaga keçürsün anga gaça nekkâre kişi koyalı şadiyâne çelib (4) devri be devri Amursana dip bu tariklik şehrini algalı bolur dip nâme ketib-(5)-dur Burhanüddin h^Wâcem başlıg hemme hoş haberge şâd bolup Aşur (6) Kuzı Bikge Niyaz Bikge Yarkendge hâkim eşikegalıkga vâ'de (7) kıldılar bâý filat kiceleb yana şehirge kirib bu vâ'dlelerni yetkürüb (8) ık'âtlarnı beyân kıldı tanglası H^Wâce Burhanüddinge (9) nisbeti bar kişilerni cem' kılıp şehir bozmakga mukayyed boldı (10) Sultan H^Wâce atlıgı Aşur Kuzınıñ bir oğlu bar irdi (11) Hazret-i h^Wâcemge uşak irdi bu anglab dadasını 'ayb itse aydı ki (12) ey ata bu neçük bed hıyanetlikdur ki siz kılğaysızlar bu işniñ (13) bed nâmıdın çıkalı bolur mu bu neçük şermendelikdür salhâ-yı sâl-(14)-dur ki biz bu h^Wâcelerimizdin iltifatlar körü bulug devletge makam-ı mertebege (15) yitsek yana bularnıñ hakkılarınca mundag bed hıyânet tüzsek hüdâ (16) revâ körer mu bu tarikalık rûy-ı zeminge Pâdşâh bolgandıñ rastlık (17) birlen olgen behrakdur Aşur Kuzı Bik idi ey oglum bu işi

[75b] (1) imdi fevtti men'niñ vakit avttı bâý filat bolmakniñ hattını keltürdi (2) tangla sihrlab kertüzgaymız didi oğlu yana men' kıldı dadası (3) kabul tutmadı gazabı keldi şimşir alıb yükürdi oğlu kaçıb özini (4) kenâra ki aldı urdaga birip bi tevakkuf h^Wâcemge bu esrârını çakaye iyledi (5) h^Wâcem idiler yalğan eytedürgansın atang sanga gazab kılğan (6) sebebden bühtan kıladurgansın didiler Sultan H^Wâce (7) idi Fâdşâh-ı â'lem bu sözde hilâf yoktur munı hayal kılmay (8) 'ilâcını kılsalar eger bu sözüm galat bolsalar min ulumga lâyıq (9) didi yana bâý filatni keltürseler siyâset kılsalar rastıga kelür (10) didi h^Wâcem emri kıldılar bâý filatni keltürdiler bu sekniñ (11) kollarını bağlab şimşir yelanglab ey zevr-i rast sözlegil (12) oltururmız dip siyâset kılıp idi nâçâr ikrâr kıldı hemme rastdın (13) vakâ'nı beyân kıldı Hazret-i h^Wâcem Aşur Kuzını keltürmekge fermân (14) kıldılar H^Wâce Kutbüddin h^Wâcem birle Abid h^Wâcem iygülen (?) salmas (15) keltürür ki revân boldılar ammâ Aşur Kuzı Bik bir oğlu kaçıb kitmek (16) birle evide olturalmay bir haber alalı dip atlanıb kelür idi yolda

[76a] (1) bu şehzâdeler ücradı bu şehzâdeler teskin hâtır üçün didiler ki (2) ey Aşur Kuzı Bik sizniñ kide barıb mihmân bolalı dip çıkıp (3) idük siz kaçıb kelesiz didiler Aşur Kuzı Bik didiler ki (4) taksir-i Pâdşâhzâdelerim min anlamay kaçıbdur min hâlâ

hem (5) yeteli öyge yordunlar didi şehzâdeler idiler imdi oraga (6) baralı dip urdaga yüzlendiler divânHaneniñ aldığa yetgen mahalde (7) Han yarlığı dip tutub libâslarını saldurub kollarını bağlab (8) h^wâcemniñ huzûrlarığa alıb keldiler ez-sırrı gazab birle didiler ki (9) ey Kör nemek h^wâcengdin keltürğan hatting kâni didiler bu Kör nemek ikrâr (10) bolmay tandı oğlını mülâkat kılur boldılar oğlı mülâkatını (11) kabul tutmadı ulûmga rızâlığı bar velî dadasığa rûberû boluşğa (12) rızâlığı aher siyâsetni haddin aşurganda ikrâr kıldı bir sâ-(13)-bır sanduk nişâne birdi ki hatt şunda dip kişi birip sanduknı keltürdi kör-(14)-diler ki lifâfe içide bir hatt-ı mühürdâr alıb okudılar mazmûnı mezkûr bolgan (15) h^wâcem emr kıldılar ki alıb çıkıp muhkem kaydga salınglar hâdimler alıb çıkıp (16) mukayyed iylediler tanglası tamâm Yarkend halknı cem´ iyleb Aşur Kuzı Bikni bir eski (17) cuba kiydürüb kulada boynıdın bağlab sürün kaydga (?) emr kıldılar

[76b] (1) haneniñ ötreside tutub turub Hazret-i h^wâcem Aşur Kuzı Bikniñ vakâ´sını (2) iyliğe takrîr iyleb didiler ki ey şûm bilid aslâ sini filân vakitte Kalmakdın (3) acratıb alıb kutkarmadım mu filân Kalmakga aytıb mertebeninni ziyâde kılmadım mu (4) cündân hâdiselerde sanga yaverlik kılmadım mu ulug mansıbga yetkürmedim mu (5) tamâm memleketniñ kâr [u] bârını sanga tafşurmadım mu ve yana bizge karasnab (6) hûnımızga zâmin bulamsın bu kılğanniñ cezâsını atıfıl didiler (7) Aşur Kuzı başını tevben salıb bu tarikalık kişiniñ cezâsı katldür didi (8) andın h^wâcem ´ulemâlarğa bu tarikalık kılğan kişiniñ cezâsı nimedur ´ulemâlar (9) bi´l-ittifak cevâb birdiler ki bu yenglig mürted bolgan kişiniñ cezâsı katldur (10) dip cevâb birdiler andag bolsa tire baran kılınglar dip boyudılar (11) H^wâce Abdullah h^wâcem ´arz iylediler ki tangla Cum´a küni dip mevkuf koydılar (12) bu Cum´a yanıb hâli bolğandın keyn Abdullah h^wâcem yana ´arz iylediler ki Aşur (13) Kuzı Bikniñ ber veçhi bar ki ulumga lâyıq imes anıñ üçün ki munı oltursa (14) mundın keyn atasınıñ hıyânetini oğlı hergîz eytmes munıñ ulûm günâhını (15) oğlıga otsadı evi içideki emvâlini leşkerge buyrusalar yaga guzâtga (16) çabduk bolgay dip ´arz iylediler Hazret-i H^wâce Cihan h^wâcemge (17) bu söz ma´kûl boldı tanglası yurt halk yana kelip katlige tiz kıldılar

[77a] (1) Hazret-i h^wâcem aydılar ki Aşur Kuzı Bik günâhını oğlı Sultan mindin tiledi (2) min hem sizlirdin tileydur min dip katlni men´ kıldılar tamâm ümerâlar aydılar kim (3) bu mikdâr işlerde bir iki kişi olmasa memleket zabt tabmas dip tolatız (4) kılıp âher bay filatnı H^wâce Masumnı alıb çıkıp darga eşib olturdılar (5) ehl-i memleketniñ köñül sır-ı cem´ boldı **Fasl-ı Dâstân İştirmek Kerek** (6) H^wâce Burhanüddin h^wâcemdin

Niyâz Bikniñ vâ'desi öziğe tuşmay (7) Aşur Kuzınıñ hem vâ'desi o hişâmay bisyâr melâl boldılar her küni (8) (?) kılıp şikest dip yanurlar andag kıladurlar ki kişte birle fişte kıladurlar (9) husûsen ol nâmdarlar ârâsıda mazhar hider kerar saf şekmen ve (10) Rüstem merv efgân ablak suvâre yâ'ni Hazret-i İna yet h^wâcemge (11) mübârizlik ve ikâne idiler bulardın taşkarı leşker hem (12) nâlân idi her bâre eytür idiler ki eger bu mübârizlik suvâre bolmasa (13) irdi şehrini bir künde alur idük hemme leşkerimizni kırdı uşbu ablak (14) suvâre bolmasa irdi hergîz kıralmas irdi dip nâle kılur irdi (15) ammâ bir niçe kün bu minvâlde ottı likin bu felek (?) fetarnıñ tamâm (16) necusi bu 'azîzlerniñ başlarıda irdi bir nahs-ı ekber küni İna yet h^wâcem

[77b] (1) 'ayn-ı cenkde her tarafga cümle kılıp taglıklarını koydık koglab sasıb (2) yürür irdi birer akzı finhan büküb yatıb karaveller andag ayttı ki (3) eving yannıñ başıdaki üstüHannı fecak fecak kıldı bâ vücûd niçe (4) zahmlar bile ol kâfirge yetib bir tel ok atıb idiler sinesidin (5) birân otub zemîn içre gâib boldı ammâ İna yet h^wâcemniñ 'akılga (6) füturtıb â'lem karankuluk boldı ablakniñ 'inâyetini yandurub (7) koya birdiler ablak alıb şehr tarafıga alıb yördi dervâzege keltürdi (8) yolab vatanlarıga keltürdiler üçüncü küni â'lem-i bâkiğe rihlet kıldılar (9) kalvenallâhu inna ileyhi raci'un Hazret-i h^wâcem Pâdşâh (10) başlıgın hemme şehzâdeler ulug mâtem kılıp haddi nihâyet siz hayr sadaka (11) kılıp nemâzlarını o tâb altun içre defn kıldılar ammâ h^wâcem idi-(12)-ler ki bu musibet mâtem tenhâ ferzende H^wâce İna yetniñ imesdur (13) hemme mizniñdur bizniñdurmızniñ tamâm bolmakınıñ ibtidâsı uşbudur (14) imdi kat fırsatda vakti bolgay ki bizge ne hayr tasadduk kılguçı bu (15) bolgay hâlâ öz mâtemizni özimiz tutgaymız ve tasaddukumızni özimiz (16) bergeymiz dip Yarkend halkını dünyâga mâlâmâl kıldılar ammâ H^wâce Burhanüddin-

[78a] (1) niñ leşkeri bu merdarlık suvâredin halâs bolganıga yüz ming şâdlık kıldı (2) bu küni ziyâde hemme kılur irdi çerage İslâmıda yetib hakk-ı müstevli boldı her küni (3) sefîl boyı yandın bülend şebîh kılatur tanglası Yarkend dilâverleri hamlesi (4) kılsalar bolar tâkat tutalmay nâçâr şikest yib yanadurlar Yarkend dilâverleri (5) kargank birle ot yakatur ne mikdârga hişleri hüsr-i hâsâk yagaçları sa'at-(6)-de kiyüb kül bolatur şübhege müvekkil-i halkniñ bâ'zısını esîr kılatur ve bâ'zı-(7)-sı kiyüb kül bolatur ve bâ'zı çalıkları kenâra tutatur bu kâr [u] bârlar-(8)-niñ tolası kabagat dervâzesiniñ taşıda vukûf kagadurlar bu (?) (9) dervâze Hazret-i Abdullah h^wâcem molcarları irdi niçe müddet bu tarikalık rûz-(10)-gar keçürdiler ammâ Burhanüddin-i 'azîzniñ leşkeri tola intizâr bolup (11) me'yûsluk yüz keltürdiler ammâ küniğe Gâzi Bikniñ kişisi Salih

Hâlife birle (12) ilçilikge çıkıp H^wâce Burhanüddinniñ nâmesini alıb kirib idi Gâzi Bik (13) bu nâmeni işitib bî-vefâlık cünbişge kelip köñlüsi şehzâdelerdin (14) uzub H^wâce Burhanüddin tarafıga mâyil boldı Hankah dervâzesidin mashara (15) dervâzesi arası munıñ (?) idi hükm-i tahsis câri irdi gâhi sefil-(16)-din gâhi dervâze birle cansun çıkarur irdi gâhi taşkardın (17) casus kirâr irdi hâkimlik vâ'desi bir kısım Kur'ân kılaşur irdi

[78b] (1) bu tarikalık niçe müddet ötti bu esrârlarnı hemme şehzâde orda ulugları anglab (2) Hazret-i h^wâcemniñ mübârek sem'lerige yetkürdi didiler ki bu Gâzi Bik (3) bisyâr mekkârdur munıñ hıyânetide şek yoktur kerisi murâdıga (4) yetgen munı tutub bendge salsak hemmeniñ köñkli teskin tepe eger biz (5) anı tutmasak hakkımızda iş yesaydur keyn fişman fâide birmek dip 'arz (6) kıldılar Hazret-i h^wâcem aydı ki ey ferzendler cefa-i hıyânetdin söz (7) kılâsızlarmız takdirdin söz diledurmızlar makam-ı tefekkürde miz (8) makam-ı tevekkülde köñül tinmes kalmışda irdi bu nevi arzu birle rızâ (9) koyıga tâ koydum kadem-i köñlümni tindurdum sözüngler rastdur min niçe (10) merr Gâzi birle Kur'ân der-miyân kılğan ve kısım 'ahdige vefâ iylemese miz vefâ iyle-(11)-gümdür ve yana ol ki işler arasında işler bar bende-i takdîr ezelge kırmak (12) lâzımdur tedbir birle iş tamâm bolmas dip şehzâdelerni men' kıldılar (13) ammâ Bikdin kice ötmeydür casus çıkarıb şehr içideki esrârını (14) haber birmeydurgan gâhi andın tilce kirib söz alıb çıkadur birbir-(15)-de sefilniñ kevakı bolsa emniyet yetkürdik birleri bolsa atıb çıkar (16) idi bu tarikalık niçe kün ötti hiç helâl bularga yetkürmedi hiç hile (17) birle şehrini (?) almadı andın Burhanüddin h^wâcem Gâzige kişi kiygür-(18)-dik biz tola melâl bolduk bu tarika birle şehrini bozub birle zafer tafıp

[79a] (1) şehrini alsak törege atıb Gâzi Bikge ziyâde in'âm alıb biri dip (2) iylenmes kıldı Gâzi Bik munıñ cevâbını tangla atıb çıkar (3) ey dip casusga ruhsat birdi özi mekri hile birle şehr boz-(4)-maknıñ fikirigi tüşti meşvereti anga karar tafşıga Yarkend leşkeri-(5)-ni cem' kılıp alıb çıkıp özi kaçıb çıkıp leşkerini basruk (6) kılğay leşker-i İslâmga şikest bolup şehirni uşbu ferâkendelikde (7) bozub bergey derhâl Gâzi Bik Hazret-i Cihan h^wâcem-(8)-niñ huzûrıga barıb 'arz kıldı ki ey Pâdşâh-ı â'lem kaçan (9) gaça bu tarikalık mahbûs bolğaymız aher şehir içideki Müselmânlarğa (10) teng (?) bolur bâ'zılar açlıkdın merkeblerini olturub (11) yirler ekseri halk bî-mâ'zuruluk yüz keltürüb himmet cür'et-(12)-lerige noksân yeter munıñdin hûbrak ol ki yetmişerdin (13) on iki yaşar gaça leşker alıb çıkıp Bikbâr hamle kılşalar H^wâce Burha-(14)-nüddinniñ leşkeri bir def'âda faymâl bolup keşâr uşbu tarika (15) birle gâlib bolğalı bolur dip 'arz

etti Hazret-i Cihan h^Wâcemge (16) mergûb tüşti fermân kıldılar ki Müselmânlar âmâde leşker bolgaylar

[79b] (1) olsanglar şehîd oltursanglar Gâzi bu cenkdin kaçsanglar (2) mürted-i münâfik gazabga sezâvar bolursızlar dip münâdi kıldurdı (3) bu kice tablnı andag nevâzişge keltürdiler ki kûs-ı İskender kartay cemşîd-i (4) sefîd mühri hoşbeng sûrnây (?) kerdişger kördiler (5) oldırdılar cenk yaragını kıldılar ol kim diller kaçmak fikrini (6) kıldılar ammâ Gâzi Bik dihkan tüz harâmi taşkarı casus (7) çıkardı ki tangla şehirde kişi koymay özüm çıkman bir iki (8) meydân algandın keyn öngdin sivâga yüzlengli bolurmız (9) andın arka birip kaçkaymın andın keyn âdem kişilerini öz-(10)-leri bilgaylar dip nâme çıkardı ammâ şehir içide bu kice ata (11) ogul birlen vedâlaşib hemmeniñ cür'et ve himmetleri (12) noksanda irdi çerage Gâzi Bikniñ hıyânetini hemme kişi anglab idi (13) el-kıssa hemme esbâb yaraglarını özlerige üstür iyleb mükemmel musallah bolup (14) dervâzedin çıkalı yördiler bâ'zı ehl-i hisâblar Yarkend leşkerini kırk (15) mingga çağladılar tâ leşker şikeste yib yangunca dervâzedin leşker (16) çıkmagı hâli bolmadı H^Wâce Burhanüddinniñ leşkeri hem saff tartıb turdı Kuçar Aksu

[80a] (1) Oş Kırgız taglık bolup Yarkend leşkeriniñ aldıda deryânıñ şihâbı (2) afitâbnıñ zerresice yok irdi el-kıssa bu iki leşker birbiriniñ (3) tekâbilide saflarını rast kıldılar nâmdâr çapek suvâreler meydanga (4) at salıb çevlânbazlık kılıp memineni müyesserege ibar idiler ammâ (5) Gâzi Bik men' kılıp ok atgalı koymas irdi bâ-vücûd anıñ (6) birle H^Wâce Burhanüddinniñ leşkerini niçe fersank yerge yandur (7) didiler mahall anga yok boldı ki kiştedin fiste kofargaylar (8) bisyâr hamle kılsalar kerdeni âsmânga sarub heyân mestûr iyle-(9)-gaylar H^Wâce Burhanüddin bu leşkerniñ tolalkını be-tamâm leşkerleri ca-(10)-ndın ümîd üzdiler aydılar kim hiç kimde yâr yok ki bir kadem ilgeri koya-(11)-lgay efrâdı birle kenâra alıb temâşa kılıp turdılar ammâ Gâzi Bik (12) öngidin leşkerini çağlagan bolup yörür irdi uşbu (13) hâletde Burhanüddin h^Wâcemniñ leşkeridin beş yüz (14) kişi Gâzi Bik tarafıga at saldı Gâzi vakitni ganimet (15) bilib tug 'ilmini yürgeb alıb koca yaşladı arkadın (16) Kırgızlar at saldı Yarkend leşkeri hayrân-ı sergerden bolup

[80b] (1) kaldılar güyâ âsmân basıb algandık ma'lûm boldı ulukları say taşı-(2)-dık yattı âdem uluşniñ nihâyeti kalmadı kaçkanlar dervâzedin katmak (3) âdem birbirini basıb olturdı keyn kalganlarını sayıb düşmenler olturadur (4) bâ'zılarını sefildin agramcı birle tartıb alıb turadur ammâ Hazret-i (5) Abdullah sefil tûfeside faspanlık kılıp leşkerniñ

yaragını (6) çabdub turga idiler bu vâki'ni körüb dast (?) leşkerni (7) yandurgalı anca sa'y kıldılar dervâzedin aslâ çıkışını ihtimâli (8) yok âdemler birbiri basıb keledur nâçâr sefildin agramcı birle (9) Tokal Mirzâ öz hâdimleri birle h^wâcem niçe def'â leşkerni tuhtatıb (10) yandurdılar ol tarafdın koglab olturub keledur bu kaçkan (11) halkda yâr yok ki arkaga karagay hiç vech birle bolmadı nâçâr öz-(12)-lerini sefilge aldılar dervâzedin kergan halâyıklar selâmet kaldı (13) andın özgesi oldı anga gaça kün kice boldı dervâzeni muhkem kıldılar (14) teng atgunca ulukların libaslarını ve yaraglarını almak birle düşmen-(15)-ler hoş hâl bolup asâyiş tüzdiler el-kıssa şehrinin içi mâtem-i (16) musibetge toldı biri atam diydur biri agam diydur biri ukam (?) diydur (17) hiç kişi musibetdin hâli bolmadı Gâzi şol kaçıb kirgence huyle-

[81a] (1) sige sulakab urdaga barmadı Hazret-i Cihan h^wâcem başlıg hem şehzâ-(2)-deler orda tâbi'leri cem' bolup meşveret kıldılar ki 'ilâc nedür (3) barurga kuvvetim yok ne turarga tâkatim bizni bu mihnetge saldingsın giriftâr (4) ey köñül âher maslahatları karar tafmay hemmege ıztırab feydâ boldı Gâz-(5)-ini çerlaglı niçe kişi iberdi kelgeli ünmedi bu tarika birle niçe kün otı (6) bizle gâli kişi barsa mine bar ey didür kelmeydur barganca evzâ' (7) öz kice bolup beredür Hazret-i h^wâcem Ömer Baki Âhundnı çerlatıb kelip (8) ayttı ki ey Âhund siz barıb Gâzini alıb kelgeysiz kelmeydur (9) bâ'is nimedur birbirimizniñ hakkıda Kur'an der-miyân kılğan kelip (10) birlerniñ hayr yetmez ki meşveret iylese şehir içide turganımız hûb (11) (?) şehrini taşlab kenâra tutganımız hûb mu çıkıp kitsek kaysı tarab-ı (12) hûb niçe bildür ki hakkı selâm hakkı ta'âm bolup irdük bizge vefâ (13) kılmağan dünyâ anga hem vefâ kılmas dip Âhundnı yolga saldı (14) Âhun Gâzi Bikniñ kidebarıb her tarafdın söz araga salıb (15) niçe nasihât kıldı âhergay didi ki barmaydur min şehzâdelerimdin (16) korkadurmız her renk-i müşevveş sözler anglandı köñlümge

[81b] (1) teskin birip andın keyn bargaymın dip cevâb birdi Âhund kelip (2) vâki'ni beyân iyledi anga gaça her tarafdın miltakçıları (?) hideb Gâzi (3) Bik huylısıga alıb kerib biredür orda halkı o çerase (4) ol kice öz kice evzâ' körsetedur bu vakâ'nı körgen hâdimler (5) barıb eytedürler şehzâdeler Gâzi Bikniñ hakkıda h^wâcemge (6) Gâzi Bikniñ hakkıda tutmakga kaydga salmakga tâ'ne kılatur-(7)-lar Hazret-i h^wâcem Pâdşâh yitedür ki köñül yetinmeska ka-(8)-lmış irdi bu nev' arzû birle rızâ köyga tâ koydum kadem-i (9) köñlümni yetendurdum vasiyet kıldı kabrim taş ile ferhâd ile (10) mecnûn-ı cünûn sahrasıda ol taşları köğüsige urdum (11) ol tuz harâmi Gâzini der-miyân iylegan Kur'anga ceddi büzürgvâr-(12)-imga tafşurdum köreyge Gâzi uşbu

diyârda bir yıl ya yarım yıl (13) kabirca bolup turganıñni bizni koydurgan ot sini hem koyfurur henüz in evvel (14) 'aşk est dağı kerih kemterken ki in tufan rüsvâ-yı est â'lemgiri (?) (15) Âhundga ruhsat birdiler ki öyge yandı bu kice şehzâdeler öz tâbi'leri bile (16) meretebe cem' bolup yana (?) yandılar bâ'zıları şehirde turganımız hûb didi (17) Abdullah h^wâcem Şahabeddin Bekavul idiler ki uşbu halde barıb Gâzi Bikni huylısıga

[82a] (1) solab oltursak düşmenler me'yûs bolup yanarlar hemme şehrini muhkem (2) tutgalı bolur dip bu maslahatnı hem kabul kılmadı âher maslahat (3) anga karar taftı kim hâlâ kiceleb yörsek deryâdın utub filân (4) tagnıñ içideki garga kirsek agzı bardur ilçideki garga (5) kirsek agzı bardur ilçı yaylag 'âzîmdur ot suy içidedur niçe yıl (6) anda ikâmet kılşalar tenglik keltürmeydur bir kişi bir miltek birle (7) agzıda oltursa düşmen yüz ming bolsa hem herkez yavuk kelmaydur (8) düşmenler vukuf tafıp bizniñ kışmızga kuşa kunca bizler özimizni (9) garga aladurmız dip hükm kılıştılar bilmediler ki takdir-i kazâ (10) kaysıdur meşveretge 'amel kılıp kenâra tutarga şürû' (11) kıldılar bâ'zılar vâkıf boldı bâ'zı atası vâkıf oğlu (12) gâfil bâ'zılar at minib ve bâ'zılar tivege minib ve bâ'zılarınıñ (13) atları hâzır bolmay minkişib ne bolarda çabduk bolgay (14) ne (?) şehrigin sahraga çıkadur gandık kim kasluk (15) birle Meshire dervâzesi didâr korgu birle kargalık (16) yolıga kirdiler yol üzreside Kırgızlar

[82b] (1) tüşüb yangan iken uşbu muztarıblık birle yoldın taşarkab (2) cangalga kirdiler tün kice andag cangaldur kim asmân birle beraber andag (3) sür'at birle yördiler kim ana ogul birle işi yok aga anı birlen iş (4) ir kişi irlegini bilmeydür mazlumlar mazlum lagini bilmeydür (5) güyâ kıyâmet âşikâra bolgandık hevelagan yerdin (6) ötgeli bolmaydur (?) azgan kankufurga tiken (7) yerdin otsa birdin ötgeli bolmaydur hezâr meşakkatlar (8) ötse yana biri turubdur 'âli ahzâla bâ'zılarınıñ (9) bedenleri çek bâ-vücûd munça müşküllik birle deryâ-yı (10) Zerefşânga çıktılar bu deryânı yakalab yördiler ki (11) niçe yirde aldıga deryâ uçraydur ammâ deryânıñ saffeti (12) cangaldın yemenrefdür ötreniñ mevzi yengi tüşü-(13)-bdür iki yakanıñ mevzi-i muhkem bâ'zı yerniñ akızlıkı (14) âdem bûy bâ'zı deryânıñ suy evidik tivedik (15) kardı keledür merkeblerge tekbesse pâre kılatur üstideki (16) âdemler suga tüşedur at birle deryâga kirse atnıñ koşkunu üzlüb deryâga

[83a] (1) yüz tuben yakalatur bâ'zınıñ atı deryâdın çıkunca olangi uzlub arkaga yakalatur (2) (?) cûşları suga yakaylagandın keyn süvâre bolmakga imkân yok mu zülâb kılatur (3) mundag meşakkatler birle Karayantaknıñ tugrası irdi deryâdın ötege şürû' kıldı (4) anga gaça Kırgızlar haber tafıp arkalarından koglabtıb bardı herkez emân

birneydur (5) kaysıları keyn kalsa ya kenâraga çıkıp Kırgızlar tamgan siz şumlarnıñ zahmeti (6) keltürsak mı minge bir nişte felek cevri sitemdin niçe sözdi kılây ötgen zemân-(7)-dın köb şikâyet 'azîz serkeştedin bir hikâyet ne işler keltürüb şehzâde-(8)-lerga hemme nâzik beden âzâdelerge bularga kilgen işler kimge keldi koyu kâfir (9) Müselmânlarğa kıldı yemân ve sâkin beyân birle tükenmes ne çağlık dişe bolmas (10) eyyühen-nâs 'adûlar hâlidin isteb emânlar keriz iyleb 'azîz Hanedanlar (11) kenâra tuttılar deşti âdemge diyâr Hane taşlab şûm kademge dime deşti belâ hangal-(12)-durlar ne cangal irdigim çangal şirler dirahet hârtek misl-i neşter evrâd (13) âzâga andag tig (?) kılây deryânıñ evzâfını inşâ-i suhan bisyâr (14) ammâ barça iyme körüng aksilikni bozmanga tekaüt iylemes yahşi yemanga (15) birûn gark iylemiş fir'avnnıların selâmet ötkerür Musa öylerni sözüng (16) kıl sâdika kim ihtiyârı mukarrerdur bu işler her ne barı felekdin kerdiyang (17) yüz ming şikâyet tükenmes çün anga yoktur nihâyet **Fasl-ı Dâstân** (18) **İşitmek Kerek** Gâzi Bikdin bu kice şehzâde şehrini taşlab kenâra tuttılar (19) Gâzi mekkâr haber tafıp hüküm kıldı ki tabl-ı şâdiyâne çalınlar dip kûçe

[83b] (1) be kuçe münâdi kıldurdık devri be devri Hâkân Amursana Burhanüddin h^wâcem (2) dip bâ`dehû oğlıdın fişkeş alıb h^wâcesıge çıkardı nâme hem çıkardıga (3) bucalarnıñ leşkeriga şikeste şehrdin çıkardım tezten arkadın leşker ibe-(4)-rtib aldurub kelgeysızlar andık hayâl bolsa özini bercay hilvetge (5) alur anda sûd birmes olardın beri katulub kitse bu şehrde (?) emân oltur-(6)-galı bolmas kalgan kârlarnı özleri hûb bilür dip ammâ H^wâce Burhanüddin (7) bu sözni anglab tamâm hayl hışımlarnı çarlab vâki`ni beyân iyleb (8) Rahman Kuli Bikni baş kılıp Hüdâyar Bik Kırgız Abdullah Bikni Kırgız münâki (?) (9) beş yüz leşker birle buyurdı ki tiz barıb ser râhnı alıb tutub yesîr kılıp keltürgay-(10)-sızlar dip yolga saldı bular uşbu niyet birle yolga revân boldı (11) ammâ Niyaz Bik eşikaga orda içre kâide irdi şehzâdelere ordadın çıkışla-(12)-rıda kayddın içreb ordanıñ setuga sırrını yağıb aldı Aişe Bik hem (13) yağıb aldı kalgan yana Gâzi Bik aldı şehr halkı baldır haber alganlar (14) dünyâga mâlâmâl boldı ammâ şehzâdelerniñ arkasındın yörgan Kırgızlar (15) sür`at birle yörüb subh-i sâdık birle şehzâdelerniñ arkalarındın yitti ammâ bu (16) mücbir Hanedanlar sukga muzlab ve bâ`zıları suga tüşüb tizab (17) ve bâ`zılarınıñ kolıda belâsı tutugluk bâ`zılar ehl-i hânesi (18) birle atga mingilik ve bâ`zılar fiyâde at (?) uşbu muztarlık (19) birle düşmenler arkasındın yetib çehar etrâfını korşab aldı

[84a] (1) şehzâdelere birle mingga yakın kişi çıkıp idi bâ`zıları azkıb ve bâ`zılar-(2)-ga bir hâdise kişe kelip yol takılmay keyn tört beş yüzga yavuk kişi kılıp (3) idiler ammâ

hiç kişide tâkat yok ki düşmenga rûberû bolgay meger ol (4) şirkişe secâ'at mübâriz-i bülende himmet ammâ Hazret-i H^wâce Abdullah h^wâcem-(5)-niñ gayr sit himmetleri coşga keldi bir niçe dilâverlerni hemrâh kılıp düşmenlerga (6) kârzâr iylediler bulardın özgeleri öz hâlleri birle mübtelâdurlar düşmen-(7)-ler tarafıga kaya bakmakga imkân yok hattıga Cihan h^wâcemniñ Şerîf (8) Agaca atlıg bir haremeleri bar irdi hemmelerdin bularga Mihriban (9) idiler yana has hilvetde bular birle idiler mâ'sukâne körer irdi kazâ-(10)-ra derd-i şikemi yetib şehirde koygalı bolmadı agaca berir ki yetgende balmay (11) vay vay dip kaçkardı atdın tüşüb tevellüdga bardı oltu-(12)-rubdurlar mu küll pasbânlardın biri mundag vakitide atlarıga m inib (13) taşlab kaçıbdur her cünd nâle ve zârı kıldılar hiç kişi haber almakga (14) tâkatları yok irdi şunda turub kaldı düşmenler yitib keledür (15) şehzâdeler ilgeri yörgegen ammâ Abdullah h^wâcem öz hâdimleri (16) biri bu mikdâr düşmenlerga tekâbül kelip kaysı tarafdın hücum kılaslar (17) şol tarafga secâ'at körsetib her atgan okları hergîz hata bo-(18)-lmas irdi uşbu tarikde nemâzıga boldı su keşa su keşa kitib barur irdi

[84b] (1) be-nagâh aldılarıga bir deryâ üçredi düşmenler ilgeri birip asân yerdin utub tüşüb (2) meltik andanılıkga turdı bu muhibbeler nâçâr özlerini deryâga urdılar aldı deryâga (3) kirib arkası deryâga kitib barur idiler düşmenler yana hücum kıla başladı munı (4) 'âdil şâh der Hannıñ oğlu İsmail Bikniñ uşaklarıdın irdi (5) berker ve düşmenlerge bir munça halknı başlab koşıldı munı körüb Müselmânlar set-(6)-leşib düşmenler kuvvetlendi bular yana at saldı Abdullah h^wâcem aldıga otur çakıb (7) düşmenler hem hezâr kılmay bî-ayb kelür irdi bir ok alıb andag attılar kim bir nâmdâr tağlık (8) bir çerânedin tekib yana bir çerânedin çıkıp ok yerge bend boldı munı körüb düşmenlerdin (9) hoş kişi hemme arkaga yandı ammâ ötgen kılıpnıñ kolıda niçe Müselmân şehâdetge (10) yetib irdi şehzâdelerniñ haklarıda nâ-mâ'kul sözlerni eytür irdi ammâ Abdullah (11) h^wâcem tekever sürüb yetib kelip bu bildniñ atınıñ 'inâyeti alıb hâdimleriga (12) tafşurub kol salıb başıda başıda bolgusını alıb ay (?) birle çıkıp idiler tu-(13)-bend boldı sudrab ne kördiler kim (?) ugurlukga olkakiñ öz taşıga (14) (?) çerâne bildimce galabdur âhir zîre bu sulub yerge tüşti Müselmânlar surab (15) mürdesini suga taşladılar ammâ Müselmânlar üç hisse bölündi bir hisse-(16)-si deryâdın uttı bir hissesi deryânıñ içide bir hissesi deryânıñ (17) bu yüzide Hazret-i Abdullah h^wâcem feryâd kılıp turadurlar kim ayr bolmasang biri (18) kil kâfirlerdin kaçmagılı özüngni okga tutub berkil bu (?)

[85a] (1) kaçsang hem oltur (?) kolga tüşye kanalib olgandın cenk kılıp (2) olgan behrakdur dip anca feryâd kıladurlar hiç âdemniñ kolakıga söz (3) aslâ kirmeydur her kişi öz cânınıñ gâmıda ne berü birlen işi yok her ne kılıp (4) özlerini ilgeri alıb düşmenlerdin yarak bolmakda çerage olar saltang at birle (5) yolınıñ âsânıda yördiler çerage bular ehl-i Haneleri birle çıkan her zıddı yıldam yörse-(6)-ler düşmenler yörüşidin âheste bular Bikbâra kılsalar düşmenga bir defa (7) iki def'a gâlib keledur likin tâkatları yok Abdullah h^{wâcem} her kanca behâdur (8) bolsalar mingga yüzga takâbül bolgalı bolmaydur bir tarafını der fütâde bolup ka-(9)-çursa yana bir tarafını kişte fişte kılatur murçeler iylese lâ ittifâk şirileniñ (10) tiresini suyar Hazret-i Abdullah h^{wâcem} köb feryâd kılıp hiç kim kolakıga (11) almagındın keyn sözge heşleri birle deryâga kirdiler düşmenler munı körüb (12) sulbideki Müselmânlarğa özini evürdi Hazret-i Yusuf h^{wâcemniñ} (13) kiçik oğlanlarını Arga h^{wâcem} eytar irdiler bu şehzâdeler hem henüz (14) deryâ-yı lebide irdi kâfirlirdin biri kelip aydı Perran ötkerdi şehzâde (15) serin kün atdın yaklıb şehîd boldılar kalvenallâhu inna ileyhi raci'un (16) munı körüb Müselmânlar özlerini deryâga taşladılar munı Nazar h^{wâcem} (17) körüb â'lem köziğe karankuluk köründi özini deryâ-yı leşkerge evü-(18)-rüb andag cenk kıldılar ki saffetge rast kelsegüsiz her niçe kılğan kâr (19) kılmaydur çerage düşmenler tola Kırgız Kalmak yarlıgca bolup iylegangan iken (20) nâgâh Nazar h^{wâcem} Arga h^{wâcemniñ} cesed-i mübâreklerini atnıñ aldığa alıb

[85b] (1) yördi yana hücum kılıp keldiler bu hâletde çağladı kim deryâdın ötkeli (2) bolmaydur tüşedurgan çıkadurgan yerleri tayfak mu ikizliki bir (3) gulac bar egerçi düşmen ayagıda kalğanı hûb suda kalğanıdın dip (4) yana yerde koyub sekretıb deryâga kirdi ammâ Abdullah h^{wâcem} deryânıñ (5) içide idiler birâderlerniñ cesedige közleri tüşti berkaradı-(6)-lar ikinci karamdı çerage mahallniñ ammâ munça halk deryâga kirib (7) idiler deryânıñ suyunu arkaga yandı bargan sırrı olgarıb (8) Müselmânlarını kötem dip kitti tolası şehâdet taptı bâ'zısı deryânıñ (9) sahilide emân kaldı ammâ Nazar h^{wâcem} deryânıñ içide kitib barur (10) irdi bir gayyâr kâfir kelip saydı iki zire bir olfak kib irdi ötmedi (11) iki ayagını rikâbga koyub muhkem olturdu yigirmi otuz kadem yerge bardı (12) at yıkılmadı iki tarafdaki tağlıklar körüb tahsîn-i âferînler kılıp (13) bir mukarrer kelip tugradın baktığa nîze bile saydı nâçâr suga (14) yıkıldı kırk ellik kadem suda akıb bardı deryânıñ kenâresi adem (15) boyı ikiz idi zîre ikin bile yarag çabduglar bile sudın çıkmak-(16)-nıñ imkânı yok bu hâletde H^{wâce} Abdullah h^{wâcem} yetib barıb yanı sundılar (17) yanıñ üçini tutub yana bir üçide tartıb aldılar libâsını saldurub (18)

özleriniñ cübbeleri kiydürdi hemme Müselmânlarınñ terik kalgan-(19)-ları deryânıñ ol yüz cenk utub tüştiler kördiler ki birniñ belâsı

[86a] (1) yok birniñ agası yok `âlâ ihzâ Arga h^wâcem yok hemmeleri mâtem (2) tutub yığlaştılar bu hâletde Abdullah h^wâcem gazab birle aydılar ki ey (3) nâdânlar ne sebebdin nâle kılursızlar andın ulug rak bolsa elzâne kılga-(4)-ysızlar olsanglar neçük kılursızlar mâtem özüngge tüşge olarsın künh ile (5) bî-cürm tıfl olganıñ ki cüzî' bâ' dehû Abdullah h^wâcem feryâd (6) kıladurlar ki her kişiğe bu düşmenler kolıga terik tüşe gümân kılmaganıga terik (7) kalgay min dip hârlık birle oltururlar anıñdın cenk kılıp özüng-(8)-lerni okga tutub birip irdi birle olganıñ hûbdur dip (9) münâdi kılıpturadurlar her kişi öz hâli birle mübtelâdur kâfir-(10)-ler tarafıdın bir niçe mekkâr sulh iylemekge mukaddem sini tüzüb (11) agaz kıladurlar ki ey Müselmânlar imdi ne özünglerge (12) katıg işni revâ körersizler beyhude renc çıkıp özünglerge (13) zulm kılursızlar imdi bu fi'ilinglerdin yanıñlar kazâga rızâ (14) birnikler iki h^wâceler bir deryânıñ suydın irilgan arada (15) hiç muhâlefet yok ne tariklikce h^wâcem ihtiyâr kıludur şol tarik-(16)-lik bolur harem-i şerîf niyetleri bolsa (?) rahlesini rast (17) kılıp tahdı Hindustan gaça uzatıb yanarlar eger bu diyârni

[86b] (1) ihtiyâr kılsalar kaysı şehirde ikâmet kılsalar şunda turgaylar dip şehzâdelerniñ (2) gazablarını yandurub bu sulhni kabul tutganlar eger yâver kılmasalar ana kısm-ı (3) Kur'an dip Rahman Kulu Bik Kırgız Abdullah Bik sarıg (?) bu üç (4) semeredâr Kur'andın kısm kıldılar hemme şehzâdeler cem' bolup mundın özge gelâcı (5) yok dip kazâga rızâ birdiler ammâ Abdullah h^wâcemniñ gazabları (?) (6) bolmay eytur irdiler ki ferdigâr bolgay kim bu kemterin â'zı bendeni-(7)-ge bir ak `itâ kılsang cânımını kâbızla ervâhga tafşursam bu zâlim-(8)-ga dûçâr bolup hârlık zârlık birle olmagın nasib kılmasang dip (9) incinen baş yalang kılıp anca cenk kıldılar bir biren ötküdik ok közler-(10)-ige tutya boldı ammâ Hazret-i Cihan h^wâcem nasihâtlar birle aydılar ki bu şehâdet (11) bizge mirâsdur ey ferzendelerim gurunglardın yanıñlar kazâga rızâ (12) birsingler dip in hemme nasihât kıldılar andın Abdullah h^wâcem didiler ki (13) yâ beyâyı büzürgvâr bizlerge ruhsat birsünler bir niçe miz `alâik â'lemini taşlab (14) tecrîd çıkıp kitgeymiz inşâallâh necât tafgaymız eger biz necât-ı haksak bizlerge hiç ziyân (15) yetkürölmes eger hemmemiz bu tariklik bu ta'ifelerniñ kolıga tüşsek bir kişini (16) terik koymas bu sözlerni min ölumdin korkub dimey mi hâlâ yana (17) aklımniñ Fâdşâhlıkıdın behrakdur ol neslimiz â'lemdin (18) munkati' bolgay ikinci ol ki yedd-i gürdâr zâlimlerniñ kolıda hârlık (19) birle olgandın ok üçide olmakga râzıdurmız didiler

[87a] (1) ammâ Hazret-i Cihan h^wâcem yana didiler ki ey ferzend bu sözüngler hemmesi mâ'kul (2) likin âsmânga çâre itmek âkillerniñ kârı imes sizler kazâ-yı mu'allâkdın (3) söz kılasızlar anıñdın kaçmak revâdur ammâ bu kazâ-yı mutlakdur anga (4) teslîm-i rızâdın özge çâre yok elhamdülillâh mirâs-ı şehâdetni bizge nasib kılğay (5) Kerbelâdaki derece-i şehâdetniñ âher vakti bizlerge nasib boldı bu dünyâ beyhûdedür (6) munıñ devleti hem bî-bekadur imânnıñ bir şartı dünyâ işidin âhiret (7) işini mukaddem bilmekdur bu dünyâ müminlerniñ zindânı kâfirlerniñ (8) bûstânıdur nefsinıñ ihtiyârı birle iş kılsa âhiretneñ rahat-(9)-larıdın mahrûm bî-behr kalgaylar hiç zicân ölüm şerbetini tartmay (10) kalmas bizlerge bu kün bolsa berüğe tangla bolur mundag ölüm hiç vaktide (11) müyesser bolmas rahatı tangla körersizler bu düşmenlerniñ kolıda her (12) neçük cevr [ü] cefâ birle olsak anıñ ecri andın ziyâdedur yana bir vechi (13) belâga sabrı kılsa Allâhu te'âla ol kişini dost tutar ey ferzendlerim imdi (14) cenkdin kol yagnıklar ser nüvişt kalemde mundag iken kazâdın her ne (15) kelse körkaymız dip teskîn birdiler şehzâdeler kerîh ve zârı bile 'arz kıldı (16) ki ya cedd-i büzürgvâr imdi her ne takdirdin bolsa boyun sungaymız bu düşmen-(17)-lerdin her ne tariklik işler başımızga kelse rızâ birgeymiz dip bu güşâ (18) (?) cedel birle düşmenler diyârdın uttılar Rahman Kuli Bik Abdullah (19) sarıg Yesavul bir niçe serdârlar cem' bolup Hazret-i Cihan h^wâcem-

[87b] (1) niñ huzûrıga kirib i'zâz-ı ikrâmlar birle burunkı mâ'kul sözlerni (2) 'arz iyledi Hazret-i h^wâcem bu mekkârlarnıñ mekrini bilib nâçâr (3) kabul iyledi aydılar ki ey halâyıklar sizlerniñ kolungızlarga (4) esîr tüştüğ ihtiyâr imdi sizlerniñ her neçük kılanglar kazâga (5) rızâ biripdurmız dip sözlerini tükettiler bular 'arz kıldı (6) ki bizlerniñ sözmizge yâver kılmaydurlar Hazret-i Yahya (7) h^wâcem Burhanüddin h^wâcem kaşıga barıb agzıdın (8) söz işitib yansalar yane kişi lâyıq imes dip mekr-i hile birle (9) iltimâs kıldı Hazret-i h^wâcem ruhsat birmekdin özge çâre (10) tafmay nâçâr kabul kılıp Yahya h^wâcemni çarlab mübârek feşâne-(11)-lerige bûse kılıp idi kim barsıng sizni hüdâyımga tâ fücûrdum dip (12) Hazret-i ceddin h^wâcem resûllullâhga tâ fücûrdum dip Hazret-i (13) Yahya h^wâcem cemî' şehzâdeler birle körüşüb elvedâlaşıp (14) kerîh zârı birle kalın düşmenlerniñ arasığa kirib (15) be-der kitti Müselmânların ekseri deryâda garka bolup (16) libâsları hevl kün kice boldı hemmeleri ot kıláb (17) libâslarını kortkalı turdılar bâ'zıları atlarını boguzlab

[88a] (1) küştne kebâb kılıp ehl-i evlâd birle gazâ kılur irdi Hazret-i Abdullah h^wâcem ser hisâb (2) bardılar ki şehzâdelirdin dört kişi yok ikisi cünkleridin ikisi kiçik (3)

'ıyâllardın şehâdet tafganları mâ'lum imes serdâr-ı leşker idi ki bizni (4) katli'âm kılsganlar hemme mizni cem' iyleb katl kılursızlar bizler karab karalab tüzüb (5) ehl-i 'ıyâlımızni nâ-mahremniñ kollarıda esîr bolşamızga rızâlıkımız yok evvel (6) bizlerni serencâm kılıp andın ne bolsa şol bolgay bizler hayât turub çedasmamız (7) madamıga Han tenmizde bardur uruşub olarmız dip siyâset kıldılar (8) serdâr-ı zâlimler şol sa'at otaglarını aktarıb Kırgızlardın açratıb şehzâde-(9)-lerga tafşurdı Müselmânlar bu kiceni kerîh zârı birle ötkerdi düşmenler hoşhâllik (10) birle kerü etrâfını kurşab yetibdür zicân öter ki yol tafmadı nısf-ı şeb-(11)-din ötgen vakit irdi Abdullah h^wâcem Nazar h^wâcem Sabir Kerekniñ (12) oğlu Tuhte h^wâcem Şehabüddin Bekavulniñ oğlu Mirzâ Hıdırni kolıdın (13) tutub h^wâcemniñ huzûrıga alıb keldiler 'arz iyledi ki ey Büzürgvâr Seyyid (14) zâdelerdin niçe kişi ruhsat tiledük kabul tüşmedi ne bolgayga bu üç (15) kişige ruhsat birseler eger bizniñ neslimiz münkati' bolsa mu âbâd-ı ej-(16)-dâdımızniñ hâlifesiniñ nesli münkati' bolmasa hemmemizge du'â (17) kûyluk kılga dip iltimâs kıldı h^wâcem bu iltimâsni kabul kılıp

[88b] (1) bularga du'â kılıp ceddım Hazret-i Muhammed Mustafa sallâhu aleyhi ve sellemga tafşurdım dip ruhsat (2) birdiler Nazar h^wâcem bu iki becceni birini aldıga birini arkasıga mindürüb at birle kenâra (3) tuttılar ammâ bu kâfirlerga kurşab yatgan irdi likin bu düşmenlerniñ közige (4) körsetmedi bu şehzâdeler bu katig kiceni müşküllik birle ötkerdiler (5) tangla serdâr-ı düşmenler kelip 'arz iylediler ki ey şehriyâr mundın keçüb şehрге (6) cezam bolup Burhanüddin h^wâcemge mülâkat bolsa kaysı şehrinı birse (7) şunda pâ-bercâ bolsalar dip 'arz kıldı ammâ şehzâdeler köñülleride (8) eytur ki bizlerni kaysı harlık birle alıb barur ikin dir irdiler 'ilâc (9) yok yatur boldı yana idi yarag çabdug imdi sizlerge derkâr bizge birseler biz (10) algaç barsak dip kand-ı fûnûn birle esbâb-ı âlât yarag çabduglarını aldı (11) şehzâdeler nâçâr arkaga yanıb yol 'azmin tüzdiler tâ haddıga ve diger gaca yol (12) yördi akşam dihkan kentge keldi ammâ düşmenler münâdi kılatur ki her kişi kene (13) karga yakın kelse ol kişi hem kene kar dip hiç kişi yakın bargalı haddi yok (14) şehzâdeler bu menzilge tüşüb yattılar bularda ne uzak bolgay ne (15) gazâ kılgay bularda otun bolgay ot kılğay açlık andın (16) ziyâde savuk andın ziyâde alel-husûs kiçik 'ıyâllarınıñ (17) yağı zârıga tâkat kılğalı bolmaydur düşmenlerniñ cünklerige (18) kişi iberdiki bu neçük zulmdür kâfirler resmide hem kiçik 'ıyâlnı katlge

[89a] (1) revâ körmes dip bisyâr serzeniş kıldı bu sözni işitib otratga remuz iki (2) karga çekde şâhi birdi şehzâdeler bir cünde çakmak çakıb ot kılatur ot (3) bolmaydur âhir

savuknung şiddetige açlıkga sabır kılıp olturdılar (4) bu kice tang attı ales-sabâh serdâr-ı leşker uyazlık birle köçürüb (5) bisâtlarıda her nimerse bar idi anı alıb kır atga mindürüb (6) alıb yördi ammâ munkı Kırgız andag gâret iyledi ki kıyâmet âşikâ-(7)-ra boldı düşmen Kırgızlar ayttı ki günâhkarlarını tutgan kişi biz bolsak (8) ölçilerini özgeler alur mu dip hiç kimni nazârige keltürmey bolancı-(9)-lıkga turdı Müselmânlarda yâr yok ki dihkân nerselerni birmey turgay (10) şehzâdelerniñ yaşlarıdın gâh ayaglarıdın libâslarını (11) saldurub alıb hergîz rahm kılmağı mundag savukda muzzâb ka-(12)-lur dimediler gâhi analarınıñ kucakıdın tartıb alıb tirede alıb (13) taşlaydur hiç kim ferdâ kılmağur uşbu 'azâb-ı 'ukûbet birle nemâz dişer gaça (14) yol yörüb orda üstüngide biringi binâ kılğan hoylığa tüşür-(15)-diler tamlarını âdem boy kılıp iken tûfesini yakmay mâl sulayıb (16) iken şehzâdeler her kaysısı özi tafguncelik yıırğlab oltur-(17)-dılar munda hem ilkidin yüz hisse 'ukûbetler kıldı Hazret-i (18) Cihan h^wâcemniñ bir taşlık çüyaları bar irdi bir taglıkga

[89b] (1) salıb birdi ne yirge ta'âm bolgay ne kirge ikin bolgay ne kılarga altun (2) bolgay ve bâ'zılar niçe cân ve bâ'zılar köñül cân kaldı uşak 'ıyâl-(3)-larınıñ yağısıga tafip tutgalı bolmağdur bağırları harâb ve cigerleri (4) kebab boldı candan muhannet meşakkatler birle tang attatı ammâ bu nâ-bekârlarına yana (5) şehirge köçürüb alıb kerrâr boldı taglıklar her birlerini bölek alıb kirdür-(6)-miz dip irib ulaşıb aldılar bu şehzâdelerga kumbara tafişmaglık yiter (7) bolmağı mundın ziyâde füturge ve eşturge tâkat yok **Fasl-ı Dâstân** (8) keltürsaki minge camingını karatrak / ki mundag sözde behûş (?) hubrak (9) bâki sözni fütûrga tâkâtım yok / beyân iyler ki könkürmez yok (10) minge yüz keltürübdur taraf-ı hayali / tilimde kalmağı sözge mecâli (11) közümde katre katre turmağı yaş / közi oldı bağırsaylar dikitaş (12) kalem yağlab hem attı sine sin cak / hemme andın rûy safça boldı nihâl-(13)-ki mundag çünlar utmış bolur mu / munıñdik zulmnı kâfir kılur mu (14) bu şûm câhil kıyâfetler kılıpdur / Cihanga ot tutaştı hem kılıpdur (15) buşeler bolsa evlâd-ı peygâMBER / beşer haniga bolsa tâc-ı sürûr (16) urub küfr ehligе ol medâr / cafib İslâm tâ'yin-i âşikâra (17) şayet hükmiğa birse revâc ol / alıb kâfirlirdin taht-ı tâc ol

[90a] (1) nemâz rûz zekvâtı olar vaktide taftı yahşi atı hemme â'lem tafip ol vakit garet (2) bolup şâh girelik taraf-ı hürmet 'adasında kâne mûr-ı hakikat bolup Nuşirevânga 'adl-ı töhmet (3) gişi irmes olardı ehl-i â'lem be-haylidur kim bolar aldıda hâtem bu sözlerdin 'arz-ı târif imesdur (4) kuyaş târifge hâcet imesdur gazez ol kim bunglıg şâhlarga hakikat sırrıdın âğâhlarga (5) cefâ ve cevr yetkürmek revâ mu bunglıg zulm

yetkürmek cezâ mu resîde nâ-reside şire hâr (6) zâ'ife-i â'cizler bî-şimâre ne kâfir ne
 Müselmân kılmadı rahm ne yahşi ne yamânga kıladı fehm-i (7) delâletdur bu işler bî-
 kelem kas kabâhatundın ötmes eyyühe'n-nâs munıñdık Rusyaga (8) kıl 'inâyet
 Müselmân iylerde bir fehm-i ferâset beyân kıldım 'azîzler mecrâsı (9) ulug mâtem-i
 musibetler 'azâsı mürîd-i muhlîs içre köb 'âlâ lâ sâlâ-yı â'lemge (10) andın şûrı gavga
 yakanı açak etıbbân-ı siyesin mag saçıb bu şuredin (11) işiga tırag du'â-yı hayrı birle
 yâd iyleb 'azîzler rûhlarını şâd iyleb (12) zemâne-i âheride kerbelâdın nişân bilgürdi
 andag yüz belâdın zemâne (13) aldın âheriga beni adamge kelmes hiç birige ilâhi bu
 zemândın tâ (14) hayâlet beni adem yaşdın âl bu mihnet tamâm bolsun ular birle bu
 mâtem (15) kutulsun bu belâdın ehl-i â'lem temmet-i tamâm şod tevfiği hüdâ ve'l-in'âm
 (16) in-i kitâbı rûz-ı yekşenbe tamâm kıldı uşbu defter-i yâd nâme (17) okub kirse kerek
 bir has 'âmme hâtim-i gürgân kişiler.

SONUÇ

Muhammed Sâdık Kaşgârî'nin yazmış olduğu ve Hocalar devrinin en önemli kaynak eseri olan Tezkire-i Hâcegân, Doğu Türkistan nüshası üzerinde yaptığımız çalışmayla birlikte günümüz alfabesine aktarılmış ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Böylelikle daha önce de değindiğimiz bu eksikliği gidermiş ve okuyucuya sunmuş oluyoruz.

Tezimizin ilgili bölümlerinde tafsilatlı bir şekilde bahsettiğimiz Mahdûm-ı Âzam olarak bilinen Hoca Ahmed Kâsânî'nin soyundan gelen ve Nakşibendî tarikatına mensup Hocalar, kısa sürede Altışehir'de önemli bir siyasi güç haline gelmiş ve Cungar hakimiyeti altında Doğu Türkistan'ı bir müddet yönetmişlerdir. Fars ve Türk kültürünün rekabet içinde olduğu bu dönemde, Türk kültürünün etkisinin artması sonucu Tezkire geleneğinde Türkçe edebiyat vücuda gelmiştir. Bu bağlamda medreselerde ve Nakşibendîye arasında önceden sadece Fars dili egemen olmuşken, Doğu Türkistan'da yavaş yavaş Türkçe hâkim olmaya başlamıştır. Tasavvuf cereyanları üzerinden manevî hayattaki gelişmeleri okuyabilmek ve Nakşibendîyenin kendi iç dinamiklerini anlayabilmek için bu hususlara dikkat etmek icap eder.

Eserde konu edinilen hocalar devri, Aktağlılar ve Karatağlılar adı altında birbirine zıt, fakat inanç bakımından bir farkı olmayan iki grubun siyasi hakimiyet dönemini ifade etmektedir. Genel itibariyle siyasi hadiselerin anlatıldığı Tezkire-i Hâcegân'da yer yer Nakşibendî tarikatının usul ve kaidelerine dair bilgi edinmemiz mümkündür. Doğu Türkistan'ın eğitim hayatında önemli yer tutan medreseler ve hocaların bu bağlamdaki faaliyetleri de eserde değinilen konular arasındadır. Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan eserde, bazı kelimelerin arkaik şekilleri göze çarpmaktadır. Amacımız metni dilsel bağlamda incelemek olmamakla beraber, Tezkire-i Hâcegân'da sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş aşamalarının izlerinin görüldüğünü de belirtelim.

Tarih ilminin icabı olarak eserdeki bilgileri ciddi bir tenkit süzgecinden geçirmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde ortaya konulacak bilgilerin tarihî ve bilimsel bir değeri olabilir. Bu bağlamda ele aldığımız ve tezimizin konusunu teşkil eden Tezkire-i Hâcegân, Hocalar devrinin en önemli kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Abik, Deniz (2007). “Sûfi Allahyâr ve Sebâtü’l-Âcizîn’i: 18. Yüzyıl Doğu Türk Edebî Dilinde Mahallîleşme Eğilimleri Üzerine”, *International Journal of Central Asian Studies*, 11/1, s. 52-73.
- Aka, İsmail (2000). *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara.
- Algar, Hamid (1996). “Hâcegân”, *TDVİA*, Cilt 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Algar, Hamid (2013). *Nakşibendîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Andican, Abdül Ahat (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Arat, Reşit Rahmeti (1977). “Kâşgar”, *İA*, Cilt 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Arat, Reşit Rahmeti (1977). “Kıpçak”, *İA*, Cilt 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Babajanov, Bakhtiyar (1999). “Biographies of Makhdum-ı A’zam al-Kasani al-Dahbidi, Shaykh of The Sixteenth-Century Naqshbandiya”, *International Journal for Oriental Manuscript Research*, V/II, s. 3-8.
- Bardakçı, Mehmet Necmeddin (2002). “Şâh-ı Nakşbend ve Türk Dünyasındaki Etkileri”, *Türkler*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 552-560.
- Barthold, Vasiliy Vladimiroviç (1981). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Barthold, Vasiliy Vladimiroviç (2013). *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (çev: Râgıb Hulusi Özdem), TTK Yayınları, Ankara.
- Barthold, Wilhelm (1977). “Kalmuklar”, *İA*, Cilt 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Barthold, Wilhelm (1978). “Aksu”, *İA*, Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Barthold, Wilhelm (1984). *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Barthold, Wilhelm (1988). “Türkistan”, *İA*, Cilt 12/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Barthold, Wilhelm (2015). *Uluğ Beğ ve Zamanı*, (çev: İsmail Aka), TTK Yayınları, Ankara.
- Bayur, Hikmet (1937). *XVI. Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkulâp Teşebbüsü - Ekber Gürkan (1556-1605)*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Bekin, Ali Rıza (1981). “Yakup Beğ’den Önce Doğu Türkistan’daki Ayaklanmalar”, *Doğu Dilleri*, II/4, s. 17-37.
- Boulger, Demetrius Charles (1878). *The Life of Yakoob Beg; Athalık Ghazi, and Badaulet; Ameer of Kashgar*, W. H. Allen & Co., London.
- Buğra, Mehmed Emin (1987). *Şarkî Türkistan Tarihi*, Ofset Repromat, Ankara.
- Buyar, Cengiz (2006). *Tarih-i Emniye’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Çelik, Muhammed Bilal (2012). “Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları”, *History Studies*, 4, s. 65-89.

- Çelik, Muhammed Bilal (2013). *Yarkend Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Demiroğlu, Ayla (1994). "Devletşah", *TDVİA*, Cilt 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Djalilov, Amanbeck H. (2002). "Yarkend Hanlığı (1465-1759)", *Türkler*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 662-669.
- Duğlat, Mirzâ Haydar (2006). *Tarih-i Reşidî*, (çev: Osman Karatay), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Eckmann, János (2014). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (haz: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yayınları, Ankara.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (2015). *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Alya Yayınları, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (1993). "Çağatay Edebiyatı", *TDVİA*, Cilt 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (1994). "Dîvân-ı Hikmet", *TDVİA*, Cilt 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Eraydın, Selçuk (2011). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun, Konuralp (2013). *Tarihin Derinliklerinden 19. Yüzyıla Kâşgar*, TTK Yayınları, Ankara.
- Gazi Zahirüddin Babur (1987). *Vekayi-Babur'un Hâtrâtı*, (çev: Reşit Rahmeti Arat), Cilt 1, TTK Yayınları, Ankara.
- Gedik, Sadi (2011). "Son Dönem Çağatay Şairi Baba Rahim Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevîsi'nin Dil Özellikleri", *Turkish Studies*, 6/3, s. 1369-1400.
- Golden, Peter Benjamin (2014). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (çev: Osman Karatay), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Grousset, René (2011). *Stepler İmparatorluğu-Attilâ, Cengiz Han, Timur*, (çev: Halil İncalcık), TTK Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer (1991). "Bakırgan Kitabı", *TDVİA*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gündoğdu, Abdullah (2012). "Türk Dünyasında Dini Hayat Üzerinde Cengizli Etkisi", *Orta Asya'da İslâm*, Cilt II, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara- Türkistan, s. 1037- 1059.
- Hayit, Baymirzâ (1995). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Hitchins, Keith (2002). "Kâşgar", *TDVİA*, Cilt 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Howorth, Henry Hoyle (1880). *History of the Mongols-From the 9th to the 19th Century*, Longmans, Green, and Co., London.
- Kafesoğlu, İbrahim (2003). *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Kalan, Ekrem (2008). *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Kara, Mustafa (2013). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal Haşim (2001). *İslâm'ın Siyasallaşması*, (çev: Şiar Yalçın), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Khasanov, Nodirkhon; Kaya, Bedriye (2014). "Ferganalı Mutasavvıf Şair Hüveyda "Divan"ında Hoca Ahmed Yesevi Etkisi" *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, s. 147-160.
- Kılıç, Filiz (2007). "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10, s. 543-564.
- Koç, Dinçer (2015). *Rus Elçilik Raporlarına Göre Hokand Hanlığı (XIX. Yüzyılın İlk Yarısı)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Kolesnikov, Aleksandr (2010). *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XX. Yüzyılın Başı)*, (çev: Rakhat Abdieva), TTK Yayınları, Ankara.
- Köprülü, Mehmed Fuad (1978). "Ahmed Yesevî", *İA*, Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Köprülü, Mehmed Fuad (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, Mehmet Fuad (2014). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, Orhan Fuad (1988). "Afak Hoca", *TDVİA*, Cilt 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kurban, İklil (1995). *Doğu Türkistan İçin Savaş*, TTK Yayınları, Ankara.
- Kut, Günay (1989). "Ali Şîr Nevâî", *TDVİA*, Cilt 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kut, Günay (2003). "Lâmiî Çelebi", *TDVİA*, Cilt 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ligeti, Lajos (1986). *Bilinmeyen İç Asya*, (çev: Sadrettin Karatay), TTK Yayınları, Ankara.
- Mehmed Âtîf (1300/1882). *Kaşgar Tarihi: Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garîbesi*, İstanbul.
- Muhammed Sâdık Kaşgârî (1988). *Tezkire-i Azizân*, (haz. Nicat Muhlis, Şemsidin Emet), Kaşgar Uygur Neşriyatı, Kaşgar.
- Okumuş, Ömer (1993). "Câmî, Abdurrahman", *TDVİA*, Cilt 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Onuma, Takahiro (2011). "The Development of the Junghars and the Role of Bukharan Merchants", *Journal of Central Eurasian Studies*, 2, s. 83-100.
- Onuma, Takahiro (2012). "Promoting Power: The Rise of Emin Khwaja on the Eve of the Qing Conquest of Kashgaria", *The Research Institute for Oriental Cultures Gakushuin University*, 57, s. 31-59.
- Öger, Adem (2010). "Uygur Türkleri Arasında Tezkirecilik Geleneği ve 18. Yüzyılda Yazılmış Bir Tezkire Örneği: Tezkire-i Ezizân", *Klasik Türk Edebiyatında Biyografi, Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 533-543.

- Ölmez, Zühal (2007). “Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9, s. 173-219.
- Papas, Alexandre (2008). “Beyond the Khanate and the Caliphate: the Ishanate of Âfâq Khwâja in Seventeenth Century Eastern Turkestan”, *Études Orientales*, 25, s. 53-67.
- Roux, Jean Paul (2014). *Orta Asya - Tarih ve Uygarlık*, (çev: Lale Arslan), Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul.
- Sahibkıran Emir Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu (2010). *Timur'un Günlüğü-Tüzükât-ı Timur*, (haz: Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Saray, Mehmet (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*, TTK Yayınları, Ankara.
- Saray, Mehmet (1997). *Doğu Türkistan Tarihi (Başlangıçtan 1878'e Kadar)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Saray, Mehmet (2002). “Kırgızistan (Tarih, Eğitim, Kültür ve Sanat)”, *TDVİA*, Cilt 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Saray, Mehmet (2003). *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*, TTK Yayınları, Ankara.
- Sawada, Minoru (2010). “Three Groups of Tadhkira-i Khwajagan: Viewed from the Chapter on Khwaja Afaq”, *Studies on Xinjiang Historical Sources in 17-20th Centuries*, (edited by James A. Millward, Shinmen Yasushi, Sugawara Jun), 12, s. 9-30.
- Schwarz, Henry Gerard (1976). “The Khwajas of Eastern Turkestan”, *Central Asiatic Journal*, XX, s. 266-296.
- Shaw, Robert Barkley (1897). “The History of the Khojas of Eastern Turkestan summarised from the Tazkira-i Khwajagan of Muhammad Sadiq Kashghari” (ed. with introduction and notes by N. Elias), *Published as Supplement to the Journal of the Asiatic Society of Bengal*, LXVI/1, s. 1-67.
- Spuler, Bertold (2011). *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür-İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, (çev: Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara.
- Şahinoğlu, Nazif (1991). “Attâr, Ferîdüddin”, *TDVİA*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tahsin Yazıcı (1991). “Avfî”, *TDVİA*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Taşagıl, Ahmet (1998). “Hoten”, *TDVİA*, Cilt 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Taşagıl, Ahmet (2012). “Turfan”, *TDVİA*, Cilt 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Taşagıl, Ahmet (2012). “Türkistan”, *TDVİA*, Cilt 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Feridun (2011). “Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı”, *Turkish Studies*, 6/1, s. 1782-1788.
- Togan, İsenbike, (1991). “Chinese Turkestan Under the Khojas (1678-1759)”, *Encyclopedia Iranica*, Cilt 5, Mazda Publishers, California, s. 474.

- Togan, Zeki Velîdî (1969). *Hâtıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, Hikmet Gazetecilik, İstanbul.
- Togan, Zeki Velîdî (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Cilt 1, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Togan, Zeki Velîdî (1981). *Tarihte Usûl*, Enderun Yayınları, İstanbul.
- Togan, Zeki Velîdî (1981). *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Cilt 1, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tosun, Necdet (2001). "Kâsânî, Ahmed", *TDVİA*, Cilt 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Necdet (2006). "Nakşibendîyye (Âdâb ve Erkân)", *TDVİA*, Cilt 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Necdet (2012). "Çağatayca Yazılmış Menâkıpnâmeler", *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 92, s. 437-454.
- Tosun, Necdet (2012). "Orta Asya'da Tasavvuf", *Orta Asya'da İslâm*, Cilt I, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara-Türkistan, s. 491-550.
- Tosun, Necdet (2012). "Ubeydullah Ahrâr", *TDVİA*, Cilt 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Necdet (2012). "XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak B. İsmail Ata'nın Hadîkatü'l-Ârifin'i", *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu -Bildiriler-*, İstanbul, s. 70-76.
- Tuğ, Kadir (2013). "XVII-XVIII. Yüzyıllarda Doğu Türkistan'da Eğitim", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2/1, s. 298-307.
- Uzun, Mustafa (2012). "Tezkîre (Türk Edebiyatı)", *TDVİA*, Cilt 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Vambéry, Arminius (1874). *Central Asia and the Anglo-Russian Frontier Question, A Series of Political Papers* Smith Elder & Co., London.
- Weismann, Itzhak (2015). *Nakşibendîlik*, (çev: İrfan Kelkitli), Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Wilhelm Barthold (1977). "Kalmuklar", *İA*, Cilt 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Yazıcı, Tahsin (1964). "Nakşebend", *İA*, Cilt 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Yıldırım, Kürşat (2013). "Hunlar Devrinde Türkistan", *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, (haz: Kürşat Yıldırım), Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 17-137.
- Yücel, Muallâ Uydu (2013). "Yâkub Beg", *TDVİA*, Cilt 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

WEB. <http://dogu-turkistan.net/2011/05/21/dogu-turkistan-haritasi/> (14.06.2016)

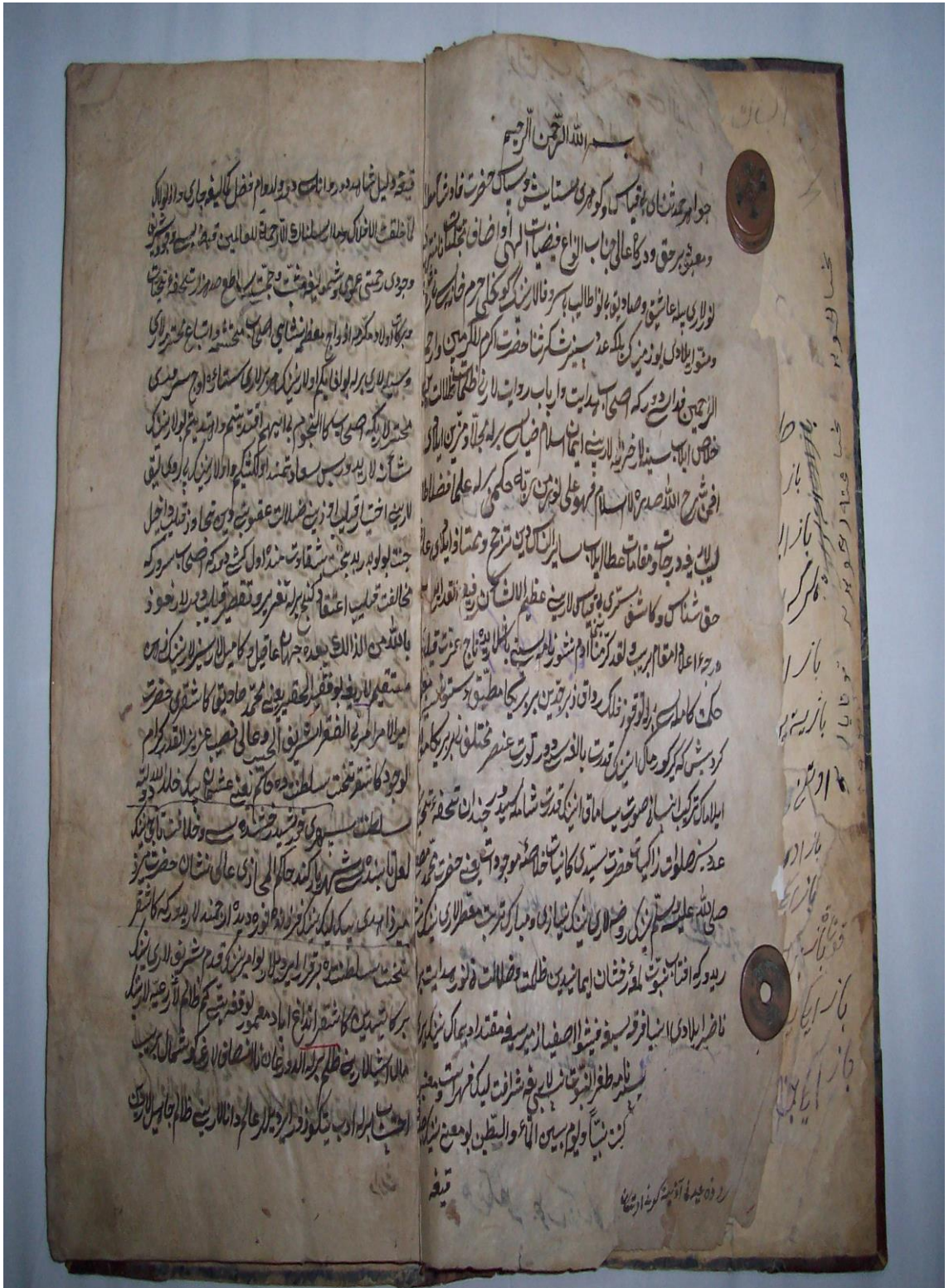
EKLER

EK-1:

TIPKIBASIM

Vr. 1b-2a

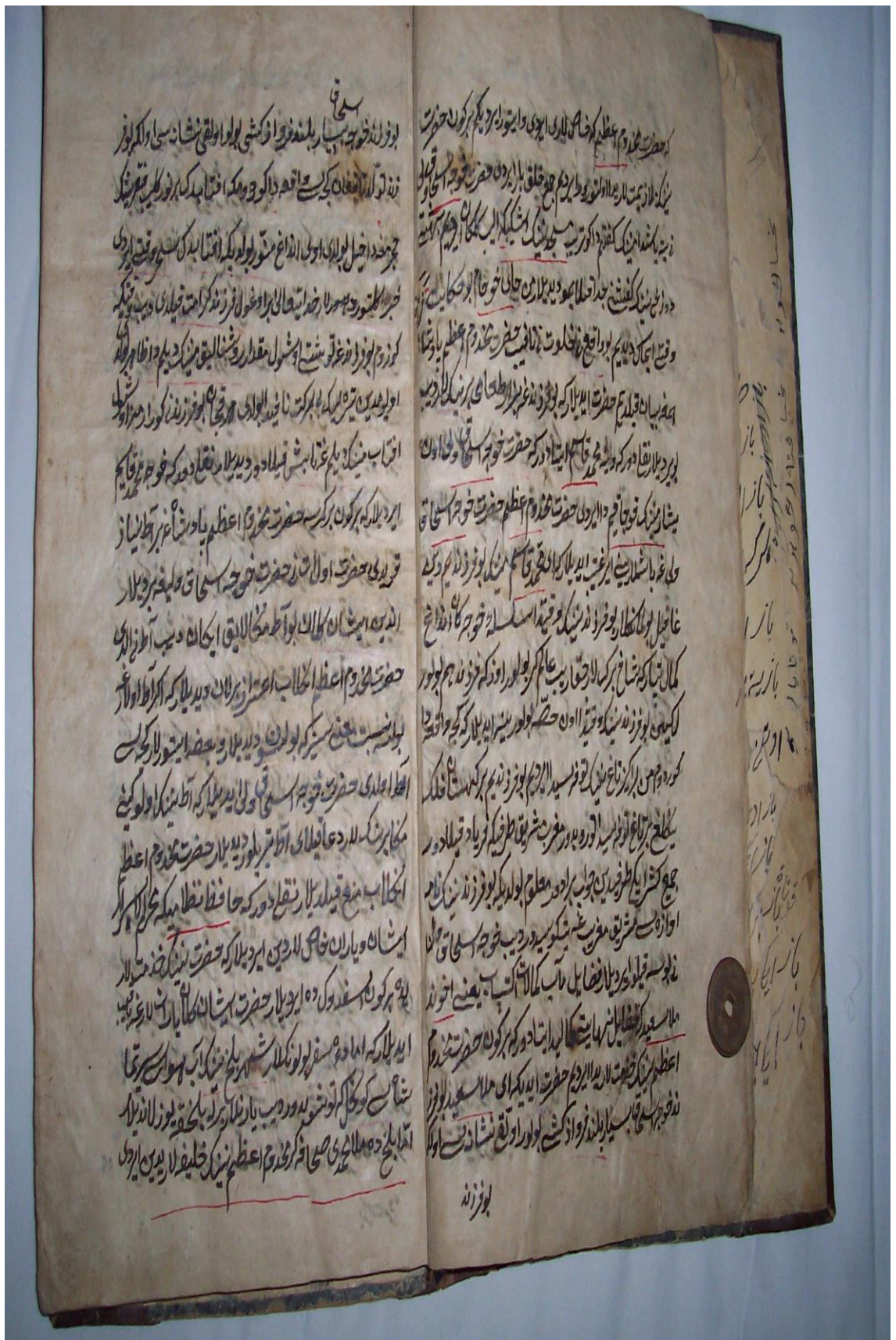

Vr. 4b-5a

پوزنده

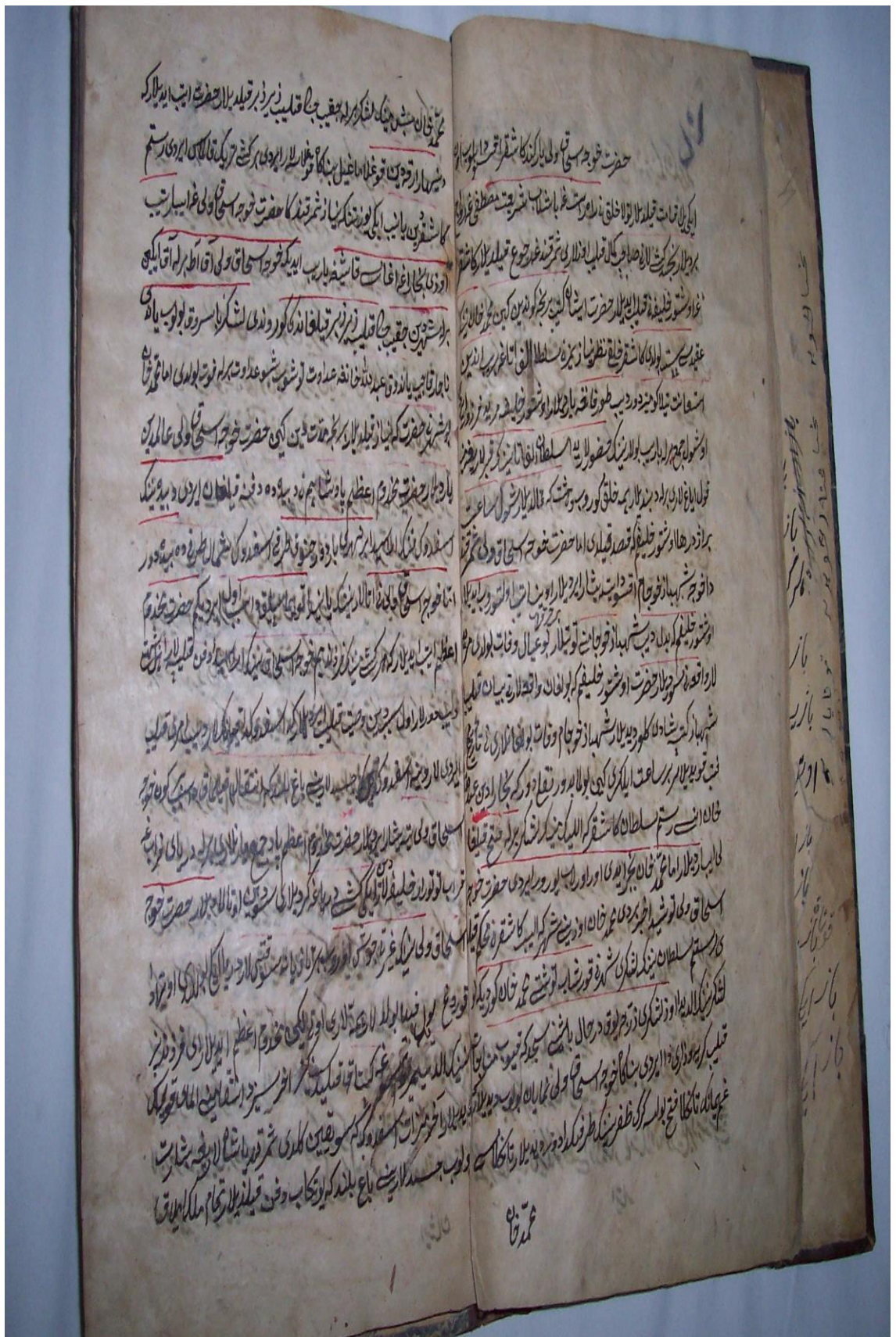

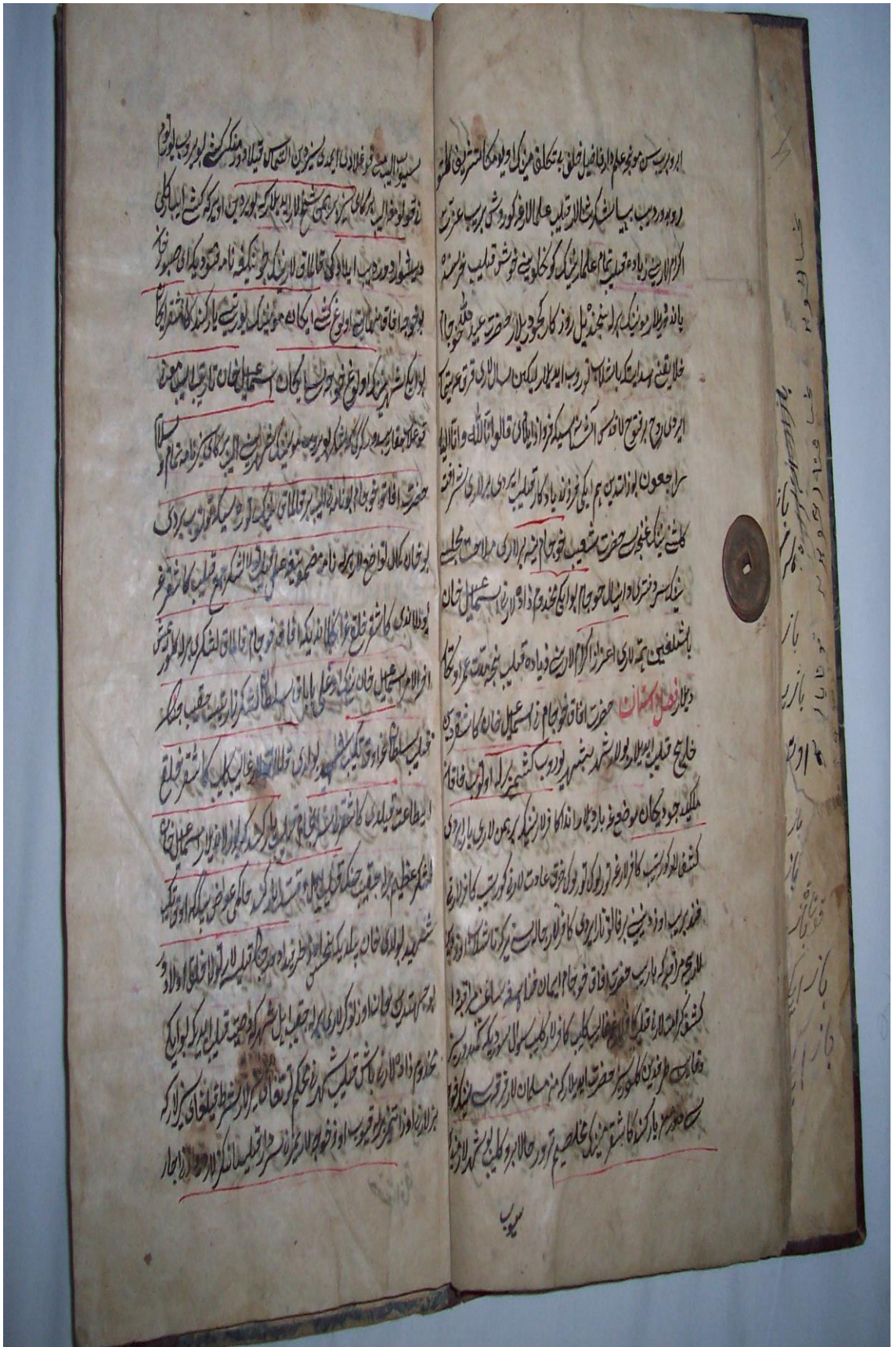

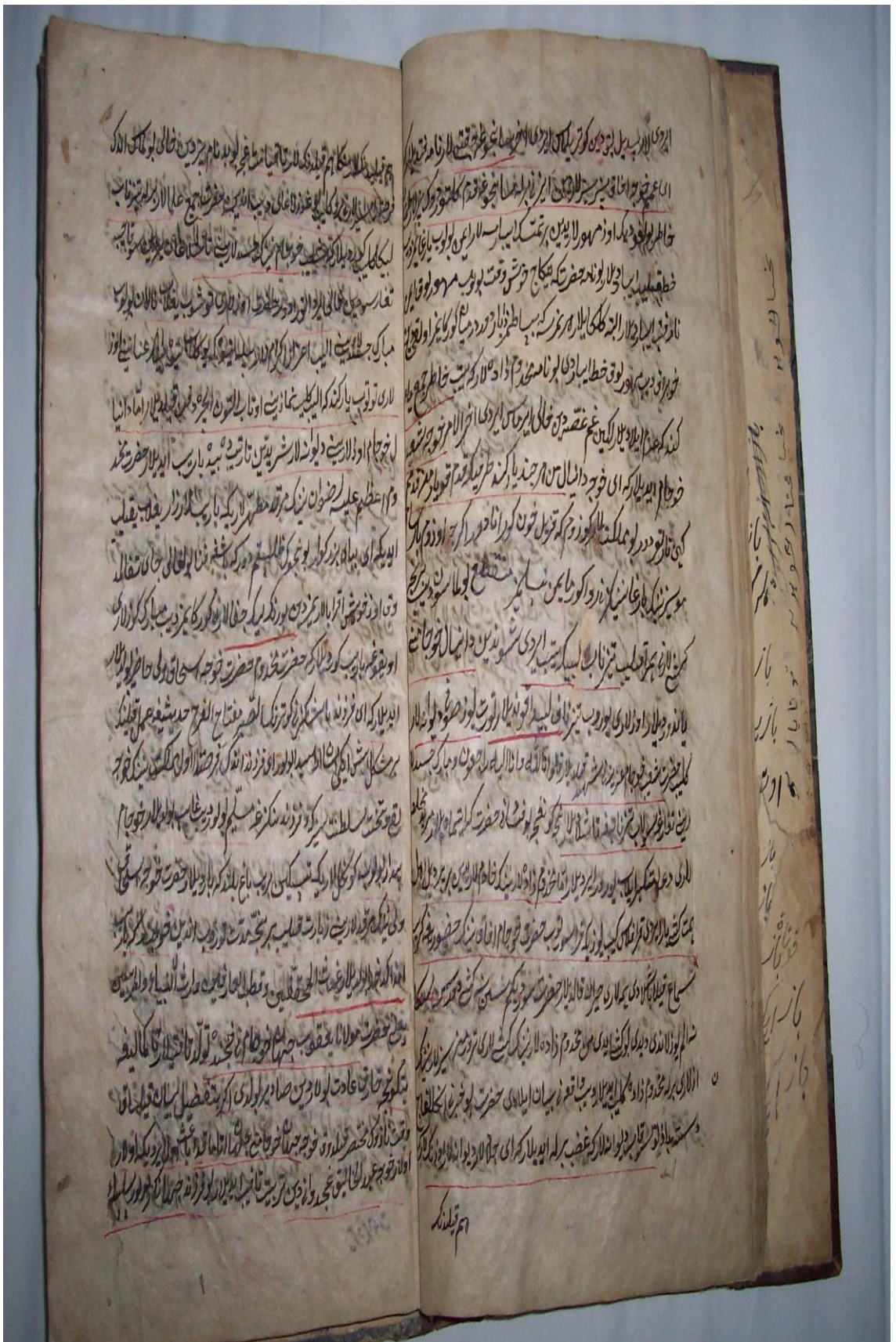
Vr. 10b-11a

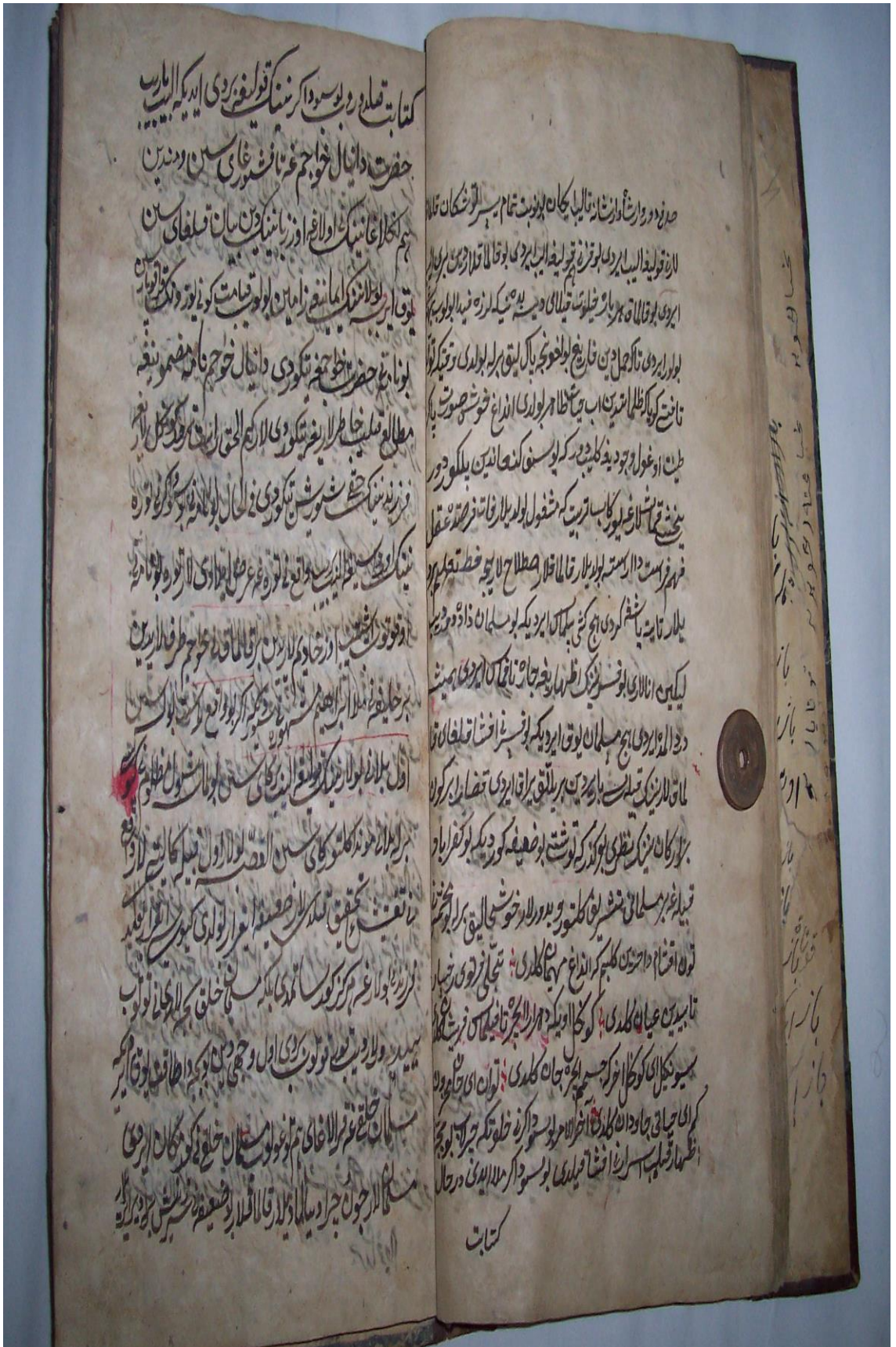

کتابت قلدر و بسوداگر نشنا قولیغندی ایدیکه ایبارب
 حضرت دانیال خواجه غوث مشهوری سن و ندین
 هم کلا غایتی اولانم اوز اینیادین سان فلسفای سن
 یوق ایر اولان کلمانیغ نامین اولوقیامت کویوز و کویوز
 یونان حضرت خطیغ تکوری دانیال خواجه غوث مشهوریغ
 مطالع تلیب طرایغ تکوری لایق الحق ازین برکات
 فرزندین کتیب شورش تکوری زلال اولانم کویوز
 نین کتیب غایتیغ و قیامت و قیامت اولانم کویوز
 اولوقیامت کویوز دانیال خواجه غوث مشهوریغ
 بر خلیفه ملا ابراهیم مشهوریغ کویوز اولانم کویوز
 اول بلانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 بر بلانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 زانعت تحقیق سکر لایق صفتیغ اولانم کویوز
 فرزندین کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 سیدین اولانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 مسلمان خلقیغ اولانم کویوز اولانم کویوز
 مسلمان چون چیر دیکه اولانم کویوز اولانم کویوز

صرد و وارث اولانم کویوز اولانم کویوز
 لایق قولیغ ایباردی بو قرین قریغ ایباردی بو قیامت اولانم کویوز
 ایباردی بو قیامت اولانم کویوز اولانم کویوز
 اولانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 نانیغ کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 طین اولانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 نین کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 فرزندین کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 یبار تایدیشم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 لیکین اولانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 در اولانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 لایق لایق کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 بر لایق کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 قیدین بر مسلمان کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 تون افشام اولانم کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 تایدین عیان کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 سیدین کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 کویوز کویوز اولانم کویوز اولانم کویوز
 انظار قیامت اولانم کویوز اولانم کویوز
 کتابت

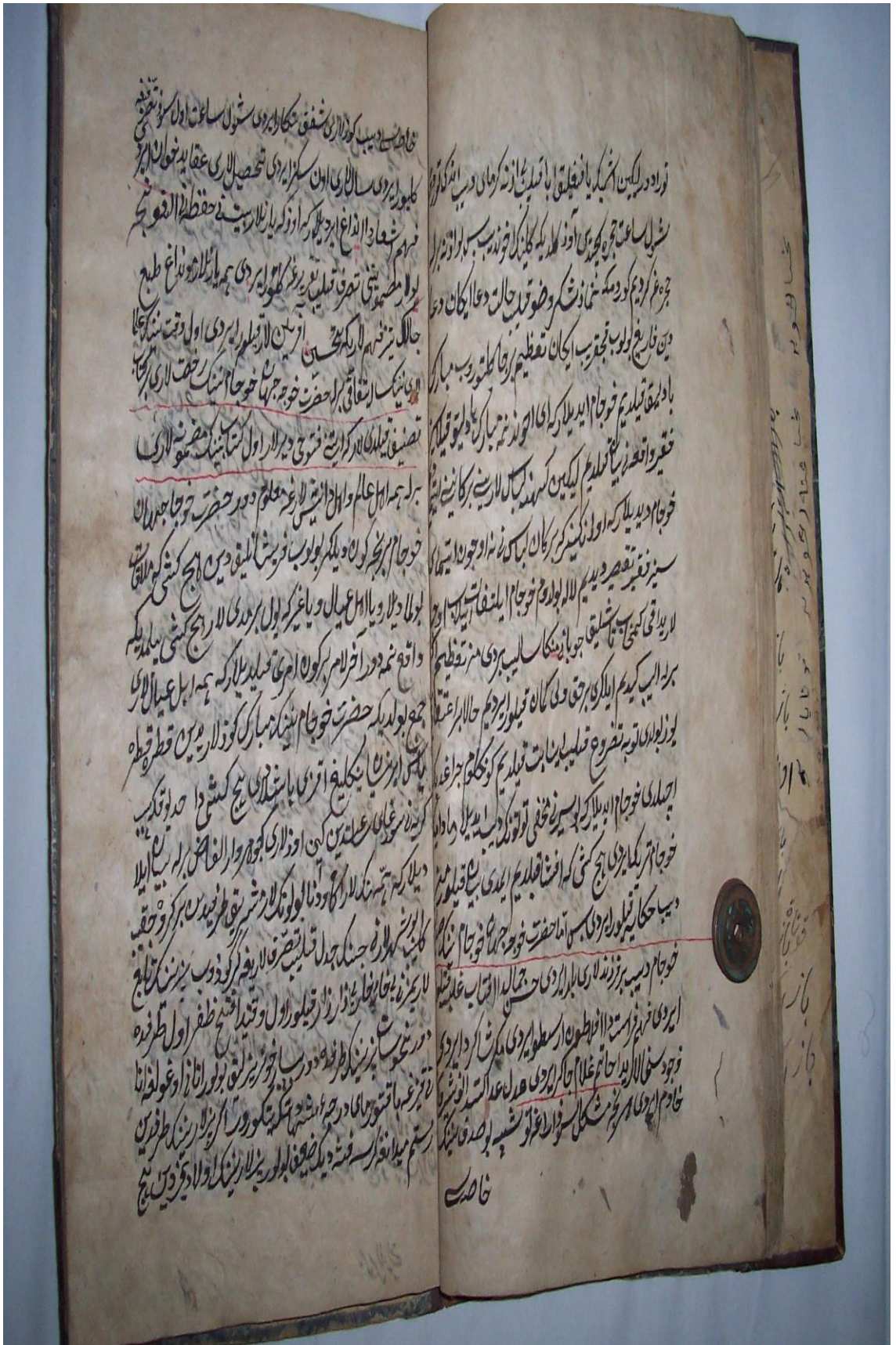

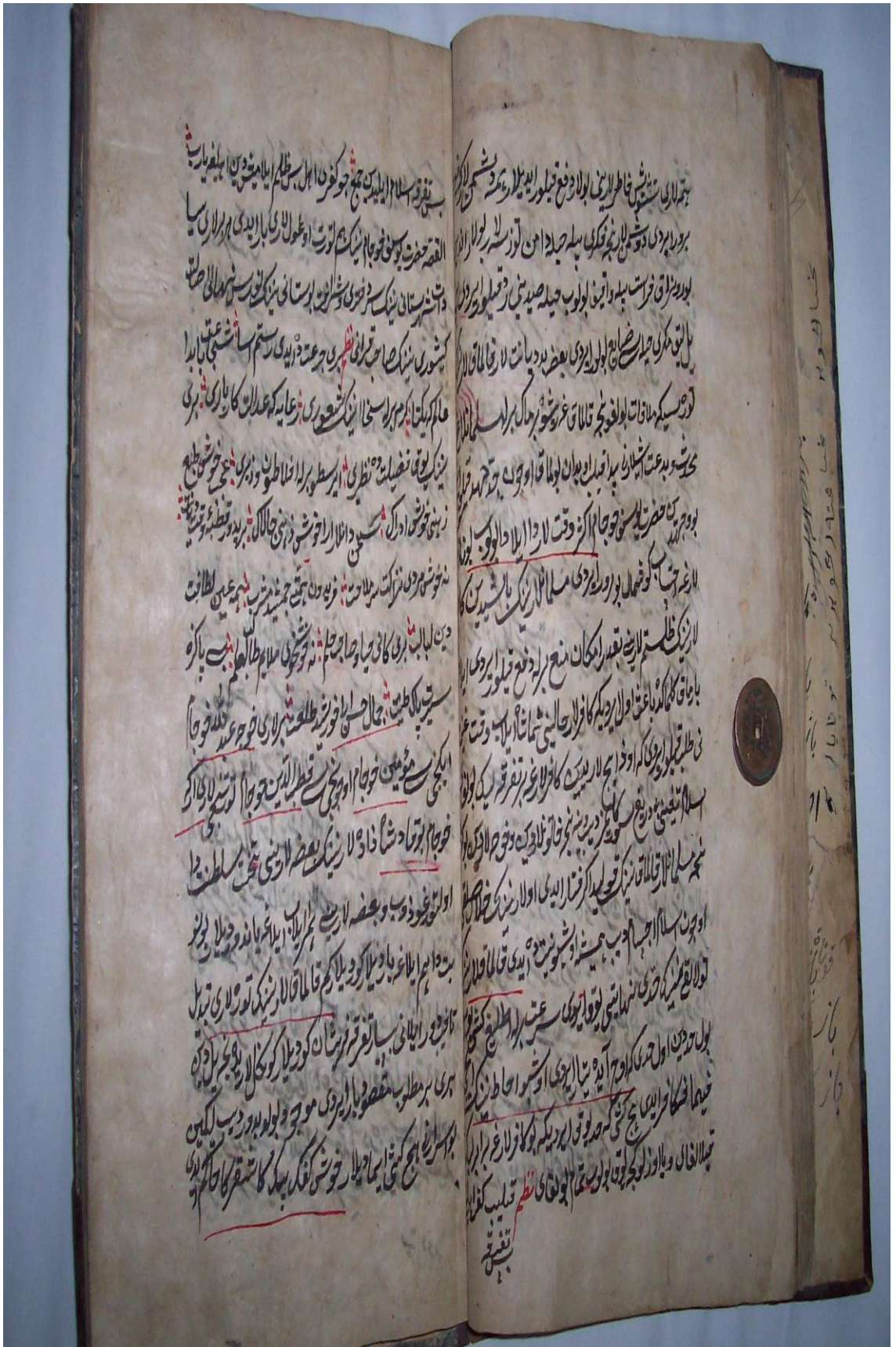

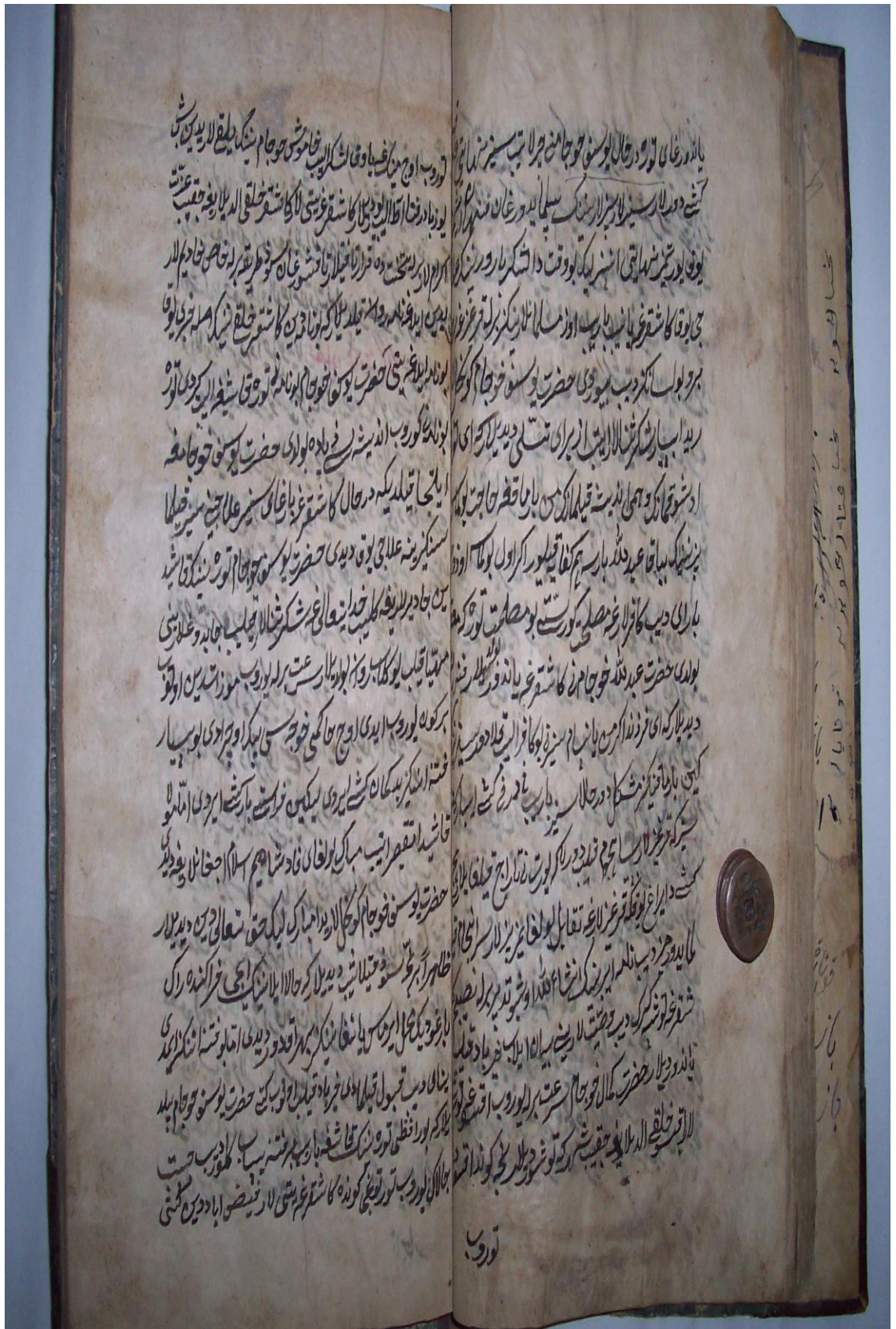

Vr. 29b-30a

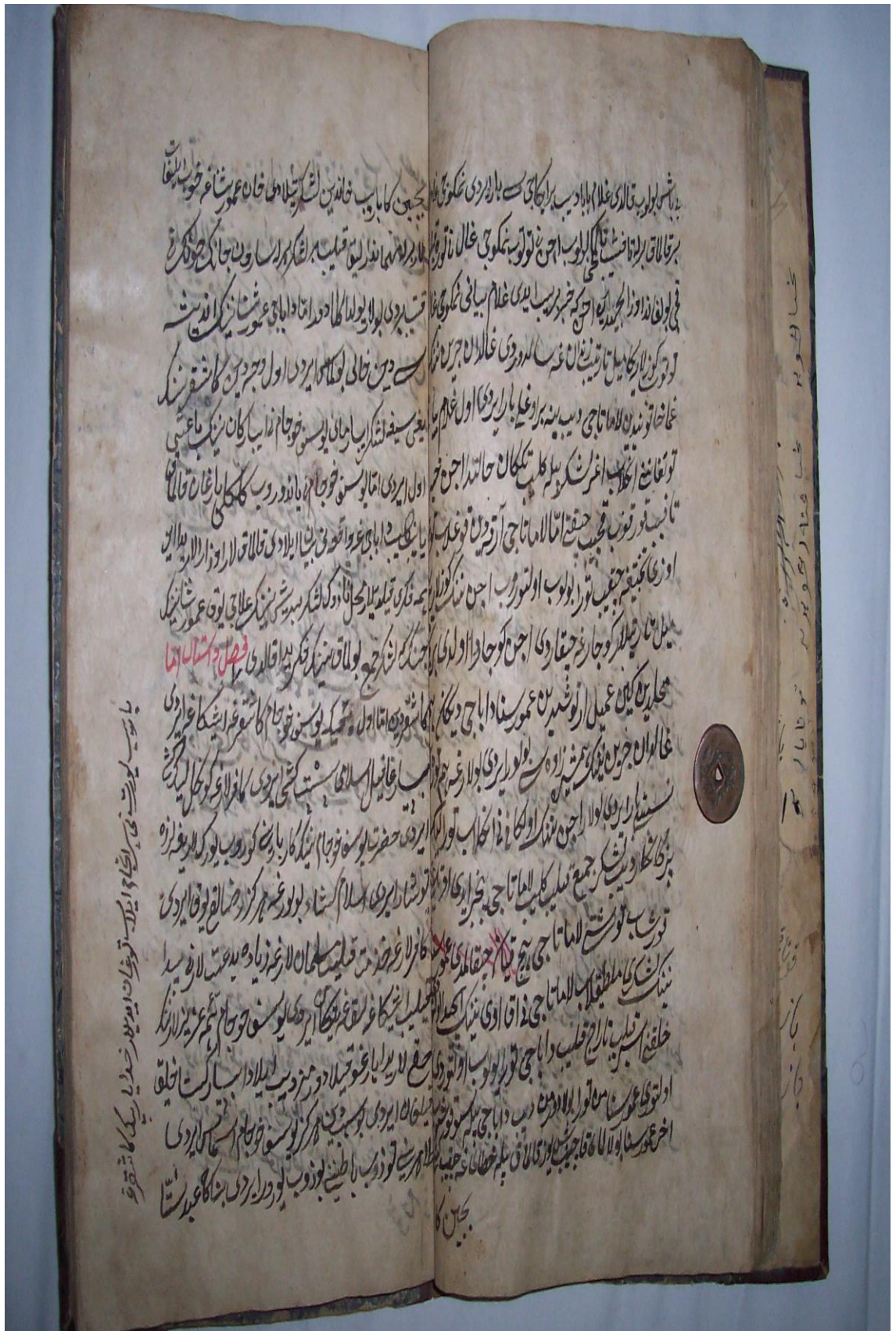

Vr. 31b-32a

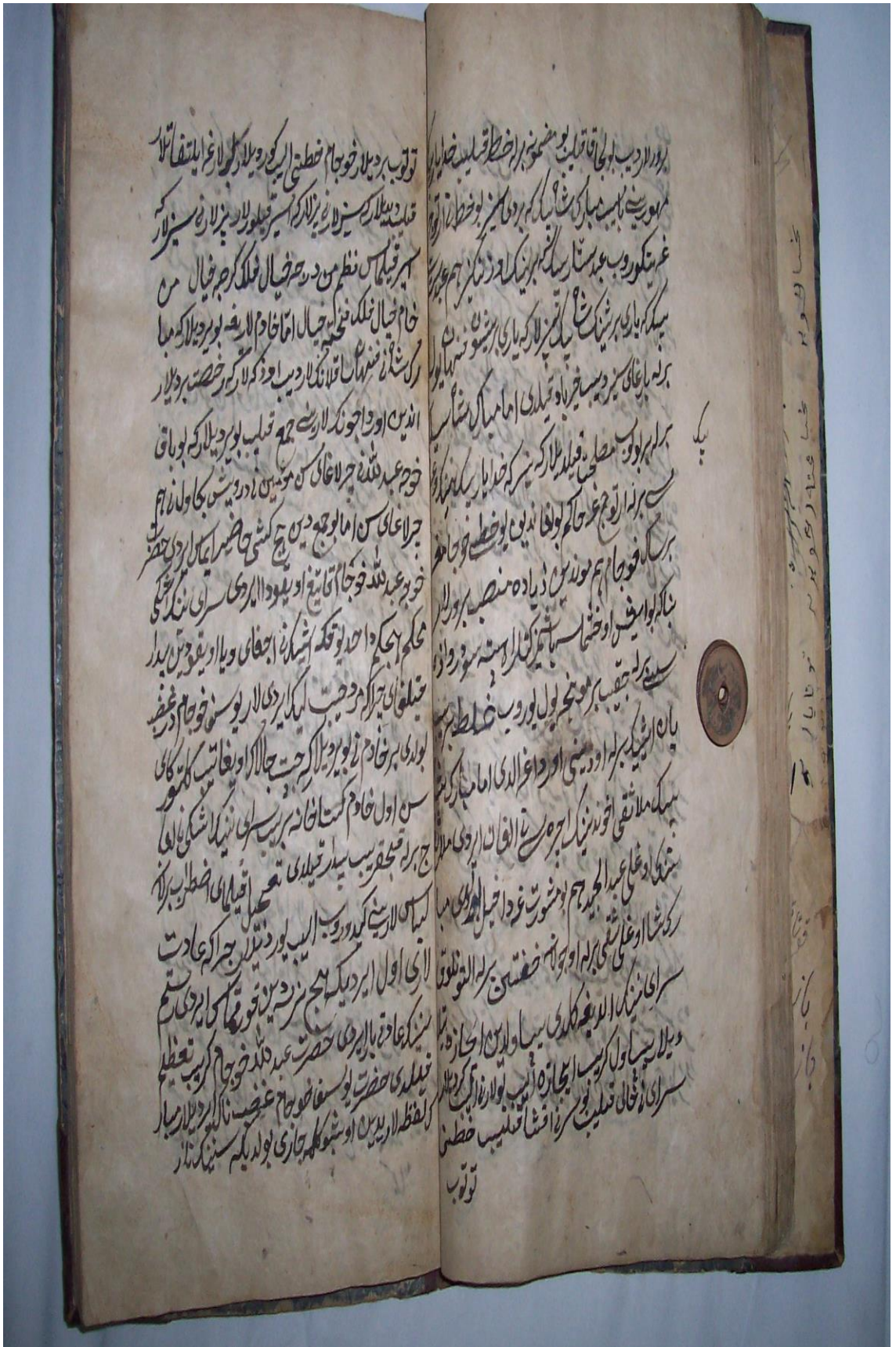

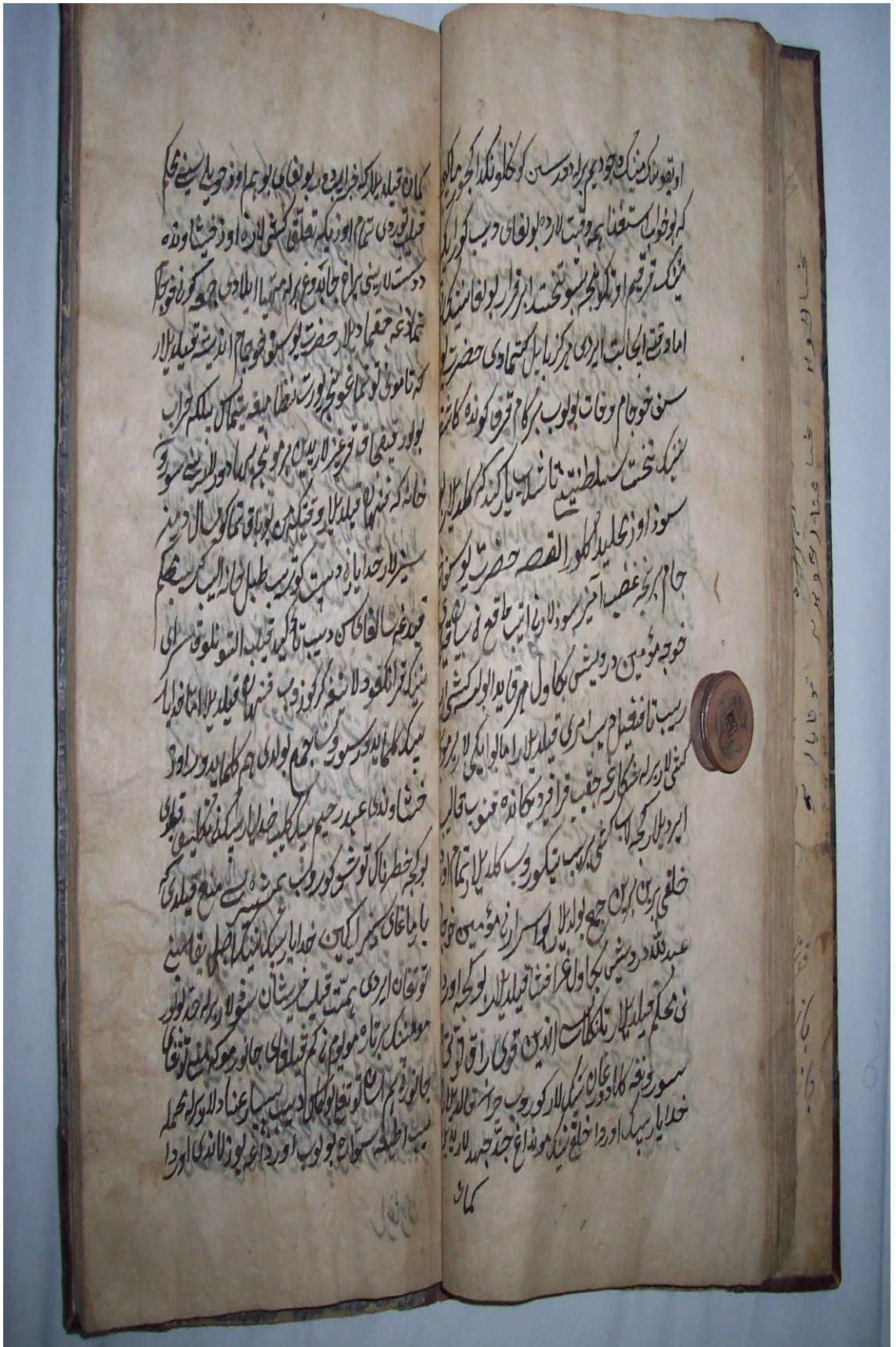

Vr. 33b-34a

Vr. 34b-35a

Vr. 36b-37a

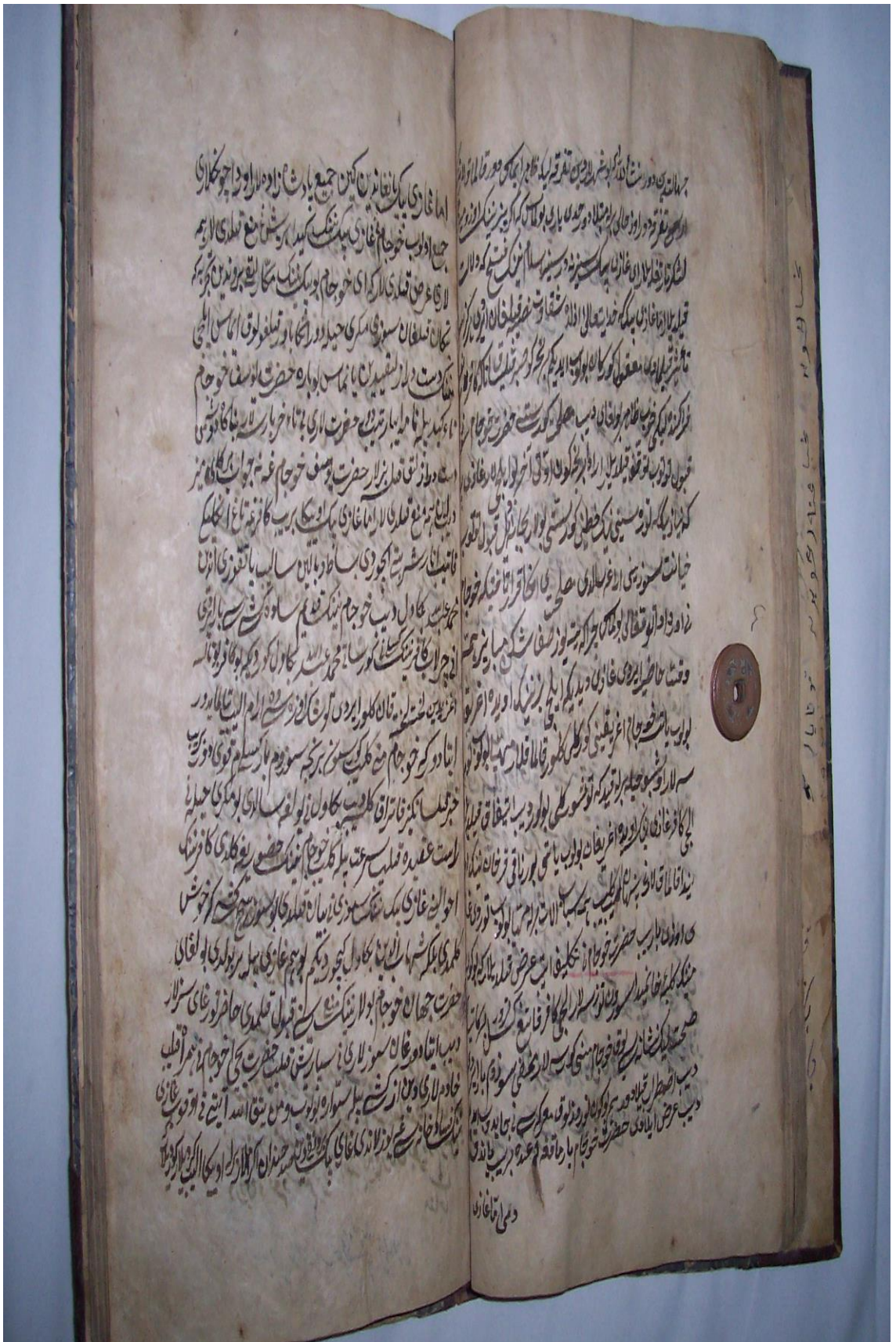

Vr. 40b-41a

Vr. 41b-42a

Vr. 45b-46a

Vr. 46b-47a

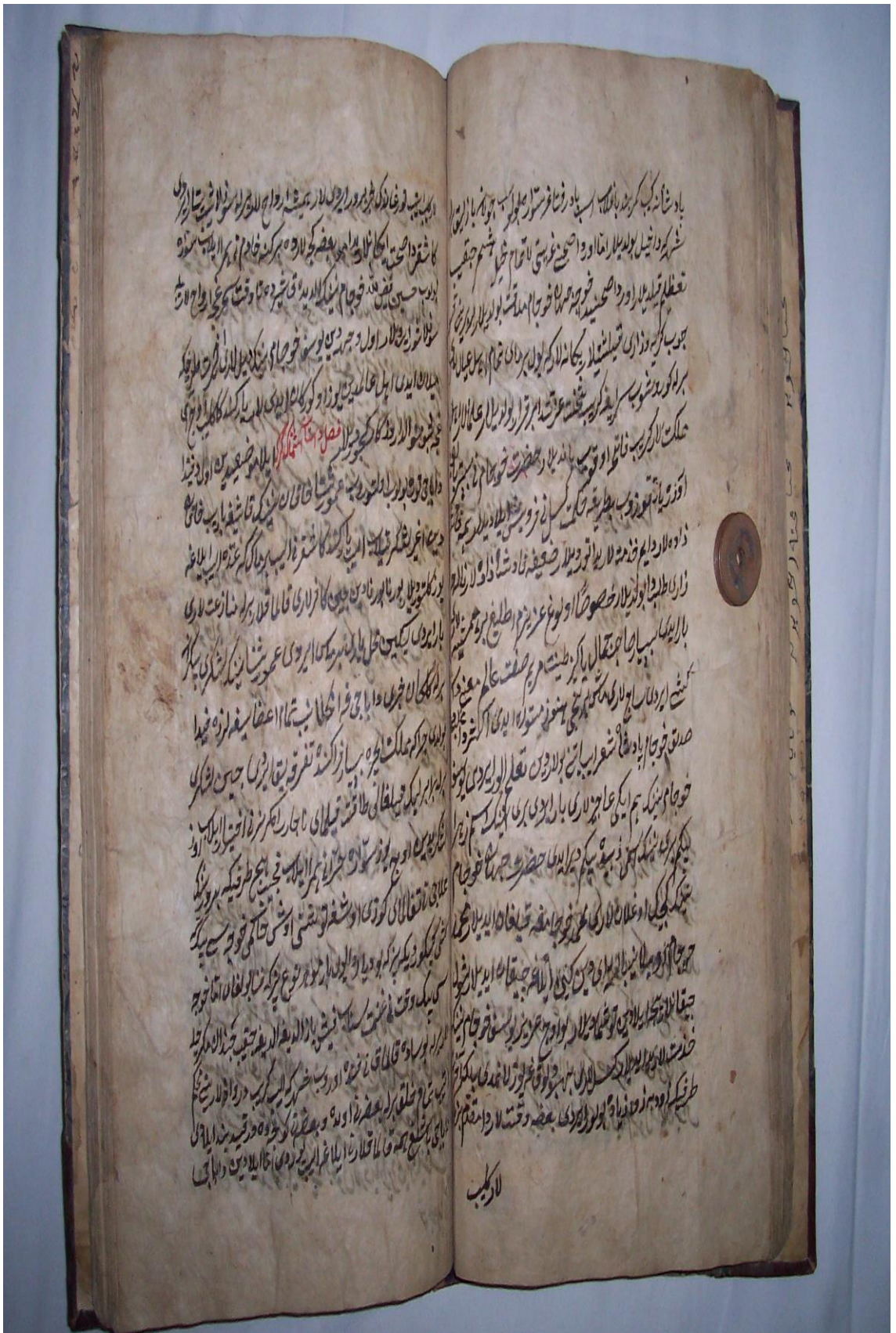

Vr. 50b-51a

Vr. 51b-25a

Vr. 52b-53a

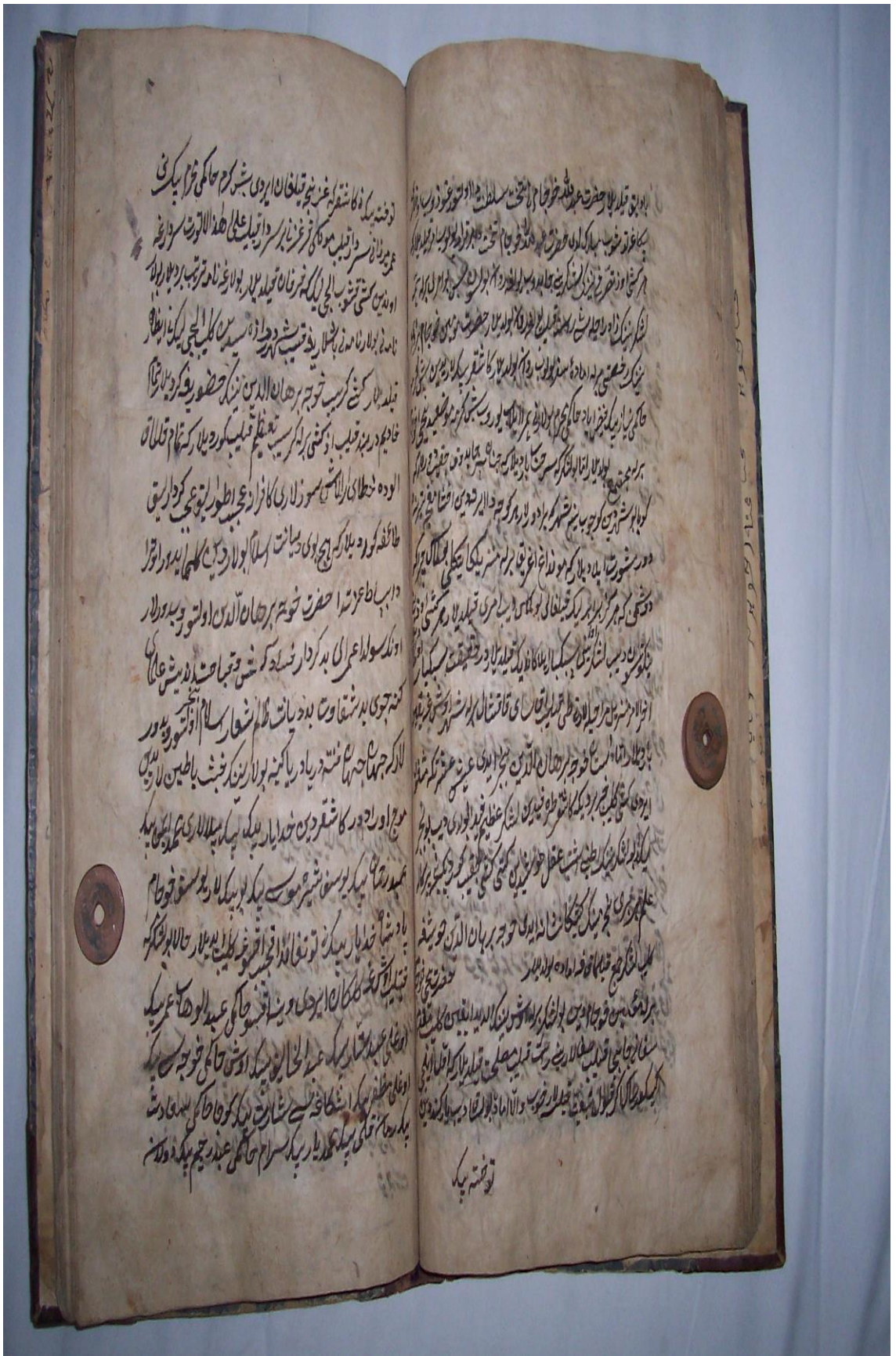

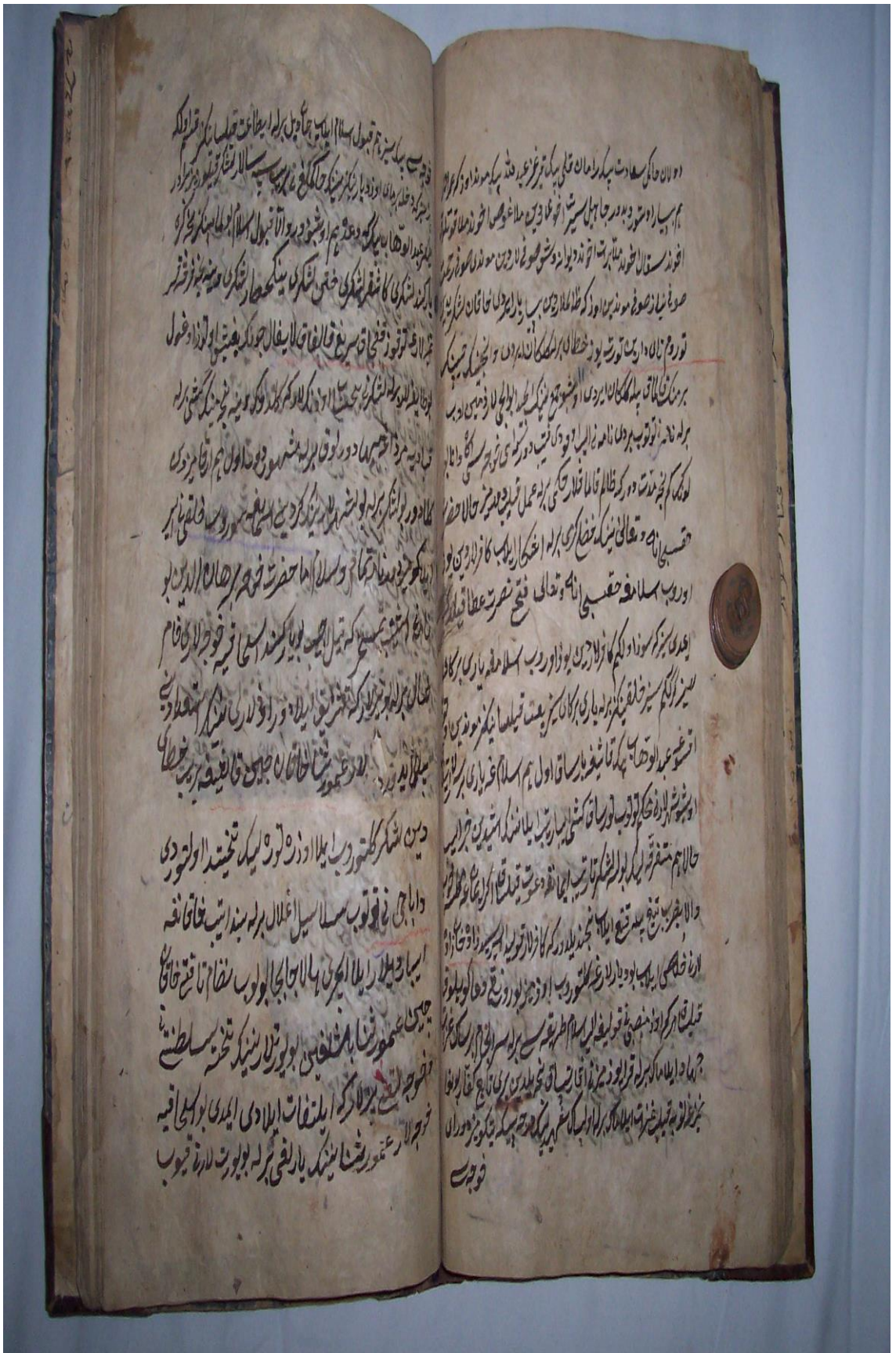

Vr. 54b-55a

Vr. 55b-56a

و ان حال سعادت پسران قلمی بر غیر خدیجه پسران مذکور
 هم بسیار است و در جاهل سیرت خود ما و غیر ما
 انور سقا انور سقا برت است و در بیان و شرح
 صورتها بصورتی که در ملامت است بسیار در
 توره زمان درین توره بود خطا که در
 برین کلماتی که در کلمات است و در
 بره نامه توبه برده نامه را توبه
 گویم که چه مذمت در کلام فلان است
 مقصدی است و تعالی نیز که در این
 اورب مسلمان حقیقی است و تعالی
 اهدی بر که در زمان بود اورب
 سیرت که در سیرت است و در
 افسوس که در سیرت است و در
 او شکر که در سیرت است و در
 حال ام متفرقی که در سیرت است
 و الا بعد از این که در سیرت است
 ارا خطی است و در سیرت است
 قلمی که در سیرت است و در
 جهاد ایلام که در سیرت است
 بخیر توبه که در سیرت است

و این شکر که در سیرت است
 و این توبه که در سیرت است
 ایلام که در سیرت است
 جهاد ایلام که در سیرت است
 بخیر توبه که در سیرت است

Vr. 56b-57a

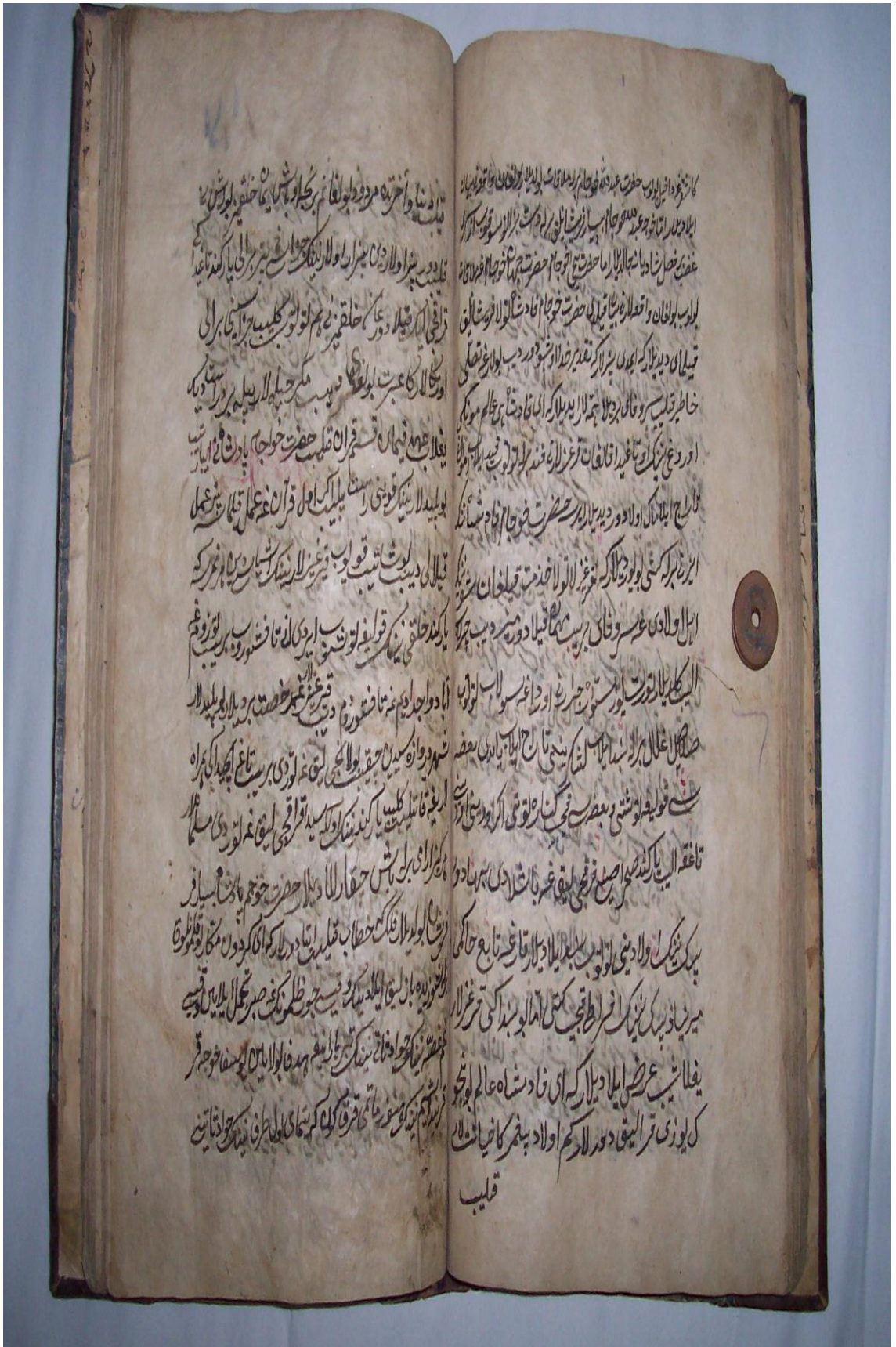

Vr. 57b-58a

Vr. 58b-59a

کاش خود از ارباب حضرت عیسی علیه السلام در مقام اولاد او باشد و چون در این
 اولاد در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 غضب بر نفس او باشد و در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 اولاد او باشد و در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 قلیب ای دیوار که یکی بر آن کعبه بر او نشود و در این راه بود
 خاطر قلیب روغالی بود که در این راه بود و در این راه بود
 اورد و در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 قلیب ای دیوار که یکی بر آن کعبه بر او نشود و در این راه بود
 این را بر کعبه بود و در این راه بود و در این راه بود
 ایل اولاد عیسی و قلیب بر این کعبه بود و در این راه بود
 ای کعبه ای که در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 حدیث علی بن ابی طالب است و در این راه بود و در این راه بود
 است قلیب و در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 تا قلیب ای که در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 بر کعبه ای که در این راه بود و در این راه بود و در این راه بود
 میرزا پسر کعبه ای که در این راه بود و در این راه بود
 یغلیب عیسی ای دیوار که یکی بر آن کعبه بر او نشود و در این راه بود
 کیوزی تر ای دیوار که یکی بر آن کعبه بر او نشود و در این راه بود
 قلیب

Vr. 59b-60a

Vr. 60b-61a

الشيء

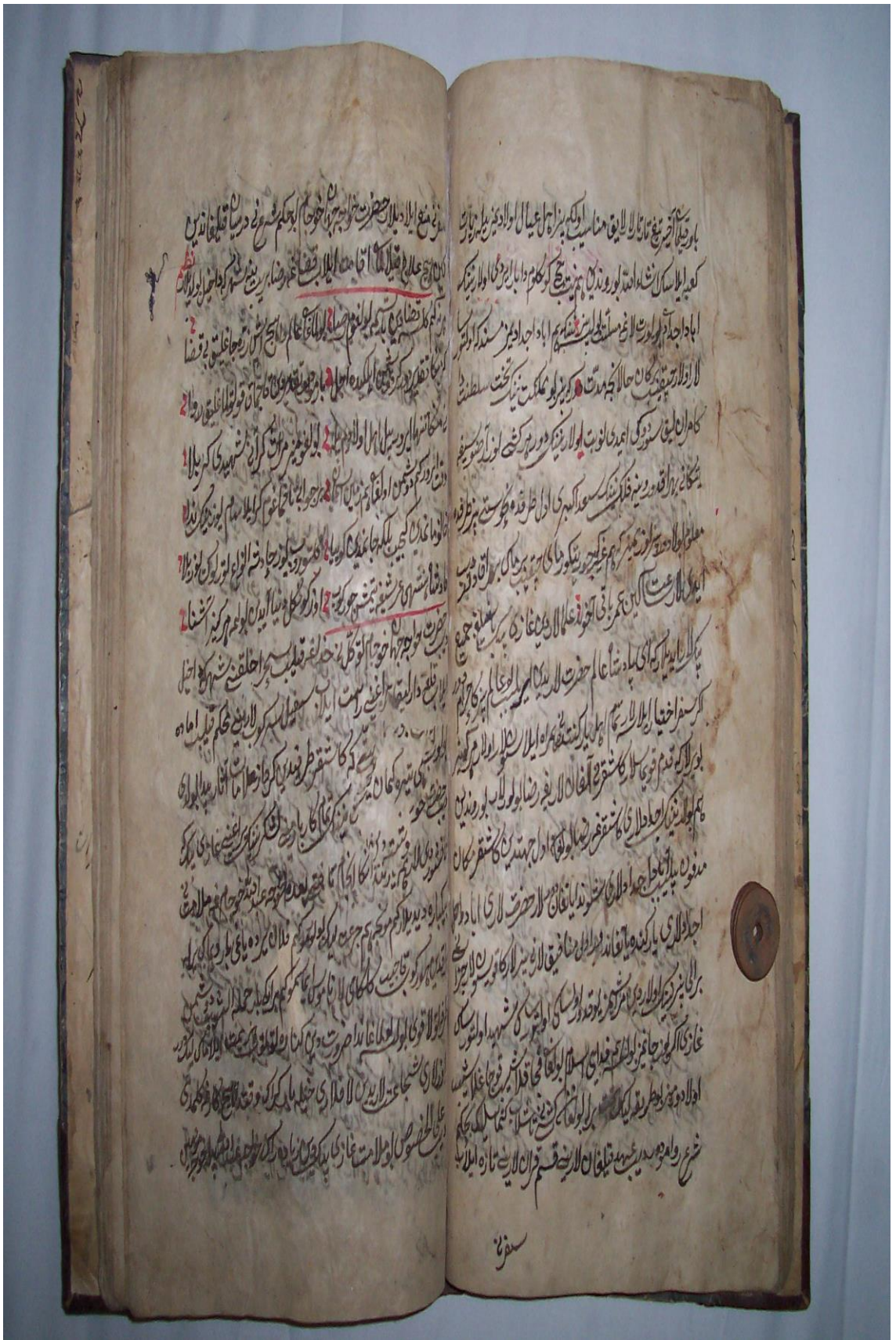

Vr. 63b-64a

Vr. 64b-65a

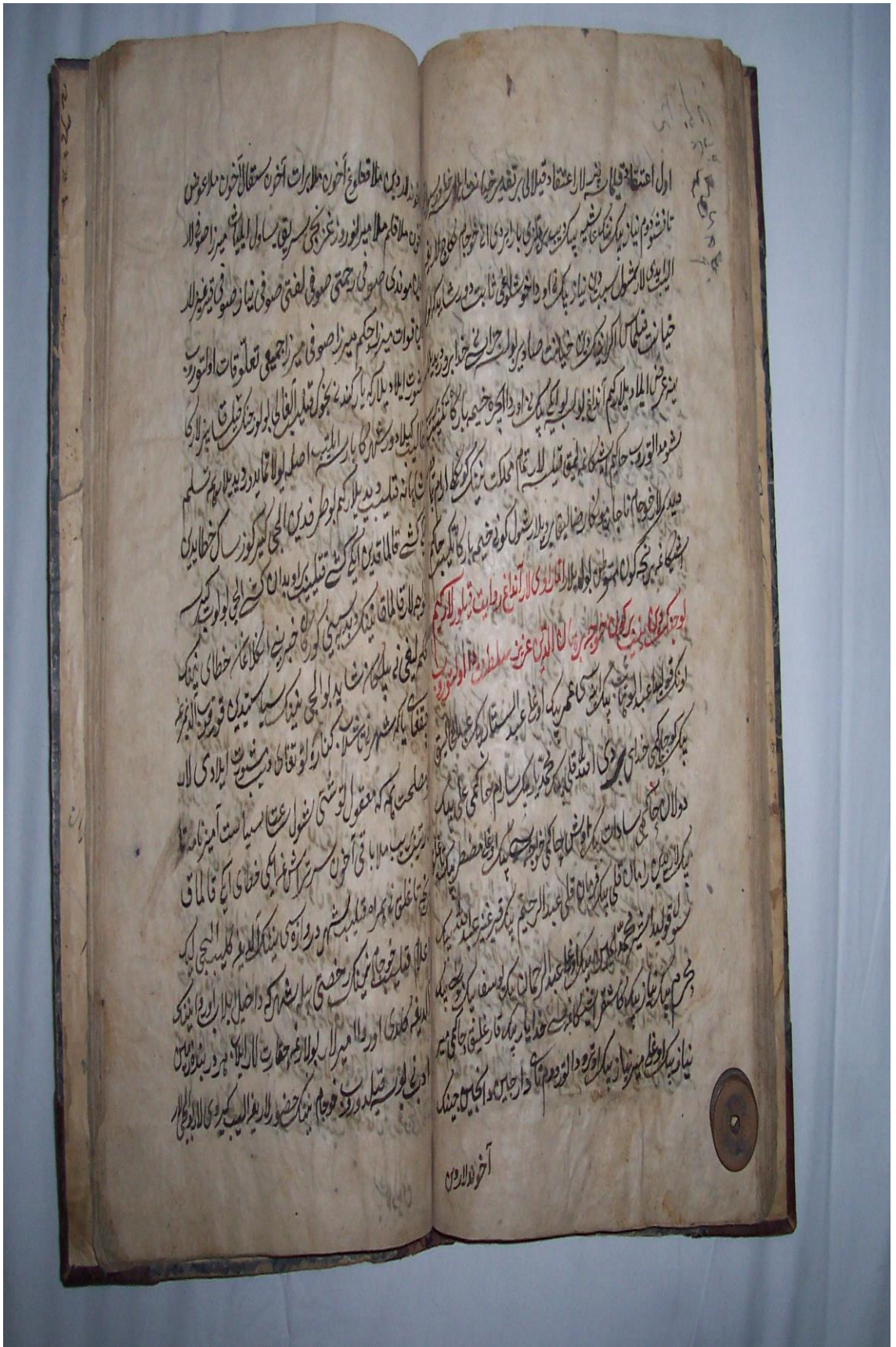

Vr. 66b-67a

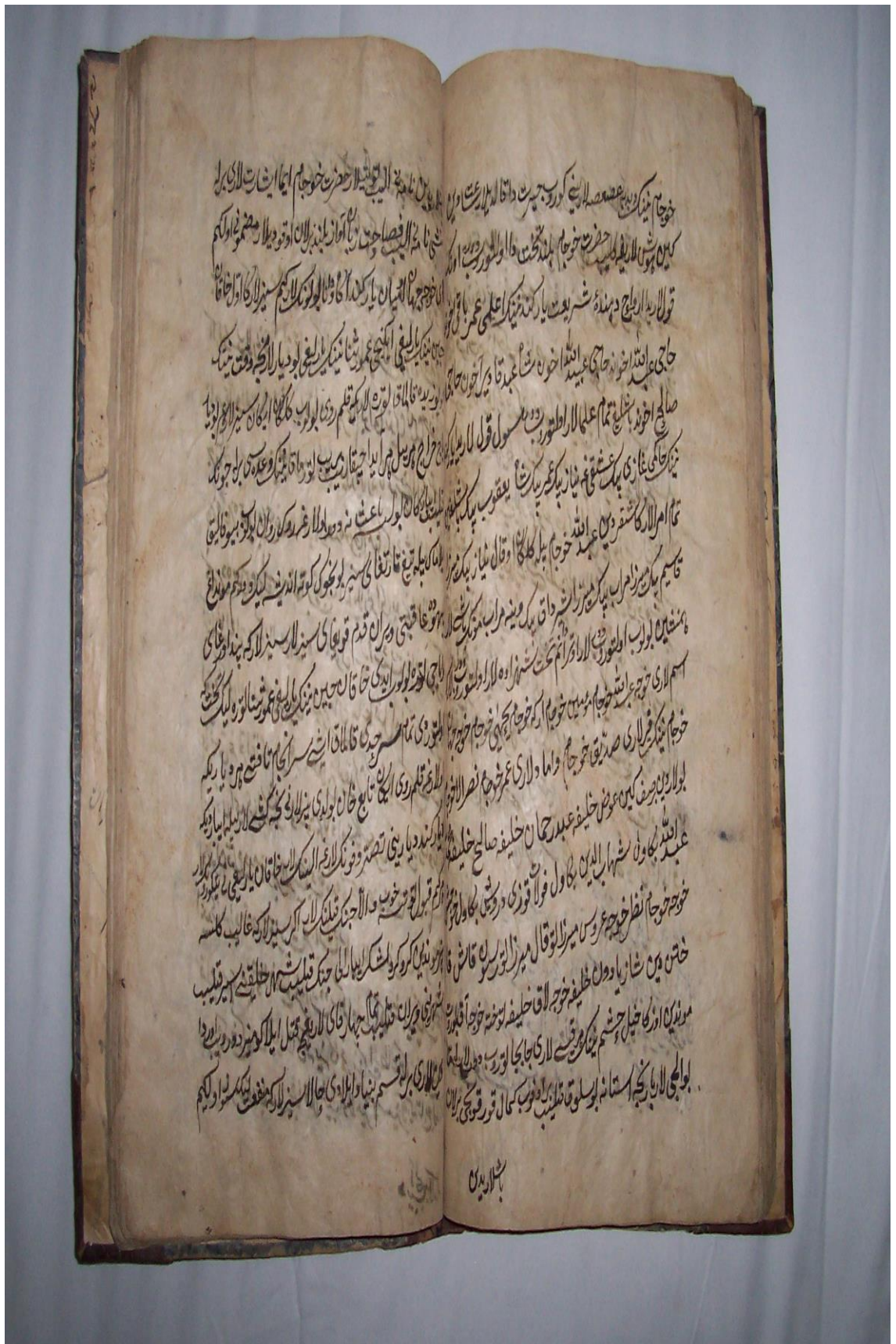

Vr. 67b-68a

Vr. 68b-69a

بشارت

Vr. 69b-70a

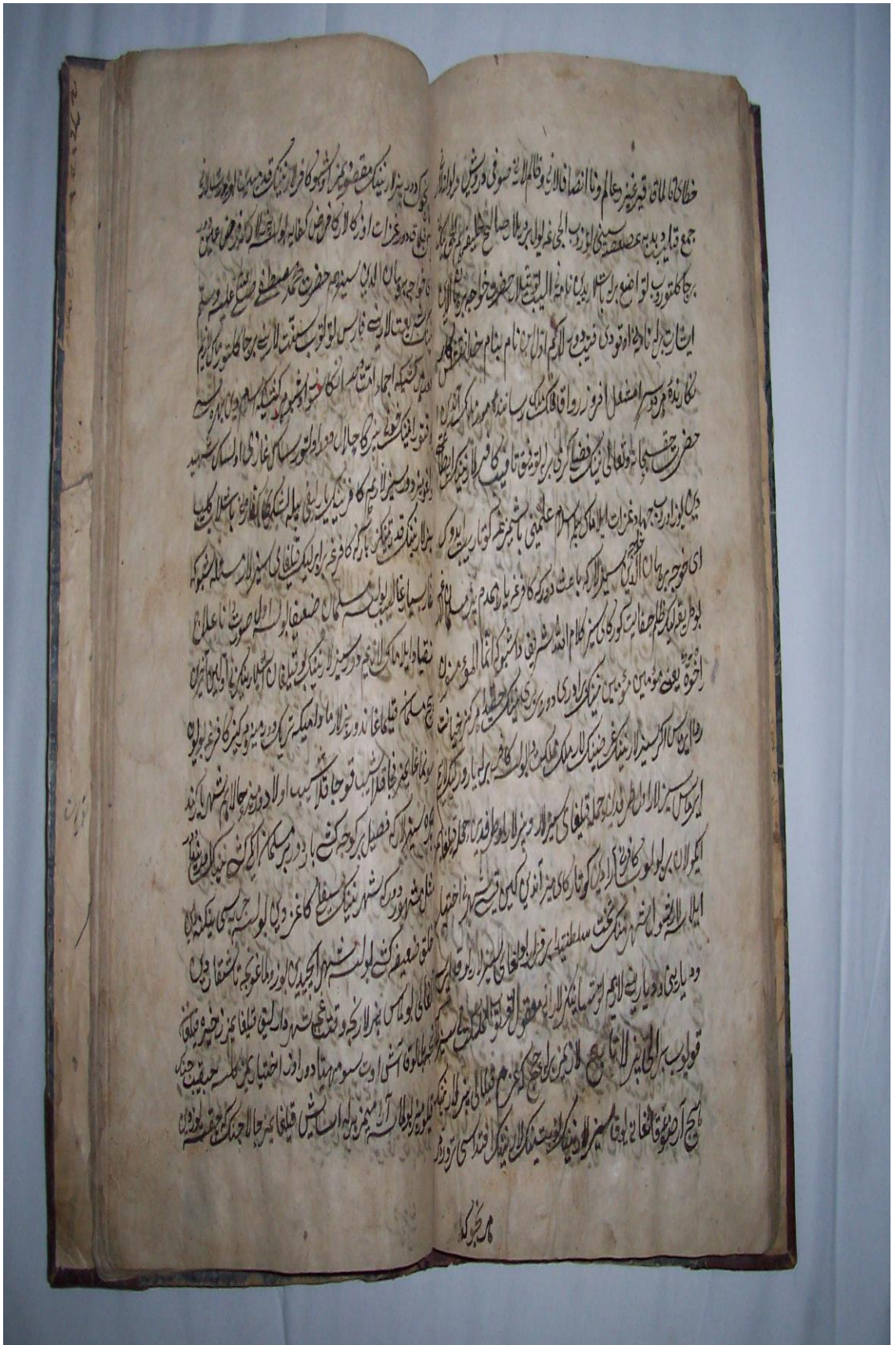

Vr. 70b-71a

Vr. 71b-72a

Vr. 72b-73a

سپهرستان

سپهرستان

Vr. 73b-74a

شبه حرقه

Vr. 75b-76a

بوسه زاده ار

Vr. 76b-77a

Vr. 77b-78a

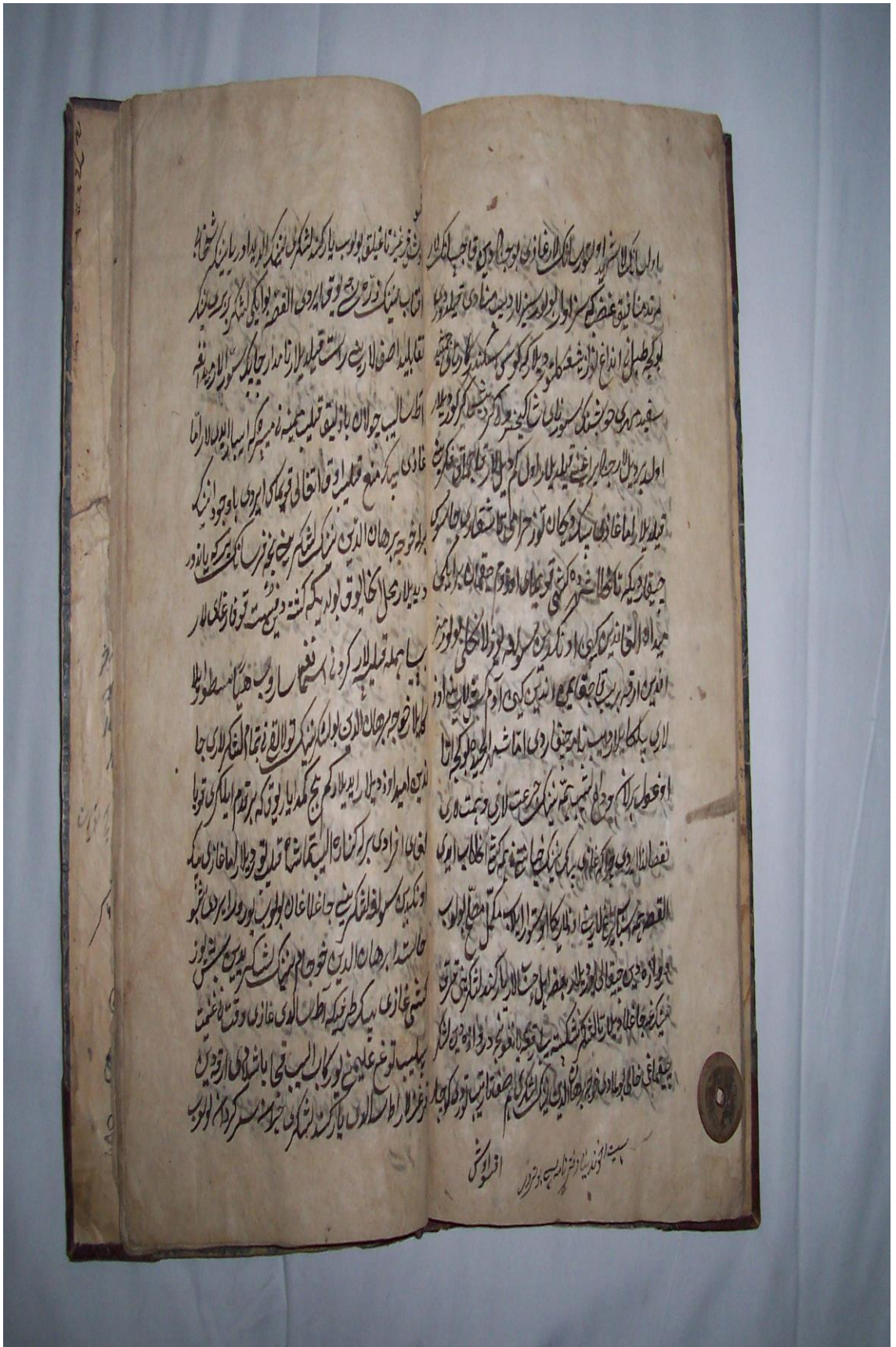

Vr. 78b-79a

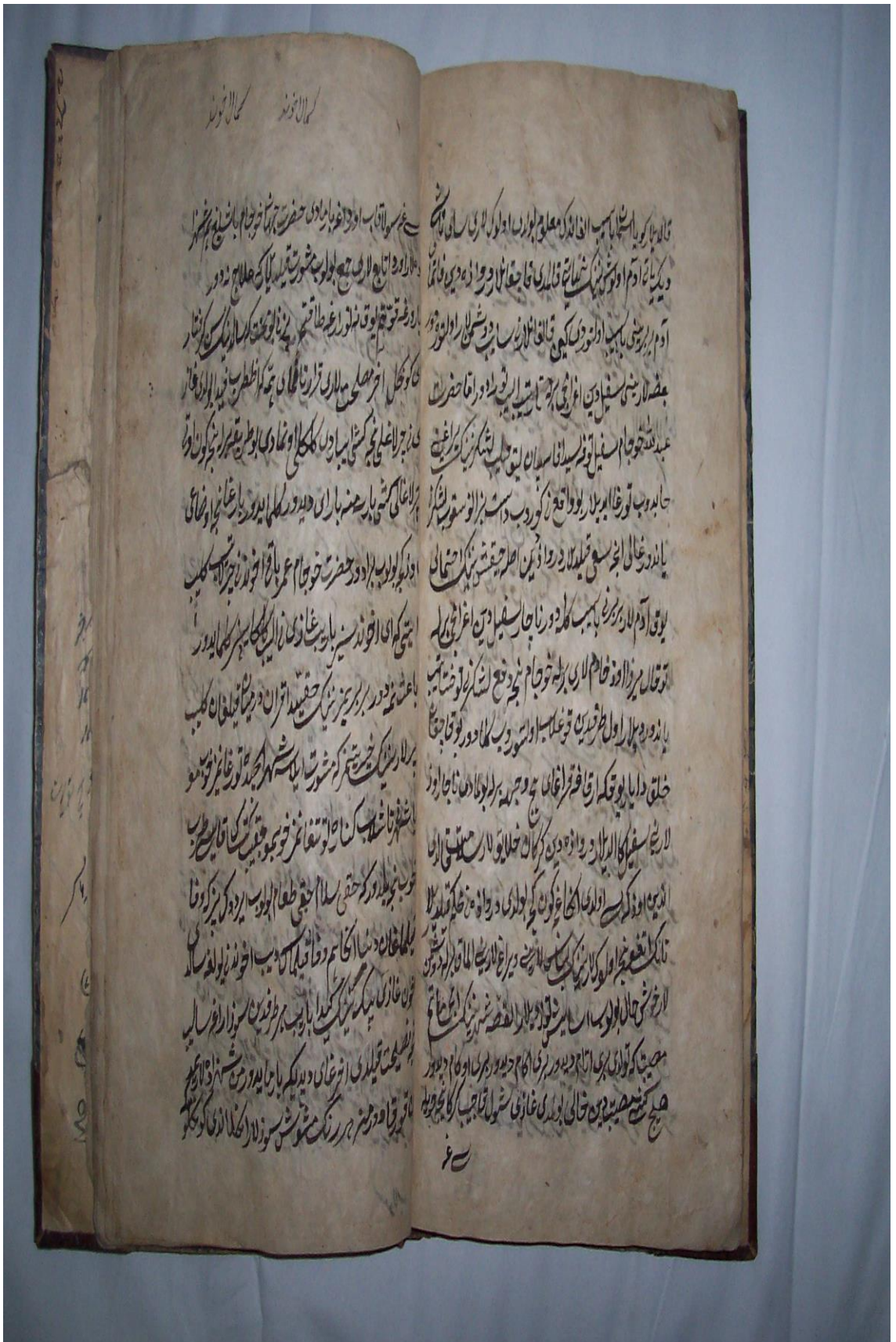

Vr. 79b-80a

Vr. 80b-81a

Vr. 81b-82a

تسکین برساندین یکی با عیان دین جوی برون آوردن کل
 واقع زین ایامی انجا هر طریقی سیل طرد از زمین عیان
 سیرک تهنی سیف ایوب کسب برافند او را اخلع او بر
 اسلک او زچ او ضاع کوراست دور بود و تو کان فادام
 باریب آیت او را در شادان غازی سیرک کسب حیدر ایوب
 غازی سیرک حیدر لوتما قه قه بر سارما قه طعه قیلا
 لار حضرت خرم باد تبتا ایتادور لکه کوکل تنیاسه قنا
 ملیش ساری برون از حضور لری رضا کو بیضا تویدم قدم
 کوکل منی تید و قوم وصیت قیلا بر خورشاید زباید
 مجنون جنون سید اول تاش لاری کو سیک او دور
 اول تو جرای غازی زدی ایام کاک ترانف جری بر کرد
 یغنه تا شود و کو یک غازی او سید دیا در ایام لری
 فایر لوبو ساری زین زین کوید در کان او سنی هم کوید در ساری
 عشق است و انکاره کن که این طوفان روی ستم کیری می کرد
 انوشیروان سید ایامه او سید بانگی بود شمره لاری اولی سید لری
 مرشد جمع لوبو سید لاری کجا لاری حظه لاری شمره لاری سید لری
 جلاله قوام شادان سید لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری

سویاب اول لوبو لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 زحالی لوبو سید لوبو سید لاری لاری لاری لاری لاری
 انجا ترانف کسب کمال لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 باغ لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 ادا قاصت تیر لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 انوشیروان لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 و شمشیر لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 غازی لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 قیلا دور شمشیر لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 قیلا دور شمشیر لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 نید لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 فاطمه لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 اطالای حاضری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 انوشیروان لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 مرشد جمع لاری لاری لاری لاری لاری لاری لاری
 جلاله قوام شادان لاری لاری لاری لاری لاری لاری

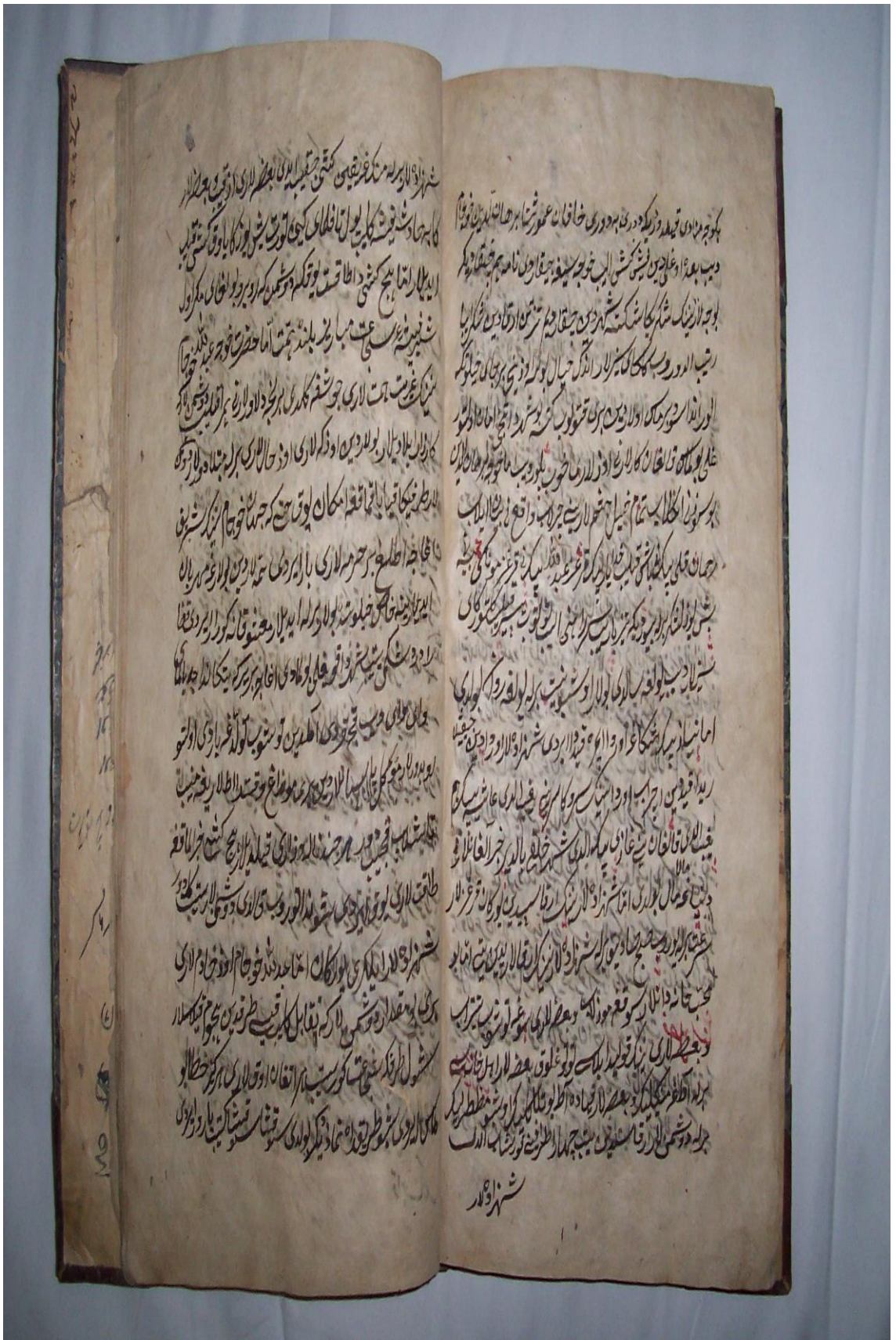
سویاب

Vr. 83b-84a

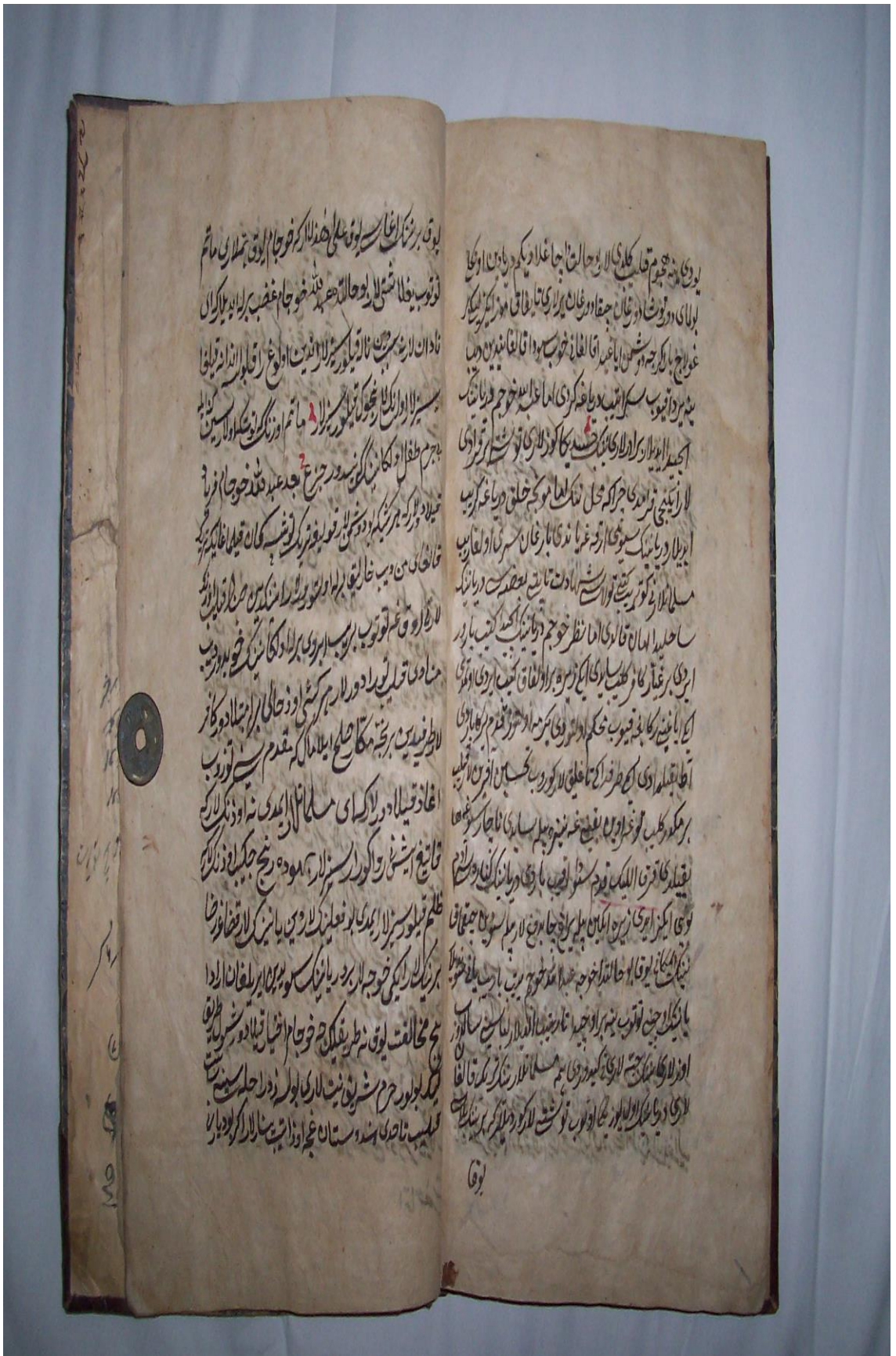

Vr. 85b-86a

نوقا

Vr. 87b-88a

Vr. 89b-90a

Kaynak: <http://dogu-turkistan.net/2011/05/21/dogu-turkistan-haritasi/>

EK-3:**ŞAHİS İSİMLERİ LİSTESİ**

Abdurrahman Bey (55a-67b)	Mirzâ Murad Bey (48b-65b-68b)
Abdülhalik Gücdüvânî (13a)	Eflatun (22b)
Abdülhalik Hoca (4a)	Abdüllatif Sultan (6b)
Abdülkadir Âhund (21a-68b)	Aşur Kuzı Bey (74b-75a-75b-76a-76b-77a)
Abdüllatif Bekavul (14b)	Kubad Mirzâ (48a-60b-62b)
Abdürrahim Hoca (70a)	Muhammedyâr Bey (55a-73a)
Afak Hoca (8b-9a-10a-10b-11a-11b-12a-12b-13b-16b-19a-63a)	Sekal Âhund (55b-68a)
Ahmed Hoca (14b-15a-17a-26b-51b-67a)	Hocası Bey (11a-27a-37a-51a-55a-55b-56a-59b)
Akbaş Han (15a)	Mirzâ Şerdak Bey (48b)
Allâh Kuli Bey (67b-73a-73b)	Molla Mir Nevruz (68a)
Amursana (31a-31b-32a-32b-37a-51a-51b-52a-56a-56b-63a-69a-72b-75a-83b)	Abdülhalik Bey (67b)

Arus Mirzâ (68b)	Sekal Âhund (55b-68a)
Bâbâk Sultan (10a-11a)	Karazengi Bey (15a-15b-16a)
Bahaüddin Hoca (4a)	Abdülkerim Han (7b-8b)
Bibica Kaşgârî (4a)	Şehbaz Hoca (7b-8b)
Burhanüddin Hoca (51b-52a-54b-55a-56a-57a-57b-59b-60a-60b-61a-62b-64b-65b-66b-67a-67b-70a-71a-71b-72a-72b-73a-73b-74b-75a-77a-77a-77b-78a-78b-79b-80a-83b-87b-88b)	Mirzâ Hıdır (88a)
Cihan Hoca (13a-13b-18b-19a-41a-44a-45b-46b-47b-50b-52b-53a-58b-79a-81a-86b-87a-89a)	Rüstem Sultan (7b-8a)
Danyal Hoca (3b-10b-12a-12b-13a-15a-15b-16a-16b-17a-18a-18b-19a-19b-20a-20b-36a)	Molla İbrahim (18a)
Dost Hoca (4a)	Şadi Hoca (9a-9b)
Galdan Çirin (19b-20a-31a-31b)	Hacı Salih Âhund (68b)
Hanım Padişâh (11b-13b-14a-14b)	Kara Han (44b)
Hekim Mirzâ (66a-68a)	Molla Kasım (68a)

Hüdâberdi Bey (53a-67b)	Ömer Bey (27a-42a-47b-55a-64b-68b)
İshak Velî (3b-4a-4b-5b-6a-6b-7a-7b-8a-8b-12a-13a-20a)	Kutbeddin Hoca (8b)
İsmail Han (8b-10a-10b-11a-11b)	Cafer Bey (15b-16a)
İşan Kalan (4a-5a-6b-8b)	Derviş Sultan (59b)
Kırgız Abdullah Bey (55b-67b-83b-86b)	Hüseyin Mirzâ (21a)
Kurban Hoca (70a)	Hamuş Hoca (30a)
Mahdûm-ı Âzam (3b-4a-4b-5a-5b-6a-6b-8a)	Molla Kutluk Âhund (55b-68a-70a)
Mehdi Hoca (13b-15a-15b)	Abdüssettar Bey (33a-33b-36a-36b-55a-67b)
Melike Kâsânî (4a)	Aristo (22b)
Mevlânâ Lütfullah (5b-6a)	Nizamüddin Hoca (25a)
Mir İvaz Bey (11a-18b-20b-68a)	Süha Hoca (51b)
Mirzâ Berat Ahûnd (14a-14b)	Şehabeddin Bekavul (68b-81b-
Mirzâ Hudi Bey	Anuşirvan

(2a-25b)	(22b)
Molla Berat Âhund (55b-68a)	Molla Nevruz (48a-60a)
Molla Gavs Âhund (5b)	Guma Hatun (31b)
Molla Hurdik (5b)	Hacı Abdullah Âhund (68b)
Molla Kâşid (30a)	Yahya Hoca (11b-13b-14a-14b-15a-26b-29b-41a-53a-53b-54a-54b-56b-57b-58a-58b-64b-65a-66b-68b-87b)
Molla Kutlug (55b-68a-69b)	Ömer Mirzâ (29a-42a-46a-47a-55a-66a)
Molla Mahmud (62b)	Mirzâ Şirdag Bey (65b-68b)
Molla Mecid (60a-60b-61a-61b)	Abid Hoca (26b-75b)
Molla Muhammed (5a-54a)	Ömer Baki Âhund (68b-81a)
Molla Said (4b)	Derviş Bekavul 34a-34b-37b-48a-68b-70b)
Muhammed Emin Han (6b-11b-15a-16b)	Han Hoca (13b-15a-15b-22a-52a)
Muhammed Hoca (50b)	Erke Hoca (28a)
Muhammed Kasım Hoca	Hoşkefek Bey

(4a-4b-5a)	(27a-28a-28b-29a-30b-33a-35b-37a-38a-38b-43a-54a-61b-62a)
Muhammed Yusuf Hoca (4a-4b-5a)	Yunus Hoca (26a)
Muztar Bey (67b)	Abdülvehhab Bey (26b-27a-31a-32b-36b-37a-48b-51b-55a-55b-59b-62b-67b)
Mübârek Şâh (33a-33b)	Mir Niyaz Bey (57b-58b-67b)
Mümin Hoca (26a-28a-29a-34b-49b-53b-54a-54b-57b-58a-60a-63a-64a-68b-70b-71b)	Molla Yunus (70a)
Nasrullah Hoca (53a-53b-54a-68b)	Molla Baki Âhund (68a)
Nazar Hoca (68b-85a-85b-88a-88b)	Sufi Hoca (53b)
Niyaz Bey (38b-56b-58b-75a-83b)	Lama Taci (31b)
Osman Bey (2a)	Tevekkal Mirzâ (68b)
Rahman Kuli Bey (55a-83b-86b-87a)	Haydar Bey (36a)
Saadet Bey (55a-55b)	Muhammed Han (5b-6a-7a-7b-8a-8b-17a)
Sultan İbrahim (4a)	Muzaffer Bey (55a)

Sultan Satuk Buğra Han (4a)	Kuvat Mirzâ (68a)
Süha Hoca (51b)	Ömer Bey (27a-42a-47b-55a-64b-67b-68b)
Şah Said (14b)	Molla Sıkıy (14a-33b)
Şemsüddin Hoca (26b-42a-47a-47b)	Mirzâ Kasım Bey (48b-65b-68b)
Şuayib Hoca (10b-12a-12b-13a)	Mirzâ Danyal (36a)
Ubeydullah Hoca (10a-10b)	Haşim Sultan (15b)
Yahya Hoca (11b-13b-14a-14b-15a-26b-39b-41a-53a-53b-54a-54b-56b-57b-58a-58b-64b-65a-66b-68b-87b)	Çarub Bey (15a-15b-16a)
Yolbas Han (8b-9a)	Temür Han (18b-26a-44b)
Yusuf Hoca (3a-8b-19a-20b-25a-25b-27a-27b-28a-28b-29a-29b-30a-30b-31a-32a-32b-33a-34b-35a-36b-37a-38b-39a-41a-41b-42b-43a-43b-46a-47b-48b-49a-50a-50b-51a-51b-52a-52b-53a-54a-54b-56b-57a-59a-59b-60a-60b-62a-65b-66b-67b-70b-85a)	Siddık Hoca (22b-23b-39b-41b-42a-43a-43b-46a-46b-47a-50b-65a-68b-74b)
Yusuf Kadir Han	Gazi Bey

(43a)	(40b)
Abdurrahim Bey	Kasım Hoca
(67b)	(8b)
Yusuf Şire Musa Bey	Rahime Ağacı
(55a)	(2b)

EK-4:**YER İSİMLERİ LİSTESİ**

Aksu (7b-8b-19a-20b-25b-26a-27a-29b-31a-32b-36b-48b-51b-52a-52b-55a-55b-56b-62b-65b-66a-79b)	Semer kand (7b-8a-13b-26a)
Andican (48a-60a-61b-62a-70b)	Karakum (50a)
Belh (5a-5b-6a)	Yengihisar-Yenihisar (8b-53a-56a-66a)
Beşşehir (10b)	İran (17a-52a-69b)
Hoten (8b-12a-19a-20b-26b-27a-37a-41b-42a-42b-43a-43b-46a-46b-47a-47b-48b-51b-56a-66b-68b)	Urgenç (6b)
Irak (61b)	Sincan (11b)
Kaşgar (2a-4a-6b-7b-8a-8b-9a-10a-10b-11a-11b-12a-13b-14a-14b-15a-15b-16a-17a-18b-19a-20b-26b-27a-28a-28b-29a-30a-30b-31a-32a-32b-34b-36a-36b-37a-39a-39b-41b-42b-44a-45a-45b-46a-47b-48b-49b-51a-51b-52a-53a-53b-54a-54b-55a-56a-58a-58b-59b-60a-60b-61a-62b-63a-63b-64a-64b-65a-65b-66b-67b-68a-68b-70b)	Feyzâbâd (12a-30a-38b-54b-58a)
Keşmir (10b-12a)	Buhara (6a-8a-13b)
Kuç a - Kuç ar (31b-37a-55a-66a-67b-72a-73a-73b-79b)	Hindustan (15b-19a-86a)
Oş (48b-51a-51b-52a-52b-54b-55a-57b-58a-62b-63a-64b-66a-66b-	Yarkend (2a-7b-8b-10a-10b-11a-12a-12b-13a-13b-14a-14b-15a-15b-16a-16b-17a-19a-20a-20b-21a-25b-26a-30b-34b-36b-37a-38b-39a-39b-42a-

67b-70a-70b-79b-80a)	42b-43a-43b-44a-45a-45b-46a-46b-47b-48b-50a-51a-51b-52a-53a-54b-56a-58a-58b-59a-60a-61b-62a-62b-63a-63b-64b-65b-66a-66b-67a-68a-68b-69a-69b-70a-70b-72a-72b-73a-73b-75a-76a-77b-78a-79a-79b-80a)
Şam (61b)	Uç - Üçturfan (30a-48b-7b-11b)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Ad-Soyad :Coşkun KUMRU

Doğum Yeri :Eskişehir

Doğum Tarihi :20/08/1990

İletişim Bilgileri:

Telefon :0539 872 67 48

E-mail :ckumru@pau.edu.tr

Eğitim Durumu:

İlkokul :Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu (Antalya, 1996-2004)

Lise :Gazi Anadolu Lisesi (Antalya, 2005-2008)

Üniversite :Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Antalya, 2008-2012)

Pedagojik Formasyon :Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi (Antalya, 2010-2012)

Diller:

İngilizce

Akademik Deneyim:

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Araştırma Görevlisi (Denizli, 2014-...)

Yayımlar:

Kumru, C. (2014). "Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış". MJH, IV/I, s. 201-213.